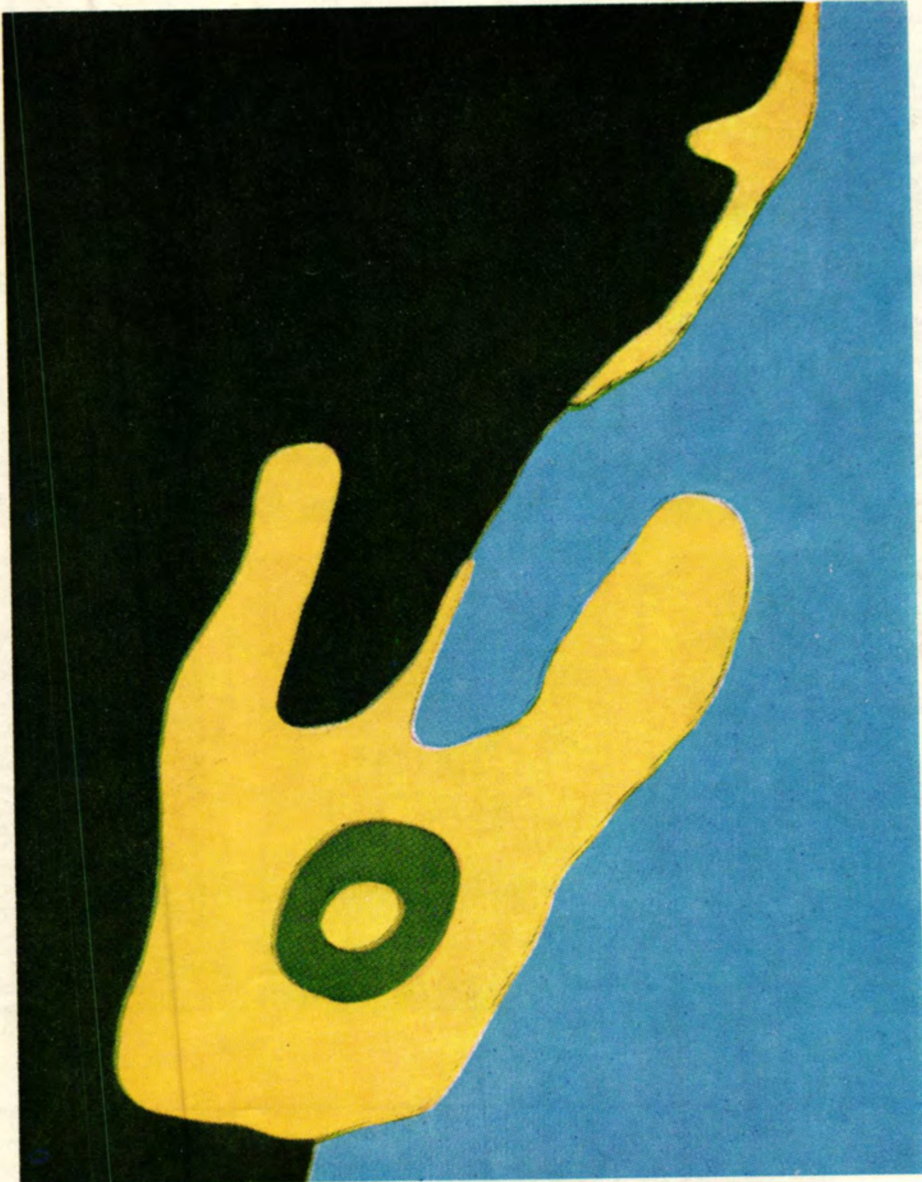
bizim belde
TOPLUM DÜŞÜN SANAT

ŞUBAT '86/400 LİRA (KDV DAHİL)

BARIŞ YA DA OLMAMAK

DÜŞÜN

BARIŞ YA DA OLMAMAK

Kapak Resmi:
Şekil
Hans Arp, 1928

Kapak ve Grafik Düzen:
H.Metin Tan

Ofset Hazırlık:
Kros Matbaacılık
Gümüş Reprodüksiyon

Montaj ve Baskı:
Hürriyet Ofset Matbaacılık
ve Gazetecilik A.Ş.
Halkalı-İstanbul

Dağıtım:
Hürriyet Holding A.Ş.

Aylık Dergi Şubat'86
400 Lira (KDV Dahil)
Yurtdışı 3 DM.
Bizim Belde Toplum
Düşün Sanat/ Sayı: 23

Sahibi ve Yazıişleri
Müdürü:
Hüseyin Ekici

Yönetim Yeri: Kantarcılar
Kepenekçi Sabunhane Sok.
Yeni Çarşılı İş Hanı: 30-78
Eminönü-İstanbul

Yazışma Adresi:
Nuruosmaniye Caddesi
No: 5 K. 3
Cağaloğlu-İstanbul

İçindekiler

sunu

• Bu sayımızın ilk yazıları geçen sayımızda olduğu gibi **Barış** sorunu ile ilgili. Oya Köymen **Barış Yılı mı? Barış Yılları mı?** başlıklı yazısında yıllar önce Einstein'ın «İnsanları savaş felaketinden kurtaracak bir yol yok mudur?» haykırışı karşısında barış hareketinin günümüzde ulaştığı gücün, insanlığın barış umudunu ayakta tuttuğunu belirtiyor. Mehmet Refik ise **Var Olup Olmamak Sorunu: Barış** yazısında; «Evet, yaşamak istiyoruz ve fütürologların öngördüklerinin tersine, yeni dünyanın inşa edilmesine taş taş, tuğla tuğla yardımcı olmak istiyoruz» diyor.

• Arslan Başer Kafaoğlu, **Birinci Sol Dalga** genel başlıklı dizi yazısında bu sayı, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Sosyalist Enternasyonal'in kongrelerinde kabul edilen ilkelerin çiğnenmesini ve üye partilerin savaş bütçeleri konusundaki tutumlarını anlatıyor.

Serol Teber, **«General» Engels'in «Bir Yıllık Gönüllü» Askerlik Sorunu** incelemesinde, F.Engels'in yaşam öyküsü üzerine görüşleri tartışıyor.

Oğuz Özügül'ün **Freud ve Yeni Freudculuk** başlıklı incelemesi bu ayki **Yeni Freudculuk** yazısı ile bitiyor. Oğuz Özügül'ün Brecht üzerine incelemesi gelecek ayki sayfalarımızda yer alacak.

• Güney Afrika'daki ırkçı rejimin apertheid politikasına karşı mücadelenin sembolü olan ve halkının özgürlüğünü kişisel özgürlüğü karşısında pazarlık konusu yapmayı reddederek, 24 yıldır ırkçı rejime karşı onurlu mücadelesini zindanlarda sürdüren Nelson Mandela'nın bu onurlu direnişine ortak olan eşi Winnie Mandela'nın Hamburg Rowohlt Verlag tarafından yayımlanan kitabının bir bölümünü, **Ruhumun Bir Bölümü Onunla Gitti** başlığıyla Mehmet Ünal'ın çevirisinden sunuyoruz. **Mandelalar ya da Özgürlüğe Adanmış Yaşamlar**'ı ise Renan Akman hazırladı.

• Çekoslovak Türkolog Xénia Celnarova'nın, 70. yaşı nedeniyle Aziz Nesin'le yaptığı söyleşi, Onat Kutlar'ın **Kırmızı ve Siyah** ve Baki Uğur'un **Hayranlık Beyanıdır** başlıklı denemeleri, Bedirhan Toprak'ın Uğur Kökden'le geçtiğimiz günlerde De Yayınevi tarafından yayımlanan **Tiksinti Çağı** kitabıyla ilgili olarak yaptığı bir diğer söyleşi ve Ömer B.Canatan'ın «...insanın toplumsallığını biraz estetik, biraz zaaf, biraz da 'roman' katarak bireyin mutlaklığına ulaştırma...» çabalarına dikkat çektiği **Armut** başlıklı değerlendirmesi, bu sayımızın diğer yazılarını oluşturuyor.

• İlk örneklerine geçen sayımızda yer verdiğimiz ve ABD'nin terörizm politikasını sergileyen dizi yazılarımızı bu sayımızda da sürdürüyoruz. Bu bölümün yanı sıra yayınladığımız **FBI ve Einstein** ile **ABD: Demokrasi Davulunu Çalarken!** yazıları da «Beyaz Saray politikası»nın bir başka yönünü ortaya koyuyor.

• Refik Zerengil, **Yedinci Sanat Sinema**'nın bu ayki bölümünde **Sinemanın Kutup Yıldızı** başlığıyla, sinema klasiğinin en büyük isimlerinden Sergei Mikhailovic Eisenstein'ı ve onun filmlerini aktarıyor.

• Bu ayın edebiyat ürünleri arasında; Enver Ercan'ın ellinci şiir yılı nedeniyle Melih Cevdet Anday'la yaptığı söyleşi, Öner Yağcı'nın **Eluard'ın Gölgesi,** Mehmet Ünal'ın **Picasso** başlıklı kitap tanıtma yazıları, Sennur Sezer'in Yaşar Kemal'in romanlarındaki ortak tiplere ilişkin bir incelemesi, Tarık Dursun K.'nın **«İyi Geceler Dünya»dan** William Faulkner'ın **Kuru Eylül** adlı öyküleri ve Cengiz Aytmatov üzerine bir çeviri yazı yer alıyor.

• Bu sayıdaki şiirler; Can Yücel, Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat, Sabahattin Kudret Aksal, Necati Cumalı, Afşar Timuçin, Özdemir İnce, Sunay Akın, Gamze Beyhan, Christopher Van Wyk (Vasıf K.Kortun) Otto René Castillo (Ülkü Tamer), Benjamin Moloise (H.Okan Alkar), Zindzi Mandela (Çiğdem Karabağlı) ve Paul Eluard (Okay Gönensin)'dan.

• Ferruh Doğan karikatürleriyle, Gürsel Tuncer ise desenleriyle katkıda bulundular.

• Sanat Haberleri sayfamızı yine Hakan Derman hazırladı. Hakan Derman'ın Turhan Selçuk ile Abdülcanbaz'ın Milliyet Gazetesi'nde başlayan yeni serüveninin konusunu oluşturan **Yıldız Savaşları** ve Semiramis Aydınlık'la **Çağdaş Türk Karikatürü** üzerine yaptığı söyleşiler, sanat haberleri bölümünde yer alıyor.

• Satranç-Briç köşesini yine Uluğ Nutku hazırladı.

OKURLARIMIZA

Yeni Yazışma Adresimiz:

Nuruosmaniye Cad. Atay Ap. No: 5, Kat: 3 Cağaloğlu-İstanbul

Abone Koşulları:

Yurtiçi Yıllık: 4500 TL.
Yurtdışı Yıllık: 36 DM.

Abone bedeli posta havalesi ile Düşün Dergisi, Nuruosmaniye Cad. Atay Ap. No: 5 Kat: 3 Cağaloğlu-İstanbul adresine gönderilebilir.

Barış Yılı mı? Barış Yılları mı?

Tarihsel ve Güncel Bir Anımsama

Oya Köymen

Birleşmiş Milletler'in (BM) nükleer silahlanmanın ürkütücü boyutlara vardığı 1982'de, 1986'nın tüm dünyada Barış Yılı olarak kutlanmasını kabul etmesi, kuşkusuz, Barış Sorunu'nun bir yıl yoğun bir biçimde işlenip bırakılacağı anlamına gelmiyor. Ya da BM kararı, Barış Sorunu'nun, Çocuk Yılı, Gençlik Yılı, Kadın Yılı gibi yıllardan birisine hapsedilmesini öngörmüyor. BM kararı, ancak II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinden başlayarak kitleselleşen, gittikçe gelişen ve güçlenen, dünya halklarının barış özlemini yansıtan Barış Hareketi'ne yeni bir desteğin simgesi olarak değerlendirildiğinde, Barış Yılı, «yıllardan biri» olma durumundan kurtarılabiliyor.

***

Emperyalist devletlerin, dünyanın yeniden paylaşımı için başlattıkları I. Dünya Savaşı'nda 41.5 milyon kişi, yani o zamanki dünya nüfusunun her 40 kişisinden biri ölmüştü. Bu savaştan sonra, batının önde gelen siyaset ve devlet adamları, yeni bir savaşın «uygarlığın sonu olacağını» sık sık açıklamışlardı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya çapında yeni siyasi, iktisadi örgütlenmelere girişilmiş, bu amaçla sayısız uluslararası konferanslar düzenlenmiş, antlaşmalar imzalanmış, güvenlik paktları oluşturulmuş, savaş karşıtı bildiriler yayımlanmış, silahsızlanma görüşmeleri sürdürülmüştü. İngiltere Dışişleri Bakanlığı, savaşı önleme etkinlikleri karşısında, kadrosunu 183 kişiden (1913) 766'ya (1931) çıkarmak ve dünya barışını sağlamaya yönelik antlaşmalar ve diğer belgeler için pek çok yeni raf edinmek zorunda kalmıştı. Çünkü I. Dünya Savaşı sonrası 10 yılın bu iş için gerektirdiği raflar, savaş öncesi 70 yılda aynı iş için ayrılanlardan kat be kat fazlaydı. Barış belgeleri için yeni raflar ısmarlayan kadrolar, aynı zamanda hızla silahlanma çalışmalarını da sürdürüyordu. Bu arada (1936) bir seferde 8000 mil katedebilen (dünya çevresinin 1/3'ü) yeni bir uçağın geliştirilmesi, batı basınının manşetlerinde yer alıyor ve bu uçakların «her ne kadar savaş amacıyla geliştirilmemiş olsalar bile, bomba yüklü olarak 2000 mil gidip, 2000 mil geri dönme kapasitelerinin oluşunun, artık Londra'dan Moskova'nın bombalanmasını olası duruma getirdiği» vurgulanıyordu. Gene bu yıllarda büyük bilgin Einstein, «İnsanları savaş felaketinden kurtarmak için bir yol yok mudur?» diye haykırıyor ve şöyle diyordu:

> «...dünya zenginliklerini doğrulukla paylaştırsaydık, o zaman yeterli para, yeterli iş ve yeterli besine sahip olacaktık. Ancak her şeyden önce, düşünce ve çabalarımızın yapıcı çalışmalardan alıkonmasına, yeni bir savaş hazırlığı için kötüye kullanılmasına izin vermemeliyiz... Ben barış için savaşmak istiyorum... Büyük idealler uğruna, önce küçük bir azınlık savaşım vermiştir. İnsan, savaş gibi inanmadığı bir şey için acı çekeceğine, barış için, inandığı bir dava uğruna ölse, daha iyi değil midir?.. Propogandayla zehirlenmedikleri sürece, kitleler asla savaş düşkünü değildir. Biz kitlelere, propogandaya karşı bağışıklık kazandırmak zorundayız.»[1]

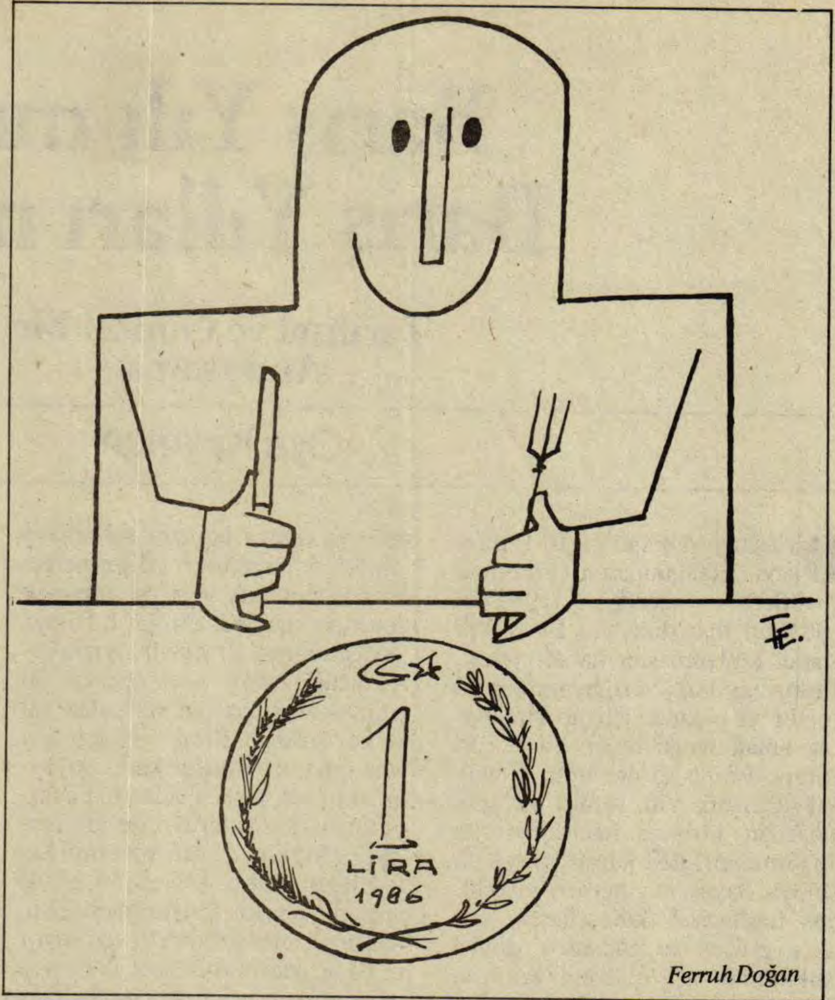
II. Dünya Savaşi, bir yanıyla, I.

Geçen yıl UNESCO Barış Ödülü, bu yıl da Nobel Barış Ödülü Atom Savaşı'nın Önlenmesi İçin Uluslararası Hekimler Birliği'ne (International Physicians for the Prevention of Nuclear War-IPPNW) verildi. Bu konuda ayrıntılı haber ve söyleşiler ***Bilim ve Sanat*** *Dergisi'nin Ocak 1986 sayısında yer aldı. Nobel Barış Ödülü'nü kazanan Atom Savaşı'nın Önlenmesi İçin Uluslararası Hekimler Birliği Genel Kurulu'nun,* ***36 aydır*** *demir parmakların arasında, onurlu yaşamını sürdüren Barış Derneği Davası sanıklarından Sn. Prof. Dr. Metin Özek'i 1.6.1985'te* ***Oybirliği*** *ile onur üyeliğine seçmesiyle, 1985 Yılı Nobel Ödülü'nü paylaşan ülke sayısı 41'den 42'ye çıkmış ve bu onuru Türkiye'ye kazandıran Sn. Prof. Dr. Metin Özek, dünyanın barışçı 145 bini aşkın hekiminden Türkiye'yi temsil edeni olmuştur.*

Dünya savaşı gibi emperyalist devletlerin dünyayı yeniden paylaşım savaşıydı, diğer yanıyla da faşizmin sosyalizme karşı bir saldırısıydı. II. Dünya Savaşı sonrasında 20 milyonu SSCB'de olmak üzere toplam 52 milyon ölü, 34 milyon sakat, 30 milyon yersiz yurtsuz insan saptadı, uluslararası istatistikler.

Bu savaşın sonu, Soğuk Savaş ve nükleer savaş döneminin başlangıcı olduğu kadar, Dünya Barış Hareketi'nin de, dünyanın en önde gelen bilim adamlarının, edebiyatçılarının, sanatçılarının ve yaşamını barışa adamış siyaset adamlarının önderliğinde, doğrudan kitlelerle bağ kurmaya yöneldiği bir dönemin başlangıcını simgeler. 1950 yılında, Dünya Barış Konseyi'nin kurulduğu II. Dünya Barış Kongresi'nde, Kongre'nin ve Konsey'in ilk başkanı, büyük insan, ünlü bilim adamı ve yılmaz barış savaşçısı Frédéric Joliot-Curie Kongre'yi açış konuşmasında şöyle diyordu:

> «Her geçen gün daha belirginleşen, daha dolaysız bir biçimde bastıran savaş tehditlerine karşı bütün ilerici ve barışçı güçlerin düzenli bir biçimde toparlanıp yükselmesinin tam zamanıdır. Bütün savaş güçlerine karşı bir barış saldırısını başlatmamız gerekiyordu ve bu barış saldırımız atom bombaları atarak barışı garanti altına aldıklarını söyleyenlere karşı olacaktır. Hiç kuşkum yok ki böylesine bir irade birliği tarihte ilk kez görülüyor. 72 ülkeden 600 milyon insan bu kongreyi desteklediğini hem de birkaç hafta içinde- bildirmiş bulunuyor... Savaş tehdidi altındaki ülkelerde yaşayan milyonlarca insanın her biri 'savaş mı, barış mı?' sorununun kendi kişisel sorunu olduğunu, doğrudan kendisini ilgilendirdiğini bilmelidir. Hiçbir insan kendini eli kolu bağlı hissetmemeli, çünkü aynı anda bütün dünyada milyonlarca insan onun düşündüklerinin aynısını düşünüyor. Bütün bu insanlar barış yolunda uğraş verecek ve çabalarını onunkiyle bütünleştirecektir... *Bütün sağduyu sahibi insanları savaşın felaketlerinden uzak durmaya çağırıyoruz. Hep birlikte ve gücümüzün bilincinde olarak bu mücadeleyi yürüteceğiz. Zafer bizim olacaktır.*[2]

Ferruh Doğan

Günümüzde, kendisi dahil tüm dünyayı 20-30 kez yok edebilecek bir güce sahip olan ABD, silahlanmaya en çok para harcayan ülke olma rekoruyla[3], her 45 günde bir «bir askeri müdahalede bulunma» gibi bir diğer rekoru da elinde tutuyor. Öte yandan, 1978'de ABD'li askeri uzmanlar, bir nükleer savaşta dünya nüfusunun ancak %10'unun öleceğini, bu nedenle, bu tür bir savaşı fazla da abartmamak gerektiğini açıkça yazabilirken, bugün, Dünya Sağlık Örgütü'nün de belirttiği gibi, «orta boy» bir nükleer savaşta 2.5 milyar insanın öleceği ve bizim bildiğimiz dünyanın yok olacağını açıklayan yayınların[4] da etkisiyle, bu uzmanlar «ölüm oranı tahminlerini» açıklamaktan vazgeçmiş görünüyor...

Türkiye'de ise Frédéric Joliot-Curie'nin II. Dünya Barış Kongresi'nin açılış konuşmasını yaptığı yıl kurulan Türk Barış Sevenler Cemiyeti'nin kurucularının 15 yıl hapse mahkûm edilmesinden tam 32 yıl sonra, Barış Derneği yöneticilerinin tutuklanması «tarihin tekerrürü»nü ya da Barış Hareketi'nin güçsüzlüğünü değil, tam tersine gücünü göstermektedir. ●

---

(1) S. Teber, O. Özügül, *Barış ve Savaş Sorunu Üzerine Albert Einstein Sigmund Freud Yazışması*, Yarın Yayınları (1984, 38-39).

(2) Güney Gönenç, *Hep Aranızda Olacağım Frédéric Joliot-Curie'nin Yaşam Öyküsü*, Bilim ve Sanat Yayınları (1983, 152, 154).

(3) Bkz. Haluk Gerger, *Düşün*, Kasım 1984.

(4) Bkz. Serol Teber, *Düşün*, Şubat 1985.

CAN YÜCEL

UĞURLAMA

Meyânede konuşuyorlardı
Bu hafta kimse bilemedi diye *Toto'yu...*
Herşey gibi bunun da bir istisnası var:
Basül-bâdel-mevte samîmen inanan Suat Tansuğ
Alkol komasından buldu bu cuma
Hanidir arandığı zigotoyu...

Mubarek olsun dünya-ahret kardeşime
Oralarla Buralar arasında
Yepyeni yaşamlara doğru çıktığı
Ol allahlık yalnızlığı
Ve yolculuğu!

Buluşuruz belkim bigün, bir gece
Adı *YILDIZ,* kâinatta lokanta
Sûret köprünün orda
Çıkmaz sokakta...

HAYIR DUA

N'oluyoruz diye kabaca sordum,
Nârin Bey gelecekmiş, onu bekliyorlarmış...
Dört vatandaşımız dinelmiş demir kapının orda,
Allah bağışlasın, dördü de al-nâzik,
Bellerindeki emaneti yokluyorlar ikidebir...
Debormanlar havlıyor,
Mersedesler gidiyor, Mersedesler geliyor.
Kapılar açılıp açılıp gümm kapanıyor,
Motorlar ısıtılıp, mamuller soğutuluyor,
Devriye geziyor kartallar tepemizde,
Pike vaziyetleri...

Bunca külfet, bunca zahmet
Canı tatlı bir muhteremin
Eceliyle ölmesi için...
Başka ne denir, allah muaffak etsin!..

MÜKERRER

Yahu, nedir bu bendeki esrarlı ısrar?
Aynı rüyaya dalarmış gibi tekrar tekrar,
Yüzyıllardır seni her gördüğümde çıplak,
Yeşeren gözlerimden düşer oluyor bir yaprak...

Var Olup Olmamak Sorunu: Barış

Mehmet Refik

60'lı yıllardan bu yana batıda, özellikle Amerika'da birtakım ideologlar türedi. Orada, burada yazıyorlar, televizyon açık oturumlarında boy gösteriyorlar ve sık sık konferanslar veriyorlar. Parlak fikirleriyle izleyicilerini ya da okuyucularını irşad ettikleri her konuşmalarından, her yazılarından ya da kitaplarından sonra bir zarf içinde aldıkları çok rakamlı çekleri ceplerine koyup yeni bir şey yumurtlamak üzere işe koyuluyorlar.

Bunlara «fütürolog» (gelecek bilimcisi) deniliyor. Çağdaş falcılar yani... Çünkü işleri güçleri gelecek hakkında ahkâm kesmek. Miladi takvimin üçüncü bin yılının ilk yarısı dünya toplumu hakkında, insanlığın sosyal yaşamı konusunda vaazlar vermek.

Üstelik bu tipler, felsefeci geçinenleri de dahil olmak üzere hepsi teknolojiyle, teknik ilerlemelerle çok yakından ilgili. Hatta bunların çoğu fen adamı.

Oysa simyanın yerini kimya, astrolojinin yerini astronomi alalı bunca zaman oldu; bu süre zarfında bilim böylesine büyük mesafeler aştı, ama tam 2000 yıllarının eşiğinde çağdaş simyagerlerle yeni turfa müneccimler arz-ı endam ettiler.

Çünkü kapitalizmin insanlığa söyleyecek hiçbir şeyi kalmamış. Burjuvazinin tüm klişeleri baskıya gire çıka, gire çıka, aşınmış,silikleşmiş. Burjuva ideologlarının barutları çoktan tükenmiş. Üstelik de batının insanı yarınsızlık duygusu içinde. Burjuvazinin yaşayageldiği ideolojik bunalım artık bunalım olmaktan da çıkmış, kronik ve devasız bir hastalığa dönüşmüş.

Hiç kuşkusuz, bu fütürologlar öyle masum insanlar değiller. Onları birer şarlatan, birer ikbalperest görmek de olanaksız. Bu türedilerin ne yaptıklarına, hangi kurumlarda çalıştıklarına, hangi kuruluşlara üye olduklarına baktığınız zaman CIA'dan ve Pentagon'dan başlayıp, Amerikan ve Avrupa büyük sermayesinin büyük vakıflarına kadar uzanan zincirlerle olan göbek bağlarını hemencecik görüyorsunuz.

Bu kiralık kalemlerin, bu satılık ağızların başlıca iki misyonu var: Birincisi, yarın'ın dünya toplumunun kapitalist bir toplum olacağı, insanlığın hiçbir zaman sosyalizmi ve ondan sonraki daha ileri evreleri benimsemeyeceği iddiasına insanları inandırmak için ter dökmek; ikincisi ise nükleer silahlanmanın savunuculuğunu, sadece savunuculuğunu da değil, aynı zamanda teşvikçiliğini yapmak.

Bir başka deyişle burjuva fütürologlarının güncel plandaki asıl işlevleri somutta sosyalizm düşmanlığıyla emperyalizmin nükleer silahlanmasının tırmanmasını haklı göstermekten başka bir şey değil.

Örneğin bu grubun en önde gelen isimlerinden Anthony Wiener ile Hermann Kahn yayımladıkları bir kitapta *(The Year 2000)* insanlık tarihinde sürekli olarak yerel savaş dönemleri bulunduğunu ve her yerel savaş dönemini *sistematik olarak* topyekûn (global) savaşların izlediğini söyledikten sonra, 21. yüzyılda en az iki, üç, belki de daha fazla nükleer savaşın çıkacağını öne sürüyorlar. En son global savaşın 1945'te biterek, o tarihten bu yana «sınırlı yerel savaşlar» döneminin yaşandığını söyleyen Kahn ve Wiener, bu dönemin büyük ihtimalle yüzyılın sonunda ya da 2000 yıllarının hemen başında sona ereceğini «savaş tırmanışına» geçileceğini iddia ediyorlar. Onlara göre, nükleer savaş büyük ihtimalle konvansiyonel bir savaşta nükleer silah kullanılmasıyla başlayacakmış, fakat bu savaş insanlığın tümüyle yok olmasına yol açmayacakmış. Bunun nedeni ise, ya bütün devletlerin, özellikle büyük ve güçlü devletlerden bazılarının savaşa katılmamaları, ya da savaşan tarafların nükleer silahları kısıtlı kullanmaları olacakmış.[1]

Yukarıda adı anılanlardan Kahn, Amerika'da «stratejik bilimci» diye şöhret yapmış. Kahn *Termonükleer Savaş Üzerine* adını taşıyan bir başka kitabında ise, okurlarını teselli ediyor: bir nükleer savaşın dünyanın sonu anlamına gelmeyeceğini, bütün insanların ölmeyeceğini, tüm binaların yıkılmayacağını, insan türünün ve tarihinin devam edeceğini çünkü insanlığın «yer küreyi havaya uçuracak kudrette» nükleer silah icat etmeyecek kadar akıllı olduğunu, böyle bir toptan yok oluşu önleyecek bir kontrol sisteminin nasıl olsa kurulacağını söylüyor ve nükleer bir savaşın korkunç bir şey olduğunu, ama bugünkü dünyanın da zaten korkunç olduğunu da unutmamak

gerektiğini buyuruyor.

Adı fütürologlar arasında geçen bir başka kişi daha var: Carter döneminde Başkan'a Ulusal Güvenlik Danışmanlığı yapan ve bugünkü yeni soğuk savaş girişimlerinin ilk başlatıcısı olarak bilinen Sbigniew Brzezinski.

Brzezinski geleceğin toplumunu *teknotronik* sözcüğüyle niteliyor, ama böyle bir teknik terimleme altında Amerikan kapitalizminin evrimleşmiş biçimini anlatıyor, sosyalizmin de öyle bir toplumsal düzene dönüşeceğini iddia ediyor.

Aynı Brzezinski, günümüzde ve yakın gelecekle ilgili yazdığı strateji yazılarında ise dünyanın «düşmanca bir karakter taşımasının» ABD'nin muazzam gücünden ileri geldiğini, ABD'ye karşı güdülen düşmanlığın Amerika'yı ve insanlığı «düşman bir dünyada» yaşamaya mecbur bıraktığını öne sürüyor. Buradan bir mantık silsilesi izleyerek, ABD'nin gücünü artırmaya devam edeceğini, bu nedenle ona karşı güdülen düşmanlığın da aynı ölçekte artacağını çıkarıyor. ABD'nin iktisadi yayılmasının halklarda ona karşı uyandırdığı tepkinin ABD için son derece tehlikeli olduğunu eklemeyi (ve dolayısıyla bu tehlikeye karşı daha çok silahlanma gereğini ima etmeyi) ihmal etmeyen Brzezinski, nükleer savaş çıkmayabileceği konusunda iyimser görüşler getiriyor: halklar Amerika'nın gerçek gücünü günün birinde tanımak (yani ona boyun eğmek) zorunda kalacaklarmış, bu nedenle umutsuz olmamak gerekirmiş.

Johnson'un direktifiyle kurulan ve gelecek üzerine rapor çalışma yapmakla yükümlü bulunan *2000 Yılı Komisyonu*'nun sözcülerinden Prof. Iklé ise, Komisyon'un gündeminin, Başkan Johnson'un «Büyük Toplum» gündemiyle hemen hemen aynı olduğunu yazar ve «çünkü geleceğe ait tahminlerimizi en yakın geçmişin gereksinimleri arasından seçmek zorundaydık» diye ekler.

Acaba bu gereksinimler nelerdir? Bu sorunun yanıtını ise Johnson henüz Başkan Yardımcısı iken —yani *2000 Yılı Komisyonu* daha kurulmamışken— yayımlanmış bir başka kitapta açık seçik görmek mümkün. Bu kitabın baş yazarı hepimizin çok iyi tanıdığı birisi: ABD'nin şimdiki Ankara Büyükelçisi.

Strausz-Hupe bakınız 1961'de iki arkadaşıyla birlikte ne yazmış?

«ABD ve Hür Dünya bir ölüm kalım mücadelesi içindedir. Bir kuşaktan daha kısa bir zaman içinde Amerika Birleşik Devletleri'nin hürriyet davası, prestiji ve nüfuzu öylesine zayıflamıştır ki, batının tehlikede olduğu artık salt bir deyim olmaktan çıkmış, gerçek durumun tam ifadesi haline gelmiştir... 'Med ve cezir', komünist stratejinin artık iyice anlaşılmış bulunan bir karakteristiğidir. Bugüne değin görülmüştür ki, her cezir döneminden sonra daha güçlü bir med dalgası gelmektedir. Bu mücadelenin, yani edebi sözlerle söylersek, yeryüzünde yaşayan insanoğlunun geleceği için verilen mücadelenin, işleyiş avantajı komünizm tarafına doğru kaymaktadır. Bu güç kayması Amerika ve ortakları için büyük kararlar alma zamanının geldiğini gösteren bir dönemi başlatmaktadır.»[2]

Strausz-Hupe ve arkadaşları ABD ve ortaklarının yitmekte olan prestijlerini geri kazanmalarının yarım yamalak önlemlerle mümkün olmayacağını, dünyada ABD'nin üstünlüğünü kurmak için «komünist dünyaya karşı ani bir nükleer saldırıyı» gerçekleştirmek gibi «büyük bir kararın» alınmasının zamanının geldiğini söylüyorlardı. Adı geçen strateji uzmanları görüşlerini şöyle sürdürüyorlardı: «Dünya tarihinde ilk kez teknolojik silah kudretine sahip bir süper güce tüm dünyayı fethetme imkânını sunan silahlar var olmaktadır. Dünyayı fethetmenin baş metodu karşı süper gücün askeri gücünü yok edecek şekilde imal edilmiş yüksek ölçekli nükleer patlayıcıları kullanarak sürpriz bir saldırı düzenlemektir.»

İşte Ronald Reagan'ın çok yakın dostu olan bugünkü Ankara Büyükelçisi'nin *«Amerika için ileriye doğru bir strateji»* diye öngördüğü bu saldırıydı. Böyle bir saldırı durumunda karşı tarafın bunu etkisiz bırakmasını önlemek içinse, ABD önce askeri üstünlüğünü hızla gerçekleştirmeli ve savaş deklare etmeksizin saldırmalıydı. Strausz-Hupe ve meslektaşları: «Tarih bize barış değil kılıç getirmiştir. Ellerimiz bu kılıcı yakalayacak mı?» diye soruyorlardı.

Aynı yıl bir başka nükleer savaş havarisi, Alexander de Seversky, ABD ve SSCB'nin karşı karşıya gelmiş pozitif ve negatif yüklü kurşun grisi iki bulut olduklarını, bu karşıt kutuplu bulutların deşarjından korkunç bir yıldırım doğmasının kaçınılmaz olduğunun bilinmesi gerektiğini ifade ediyor; nükleer silahsızlanma ya da nükleer savaş tehlikesini önlemek gibi saçmalıklar şöyle dursun, tam tersine ABD'nin nükleer bakımdan daha çok, daha daha çok silahlanmasını istiyor ve şöyle diyordu: «Global savaşlar III. Dünya Savaşı ile sona erecektir; bu bizim son büyük savaşımız olacaktır. Bu savaşın sonucunda dünya ya hür olacaktır, ya da komünist.»[3]

Bu sözleri söyleyen şahıs, Çar ordusunda subaylık yapmıştı. 1917 Ekim'inde Petrograd'da işçilerin üzerine saldırmış, sonra da paçayı zor kurtararak kaçmış, derken ABD'ye göç etmiş orada ikbal edinmiş biriydi. Gençliğinde işçilere karşı Çar'a hizmet etmişti. Bu kitabı yazdığında da Pentagon'un ve savaş uçakları imal eden tekellerin emrindeydi.

Aynı yıllarda bir başka strateji uzmanı, James Jones, yazdığı bir kitabını şöyle tanıtıyordu: «Bu kitap tüm insanlığın en büyük ve kahraman şeyi olan savaş'a ve savaş haline coşkun duygularla ithaf edilmiştir, dileyelim ki savaşlar ve savaş halleri bizi ihtiyacımız olan zevkten, heyecandan ve damarlarımızdaki kan akışını hızlandıran adrenalden mahrum etmezler.»[4]

İşte İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk belirtileri gözüken, 1960'lı yılların ortasında da resmi, yarı resmi kurumlar halinde örgütlenerek kurumlar, büyük silah tekelleri, gizli servisler, askeri ve sivil şefler tarafından yönlendirilen ve aynı zamanda onlara akıl hocalığı yapan fütürologlar, yirmi yıldır, burjuva ideolojisi içinde «yeni bir düşünce akımı» görünümünde sosyalizme karşı ve nükleer silahlanma kışkırtıcısı bir misyon gütmektedirler.

Fütürologlar ve onlarla iç içe çalışan strateji uzmanları, ilk yola çıktıklarında 20. yüzyılın sonları, 21. yüzyılın başları için bir hayli spekülasyon yapıyorlardı. İşte o tarihler bugün, o günkünden daha yakındır. İnsanlık eski soğuk savaş yıllarını aratmayacak bir gerginliği yaşamaktadır. Fütürolog, strateji uzmanı ve danışman Brzezinski'nin yeni soğuk savaşı bugün uzayın silahlandırılmasını amaçlayan SDI projesine varmıştır. Ronald Reagan yönetimi önce «Sınırlı Nükleer Savaş Stratejisi» diye bir kavram ortaya atmış, Avrupa'yı kapsayacak bir nükleer savaşın göze alınabileceğini söylemiştir. ABD'nin kuracağı anti-nükleer şemsiye ile ABD yurttaşlarının güvenliğini sağlayacağını söyleyerek, bir nükleer savaşın ABD'ye zarar vermeyeceği konusunda Amerikalılar'a teminat vermektedir. Derken sıra uzayın militarizasyonuna gelip dayanmıştır. Ronald Reagan'ın işbaşında olduğu 5 yıl boyunca ABD'nin silahlanma harcamaları ve askeri bütçeleri olağanüstü oranlarda artmıştır.

Ve bütün bunlar olup biterken, Birleşmiş Milletler'in ilan ettiği Dünya Barış Yılı'na girilmiştir.

Elbette bu yıl Reagan'ların, Weinberger'lerin, Amerikan asker-sanayi kompleksinin, silah tekellerinin, NATO şeflerinin uluslararası gerginlik şampiyonlarının ve nükteer savaş kundakçılığına heveslenenlerin yılı değildir.

Bu yıl, barışın asıl sahibi olanların yılıdır. Çünkü barış sorunu, nükleer çağda, insanlığın milyarlarca bireyden oluşan dünya toplumunun en önemli, en yakıcı, en hayati sorunudur.

Böyle olduğu içindir ki, ona, barışa, elbette insanlığın gerçek temsilcileri sahip çıkacaktır. Ve insanlığın, onu oluşturan en geniş yığınların bizzat kendisi sahip çıkacaktır.

Günümüzde Barış ve Savaş sorunu, var olup olmamak sorunudur. Saint-Exupéry «İnsan olmak her şeyden sorumlu olduğunuzu bizzat hissetmek demektir. Sorumlu olmadığınız ve kınanmayacağınız kötülüklerden dolayı da utanç duymanız demektir... Koyacağınız her tuğlayla tüm dünyanın inşa edilmesine yardım ettiğinizi bilmeniz demektir» diyordu.

Barış sorunu karşısında kayıtsız kalmak ise, artık sadece sorumlu olmadığımız bir suçu dolaylı olarak paylaşmaktan ibaret de değildir, aynı zamanda tüm dünya toplulugunun ve tek tek insanların ve kendimizin var olup olmaması meselesine aldırmamak, bizim ve tüm insanlığın hayatı üzerine birilerinin planlar yapmasına göz yummak demektir.

Oysa biz herşeyden önce var olmak istiyoruz; yaşamak istiyoruz, bu nedenle de kaderimizi fütürologların kehanetlerine, ya da çıkarları barış düşmanlığında olan onların patronlarının insafına terketmeyi aklımızın köşesinden bile geçirmek istemiyoruz.

Evet, yaşamak istiyoruz ve fütürologların öngördüklerinin tersine, yeni dünyanın inşa edilmesine taş taş, tuğla tuğla yardımcı olmak istiyoruz. ●

---

(1) *The Year 2000;* New York, 1968; s. 367

(2) R. Strausz-Hupe, W. R. Kintner, S. T. Possony; *A Forward Strategy for America* - Amerika İçin İleriye Doğru Bir Strateji - Harper B.P., New York, 1961, s. 396-97.

(3) *America: Too Young to Die;* New York 1961, s. 159.

(4) *A Thin Red Line,* New York, 1962, s . 2

CHRISTOPHER VAN WYK

(Güney Afrika)

Türkçesi: Vasıf K.Kortun

Steve Biko ve diğerleri gibi tutukluluk ya da sorgulama esnasında 'intihar eden' ya da başlarına olmadık 'kazalar' gelenlerin anısına

İÇERİDE

Dokuzuncu kattan düştü
Kendini Astı
Yıkanırken bir sabuna basıp kaydı
Kendini Astı
Yıkanırken bir sabuna basıp kaydı
Yıkanırken kendini astı
Dokuzuncu kattan kaydı
Dokuzuncu kattan asıldı
Yıkanırken dokuzuncu kata basıp kaydı
Kayarken bir sabundan düştü
Dokuzuncu kattan asıldı
Kayarken dokuzuncu kattan yıkandı
Yıkanırken bir sabundan asıldı.

(New York Times Book Review, 12 Ocak 1986)

KIRMIZI VE SİYAH

Onat Kutlar

Evet evet. Bu garip görüntüyle beş yıl önce ilk kez karşılaştığım gecenin sisli sabahında nasıl hatırladıysam şimdi de aşağı yukarı öylesine canlı hatırlayabiliyorum. Film, düş ve gerçek arası bir görüntü. Bir dizi film gibi beş yıldır sürüyor. Başlangıçta daha sık görüyordum. Nerdeyse her gece. Sonra sonra azaldı. Ama gene de sürüyordu. Israrlı bir biçimde. Son zamanlarda ise nerdeyse unutmuştum.

Bir alan görüyordum. Sapsarı, güneş içinde. Genellikle boğa güreşi alanlarında «öğleden sonra saat beşte» görüldüğü gibi güneş ve gölge çizgisi yoktu. Tümü güneşli. «Ne kadar benziyoruz İspanyollara» diyordum sessizce, «ve İstanbul ne kadar benziyor Endülüs'e...» çünkü bu tıpkı bir corrida alanı idi ve üstelik de Taksim'di. Daha da tuhafı alanı çevreleyen ve çok eski taşlardan yapılmış surların hemen öbür yanında uçsuz bucaksız bir bozkır uzanıyordu. Belki de Mardin ya da Harran düzü. Taşların aralıklarından yabani incirler fışkırmıştı ve yabani güvercin yuvaları farkediliyordu. Sanki alanda kimse yokmuş gibi duvarın yüzünü yalayan rüzgârı duyabiliyordum. Bakarken hafifçe ürperiyordum.

Yönetmenin adı Witold Giersz. Polonyalı bir çizgi-film ustası. Kırmızı ve Siyah'ı ilk kez Krakow'da görmüştüm. Birden bir pencere açılıyor, güçlü bir esinti, masanın üstünde duran kırmızı ve siyah çini mürekkebi şişelerini deviriyordu.

İri, kırmızı ve siyah taneli bir yağmur gibi sapsarı alanın güneşli zeminine dökülüyordu mürekkepler. Ve şaşırtıcı bir hareket başlıyordu. Büyüklü küçüklü kırmızı boğa güreşçileri, siyah boğalar arasında. Aynı zamanda hem bir döğüştü bu, hemde bir şölen. Boğalar hınçla saldırıyor, güreşçiler kılıçlarını zarif çalımlarla parlatıyorlardı. Zaman zaman kışkırtıcılar doluyordu alana. Siyah atların üstündeydiler ve ellerinde uzun kargılar vardı. Sarı giysilerinden ötürü alanın zemini üstünde kendileri görünmüyordu. İzleyiciler coşkundu. Şapkalarını sık sık havaya fırlatıyorlar, zaman zaman hızlarını alamayıp alana fırlıyorlardı.

Ben hemen kıyıda duruyordum. Yanımda karım, çocuklarım. Az ilerde sevgilim duruyordu, kendi ailesiyle birlikte. Sonra komşular, çalıştığım işyerinin siyah pilili eteklik ve beyaz ipekli bluz giymiş düz saçlı sekreterleri. Az ilerde avukatları farkedebiliyordum. Nedense topluca duruyorlar ve ellerini kollarını sallayarak tartışıyorlardı. Teknisyenler, hatta gümrük komisyoncuları bile vardı. Hep birlikte bu tuhaf şöleni izliyorduk. Tuhafı, çünkü tüm coşkunluğuna karşın, bir şenlikten beklenmeyecek kadar şiddetle doluydu. Sevinç, zafer, incelik, kan, öfke ve hınç bir aradaydı.

Uzaktan, gülüşüyle beni okşayan sevgilime «Korkma!» diyordum, «sadece bir film bu...» Yüzünden bir gölge geçiyordu: «Zaten korkmuyorum. Üzülüyorum...» Oysa ben korkuyordum. Geceye ya da savaşa giden çocuklar gibi korkuyordum. Parterle sahne arasındaki görünmez sınırı aşarken duyulan korku.

Hızla bir halk karnavalına dönüşüyordu alanın görüntüsü. Bir ayine, bir sevişme törenine ya da özgürlüğün ilk günü yaşanan çılgınlığa. Dönüyordum çocuklarıma gururla, «işte böyle zamanlar yaşadık biz» diyordum, «ben gördüm bütün bunları... Sizler de mutlaka göreceksiniz.» Ama gene de tuhaf bir durumdaydım. Sanki eski bir filmden söz ediyordum. aynı zamanda onun gösterdiği gerçekliği de yaşayarak.

Çünkü hep böyle olur. Bir an gelir, kopar film. Umulmadık bir anda tutulur güneş. Gece vakitsiz iner.

İşte tam öyle oluyordu.Ağır ve karanlık bir kapak gibi iniyordu gökyüzü, alanın üstüne. Masadaki renklerin çıldırdığı paletlerin, boya ve mürekkep şişelerinin, fırçaların üstüne siyah bir örtü. İnsanlar şaşkın, kaçışıyordu, yüksek duvarların çevrelediği alanın kıyılarına doğru. Gene de çoğu kalıyordu içerde. Biz, kıyıda, kıpırdamadan duruyorduk. Hep aynı soruyu sorarak: «Niçin?»

Savaş, deprem, salgın ya da karabasan. Gerçekti, ama biz inanmadık hiçbir zaman bunlara. «Bu kadarı olamaz... Bir düş bu!» diyorduk.

Ne düşünürsek düşünelim, alanın ortasında, içinde insanlar bulunan o karanlık örtü, çağdışı bir heykel gibi duruyordu. Kentin tam orta yerinde, her gün binlerce insanın geçtiği yerde böylesine garip bir nesneninbulunuşuna bir türlü alışamıyorduk. Bir şeyler yapabileceklerine inandığımız her yere başvuruyorduk. Üniversitelere, basına, yetkililere. Hiçbir sonuç yoktu. Duruyor ve geçen zamanla sağlamlaşan bir beton yığını gibi meydan okuyordu hepimize.

Kimi zaman gözüpek kişiler çıkıyordu aramızdan. Bileklerine güvenerek bir ucunu kaldırmaya çalışıyorlardı örtünün. Ama o tuhaf kitle, etobur bir bitki gibi bir an açılıyor ve onları da alıyordu içine. Uzun süre kimse bir haber alamıyordu onlardan. Çevrede arada sırada gözü yaşlı, sessiz kadınlar görüyorduk. Utancımızdan bakamıyorduk onlara.

Düşün sonlarına doğru, karabasan içinde karabasan gibi daha da korkunç gelen bir sahne izliyordum. Alanın kıyısında, iri taşlardan örülmüş duvarın önünde duruyordum. Çevremde kimse yoktu. Taş aralıklarından görünen bozkır bomboştu. Rüzgâr yabani incirlerin tozlu yapraklarını hafifçe sallıyor, duvar dibinden ince bir toz bulutu kaldırıyordu. Gittikçe uzaklaşan bir ses duyuyordum. Ağıt, dua, ayin benzeri bıktırıcı bir ses. Alan ise canlıydı. İnsanlar her günkü yaşamlarını sürdürüyorlardı. Pırıl pırıl otomobiller, troleybüsler, ayakkabı boyacıları, birahaneler, gazete kulübeleri, yaya geçitleri, seyyar satıcılar her zamanki gibiydi.

Boğulur gibi bir sıkıntıyla insan yüzlerine bakıyordum. Bir şaşkınlık, bir yadırgama ifadesi bulmak için. Yoktu.

Alanın ortasını boydan boya kaplayan o karanlık kitle öylece duruyordu ve kimse dönüp bakmıyordu bile. Alışılmıştı ya da unutulmuştu. Evet evet, unutulmuştu.

İlk zamanlarda düşünüyordum, acaba bir sanrı mıydı bu? Bir hastalık mı? Şimdi pek aldırmıyorum. Çünkü ben de daha seyrek görmeye başladım bu düşü. Yakında, biliyorum, tüm «normal» ve «uysal» vatandaşlar gibi alışarak kurtulacağım bu karabasandan.

Ama gene de bir kaygı yok değil içimde. Herkes unuttuğunda kim hatırlayacak o örtünün altındakileri?

«'Gülmek için gülmek' değil, düşündürmek için gülmeyi amaçlıyorum.»

Çekoslovak Türkolog Xénia Celnarova'nın 70. yaşı dolayısıyla Aziz Nesin'le, «Nové Slovo» Gazetesi için yaptığı söyleşiyi sunuyoruz.

■ Size çağdaş *Nasrettin Hoca* diyorlar. Bu efsanevi şahsın fıkraları gibi, sizin eserleriniz de açıklamaya muhtaç değildir, onları en geniş okur çevresi anlayabiliyor. Yaratıcı yönteminizin oluşmasında Türk mizah ve hicvinin asırlarca süregelen zengin geleneklerinin rolünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

□ Türk mizahı, tıpkı Türk edebiyatı gibi, iki ayrı sınıfın ürünü olarak, birbirinden çok ayrı iki kolda gelişmiştir. Bunlardan biri aydın olan -ya da aydın sayılan- yöneticilerin, egemen sınıfın mizahı, biri de halkın mizahıdır.

Ondokuzuncu yüzyıl sonlarından başlayarak, Osmanlı egemen sınıfı yavaş yavaş özünü ve niteliğini değiştirip, hatta yitirip, yavaş yavaş başka bir egemen sınıf ortaya çıkmaya başlayınca, bu sınıfın batıdan ve daha çok Fransa'dan aktarmacı ve öykünmeci bir başka mizahı oluşmaya başlamıştır. Bunun ağırlığı, burjuva mizahı oluşudur. Fransız burjuva mizahının çeviri ve uyarlama yoluyla öykünmeleri pazarlanmıştır. Bu dönemde halk mizahı, yine geleneklerine bağlı kalarak sürmüştür.

Türkiye'de egemen sınıfın mizahıyla halk mizahı arasındaki en büyük ve belirgin ayrım şunlardır:

1— Halk mizahı daha çok sözlü olarak sürmüştür. Halk kendi varlığını korumak için kendi kültürünü sürdürmeyi gereksinmiştir ve böylece kendi şiirine olduğu gibi, kendi mizahına da sahip çıkmıştır. Onüçüncü yüzyıldanberi şiirde *Yunus Emre*'yi sözlü iletişim yoluyla koruyup sürdürdüğü gibi yine *Nasrettin Hoca* mizahını da, onüçüncü yüzyıldanberi sözlü iletişimle sürdürüp korumuştur. Halk, kendi kültürüne böyle sarılarak sahip çıkmamış olsaydı, bugün ne *Yunus Emre*, ne *Nasrettin Hoca* kalır ve bilinirdi. Egemen sınıfın mizahıysa, başlangıçta daha çok menzum taşlamalar (yergiler) biçiminde, ama yazılı olarak sürmüştür. Bunların çoğu, pek çoğu illegal (gizli) olarak yayılmış ama basılı olmadığı dönemlerde de hep yazılı olarak sürmüştür. Sonraları halk şiiri gibi, halk mizahı da, halktan derlenerek yazılı ve basılı biçime sokulmuştur.

2— Egemen sınıfın mizahının hedefi genellikle bireysel ve kişiseldir. Bireysel ve kişisel çıkarlardan ya da çıkarların bozulmasından kaynaklanır. Bu yüzden tutarsızdır; bir zaman övülenlerin sonradan yerildiği ya da bir zaman yerilenlerin sonradan övüldüğü sık görülür. Aynı mizahçılar aynı kişileri hem övmüş, hem yermişlerdir.

Halk mizahının konusu ve hedefi bireysel ve kişisel değil, toplumsaldır. Özeli değil, özel aracılığıyla geneli eleştirir. Bu yüzden de somutu ve somut olayları örnekler. Seyrek soyutlamalar da, somut gerçeği vurgulamak için yapılır.

3— Egemen sınıfın mizahının amacı gülmek, salt gülmektir. Buna, gülmek için gülmek diyebiliriz. Oysa Türk halk mizahının (ve ge-

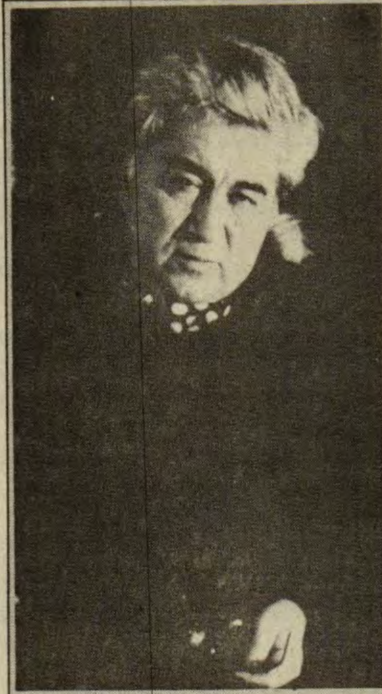
nellikle dünya halk mizahının da) amacı, gülmek için gülmek değil, düşündürmek için gülmek (güldürmek)tir. Bu yüzden halk mizahı yararcıdır; halk mizahı bir toplumsal araçtır. Tıpkı bir araç gibi bir işe yarasın diye yaratılır ve kullanılır. İşte bu yüzdendir ki, *Nasrettin Hoca*'nın, *Bektaşi*'nin gülütleri (fıkraları) yüzyıllardanberi hiç bıkılmadan yinelenerek anlatılır. Bu gülütleri anlatanlar da, dinleyenler de bilir. Yeter ki, gerektiği yerde yinelenmiş olsunlar. Tıpkı bıçak ya da anahtar gibi bir aygıt olarak kullanılır bu gülütler. Tüketim için değil, kullanım içindir. Bikez kullanıldıktan sonra atılmaz. İşe yarayacağı her zaman yeniden kullanılır.

Ben yazar olarak halk mizahı yolunu seçtim. Bu seçimimde, kökenimin, kaynağımın elbet büyük etkisi olmuştur. Çünkü ben, bütün soyum sopumla, anababamla, ailemle, ancak emeğiyle yaşayabilen halktan gelmiş ve hep öyle yaşayan bir yazarım. Bu yüzden benim mizahımın hedefi ve konusu bireysel ve kişisel değil, toplumsaldır. Benim mizahım yararcıdır, toplumsal işe yarayan bir aygıt gibi kullanılır ve «gülmek için gülmek» değil, düşündürmek için güldürmeyi amaçlıyorum.

■ **Mizah romanları ve oyunlarınızın halk arasında çok tanınmış olması, kitaplarınızın çok sayıda yeni basımlar yapmasından da anlaşılmaktadır. Olağanüstü yaratıcı faaliyetinizin en başta gelen itici gücü nedir?**

□ Kitaplarımın yaygınlığının pek çok nedenleri olabilir. Ama benim saptayabildiğim nedenler şunlar:

1— Yazılarımda ilk kalkış dayanağım Türkiye'nin gerçekleri. Bu gerçekleri mizah biçiminde yansıtarak yaşadığım çağda Türkiye'nin toplumsal topografyasını vermeye çalışıyorum. Yüzeyleri resimli tahta küplerden çocuk oyuncakları vardır; çocuklar bu küpleri uygun biçimde yan yana ve üst üste koyarak köyler, istasyonlar, fabrikalar kurarlar. Ben de, yazdıklarım böyle yan yana ve üst üste konularak, yaşadığım çağdaki Türkiye'nin toplumsal topografyasının ortaya çıkmasını istiyorum.

Savaşın eşiğine geliyoruz, geldik gibi bir duygu ve dünyamızın geleceği için bir korku var içimde. Böyle bir durumda insanların büyük çoğunluğunun aldırmazlığına, vurdumduymazlığına, hele politikacıların aldırışsızlığına çok şaşıyorum.

2— Her kesimden, her sınıftan, her katmandan gelen bütün okurların yazdıklarımı anlamalarına çalışıyorum. Her okur, kendi kültür anteninin alıcı gücüne göre yazdıklarımı anlamalıdır. Bu yüzden kitaplarım köylerden büyük kentlere dek her eve girebiliyor, yoksulu zengini, aydını az okumuşu, en seçkini ve en düşkünü yazılarımı okuyabiliyor.

3— Kimi şair ve yazarlar, yazdıklarını anlamaları için okurların çaba harcamasını, zorlanmasını isterler. Bence bu, kendini beğenmişlik ve kendini üstün görmektir. Yazdıklarımı anlayabilmek için okur zorlanacağına, okur çaba harcayacağına, ben yazdıklarımı okura anlatabilmek için zorlanmalıyım, çaba harcamalıyım. Gerçekten de bunun için büyük çaba harcarım. Bence okur, bir kitabı, bir yazıyı okurken değil, okurken anlamak için değil, okuyup anladıktan sonra yorumlamak, üzerinde düşünmek için çaba harcamalı, zorlanmalıdır. Ben bunu yapmaya çalışıyorum.

■ **Yaşamınızın son on yıllık yeni dönemine girerken, bunca çalışmalar, başarılar, takdirler, ama bir yandan da sıkıntılar, düşkırıklıkları, kovuşturmalarla dolu geçen yıllarınızın herhalde bilançosunu çıkarmaktasınız. Size neler en büyük mutluluk ve hoşnutluk duygusu vermişti? Sizi en çok üzen şey neydi?**

□ En büyük mutluluğum, beni salt okurlarımın, halkımın tutmasıdır. Bu dünyada tek desteğim, halkımdır. Halkımın sevgisini kazanmak için üstelik halk dalkavukluğu da yapmadım. Hep içtenlikle davrandım; çünkü başka türlü davranmak elimden gelmezdi. Yaşadığım sürece beni hükümetler tutmadı. Hiçbir partiden destek görmedim. Hiçbir edebiyat okuluna girmedim. Eleştirmenler beni yoksaydılar, hâlâ da beni yoksayarlar. Kitaplarım için ne lehte, ne aleyhte yazarlar. Hiçbir edebiyat grubundan, hiçbir edebiyat kliğinden de olmadım. Hatta bütün bunlar, beni desteklemek şöyle dursun, hep bana karşı oldular, çok kez düşmanca davrandılar. Bütün bunlara karşın ayaktayım dimdik, bütün Türkiye tarihinde kitapları en çok okunan yazarım. Halkım, okurlarım beni hiçbir zaman, hiçbir yerde yalnız bırakmadı. Bir yazar için bundan daha büyük mutluluk olabilir mi? Kendimi bu bakımdan salt Türkiye'nin değil, dünyanın en mutlu yazarı sayıyorum. Okurlarımın bu inanılmaz sevgisini düşündükçe her zaman aşırı duygulanırım, gözlerim yaşa-

rır ve ağlamamak için başka şeyler düşünmeye çalışırım. Okurlarımın bu sevgisine layık olmak için onlara yaranmaya çalışmadım hiç, nasılsam öyle kaldım.

Yaşamımda aldığım ödüller, armağanlar çoktur. Ama bunların en değerlisini bana İskenderun Cezaevi'ndeki mahkumlar verdi. O cezaevine atılalı iki gün olmuştu. Bir sabah kapıma dışardan vuruldu. Kapının demir çubukları vardı. Çubukların arkasında mahkumlar duruyordu. Öndeki mahkumun elinde bir tencere vardı. İçlerinden biri,

—Duyduk ki Aziz Nesin senmişsin, öyle mi? dedi.

—Evet... dedim.

—Bugün Kurban Bayramı, sana kurban eti getirdik... dedi.

Demir çubukların aralıkları dar olduğundan tencereyi içeri sokup bana veremedi. Çok üzüldü buna. Elini tencereye sokup pişmiş etleri aldı, demir çubuk aralarından bana uzattı. Aldım.

Ben İskenderun Cezaevi'nde yapayalnızdım. Orası hiç bilmediğim yerdi. Param ve yiyeceğim de yoktu. O gün Kurban Bayramı olduğunu bile bilmiyordum. Başkalarının benimle konuşması yasaklanmıştı. O cezaevinde, hiç tanımadığım ve bir daha da hiç görmediğim mahkumların demir parmaklıklar arasından bana uzatıp verdikleri etler, yaşamımda aldığım armağanların, ödüllerin en değerlisidir. Yalnız başıma kaldığım o cezaevi barakasında etleri ağlayarak yedim. Sevinçten, mutluluktan ağlamıştım. Beni halkım en amansız yerde bile yalnız bırakmıyordu.

En büyük üzüntümü soruyorsunuz. Mutluluklar, sevinçler gibi pek çok sayıda ve çok büyük üzüntüler de yaşadım. Bu üzüntülerin en acısı şu. Türkiye'de Eğitim Bakanlığı kitaplarımın okullara girmesini yasaklamış ve okul kitaplıklarından kitaplarımı attırıp yoketmişti. İşte bu yasaktan birkaç gün sonra Viyana'ya gitmiştim. Rehberim bana Viyana Ulusal Kitaplığı'nı gezdiriyordu. Yazarlar kataloğuna bakmamızı, benim kitaplarımın olup olmadığını anlamamızı önerdi. Ben bu öneriyle ilgilenmedim bile. Kendi ülkemde okul kitaplıklarından atılan kitaplarım ne diye Viyana Ulusal Kitaplığı'nda bulunsun, diye düşünüyordum. Ama rehberim, önerisini gerçekleştirdi. Kataloğa baktık, adımı gördük; yayımlanmış bütün kitaplarım Viyana Ulusal Kitaplığı'nda vardı. İçime anlatılmaz bir üzüncün acısı çöktü. Bu kitaplar, kendi ülkemin okul kitaplıklarından atılmıştı.

O istediğim, o sevdiğim, o çok beğeneceğim kitabı hâlâ yazamadım, ama içimde o kitabı hep yazmak umudu var. Kimbilir belki de hiçbir zaman yazamayacağım. Hep müsvetteler yazmakla yaşamım geçecek belki de...

■ **Geçmişe ve anılarınıza kapanmış bir insan değilsiniz. Bugünlerin coşkusu içinde yaşamak ve geleceğe atılımla bakmak size özgü bir davranış. Şu sırada sizi hangi sorunlar en çok endişelendiriyor? Tasarladığınız çalışmaları kısaca anlatır mısınız?**

□ Şu sıralar beni en çok uğraştıran ve düşündüren, dünya barışı ve Türkiye'nin demokrasiye geçişi sorunlarıdır. Ne Birinci, ne İkinci Dünya Savaşı öncesinde dünyada siyasal durum şimdiki oranda gergin değildi. Çekirdeksel (nükleer) silahların savaştan caydırıcılığına inanamıyorum. Türkçe'de Türk içkisi rakı için bir söz (atasözü) vardır: «Şişede durduğu gibi durmaz!» Rakı, şişede cansız, sessiz durur, ama midesine indiği insanı çıldırtır. Bu silahlar da böyledir. Bunlar, depoda durduğu gibi durmaz.

Savaşın eşiğine geliyoruz, geldik gibi bir duygu ve dünyamızın geleceği için bir korku var içimde. Böyle bir durumda insanların büyük çoğunluğunun aldırmazlığına, vurdumduymazlığına, hele politikacıların aldırışsızlığına çok şaşıyorum. İnsanın çevresinde yavaş yavaş herkes ölür, ama insan hâlâ kendisinin de öleceğine gerçekten inanamaz. Toptan böyle bir budalalık içinde mi yaşıyoruz?

Türkiye'nin demokrasiye geçiş sorunu benim öz sorunumdur. Türkiye'nin demokrasiye geçiş süreci çok uzamıştır, kronik bir hastalık gibi çok uzun sürmüştür. Sanıldığı gibi üç-beş yıllık bir sorun değildir bu. Biz, tam kırk yıldanberi bu sorunun içinde yuvarlanıp, debelenip durmaktayız.

Yazar olarak neler yapmayı düşünüyorum? Şimdiye dek seksen kitabım yayımlandı. Her kitabım sekiz-on, hatta on beş basım yaptı. Bütün bu seksen kitabım bana, sanki yazacağım seksenbirinci kitabımın müsvettesiymiş gibi geliyor. Her önceki kitaplarım, sonrakinin müsvetteleri; öyle sanıyorum. O istediğim, o sevdiğim, o çok beğeneceğim kitabı hâlâ yazamadım, ama, içimde o kitabı hep yazmak umudu var. Kimbilir belki de hiçbir zaman yazamayacağım. Hep müsvetteler yazmakla yaşamım geçecek belki de...

Nesin Vakfı 25 Ekim 1985 ●

Winnie Mandela

Ruhumun Bir Kısmı O'nunla Gitti

Çeviren:
Mehmet Ünal

Hamburg Rowohlt Verlag tarafından yayımlanan ***Ein Stück meiner Seele ging mit ihm*** *isimli kitabın bir bölümünü sunuyoruz.*

Çocukluğumda her şey bizimdi. Özgür olmak bir çocuk için coşkulu bir şey; Transkei ovaları, geniş heybetli, koyu yeşil renge bürünmüş, o son derece güzel tepelerle çevrilmiş ovaları; tertemiz akan suları, çocukken yüzdüğümüz, içinde zevkle oynadığımız nehir, anılarımda öyle canlı ki —işte bu çocukluğumun ülkesi. Ve çocukluğumda, bu ülkenin anavatanım olduğuna inanıyordum. Bu ülke, anamın-babamın, atalarımın da ülkesiydi; sonra büyüdükçe, şafak söker gibi aydınlanıyorsun. Bu korkunç bir kavrayış; beyaz derili birileri geliyor. Ve seni, doğup büyüdüğün bu toprakların, senin olmadığına inandırmaya çalışıyor. İşte her şey, bana 1965 yılında yaptıkları baskı ile başladı. O zamanlar, pasaport almak için ya dilekçe verecektim, ya da kocamı bir daha hiç göremiyecektim. Böyle demişlerdi. Yıllarca kin duyduğum bu belge için, dilekçe vermeye zorlanıyordum. Bu yüzden çok iş kaybettiğim oldu, çünkü siyahlar için özel verilen bu pasaport olmadan, kayıt işlemleri yapılmıyor. Nelson'u görmek için başka hiçbir seçeneğim kalmamıştı.

Polis beni, kelimenin tam anlamıyla alarak, pasaport müdürlüğüne götürdü, benim adıma form-dilekçeleri kendisi doldurdu. İlk zamanlar, kendisini yarım yılda bir kez görmeme izin verilmişti ve çoğu kez resmî makamlar bunu bile engellemişlerdi. Şimdi, onu ayda bir kez bir hafta sonu 45 dakika görebiliyorum.

Dostlarım, benim Robben Ada-sı'na gidebilmem için en azından servet harcıyorlardı. Ne trenle ne de otomobille yolculuk etmeme izin verilmişti. Böylece uçakla gitmek zorundaydım. Çok para ödeyerek tabi. Hatta uçakta oturacağım yeri tespit etmeye kalkıştılar, buna izin vermedim tabi. Kap kentine yolculuğum, en küçük ayrıntısına dek programlanıyor ve sürekli kontrol ediliyordu; en kısa yoldan gitmeliydim, yolda herhangi bir yerde duraklamak yasaktı, hep bilinen saçmalıklar

Kap kentinde, evlerinde kaldığım dostlarımın yanında durum, Brandfort'a göre daha kötüydü. Çünkü hep evde kalmak zorundaydım. Evi terketmeme izin verilmi-

yordu. Polis beni 24 saat kontrol altında tutabilmek için vardiya çalışmak zorundaydı. Gece-gündüz evin önünde bir, bazen iki otomobil duruyordu. Limandaki yolcu salonuna çok tabi en kısa yoldan gitmem gerekiyordu.

Bilet gişesinde kuyruğa giriyorum. Kuyrukta bulunan diğerleri de ülkenin çeşitli yerlerinden geliyorlar, çoğunluğu istasyondan direk buraya gelmek zorunda.

Yirmi yıldır orada duran aynı deftere kaydımı yapıyorum ve hemen nasıl davranmam gerektiğinin şartlarını okuyorum: fotoğraf aygıtı getirmek yasak, on altı yaşından küçük çocuklar getirilmeyecek, kedi-köpek getirmek yasak, ve pasaport numarası yazılmadan görüşmeye gidilemez. Ve aileyi ilgilendiren durumların dışında konuşma yapılırsa, görüşmenin hemen kesileceği uyarısı. Adaya gidiş 50 sent. Ve rıhtımda, tekneye binmek için on basamak iniliyor. Elli yıldır aynı tekne. Günde üç kez adaya sefer yapıyor. Öyle küçük ki, deniz biraz kabardığında sefer yapamıyor.

Üç kez bu uzun yolculuğumu, boşu boşuna yapmış oldum. Teknede genç polislerden bir tanesi, izin kağıdını veriyor, bazen pasaport soruyor, her pasaport soruşunda neşem kaçıyor. Beyazları önce tekneye aldıkları, onları teknenin sol tarafına, siyahları sağ tarafına oturttukları için, önceleri çok tartışıyordum onlarla. Hatta benim için bir sandalye getirerek, hepsinden ayrı bir köşeye oturmamı istemişlerdi. Reddettim. Adaya yolculuk 45 dakika sürüyor.

Görüşmeye gittiğimde, ANC savaşçılarının hanımlarını da görüyordum. Bir araya gelmemiz bilinçli olarak engelleniyordu. Bu konuda hapisane idaresi, gizli polisle işbirliği yapıyordu. Benim yüzümden, görüşmesi engellenenlere çok üzülüyordum. Benim görüşmeye gittiğim gün, diğer görüşmecilerin çok azına izin veriliyor.

Tekne adaya yaklaştıkça, deniz ve kayalardan başka hiçbir şey gözükmüyor.

Yüksek gri renkte duvarlar, adanın üstünde bir şemsiye gibi, görüşmecilerin gözleri önünde duruyor, sağ tarafta açık deniz. Ortada bir yol, yalnızca kum ve kayalar görünüyor. Sonra büyük bir kapının önüne geliyorsunuz. Bu bekleme odasının giriş kapısı. Çırılçıplak bir oda, bir kaç sandalyeden başka hiçbir şey yok, resim bile yok. Son zamanlarda bir sürahi vardı, ama bardak yoktu. Pencere tahtasının üzerinde, hatırladığıma göre bir midye kabuğundan kül tablası vardı. İzmarit dolu. Ve insan elinde olmadan, kendisinden önce hangi görüşmecilerin olduğunu düşünüyor. Yan tarafta iki adet hela var. Kirli ve pis kokuyor. Üç gardiyan sürekli, bir aşağı bir yukarı yürüyorlar. Diğeri kapının önünde bekliyor. Bekleme odasında, gözaltında bulundurulması gereken bir tutuklusun diye düşünmeden edemiyorsun. Odanın atmosferi, soğuk ve vahşi —aynı toplama kampları gibi— ve kendini adanın bir parçasıymış gibi hissetmekten kendini alamıyorsun.

Winnie-Nelson Mandela

Sonra bir gardiyan ismini okuyor: «Bayan Mandela, artık gelebilirsiniz.» Önce yirmi yıldır söyledikleri tekrar ettiriyor: «Biliyorsunuz, kocanızla, ailevi durumların dışında bir şey konuşamazsınız; bizim anlamadığımız bir şey konuştuğunuzda, ya da bizim tanımadığımız bir isim söylediğinizde, görüşmenizi yarıda kesmek zorundayız.» Yalnızca benim için yapılan bu uyarılar, her keresinde tekrarlanıyor. Başka hiçbir görüşmeciye uygulanmıyor. Bazen ailevi konular da kısıtlanıyor; örneğin hangi devlet adamının, Nelson'un doğum gününü kutlamak için telgraf gönderdiklerini, ya da çocuklarımızın polis tarafından sorgulandığını, evimizin arandığını anlatmak yasak.

Ben görüşmeciler arasında hep en sonuncu olarak çağırılıyordum. Görüşme odası ortasından kalın kurşun geçirmez bir camla bölünmüş, küçücük bir oda. Işık çok kötü olduğu için, Nelson'un yalnızca karaltısını görebiliyorum. Aynı vesikalık fotoğraf gibi gözüküyor. Evvelce, aramızda tel örgü varken, yalnızca siluetini görebiliyordum.

O'nun tarafında ışık daha iyi olmalı. Bana, hep biraz geri çekilmemi rica ediyor, ne giydiğimi görmek istiyor. Telefonla görüşüyoruz. Her birimizin arkasında üçer gardiyan duruyor ve bir kez daha yalnızca ailemiz ve çocuklarımız üzerine konuşmamız için ikaz ediyorlar. Başka bir konu üzerine, politika, tanıdıklarımız, hatta hapisanedeki koşullar üzerine konuşmak yasak. Torunlarımızdan söz ederken, kısaltılmış isimlerini kullanırsak, görüşmemiz hemen kesiliyor. Tekrar uyarılıyoruz.

Eskiden gardiyanlarla sık sık tartıştığımız oluyordu. Bazı durumlarda Nelson, gardiyanları görüşme-

mizi haksız yere kestikleri hakkında suçluyordu. Onlara küçük çocuk muamelesi yapıyor, öyleler de zaten. Bazen görüşmemiz beş dakika sonra kesiliyordu.

Ancak bizim gibi, hapisanede uzun zaman geçirenler, gardiyanlara sezdirmeden, başka konular üzerine de konuşabilmesini öğreniyorlar. Bunun için bir öğrenim görmeye gerek yok. Kendi kendine öğreniyor insan. Ve onun dışardaki biri gibi, her şey hakkında çok iyi bilgilendiğini anlıyorum. Son yıllarda, diğer tutukluların sorunları hakkında konuşmamıza izin verildi. Bazıları on yıldan fazla aileleri ile ilişki kuramamışlardı. Bir çoğu çocuklarının ne yaptığını, nasıl geçindiklerini bilmiyorlardı. Bana bir liste verdi. Üstünde neler yapmam gerektiği yazıyordu. Kimi ziyaret edip haber vermeliyim, kimin bir bursa gereksinimi var, hangi ailelere yardım etmek gerekli vs. Hapisanede bile, siyah halkı için çalışmalarına ara vermedi. Aynı dışardayken gösterdiği şefkati gösteriyor onlara. İlk on yıl bir şey yapmasına olanak yoktu. Ancak hapisane personeli ile de ilişkileri olumlu yönde gelişti. Artık gardiyanlar kendisine nazik ve saygılı davranıyorlar. «Süreniz doldu.» diye bir ses geliyor 45 dakika sonra. Aramızda bulunan bir camda öpüşüyoruz.

Ama o, yıllarca önce bizi terketmek zorunda bırakılan aynı erkek, bir gün tekrar gelecek. Onun 'ruhu' el değmeden kaldı öylece. Tüm bu erkekler harika insanlar.

Bu adadan salıverilenlerin, sürekli bu adayı özlediklerinden söz edilir. Bu, geride kalanlara dayanışma anlamına geliyor. Onlar, içlerinde tam olarak özgürler. Onlar şu an sürgünde olan hükümetimiz bizim. Tutuklu oldukları gerçeğini bile bile, tam olarak özgürler.

Karşılıklı bu esin, aralarındaki bu sarsılmaz güven, davalarının haklılığını gösteriyor. Ve çok doğal olarak, yeni gelen tutuklular, eskilerine güç veriyorlar. Çünkü bunlar savaşın dışarda sürdüğünün bir göstergesi.

Nelson, dışarıda olduğu günlerdeki gibi aynı otoritesini hâlâ üstünde taşıyor, bunu ondan kimse alamaz, ister beyaz olsun isterse siyah. Zindzi onunla görüşmek istediğinde, deniz çok dalgalıydı. Adaya giden tüm tekneler seferden men edilmişti. Bu Nelson için bir neden değildi. Bizim adaya getirilmemiz için diretti. Yoksa Brandfort'tan yaptığımız yolculuk güme gidecekti. Hapisane idaresinden telefon geldi. Deniz tutmasına karşı haplar yuttuk. Tekne yola çıktı. O gün tek bir tekne bile denize açılmamıştı. Gardiyanlar bize çok iyi davrandılar. Nelson ile birbirlerine ön isimleriyle sesleniyorlar. Polis şefi ön ismini söylediğinde, Nelson: «Sizin için ben Mr. Mandela'yım.» dedi.

Nelson Mandela bu arada tutuklular için bazı kolaylıklar sağlayan «A» uygulamasına hak kazandı. Ama bu uygulama politik tutuklular için geçerli değildi. «A» normal şartlarda 'İlişki kurabilecek görüşmeciler' anlamına geliyordu. (Görüşmeciler, tutuklu ile yan yana gelebiliyor. Bedeni ilişki kurabiliyor.) Ya da yiyecek paketi gönderebiliyorlar. Aslında hepsi bundan oluşuyor. Ve kendisine gönderilen mektuplarından hangisini bu ay okumak istediğini, hangisini gelecek ay okumak istediğini seçmesine izin veriliyor. Bu mektuplar ve bir gün dışarı gelebileceği onu hayatta tutuyor. Çok önem verdiği şeylerden biri de, çocuklarımızın görüşmeye gelmesi. (Çocukların iki yaşına kadar ve on altı yaşından sonra gelmesine izin veriliyor.)

O, çocuklarımızı büyütürken yanımızda olamadı. Ben çocuklarımızı ona hep tanıtmak zorunda kaldım. Hepimiz için rüya görmek gibi bir deney oldu. Bir ana için: «Bakınız çocuklar, bu sizin babanız. Ömür boyu hapis yedi.» demek çok zor. Ve üstüne üstlük bu baba hakkında o kadar çok şey söylendi, aşağılandı.

BENJAMİN MOLOİSE

Türkçesi: H.Okan Alkar

Ne yürüyüşe geçen tüm ordular
Ne de oturumu açan tüm parlementolar
etkilememiştir
Yeryüzündeki insanın yaşamını
Şu yalnız yaşam kadar.

Olduğum şey olmaktan gurur duyuyorum
Bu baskı fırtınası ardından
Kanımın yağmuru boşanacak.
Yaşamımı vermekten gurur duyuyorum,
Şu yalnız yaşamımı.

** Benjamin Moloise'nin hücresinde yazdığı son şiiri*

Psikolojik olarak değerlendirirsek, böylesi bir karşılaşma ya çocuğun paramparça olmasını getirir ya da böyle bir görüşmeden sonra gurur duyarak güçlü bir kişilik kazanır. Ben ikincisi olduğu için çok mutluyum.

Zeni, kendisine, babasını kucaklaması için izin verilen tek kişi. Çünkü o, Swasiland kral ailesinin gelini olduğu için, diplomatik şartlar uygulanıyor. 'İlişkili görüşmeciler' katogorisine giriyor, çılgınca bir şey değil mi!?

Bazı görüşmelerimiz çok acıklı. Bir keresinde Zeni'nin en küçük kızı Zamaswasi ile birlikte gitmiştim. Görüşme odasına geldiğimizde, camın arkasında iyi göremedi. Minik yumruklarıyla camı yumruklayarak: «Dede pencereyi aç! Ben senin kucağında oturmak istiyorum.» dedi. Nelson gülümseyerek, gardiyanı gösterdi: «Anahtar onda sevgilim. Sor kendisine bakalım, açabilecekler mi?» Kızcağız daha da sesli bağırarak: «Açsana dede, bırak yanına geleyim!» Bu görüşmemiz çok korkunçtu. Yanılmıyorsam, gardiyanın gözlerinden bile yaşlar aktığını söyleyebilirim.

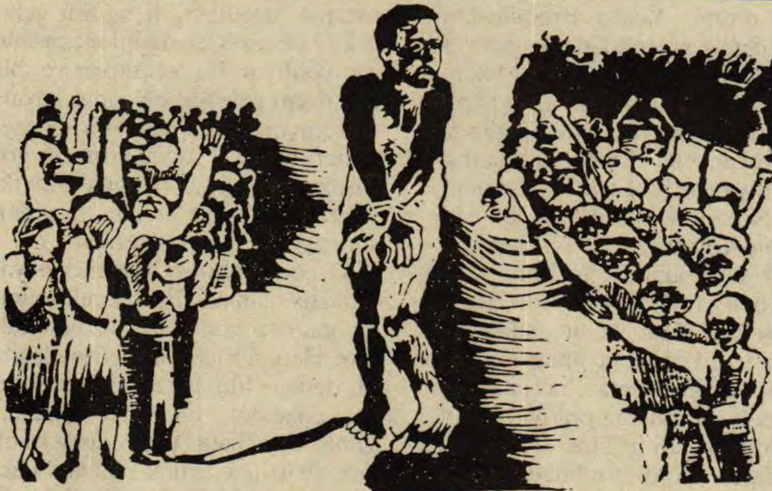
1969'daki deneylerime dayanarak, gerçekten Nelson'un anlamasını, öğrenmesini istediğim her şeyi ona anlatabiliyorum. Zindzi, ben Nelson ile konuşurken, neler konuştuğumuzu anlamadığını söylüyor. Bu nedenle o, artık yalnız görüşmeye gidiyor. Nelson, kendisini başkalarının durumuna sokmakta inanılmaz bir yeteneğe sahip.

Pollsmoor'a nakil edilmesi, bizim için büyük bir şok etkisi yapmıştı. Beni bile bu nakilden bilgilendirmemişlerdi. Bir çocuğu Brandfort'a gazete almaya göndermiştim. Gazetenin birinci sayfasında, büyük harflerle yazılmış nakil haberini okudum. Akşam, TV'deki haberlerde de söylediler. 1 Nisan 1982 tarihindeydi. Daha sonra hapisane idaresinden —her zamanki resmi dille yazılmış— Kap kenti yakınlarındaki Pollsmoor'a nakil edildiğini bildiren bir yazı gönderildi.

Oraya yolculuğum, unutamıyacağım bir anı olarak kalacak. Kap kentinin en kibar mahallelerinden geçerek gittim. Bahçeler en güzel çiçeklerle süslenmiş, evler kolonyalist devrin mimarisinden kalma, harika evler. Bu mahalleden hiç geçmemiştim. Kap kentinde kaldığım adresten ayrılmama izin verilmiyordu. Ülkemizin bu güzel yerlerini onun da görebilmesi için dua ettim, yalnızca —uğruna ölümü göze aldığı ülkesiydi bu onun. Yirmi yıldır hapiste olduğu için, yaşamın nasıl geliştiğini, bu ülkenin ne kadar güzel olduğunu unutmuştu.

Geldiğimizde çok güzel bir binanın önündeydik. Dışardan modern bir enstitü binası gibi gözüküyordu. Hatta hapisane görüntüsü hiç yoktu diyebilirim. Ama giriş kapısında en yüksek güvenlik tedbirlerinin alınmış olduğu bir hapisane olduğunu anlamakta güçlük çekmedik: ağır silahlı polisler, bir çok kalın kapılar, bilinen şeyler. Daha sonra gerçekten kibar döşenmiş bir bekleme odasına getirildik. Birkaç dakika sonra yirmi basamak merdiven çıkarak, görüşme odasına götürüldük. Minnacık bir oda. Aramızdaki cam duvar Robben Adası'ndakinin aynısı. Işık iyi, kocamı beline dek görebiliyorum. Eski telefon sistemi yok. Masa üzerinde bulunan konuşma aygıtlarıyla konuşuyoruz. Sesi çok iyi geliyor. Çok iyi gözüküyordu. İlk sorusu doğal olarak, neden nakil edildiği üzerine oldu. Nakil edilmesinin gerçek nedeni apaçık ortada. Yönetici grubu bölmeyi amaçlıyorlardı ve öğrenciler arasındaki etkinliği kısıtlanmalıydı. Nelson yıllarca genç tutukluların eğitimiyle ilgilenmişti. Özellikle 1976 yılındaki çarpışmalardan ötürü, içeri alınarak, öğrenimlerini yarıda bırakmak zorunda kalan öğrenciler için çok uğraştı. Nakli yapıldığı gün, bu iş için kendisine 30.000 marklık bir çek ulaştırmışlardı. Hapisane idaresi bu programı yıllarca endişeyle izlemişti. Ada, sanki Mandela Üniversitesi olmuştu. İlkokul diplomasıyla adaya gelen gençler, salıverildiklerinde, üniversite bitirme sınavlarına giriyorlardı. O'nun yokluğunda bu program uygulanamadı.

Konuşmamız arasında, Pollsmoor'a nakledilirken bir tek ağaç bile görmediğini söyledi. O ve diğer üç tutuklu, özel bir kafes içinde, bir askeri araçla ayakta yolculuk yapmış-

Notal-Marianhill Okulu'nun Grafik Atölyesinde *Charles Nkosi*

Dias Coelha (Portekiz)

lar, halbuki araca en az on tane fil sığabilirmiş. Yolculuk bir saat sürmüş.

Şimdi hapisanede gökyüzünden başka hiçbir şey görmüyor. Hapisane bir vadinin ortasında bulunuyor —o hapisanenin öyle bir kısmına yerleştirilmiş ki,dağları bile göremiyormuş— bir tek ot sapı bile göremiyormuş, yalnızca gri renkli taşlar- yok ile yokun arasında hiçbir fark olmadığını kim düşünüyor. Ada, bununla karşılaştırıldığında cennet gibi; orada hiç olmazsa, minik bir bahçesi vardı, çiçeklerin nasıl büyüdüğünü görebiliyor, içinde gezinebiliyordu.

Adadaki durum bir ölüm gibi olmasına karşın, şimdiki durumu daha da kötü. Özellikle çok yalnız. Önceden yirmi yıl aynı çevrede yaşamıştı.

Kökünden sökülen bir ağaç gibi sanki- karşı tarafın nasıl korktuğunu, böylesi çılgınca işler yapmayı göze almasından anlamıyor muyuz?

Pollsmoor'daki tek olumlu şey, polis memuru Gregory. Nelson ile çok sıkı ilişkisi var ve biz görüşmeye gittiğimizde, yardımcı oluyor. Kendisini bekleme odasında beklerken, Gregory bize: «Şimdi gelecek. Duş alıyor ve traş olacak, sizin için özellikle iyi görenmek istiyor. Umarım bu birkaç dakikalık gecikme, sizin için önemli değildir.» Bize adada bu biçim konuşan birine rastlamamıştık. Pollsmoor'da sanki Nelson'u hapisane yerine hastanede ziyaret ediyor gibi bir görünüm var. Robben Adası'nda gardiyan görüşme sonunda sert bir sesle: «Zaman doldu.» diyordu. Pollsmoor'da Gregory: «Bayan Mandela daha beş dakikanız var.» diyor.

Kısa bir zaman önce Gregory bize telefon etti. Nelson ve diğer birkaç arkadaşı için okul ücretlerinin ödenmesinin gerektiğini bildiriyordu. Böyle bir şey şimdiye dek olmamıştı. 22 yıldır ilk kez bir gardiyan telefon ediyordu.

Olumlu küçük bir gelişme daha var. Hapisane kütüphanesine yeni kitaplar alınmış. Hatta Nadine Gordimer'in romanları bile var. *Burger's Daughter* en çok sevdiği kitaplardan bir tanesi.

Ancak tüm bunlar, şartların o ve

Güney Afrika'da ırk ayrımı siyasetinin bir yıllık sonucu (1985)

442 **Siyah:** Polisçe kitle eylemlerinde öldürüldü
238 **Siyah:** Siyahlarca öldürüldü
24 **Siyah polis:** Siyahlarca öldürüldü
15 **Beyaz:** Siyahlarca öldürüldü
131 **Kişi:** Irk ayrımı siyasetinin **çoğunluğu siyah** olan diğer kurbanları

TOPLAM 850 ÖLÜ (Time, 13 Ocak 1986)

arkadaşları için, kötüleşmesinden başka bir değişiklik olarak kabul edilemez.

Her görüşme benim için, yaşam baterilerinin doldurulması anlamına geliyor. Sevinç duymak harika bir duygu, çünkü Nelson ve arkadaşları bize her görüşmemizde esin ve güç veriyorlar. Ve bir sonraki görüşme gününü iple çekiyorum.

Erkeklerimizin bir gün mutlaka geri döneceğini bilmemize, inanmamıza karşın içimiz çok yıkıcı duygularla dolu. İşte bu bilinç, bizim hepimizi ayakta tutuyor. Sarsılmaz bir inançla onun ve diğer politik tutukluların geri geleceğine olan güvenimiz sonsuz. ·Onlar, hakları olan, günün birinde siyahlar tarafından yönetilecek bir Güney Afrika kuracaklar. Onlar, şu an bizim sürgündeki hükümetimiz ve Nelson şu an izinde olan başbakanımız. Adalet Bakanı Kobie Coetsee, serbest bırakılma sorusunu «hiçbir zaman asla» diye yanıtlamasına karşın, bu böyle— biz bu türden resmi açıklamalara alıştık. Ian Smith de, Rodezya'da, siyahların çoğunlukta olduğu bir hükümetin, kendi cesedinin üzerinde kurulacağını söylemişti.

Şimdiye dek, Nelson'un serbest bırakılması hükümet tarafından şartlara bağlanmıştı. Nelson'un Transkei Homeland'dan başka hiçbir yerde ikamet etmemesini şart koşuyorlardı. Nelson bunu reddetti. İşte bu noktada Burenler'in(*)aptallığı ortaya çıktı. Biz pazarlık yapmıyoruz.

22 yıl bu savaş için neler feda edilmedi. Ve ona böyle bir teklifte bulunmak fikri... Tekrar sıfırdan başlamamızı istiyorlar. Belki bu yolla, bir efsanenin kahramanını yok etmeyi amaçladılar.

Şubat ayında Matanzima beni Umtata'daki kilisesine getirterek bu teklifi söylediğinde, bir yanıt vererek onu şereflendirmek bile istemedim. Nelson, böyle bir seçim karşısında kalsa ve o sırada kitap okuyor olsa, kitabını okumayı sürdürecektir; ya da sırtını dönerek çıkıp gidecektir.

Birkaç günlüğüne bile olsa, Nelson'la ailemi sürdüreceğim günün özlemini çekiyorum. ●

***Buren: Köylü anlamına da geliyor. Güney Afrika'da Avrupa'dan gelen beyazlar için kullanılan bir deyim.**

Mandelalar ya da Özgürlüğe Adanmış Yaşamlar

*Bu yazı **Düşün** dergisinin Ekim 1985 sayısından, **South** dergisinin Ocak 1986 sayısından, **Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi**'nin Mandela maddesinden ve 17 Ocak 1986 tarihli **Cumhuriyet** gazetesinden yararlanılarak Renan Akman tarafından hazırlanmıştır.*

Üçüncü Dünya Toplumsal ve İktisadi Araştırmalar Vakfı'nın 100.000 $ değerindeki 1985 Yılı Üçüncü Dünya Ödülü, Güney Afrika halkının *apartheid* (ırk ayrımı) rejimine karşı verdiği mücadelenin önderi Nelson Mandela'yla ırkçı rejime karşı direnişin simgesi durumuna gelmiş olan eşi Winnie Madela'ya verildi.

Ödül Seçim Komitesi'nin kararı, komite başkanı ve İngiliz Uluslar Topluluğu Genel Sekreteri Shridath Ramphal tarafından, geçtiğimiz Aralık ayı içinde Londra'da açıklandı. Açıklamada Nelson Mandela'nın Güney Afrika'da ırk ayrımının olmadığı bir toplum kurma yolundaki yılmaz mücadelesine ve Winnie Mandela'nın büyük bir cesaret ve moral gücüyle, kocasının hapishane hücresinde yaptığı gibi, dışarıda özgürlük bayrağını taşımayı sürdürmesine duyulan saygı dile getirildi. Birleşmiş Milletler Kadınlar Onyılı'nın son yılı olan 1985'te, Nelson Mandela'yı olduğu kadar, Güney Afrika'daki özgürlük mücadelesine kendi bağımsız katkılarından ötürü, Winnie Mandela'yı da onurlandırmanın uygun görüldüğü dile getirildi.

Şu anda Kap kenti yakınlarındaki Pollsmoor Hapishanesi'nde, 1964'te çarptırılmış bulunduğu ömür boyu hapis cezasını çekmekte olan Nelson Mandela, 1918'de Transkei Eyaleti'nde doğdu. Tembu kabilesinin başkanı olan babası, o 12 yaşındayken öldü. 23 yaşındayken, aile içinde evlenmeye zorlanması üzerine Johannesburg'a kaçan Mandela, orada, ırkçı azınlık yönetimince ezilen ve sömürülen zencilerle birlikte yaşadı. Madenlerde ve çeşitli işlerde çalıştıktan sonra beyaz olmayanların gidebildiği tek Güney Afrika üniversitesi olan Fort Hare'e girerek hukuk okudu. 1952'de Johannesburg'da avukatlık stajına başladığında, siyah halkın ırkçı yönetime karşı verdiği özgürlük mücadelesine 1912'den beri önderlik etmekte olan Afrika Ulusal Kongresi'nin (African National Congress-ANC) 8 yıllık üyesi ve ANC Gençlik Birliği'nin başkanıydı. ANC'nin ırkçı

Zindzi Mandela

Malan rejimine karşı 1951-1952 yıllarında başlattığı direniş hareketinde etkin rol oynayarak, sayısı 150'yi aşan ırkçı yasayı sistemli olarak çiğneyen gönüllülerin başında yer alması, 6 ay zorunlu ikamet ve 9 ay hapisten oluşan ilk cezasına çartırılmasına neden oldu.

Hapisten çıktıktan sonra ANC'nin Transvaal Eyalet Örgütü başkanlığını üstlenen Mandela, 1955'te Kliptown'da toplanan Halk Kongresi'nin, Güney Afrika'da ırk ayrımına son vermek ve demokratik bir yönetim kurmak gibi hedefler içeren «Özgürlük Bildirgesi»ni kabul etmesinde belirleyici rol oynadı. Ertesi yıl aralarında ANC'nin başkanı Luthuli'nin de bulunduğu 155 arkadaşıyla birlikte vatana ihanet suçundan yeniden tutuklandıysa da, dört yıl süren ve sonlarına doğru savunma avukatlığını da üstlendiği davanın kanıt yetersizliğinden düşmesi üzerine salıverildi.

Polisin, yönetimin pasaport yasasını protesto eden siyah halkın üzerine ateş açarak, yüzlerce kişinin ölmesine ve yaralanmasına neden olduğu 1960'daki Sharpville Olayları'nın ardından ANC kapatıldı; aralarında Mandela'nın da bulunduğu çok sayıda ANC önderi hakkında kovuşturma başlatıldı. Mandela, bu dönemde yeraltına geçen ve ırkçı rejime karşı silahlı mücadele yöntemini benimseyen ANC'nin askeri kanadı *Umkonto We Sizwe*'nin (Ulusun Mızrağı) kurucuları arasında yer aldı. 1962'de, örgüte mali destek sağlamak üzere yaptığı bir yurt dışı gezisinden dönüşünde, ülkeyi gizli olarak terket-

mek ve halkı yönetime karşı kışkırtmak suçlarından bir kez daha tutukladı. 5 yıl hapis cezasına çarptırılarak Pretoria Merkez Cezaevi'nde bir hücreye kapatıldı.

1963'te Güney Afrika polisinin ANC önderlerine karşı başlattığı yeni bir tutuklama kampanyası sırasında yakalanan 8 arkadaşıyla birlikte yeniden mahkeme önüne çıkarılan Mandela, mahkemenin hakkında verdiği ömür boyu hapis kararını, sanık sandalyesinden şöyle yanıtlıyordu:

«Benim için kutsal olan, tüm insanların birlikte uyum içinde ve eşit fırsatlara sahip olarak yaşayacakları demokratik ve özgür bir toplum idealidir. Bu, uğruna yaşamayı ve ulaşmayı umduğum, ancak gerekirse uğruna ölmeye de hazır olduğum bir idealdir.»

1964 yazında, cezasını çekmek üzere ünlü Robben Adası Cezaevine kapatılan Mandela'ya, ırkçı rejim tarafından çok sayıda koşullu salıverilme önerisinde bulunuldu. Bunlardan ilki olan 1977'deki öneride, siyah önderden, «özgürlüğüne kavuşması» karşılığında, doğduğu yer olan Transkei'de zorunlu ikameti kabul etmesi istendi; 1985'teki son öneride ise, kamuoyu önünde şiddeti mahkûm eden bir açıklama yapması. Tüm bu önerileri kesin bir biçimde reddeden Mandela, Mart 1985'te Soweto'da yapılan bir mitingde, kızı Zindzi aracılığıyla halkına şöyle sesleniyordu:

«Şiddeti ona (ırkçı rejimin başkanı Botha) mahkûm ettirtin. Onu, *apartheid*'e son vereceğini söylemeye zorlayın. Onu, tutukluları, zorunlu ikamete mahkûm edilenleri, sürgüne yollananları salıvermeye zorlayın. Ben kendi özgürlüğümü kutsal bilirim ve ona tutkunum. Ancak sizin özgürlüğünüze çok daha fazla tutkunum. Ne doğuştan elde ettiğim insanlık haklarımı satabilirim, ne de halkın özgür olma hakkını.»

Halkının özgürlüğünü pazarlık konusu yaparak kişisel özgürlüğünü satın almayı kararlı bir biçimde reddeden Mandela'nın Güney Afrika zindanlarından yükselen bu onurlu sesine, eşi Winnie Mandela'nın 23 yıldır süren aynı derecede onurlu ve zorlu direniş öyküsü eşlik ediyor. Winnie Mandela, kendisine ve ailesine karşı bir tür kan davası güden Botha rejimi tarafından sayısız kez zorunlu ikamete mahkûm edildi, gözaltına alındı ve mahkeme önüne çıkarıldı. Son 23 yılda yalnızca 10 ay süresince «özgürlükleri kısıtlanmaksızın» yaşayabildi. Yine de yılmadı; halkıyla birlikte direnmenin yollarını yarattı. Irkçı yasaları çiğnemek için, beyazlara ait dükkânlara girerek beyaz kadınların kaçışmalarına neden olmak gibi en küçük fırsatları bile kullanmakta duraksamaması, onu Güney Afrika'da ırkçılığa karşı muhalefetin simgesi durumuna getirdi. Son olarak Nelson Mandela'nın 1985 sonunda geçirdiği prostat ameliyatından sonra, kendisine yasaklanmış olmasına karşın Kap kentine girerek, eşinin salıverilmek üzere olduğuna ilişkin söylentilere «Asla kabul etmeyecek» diyerek son verdi.

Nelson Mandela'nın 1965'te yayınlanan kitabının adı *Özgürlüğe Giden Yol Kolay Değil.* Özgürlüğe giden yolun kolay olmadığı kesin. Ancak kesin olan bir başka şey de, Mandelalar gibi yılmaz özgürlük savaşçılarına sahip olan bir halkın, er ya da geç, özgürlüğe giden yolun sonuna ulaşacağı. ●

ZİNDZİ MANDELA

Türkçesi: Çiğdem Karabağlı

ÇOCUKLAR

Çocukken
Küçük, beyaz bir oğlan gördüm
Bir arabada

Ve hiç anlamadım ki
Niye ben o kadar uzakta yaşıyordum
Ve o, o kadar yakında
Ben niçin koşmak zorundaydım

Çocukken
Yüksek bir bina gördüm
Güzel ve boş

Ve hiç anlamadım ki
Niye bizim evimiz böyle küçüktü
Ve o, öyle büyük
Biz niçin üst üste oturmak zorundaydık

Çocukken
Asfalt bir cadde gördüm
Temiz ve boş

Ve hiç anlamadım ki
Niye bizim caddemiz bu kadar canlıydı
Ve öbürü öyle tenha
Niçin bizim caddemizde bunca yıkım

«General» F.Engels'in «Bir Yıllık Gönüllü» Askerlik Sorunu...

Serol Teber

Yakın yıllara değin, F.Engels'in yaşamöyküsü üzerine çalışan tarihciler, onun, askerlik görevi karşısındaki tutumunu tartışmada önemli güçlükler çekmişlerdir... Bilindiği gibi, bilimsel dünya görüşünün kuramcılarından, genel olarak her türlü savaşa ve özel olarak Prusya monarşisine ve militarizmine karşı ömürboyu mücadele etmiş olan F.Engels, 1840-41 yıllarında, zorunlu askerlik görevini yerine getirmek için, «bir yıllık gönüllü» olarak Prusya ordusuna başvurmuştur...

Çok genç yaşta olmasına rağmen, Engels'in düşünceleri ve yapıtlarıyla ciddi bir çelişki içeriyormuş gibi görülen bu olayı açıklamak pek kolay olmamış. Ve bu konu, genellikle Engels'in askerlik alanına olan yakın ilgisi nedeniyle yapılmış bir girişim olarak yorumlama eğilimi olarak gösterilmiştir. (1,2)

***

Hep bilindiği gibi, gerçekten de, Engels, daha çok genç yaşlarından itibaren askerlik konusuna ve tarihine büyük bir ilgi göstermiş. İlk kez, özellikle, Antik ve Orta Çağ savaşlarını hemen tüm ayrıntılarıyla özümsemiş. Bu alanlardaki başlıca yazınsal kaynakları okumuş. Teknik bilgileri edinmiştir...

Engels, 1840 yılında, daha 20 yaşında, kısa bir süre için gittiği Bremen kentinde, yakından görmek olanağı bulduğu savaş gemilerinin pervane düzenleri üzerine önemli yenilikler düşünmüş. Ve o zamanlar, Bremen muhabiri olarak yazdığı, Ausburger «Allgemeine Zeitung» gazetesinde, savaş gemilerine, sabit kanatlı pervane düzenine oranla, çok daha fazla hız ve manevra yeteneği sağlayan, yeni bir pervane yöntemi önermiştir... (3,7)

Engels'in, militarizm üzerine kuramsal-pratik bilgi ve önerileri bu düzeyde kalmamış. Ömrü boyunca, çağının en önde gelen kurmaylarından biri olmuş ve bunu pek çok somut veriyle kanıtlamıştır... Marx, militarizm konusunda hemen tüm düşüncelerini ve yazacaklarını-kendi deyimiyle- *«Manchester'deki Savaş Bakanı'na»* danışmış ve önerilerini almıştır. Marx, 1859 yılında, Lassalle'a yazdığı bir mektupta *«Engels'in en uzman olduğu konunun askerlik alanı»* olduğunu vurgulamıştır...

Engels bu arada askerlik konusundaki bilgisini daha da geliştirmiş ve giderek, yaşadığı günlerde süren ve hatta başlamak üzere olan savaşları önceden ve olası tüm gelişmelerini söyleyecek ve de bunları çeşitli yayın organlarında dünya kamuoylarına duyuracak ya da ordu komutanlarına gönderdiği mektuplarda onları bu konularda uyaracak düzeylere gelmiştir...

Engels, bu arada, Osmanlı Devleti'nin özellikle Çarlık Rusyası ile yaptığı savaşlarla da çok ilgilenmiş. Bu konuda, Marx'la birlikte New York Tribune gazetesine yazdıkları haberlerde, yorumlarda, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin ve Rus çarları tarafından satın alınıp gerçek dışı bilgilerle yayın yapan kimi Avrupa gazetelerinin ikiyüzlü tutumlarını çok somut ve açık biçimlerde sergilemiştir... (6)

Engels'in, bu konudaki şaşırtıcı yeteneğinin en somut örnekleri, Amerika iç savaşlarında ve de özellikle, 1870-71 Prusya-Fransa arasındaki savaşlarda ve ünlü Sedan yenilgisinde görülmüştür. Engels, daha savaş başlamadan önce Fransız ordusunun içinde bulunduğu durumu, savaşın hangi koşullar altında geçebileceğini ve ne tür bir yenilgiyle sonlanacağını ayrıntılara varan bir netlikte anlatmıştır... Ve hemen tüm olaylar kendisini bir kez daha kanıtladıktan sonra, Engels, yakın dostları arasında «General» takma adıyla anılmaya başlanmıştır... (1;3,4,5,6)

***

Ancak, her şeye karşın bütün bunlar, Engels'in Prusya ordusuna «gönüllü» başvurusunu açıklamaya yetmemiş. En azından araştırıcıları ve okurları doyurmamıştır. Belki de bu nedenle, Engels'in yaşamöykülerini yazanlar, bu konuyu hep biraz acele geçiştirmeye çalışmışlardır...

Bu konuya bizim dikkatimizi, yıllar öncesinden, Engels'in doğum yeri olan Wuppertal-Elberfeld kenti, Engels Kültür Araştırma Kurumu'nun bilgi yönetmeni Phil. Dr. Richard Kumpf çekmiştir. Kumpf, yaptığı hemen tüm söyleşilerde bu konuda «içinin hiç de rahat» olma-

dığını ve bu alanda çok daha fazla araştırma yapılması gerektiğini vurgulamıştır...

Gerçekten 'de, Richard Kumpf, yıllar boyu süren araştırmalardan sonra olayın üzerindeki gizi kaldırmış ve sorun bugün artık hemen herkes tarafından benimsenen bir açıklığa kavuşmuştur.

* * *

Richard Kumpf, ilk kez, Engels'-in aile yapısını ve babasıyla olan ilişkilerini yeniden ve tüm ayrıntılarıyla bir kez daha derlemiş. Ve ayrıca, o tarihsel dönemlerdeki Prusya Devleti'nin askeri yönetmeliklerini ve de «gönüllü askerlik» sorununun ne anlama geldiğini tüm ayrıntılarıyla incelemiştir...

Kumpf, bu bulgularını, Wuppertal-Elberfeld ve Berlin'den elde ettiği belgelerle de tamamlayıp, kanıtladıktan sonra amacına ulaşmış. Ve bunları ilk kez, 28 Kasım 1980 tarihinde, Engels'in 160. doğum yılı nedeniyle Wuppertal'da yapılan uluslararası bir toplantıda dünya kamuoyunun tartışmasına sunmuştur... (7)

***

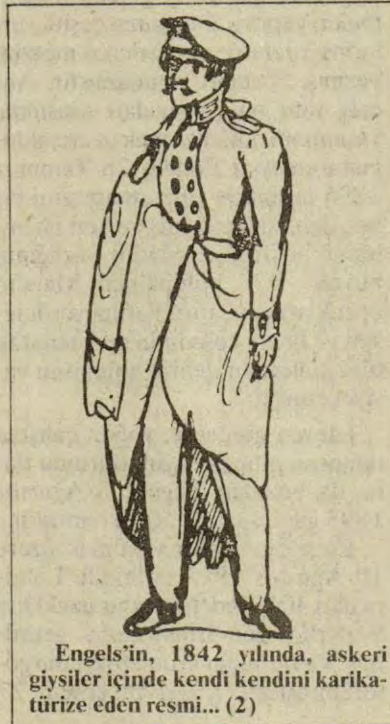
Engels, 28 Kasım 1820 tarihinde, Almanya'nın Manchester'ı denen, çağının en büyük tekstil sanayi merkezlerinden biri olan Wuppertal-Barmen kentinde, olağanüstü dindar ve geleneklerine bağlı bir aile ortamı içinde dünyaya gözlerini açmıştır.

Engels, büyük bir işadamı ve fabrikatör olan babasıyla ömrü boyu hemen hiçbir dostça ilişki kuramamış. Buna karşın, zarif ve duygulu bir kadın olan annesi ile kızkardeşi, bu tutucu aile ortamı içinde Engels için tek dayanak kaynağını oluşturmuşlardır...

Engels, 1829 yılında ilköğrenimine başlamış. Ve ardından, 1834 tarihinde Wuppertal-Elberfeld Gymnasium' a (Lisesine) kayıt olmuştur. Engels, lise yıllarında çok yetkin ve görece liberal eğitimcilerin denetiminde yetişme olanağı bulmuş. Ve evinin ağır dinsel etkisinden kurtulmaya başlamıştır. Lise yıllarında, Engels, özellikle doğa bilimlerini ve yabancı dilleri öğrenmeye büyük bir eğilim göstermiş. Müzik ve spor yapmış. Ayrıca tarih ve literatür üzerine çalışmıştır. Bilindiği gibi, Engels, özellikle yabancı dil öğrenmede olağanüstü bir yetenek göstermiş. Ve on iki yabancı dili, hemen tüm lehçeleriyle birlikte okur yazar duruma gelmiştir. Gerçek bir Engels uzmanı olan Phil.Dr. Richard Kumpf, bir özel konuşmamızda, Engels'in bir ara Türkçe de öğrendiği ve bazı dostlarına Türkçe mektuplar yazdığının bilindiğini söyledi. Ancak, bizim, bunun Arapça mı, yoksa Türkiye halkının konuştuğu Türkçe mi olduğu yolunda sorduğumuz soruya, kesin yanıt veremeyeceğini, bunu bilmediğini; fakat her koşul altında bunun çözümünün Türkiye aydınlarına düşen bir görev olduğunu söyledi...

* * *

Engels'in babası, oğlunun bir an önce «işadamı» olarak yetişmesini istemiş. Ve bu parlak-yetkin öğrenciyi lise bitirme sınavlarının (Abitur) bitimine bir buçuk yıl kala, okuldan alıp, Bremen kentine, yakından ilişkisi olduğu bir firmaya «işadamı» olarak eğitilmesi için göndermiştir... Engels, 1837 yılı güzünde Wuppertal-Elberfeld Gymnasium' dan ilişkisini kesmiş ve 1839 yılı başlarında, Bremen'-deki Heinrich Leupold ticaret firmasında çalışmaya başlamıştır...

Engels'in, 1842 yılında, askeri giysiler içinde kendi kendini karikatürize eden resmi... (2)

Bremen liman kentinin görece özgür-liberal ortamı ilk kez Engels'i etkilemiş. Engels, burada, bir yandan, tarih, literatür, yabancı diller üzerine çalışırken, bir yandan da çeşitli dergi ve yayın organlarında şiir ve haber-yorumlar yazmaya başlamıştır. Örneğin, Engels, Haziran 1840'dan, Şubat 1841 tarihine kadar daha önce de değindiğimiz, Ausburger «Allgemeine Zeitung» gazetesinin Bremen muhabiri olarak çalışmıştır...

Ancak, her şeye karşın, aradığı yoğun kültürel ortamı bir türlü bulamayan Engels'in, aklına çarpıcı bir düşünce gelmiş. Ve hemen, bir yandan Prusya Devleti askeri yönetmeliğini yeniden okurken, öte yandan Elberfelder Gymnasium'-undan eğitim konumunu belirleyen bir belge almıştır. Gerekli tüm ön çalışmaları tamamlayan Engels, babasına yazdığı bir mektupda, zorunlu askerlik görevini yapmak için, «bir yıllık gönüllü» askerlik yapmak istediğini açıklamıştır. Büyük bir «işadamı» olan baba Engels, o dönemlerin koşullarında iki ya da üç yıllık zorunlu askerlik yapmak yerine, oğlunun «bir yıllık gönüllü» askerlik yapmasını ailenin çıkarları yönünden çok daha «kârlı» bulmuş. Ve Engels'in girişimini onaylamıştır...

* * *

Araştırıcı Richard Kumpf, Prusya askeri yönetmeliğinin verdiği olanaklardan yararlanan Engels'in «bir yıllık gönüllü» askerlik başvurusuyla sağladığı kazanımlarını şöyle özetlemektedir.. (7)

Geçen yüzyılın ortalarında yürürlükte olan, Prusya ordu yönetmeliğine göre, lisenin son iki sınıfından (Primaerreife) ayrılan bir kişi *«bir yıllık gönüllü»* olarak askere gittiğinde:

1) Zorunlu askerlik süresi iki ya da üç yıldan, bir yıla inmektedir. (Engels de, «gönüllü» olarak başvurmuş, ve bir yıl askerlik yapmıştır.)

2) «Bir yıllık gönüllü», askerlik görevini istediği yerde yapabilmektedir. (Engels, görev yeri olarak Berlin'i seçmiş. Daha doğru bir deyişle, Engels, gerçekten Berlin'e gidebilmek için «bir yıllık gönüllü» olmayı bile göze almıştır.) (8)

3) «Bir yıllık gönüllü», ilk altı haftalık zorunlu eğitim döneminin sonunda, istediğinde, kışla dışında ayrı özel bir ev tutabilme olanağı sağlayabilir. (Engels, bu haktan da hemen yararlanmış. Ve, o zamanların Berlin'inde Dorotheestrasse 50 numaralı evde bir oda kiralamıştır. Bugün, bu sokağın adı, Clara-Zetkin str. olarak değişmiş; kapı numarası da 43 olmuş; ayrıca, evin önüne, Engels'in burada oturduğunu belgeleyen bir küçük anıplaket konmuştur...)

4) Ayrıca, «bir yıllık gönüllü»ye askerlik görevi süresince, özel ya da resmi, yüksek eğitim kuruluşlarına devam edebilme olanağı sağlanmış. (Engels, belki de en çok bu olanaktan yararlanmış. Babasının zorlaması sonucu yarım bıraktığı eğitimini sürdürebilmek için, zamanının hemen tümünü, o dönemlerin düşün dünyasının en hareketli merkezlerinden biri konumunda olan Berlin Üniversitesi felsefe derslerini izleyerek geçirmiştir... Anımsanacağı gibi, 1840'ların Berlin'inde, Hegel'in ölümü üzerinden bir on yıl geçmiş olmasına karşın, onun felsefi-düşünsel etkinliği kolayca aşılamamış; ancak ardılları arasında çok ciddi tartışmalar ve de giderek ayrışmalar başlamıştır. Bu gelişim aşamasının en önemli sıçrama noktalarından birinde,ünlü filozof Friedrich Wilhelm von Schelling, 15 Kasım 1841 tarihinde, Berlin Üniversitesi'nin 6 numaralı konferans salonunda, aralarında genç Engels'in de bulunduğu seçkin bir izleyici kitlesine, Hegel felsefesi üzerine olan eleştirici düşüncelerini açıklamaya başlamıştır.

5) Ve yine bu yönetmeliğin getirdiği diğer bir kazanımla, «bir yıllık gönüllü», askerlik görevinin sonunda, Prusya Devleti'nin sınırları içinde istediği herhangi bir yüksek eğitim kurumuna devam edebilme hakkını kazanabilmiştir. (Engels, bu haktan yararlanamamış. Askerliğini bitirdikten sonra, babası, onu, bir anlamda zorları, hatta kimi söylencelere göre, göğsüne tabancasını dayayıp, işlerinin başına geçmesi için İngiltere'nin Manchester kentine göndermiştir... Ancak, Engels'in, Almanya'dan ayrılıp, çağının en büyük endüstri merkezi Manchester'a gitmesi, onun yaşamına yeni bir ivme vermiş. Burada,. İngiliz ekonomi politiğini ve *İngiliz İşçi Sınıfının Durumunu* yakından görmek, öğrenmek, yazmak ve de giderek, böylesi bir birikim üzerinden devinerek, bilimsel dünya görüşünün ilk önçalışmalarına başlama olanağını vermiştir...

* * *

Araştırmacı, Phil.Dr.Richard Kumpf'un, ilk kez 28 Kasım 1980 tarihinde, dünya kamuoyunun tartışmasına sunduğu bu veriler, artık hemen tüm sözügeçerlerce benimsenmeye başlanmıştır.Böylece genç Engels'in zaten tümüyle gitmeden yapamayacağı askerlik görevini «bir yıllık gönüllü» olarak sürdürerek önemli kazanımlar elde ettiği görüşü, Engels'in yaşamöyküsündeki önemli bir boşluğu ya da alacakaranlığı aydınlatmıştır...

* * *

F.Engels'in yaşamında bugüne değin yeterince açıklanmamış birdiğer önemli giz, onun, *«cesedinin yakılıp, küllerinin denize atılmasını öngördüğü-dilediği»* vasiyetnamesidir...

Anımsanacağı gibi, 1895 yılının yaz aylarında, Engels'in sağlık durumu çok bozulmuş. Buna karşın, o çalışma düzenini azaltmamış. Marx'ın kitaplarının yeni baskılarını gözden geçirmiş, gerekli düzeltmeleri yapmış. Dünyanın çeşitli yerlerine yüzlerce ve yüzlerce mektup yazmış. Soruları yanıtlamıştır. Ancak, tüm bu çalışmaları arasında, yaşamının noktalanmak üzere olduğunu anlayan Engels, 28 Temmuz 1895 tarihinde vasiyetnamesini bir kez daha düzenlemiş ve son istemlerini belirtmiş... Maddi varlığının büyük bir bölümünün Marx'ın çocuklarına ve torunlarına verilmesini ve kendi cesedinin de yakılarak tüm küllerinin denize atılmasını vasiyet etmiştir...

İzleyen günlerde, yoğun çalışma temposu altında sağlık durumu daha da bozulan Engels, 5 Ağustos 1895 günü saat 22.50'de ölmüştür...

Engels'in cesedi yakılmak üzere 10 Ağustos 1895 tarihinde Londra'dan 30 kilometre kadar uzaklıkta Waterllo tren istasyonuna getirilmiş. Ve buradan kromatoryuma götürülmüştür... Engels'in cesedi 27 Eylül 1895 tarihinde yakılmış ve külleri İngiltere'de Eastbaurne kıyısından birkaç mil açıklarda denize dökülmüştür...

***

Engels'in, cesedinin yakılıp küllerinin denize dökülmesini neden bu denli ısrarlı istediği bugüne değin kesinlikle bilinmemektedir... Bu konuda, somut bir yaklaşım yapılmamış. Çözümleyici bir yanıt getirilmemiştir. Kendileriyle konuşma olanağı bulabildiğimiz en yetkili kişiler bile, bu konuda, «Engels'in, doğayı, denizi çok sevdiği için böylesi bir istemde bulunmuş olabileceği...» gibi kişisel düşüncelerini açıklamaktan öte doyurucu savlar öne sürmemişlerdir...

Ne düşünsel ürünlerinde ve yapıtlarında, ne de günlük yaşamında, büyük tarihsel nedenleri olmayan «özel» hiçbir davranış izine rast gelinmeyen Engels'in bu tavrını ve son istemini (vasiyetinin bu bölümünü) açıklamak kuşkusuz kolay değildir. Ancak onun, kişiliğinin boyutlarını sezinlemede zorunludur.

Kanımızca büyük düşünür, büyük insan Engels, tüm yaşamı boyunca Marx'a karşı kendini sürekli geri plana çeken davranışını ölümünden sonra da sürdürmek istemiş; dünya işçi sınıfının, önünde saygı duruşu yapacağı tek yerin Marx'ın mezarı olması gerektiğini amaçlamış; ve bu nedenle de, olası kimi yanlış spekülasyonlara bile olanak vermemek için, cesedinin yakılıp küllerinin denize dökülmesini vasiyet edip, dünyada örneği bir kez daha görülmeyecek bir özveri örneği göstermiştir... (9) ●

Konuya ilgi duyanların yararlanabilecekleri başlıca kaynaklar:

1) Friedrich Engels-Eine Biographie-Dietz Verlag, Berlin 1976 Engels'in yaşamöyküsü üzerine yapılmış en geniş kapsamlı araştırmalardan biri, belki de birinci olan bu yapıtta da konu salt, [Engels «bir yıllık gönüllü» olarak askere gitmiştir...] biçiminde yazılmaktadır. s.49

2) Unser Leben-Eine Biographie-von Heinrich Gemkow. Dietz Verlag. Berlin 1981 s. 25 ve

s.41-42

3) Babin, A.I.: Die Herausbildung und Entwicklung der militeart-heoretischen Ansichten von Friedrich Engels, Berlin 1978 s.8 ve sonrası...

4) Mohr und General -Erinnerungen an Marx und Engels-Dietz Verlag, Berlin 1982 s.407

5) Engels'in Sedan Savaşları üzerine en çarpıcı yazıları için, 26 Ağustos 1870 tarihi ve izleyen günlerde yazdığı «Über den Krieg» başlıklı haber-yorumları. Pall-Mall Gazette 26 August 1870 MEW, Bd, 17 (Almanca basım) s. 68-71

6) Doğu Sorunu. Marx – Engels Türkçe basım,Ankara 1977 Marx ve Engels'in, New York Daily Tribun'e yazdıkları haber ve yorumların bir derlemesi niteliğinde olan bu yapıt, hemen tümüyle, 18. yy. ortalarında Osmanlı Devletinin Çarlık Rusyası ile olan ilişkilerini kapsamaktadır... Burada, bu iki düşünür, dünya tarihini, çözülmekte olan Osmanlı Devleti'nin konumunu, bağımsızlık savaşı süreci içindeki küçük Balkan uluslarının, o dönemlerin en gerici gücü niteliğindeki Çarlık Rusyası karşısındaki durumlarını ayrıntıları ile incelemişlerdir. *Doğu Sorunu* tarihsel konumu kesin bir açıklığa çıkmamış, yeterince belirlenmemiş separatist serüvenlere karşı, tarihsel maddeciliğin bu iki kurucusunun aldıkları ödün vermez durumu tüm yalınlığı ve öğreticiliği içinde bir kez daha sergilemektedir...

7) Richard Kumpf. Zu Einigen Neunen Dokumenten des Jungen Engels.
Protokol des International Kolloquiums... am 28. November 1980 in Wuppertal-Elberfeld s. 128-141

8) Engels, 1841 yılının Eylül ayında, «bir yıllık gönüllü» olarak Berlin'e gelmiş. Bugün Demokratik Almanya Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan, Kupfergarden, Garde-Artılleri-Brıgade Kışlası'nda 12. Gardefussartillerie bölüğüne katılmıştır. Bu askeri kuruluş, bugün Freidrich Engels Kışlası adını taşımaktadır...

9) Jenny Marx'ın Yaşamöyküsü. Derleyen Semra Teber. G.Gelsenkirchen 1983 s. 37-38

OKTAY RİFAT

SAYILAR YAPRAKLAR DÜŞLER

Korkunun içindeki çıkını
bırakıyorduk ayın yamacına
ayla büyülüyorduk ağacı
gecesine girmek için
ikisi de bölünüyordu

ben bir çığlığı götürüyordum
bayrak gibi kesintisiz
ağzımdan denize uzadıkça

taş kadındır yitik bir yüzük
parıltısı iki parmak arası
avuçluyordum Sonsuzluğu

bir sayıdan giriyordum
başka bir sayının altına.

YIKIM

Yer üstü kuşlarımız sönüyor
dallarda bitiyor mumları

usulca gömülecek biliyorum
tüylerinin alevi
damların ölmezliğine

işte kaçırıyorlar
yıkılışın denizini
teknesine tayfaların

sallara doluşuyoruz.

BİRİNCİ SOL DALGA - 2

Enternasyonal'in Başarısızlığı

Arslan Başer Kafaoğlu

—1—

"23 Kasım 1924 günü Paris tarihsel bir gün yaşıyordu.

«Uzun savaşımlar sonunda bir seçim zaferi kazanan sosyalistler, bu başarılarının yıllarca önce temelini atan bir kişiye minnetlerini ödüyorlardı. Cesedi törenle on yıl önce gömüldüğü mezarlıktan alınarak Paris'in Pantheon'una, Hugo'ların, Voltaire'lerin, Mirabeau'ların Zola'ların yanına taşınan bu kişi Jean Jaures idi. Gerek ulusal gerek uluslararası toplumsal hareketlerin bu renkli kişisi, sonunda hak ettiği kata yükseliyordu.

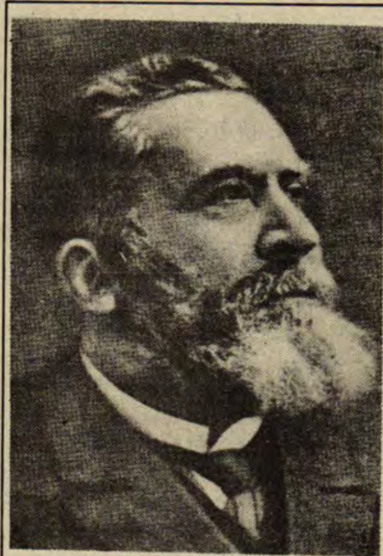
«Oysa on yıl önce 31 Temmuz 1914'te Montmantre Caddesi kahvelerinden birinde, Raoul Villain adlı dengesiz birinin kurşunları, koca Jaures'in henüz en verimli çağında yaşamına son verirken, devrin yargıçları katili beraat ettiriyorlardı.» (1)

Jaurès, sosyalistler her iktidara geldiğinde onurla ve biraz da buruklukla anılır onu izleyenlerce. Yukarıda alıntı yaptığımız kitap tam 21 yıl önce tarafımdan çevrildi ve her «barış» sözcüğü geçtiğinde ben de Jaurès'i anar, anımsarım. Sosyalistler uzun yıllar sonra 1982'de iktidara geldiklerinde Jaurès'i gene andılar. Mezarına çiçekler koyan Cumhurbaşkanı François Mitterand 1982'de kendisiyle birlikte orada bulunan binlerce sosyalist ve komünistle birlikte bu hem barış ve hem de sosyalizmin büyük ölüsü önünde saygıyla eğildi. İnsanlık sosyalizm için, barış için çok kurban verdi, insan gömdü. Jaurès sosyalizm ile barış için ölmenin ortak simgesidir.

Jaurès savaştan da, savaşın emekçi sınıflara getireceği felaketlerden de çok korkuyordu. Ona göre savaş, yaklaşmakta olan bu büyük felaket, «büyük kapitalistlerin ve onların oyuncağı olan kralların, prenslerin çıkarlarının korkunç bir savaşımı olacaktı. Bu savaşımın şamarını, yaratıcıları değil, aslında emekçiler yiyecek»ti (2) (*) Jaurès sadece bunları düşünmüyordu, savaş hakkında, iki nokta daha önemliydi. Birincisi özellikle Rus solcularının savaşı sadece bir felaket değil, aynı zamanda proletarya kurtuluş (emancipation) yolunu açacak bir sarsıntı, bir şok olduğu, (olacağı) görüşüydü. Gerek Martov (Menşevik lider) ve gerekse Lenin bu kanıdaydılar. Ama Jaurès bu olabilse bile, bunun tersinin yani «oligarşinin işçileri, bu sarsıntının doğurduğu kargaşada, ezmesi olasılığının da» (3) aynı derecede var olduğunu düşünüyor ve cidden endişe ediyordu. Ama onu asıl kötümserliğe iten bir ikinci düşünceydi. Sol harekete Almanya Sosyal Demokrat Partisi egemendi. Jaurès bu partiye hiç inanmıyordu, güvenmiyordu. 1904 Amsterdam Enternasyonal Kongresi'nde kürsüde fikirlerini açıkça belirtmişti:

«Avrupa halklarını dehşete düşüren şey Alman Sosyal Demokrasisi'nin siyasetten iktidarsız oluşudur. Büyük, gösterişli, doğaüstü partisiniz, fakat kendi hükümetinizin siyaseti üzerinde dolaysız hiç bir etkiniz yok» (4).

İlk kez Amsterdam (1904) Kongresi'nde Enternasyonal delegeleri önünde vurguladığı bu noktayı,

Jaurès

(*) Gerçekten de savaşın sadece cepheye giden askerleri değil cephe gerisini ve sivilleri de vurması ancak II. Dünya Savaşı'nda yaşanmış oldu. Belki de 1945'ten bu yana genel savaş kopmamasının bir nedeni de bu gerçeğin İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanmış olmasıdır. Yaşanarak elde edilen bu deneyim, savaşı önlemede nükleer dehşet dengelerden daha az önemli değildir.

Jaurès gerek 1907 ve 1912 (olağanüstü) kongrelerinde ve gerekse Humanité Gazetesi'ndeki yazılarında gine ve gine söylemiştir. Aslında yerden göğe kadar haklıydı. *Düşün* Dergisi'nde bundan önce yayımlanan ve kitap haline getirilen yazılarımızda bu nokta iki nedenle birlikte açıklığa kavuşturulmuştu (5). Birinci nokta şudur: Bir ülkede sadece parlamentonun varlığı, hatta parlamento üyeleri çeşitli partilerden ve seçimle bile gelmiş olsalar o ülkede demokratik uygulamanın var olduğunu kanıtlamaz. Aslında Alman Parlamentosu Reichstag, Alman militarizm ve totalitarizminin bir dekoruydu. Sosyalistler, dış politikada ve temel yönetimde hiç söz sahibi olmayan bu meclisi yüksek politikanın tek aracı kabul etmekle zaten kendi idam ipini çekmişlerdi. Alman Meclisi (Reichstag) gerçek bir parlamento değildi. İşin daha da kötüsü, bu oyuna sol partilerin katılmasıydı. Sanki ciddi ve etkili bir parlamento varmış gibi, onu siyasetin tek aracı olarak görmeleriydi. İkinci önemli etken ise, Alman düşün tarihinde «devlet»in sınıflar üstü hakem rolünün benimsendiği kitapların Almanya düşününe egemen olmasıdır. O kadar ki totaliter Fransız ve İngiliz kökenli düşünürler bile kitaplarını yazmak ve yaymak için 20. yüzyıl başında Almanya'ya yerleşmişlerdir (Gobineau ve Chamberlain).

Bu kitap ve yazılarda belirttiğimiz bu iki noktayı, o kitaba referans vererek bir yana bırakalım da şimdi Jaurès'in öngörüsünün nasıl doğru çıktığını ve Alman Sosyal Demokratlar'ının Sosyalist Enternasyonal kararlarına uymayışını haklı (mazur) gösteren davranış ve yazılarını görelim.

—2—

Şu Kautsky'nin hiçbir kitabını okumayan, ama bir döneğin nasıl yenilenin arkasından içini boşaltma huyu ve yeteneğini taşıdığını bilen bir kimseye, şimdi adını vereceğimiz kitabı okumasını ve fikrini söylemesini isteseniz, okuduktan sonra vereceği değer yargısı şu olur: «Bu kişide siyasal ahlâk sıfır.» Sözünü ettiğimiz kitabın öyküsü şöyle: 9 Kasım 1918'de işçi ve askerlerin direnişi sonucu imparator çekildi ve parlamentodaki partiler Sosyal Demokrat çoğunluk kesimi lideri Ebert başkanlığında yeni hükümeti kurdular. Karl Kautsky, ünlü sosyalist düşünür ve siyasetçi, bu hükümete «Dışişleri Bakan Yardımcısı» olarak girdi. O görevdeyken ve daha sonra hükümet düştükten sonra özel izinle «Alman Dışişleri» belgelerinin orijinalleri üzerinde çalışarak, I. Dünya Savaşı'nın nasıl patladığını anlattı. Kitabın yazımı 1 Kasım 1919'da sona erdi. Ben Fransızca çevirisinden yapacağım özetlemeyi. Kitabın adı: «Dünya Savaşı Nasıl Ateşlendi?». Yazarı Karl Kautsky- 9 Kasım 1918'de Almanya Dışişleri Bakan Yardımcısı(*). Altında —kapakta— bir not var: «Alman Başbakanlığı'nın gizli belgeleri ve üzerinde ikinci Wilhelm'in kenar notlarıyla». Kitabın çevirmeni Victor Dave -Fransızca baskısı 1921-.Editörü - de ünlü Alfred Cortes.

Bu kitapta Karl Kautsky, Alman hükümetinin Alman halkı ve parlamentosundan kendi saldırgan tavırlarını gizleyişini biraz da abartmalı olarak anlatır. Ve demeye getirir ki, «Alman ulusu ve bu arada Almanya Sosyal Demokrat Partisi savaşa bir onur sorunu olarak girdi sanıyorduk. Oysa savaşı biz -daha doğrusu— Alman İmparatoru ve militarist şefler- kışkırtmış. Bunu bilseydik, Alman hükümeti gerçekleri saklamasaydı, davranışımız bir başka olurdu.» Acaba bunlar doğru mu? Önce Alman sosyal demokratlarının davranışlarını ve bunların Sosyalist Enternasyonal Kongresi kararlarına uygunluk derecesini irdeleyelim. Bir kitaptan aynen aktardığım, Sosyalist Enternasyonal kararlarına en çok etkisi bulunan Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin tutumudur.

«Dünya savaşının patlaması üzerine parlamento çatışmayı finanse etme sorunuyla karşı karşıya kaldı. Reichstag'ın en büyük grubunu oluşturan Sosyal Demokrat Parti için uzun zamandır kafalara takılan bir ikilem böylece çözüme kavuşacaktı.2 ve 3 Ağustos'ta Sosyal Demokrat Partili üyeler gündemdeki savaş ödenekleri konusunda görüşmeler yaptılar. Ezici bir çoğunluk Anayurt'un savunulmasını bir görev olarak bilip olumlu davranışa geçtiler, ancak 14 kişi (110 kişi içinden) böyle oy vermeyi reddettiler ve toplantı kararını protesto ettiler.4 Ağustos'ta, parti disiplin ve birliğini korumak amacıyla, içinde parti lideri Hugo Hase'in ve anti militarist Karl Liebknecht'in de bulunduğu bu grup, bütünüyle savaş ödeneklerini oybirliğiyle onaylayan diğer gruba katıldılar (**).

«Ancak 2 Aralık'ta Liebknecht durumunu değiştirdi ve savaş için istenen ek ödenek istemini oyuyla desteklemeyi reddetti. Bu beklenmeyen değişiklik dünya çapında çalkantı yaratırken... Liebknecht'in partisi onu parti disiplinini bozmakla suçladı ve bu tutumunu açıklama istemini de reddetti. Bu arada Rosa Luxembourg kendi kalemiyle giriştiği ataklarda bu parti disiplini anlayışını reddetti,Liebknecht'i destekledi. Aylar boyu sosyalist grup içindeki bu sessiz çekişme açık çatışmaları engelledi.

«Liebknecht 8 Nisan 1916'da birden sessizliği bozdu ve Reichstag'ın açık oturumunda savaş ödeneklerine karşı uzun bir konuşmada bulundu. Konuşması sık sık ihanet suçlamaları ile kesildi. Daha sonra, 1 Mayıs'da Liebknecht, Potsdam Meydanı'nda imparatorluk hükümetini ve orduyu eleştiren bir konuşmayı halk önünde yaptı. Bu eylemi dolayısı ile tutuklandı ve 21 Ekim 1918'e kadar hapishanede kaldı» (6).

Demek oluyor ki Enternasyonal kararlarına uyarak savaşın önlenmesine tek etkili olabilecek partinin bu konuda bir eylemi olmamıştı. Savaş ödenek ve borçlanmalarını, parlamentonun en kalabalık gru-

---

(*) Karl Kautsky gibi bir ünlünün kısa bir süre için oturduğu koltukla kendini özdeşleştirmesi bile bana bir tuhaf geldi.

(**) Karl Liebknecht kendi gibi sosyalist ve anti - militarist Wilhelm Liebknecht'in oğludur. Baba oğul yaşamları boyunca hiç sapmadılar savaş karşıtlığından. Oysa Liebknechtler aslında Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin sağ kanadına yakın kişilerdi.

bu olmasına karşın, oybirliğiyle onaylamışlardı. Almanya'da yığınlarla partinin arası böylece açılmaya başladı. İşçiler partiyi sadece savaşa oy vermekle değil, fakat bir üst kuruluş olan Sosyalist Enternasyonal kararlarına uymamakla suçluyorlardı. Sosyal Demokrat Parti yöneticileri bu suçlama altında öylesine ezildiler ki, işçi yığınlarını bir tek parti arkasında toplama olanağı bir daha uzun zaman sağlanamadı. Jaurès'in öngörüsü gerçekleşti.

Fransa'da ise Jaurès'in sır perdesine bürünen öldürülüşü Fransız solunu felce uğratti. Zaten Fransa'nın durumu Almanya'dan farklıydı. Almanya eylemli olarak savaşı başlatmıştı ve aşağıda göreceğiz savaşın mutlaka başlaması için Rusya'ya ve Fransa'ya çok kısa süreli ültimatomlar dayatmıştı. Yani Fransa ve Rusya bir çeşit Enternasyonal'in «Savunma Savaşı» dediği ve «sosyalistlerin savaşması gerektiği» bir «yurt savunması» içinde idi. 1890'da Engels bunu böyle belirtmiş ve bu Sosyalist Enternasyonaller'de ille öylece kabul edilmiş idi. İngiltere'de ise sol zaten yığınsal çalışmalarda disiplinli değildi. Böylece 1912 Basel Toplantısı'nın umut bağladığı üç büyük sanayi ülkesinin işçi sınıfları ve onlara önderlik eden sosyalist ya da sosyal demokrat partileri, Enternasyonal'in kendilerine verdiği görevi yerine getirememişlerdir.

Özellikle Almanya Sosyal Demokrat Partisi, Enternasyoneller'de yüksekten atma ve kasılmalarının, iş yapmaya gelip çatışma başlayınca pusmanın, sinmenin ve bunu şoven duyguların arkasında saklamanın cezasını çok ağır çekecektir. Denebilir ki, Hitler felâketinin Alman ulusunun alnına yazılması, buradan ve belki de buradan önce Alman Sosyal Demokratları'nın işgörmez parlamentoda sol muhalefet aktörlüğüne soyunmasından ve bunu ciddi bir iş görüyormuş gibi kendi işçi sınıfına ve dünyaya yutturma çabalarından başlanmıştır. Jaurès geceleri uykularını kaçıran endişelerinde haklıydı ve gözü arkada dünyadan ayrılmıştı.

—3—

Alman Sosyal Demokratları içinde olsun, dünyadaki bütün sol partilerde olsun, eylem ve doktrin ayrılıklarının başlangıcı bu noktada keskinleşti. Örneğin öteden beri Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin etkisinde çalışan Sosyalist Enternasyonal'e karşı çıkan ama bir türlü ciddiye alınmayan ve bu nedenle seslerini duyuramadıkları Enternasyonal toplantılarından «buruk» ayrılan Rusya'nın sol liderleri, savaşa bir başka biçimde bakıyorlardı. Örneğin daha 1909'da Menşevikler'in lideri Martov şöyle diyordu: «Ancak savaş sorunu bütün genişliğiyle göz önüne serebilir...Ve ülkeyi şimdilik görülebilenden *daha erken* bir süre içinde devrim akışı içine oturtabilir» (7). Bolşevik kesimin lideri Lenin ise şöyle yazıyordu bir mektubunda:

«Avusturya ile Rusya arasındaki bir savaş *devrim için çok yararlı* bir şey olurdu. Fakat Franz Joseph ve Nikolasha (*) bize böyle zevk lütfedeceğe benzemiyor»(**) (7).

Bunlar olaya böyle bakıyorlardı. Ama Rus solcularının en kıdemlisi Plekhanov bu görüşte değildi (ilerde göreceğiz). Genç İtalya Sosyalist Partisi'nin o zamanlar çok genç bir üyesi de şunları yazıyordu:

«İtalyan sosyalistleri olarak sorun şudur: İtalyan Sosyalist Partisi (dikkat ediniz proletarya ya da genel olarak *sosyalizm* değil) tarihin bu bağlamında ne rolü oynamalıdır?» diye soruyor ve yapılacak işi şöyle anlatıyordu:

«(Yapılacak iş) İtalyan ulusunu Enternasyonal'e kazandırmaktır. Bu *derhal* yapılması gereken iş *özel* ve *ulusal* bir nitelik taşır *bugün*lerde. Bu da İtalya'nın spesifik işlevini ve İtalyan yaşamını iyi anlamakla bulunur. İtalya oluş halinde, geleceğe dönük bir devlettir (ve bu durumda yapılacak iş) burjuva devletin alaşağı edilip, burjuvanın eritilmesi (mas edilmesi) için elverişli araçları bulmaktır». Bu aracın PSİ (İtalyan Sosyalist Partisi) olduğunu anlattıktan sonra tutulacak yolu «tam ve aktif bir tarafsızlık» olarak niteliyor. (8)(***)

Yazı «Il Grido del Popolo» (Halkın Sesi) adlı dergide 31 Ekim 1914 günü yayımlanmıştır. Başlığı «Savaş ve Sosyalist Düşünce» başlığını taşımaktadır. Altındaki imza «Antonio Gramsci»dir. Bu yazının bir de öncesi var. O zaman Sosyalist Parti (PSI) üyesi olan Mussolini «Avanti» (yani «İleri») gazetesi editörüdür. Önce «göreceli tarafsızlık» yani bir tarafı tutan (Bu taraf İngiltere ve Fransa tarafıdır) tarafsızlığı savunur. Tarafsızlığın bu çeşidine Angelo Tasca «Mutlak Tarafsızlık» deyimiyle karşı çıkar. (Mussolini bununla da kalmaz ilerde «savaşa girme»yi savunarak parti çizgisi dışına çıkar. Ve partiden kovulur). Gramsci, proletaryanın bir motor gibi «Mutlak Tarafsızlık» düğmesine basınca duran, dinamizmi ve bilinci olmayan bir yığın olmadığına işaret eder. Onun gününün olayları karşısında gösterdiği duygusal eylemlerinin ve duygu düşünce yaşamının dikkatle izlenmesini, geleceği bu etkeni de gözönünde bulundurarak düzenlemeyi önerir.(****)Çare«etkili ve işlerlikli bir tarafsızlık»tır.

Savaş patlayınca, savaşa karşı çıkabilecek tek güçlü sol partinin gene belirtelim Alman Sosyal Demokrat Partisi olduğu bellidir. Ama bu partinin meclis grubunun savaş ödenekleri ve borçlanmaları karşısındaki pasif tutumlarını yukarıda gördük. Aktif harekete geçmeyi düşünen Jaurès'in Amerikan Cumhurbaşkanı'nı hakem yaparak savaşı durdurma isteği, onun ölümüyle partisi tarafından benim-

---

(*) Franz Joseph Avusturya İmparatoru, Lenin'in Nikolasha dediği ise o zamanki Rus Çar'ı II. Nikola'dır.

(**) Altını biz çizdik.

(***) Bu kısımdaki italikler metnin aslında vardır.

(****) İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki durumu karışıktır. Aslında Almanya ve Avusturya ile «İttifakı» vardır. Ama Avusturya ile çıkarları çatıştığından, savaşın başlayış biçimini bahane ederek önce ittifaktaki imzasına uymadı. Sonra da savaşa girdi ama, Almanya ve Avusturya'nın yanında değil karşısında. İtalya savaşa girdikten sonra Gramsci'nin neler yazdığını bulamadım. Ancak Sovyet Ekim Devrimi hakkında yazdıklarını ilerde göreceğiz.

senmedi.(*) Rus Çarlığı'nda olsun, Avusturya'da olsun sol liderler sürgündeydiler. (**) Yukarıda Lenin ve Martov'un tutum ve görüşlerine değindik. Ama bir diğer Rus sosyalisti, en eski Rus Marksistleri'nden Plekhanov, Paris'te Rus göçmenlerini asker olarak Rusya'da Fransız cephesinde çatışmaya çağırıyordu. Sosyalist Enternasyonal'in yaramaz (!) delegeleri Martov, Lenin ve kısmen Rosa Luxembourg ise savaşta *«barışçılık»* rolüne sahip çıkarak yaşamlarını tehlikeye atıyorlardı.

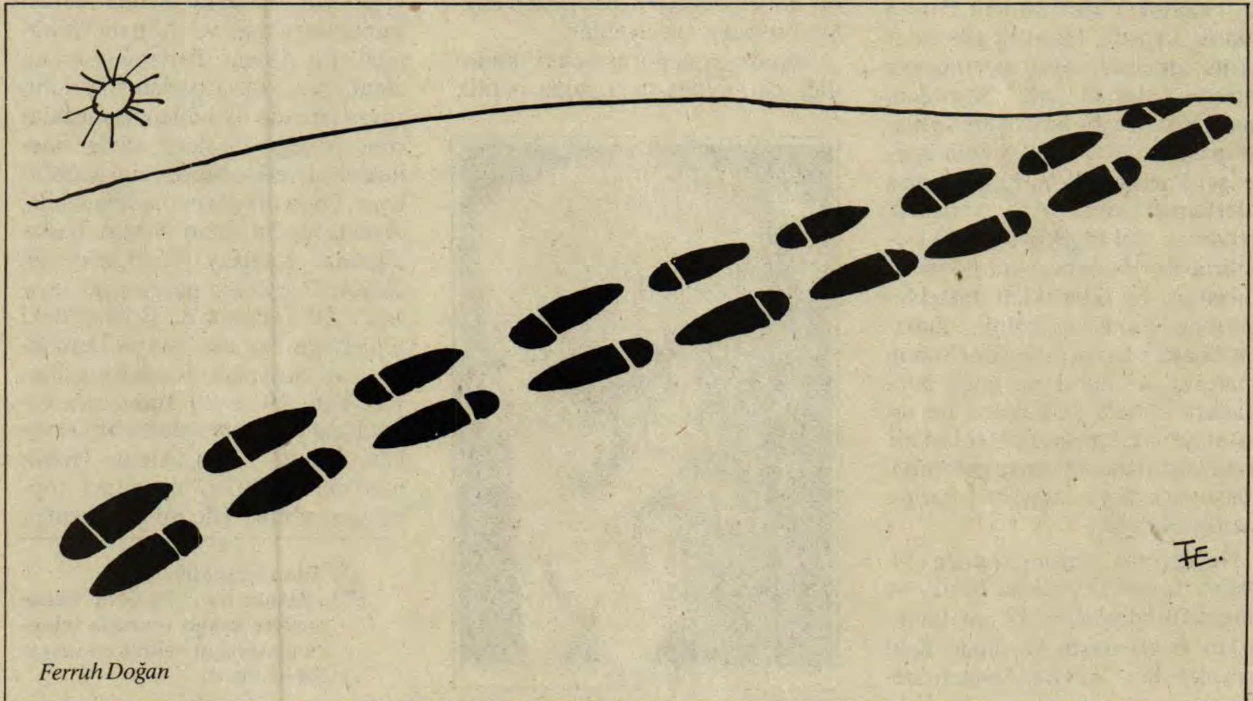
Ama olanlar onları da sarsmadı değil. Şimdi bir kitaptan bazı satırlar alalım:

«Lenin Alman Sosyal Demokratları'nın Reichstag'da savaş borçlanmaları için (***) olumlu oy kullandıklarını okuyunca, inanmak istemedi. *Enternasyonal'in savaşı önleyeceğini umanlardan değildi, olmamıştı, ama savaş sorumluluğu altına girmeyeceklerini sanıyordu* ve bundan hiçbir zaman kuşku bile etmemişti. Savaşçı olmamakla, halkın itibarını yitireceklerdi, fakat sonunda haklı oldukları anlaşılacak, savaşın harabeleri arasından çıkarıp elinden tutacakları halklarını devrim ve sosyalizme yöneltecekterdi... Hiçbir zaman büyük sosyalist partilerin savaş karşısında kendi ilkeleri dışına çıkabileceklerini düşünmemişti. *Lenin okuduğu haberin sosyalistler arasında karışıklık yaratmak için Alman hükümetince uydurulmuş düzmece bir yalan olduğunu söyledi. Hatta «Worwaerst» te geniş bir yorum okuduğu zaman bile, derginin o sayısının bütünüyle Alman genelkurmayı tarafından sahte olarak bastırıldığını düşündü.* (O zamanki iletişim tekniğinin yetersizliği içinde bunlar hayâlci yaklaşım sayılamazdı). Fakat birkaç gün sonra öğrendi ki, Paris'te Plekhanov askerlik şubesi gibi adam toplamakta... Kautsky'nin, Marksizmin kurucularından sonra en çok

(*) Jaurès'in ölümünü kimin planladığı bir «açık sır» gibidir. Daha cenazesi kalkmadan, bu ölümü planlayanlar, cinayetin asıl işleyicileri Fransa ve dünya basınında şiddetle suçlandı. Yapılan suçlamalarda bir tek fail gösteriliyordu: Savaş kışkırtıcıları, aşırı şovenler.Resmi inceleme ve kovuşturma bu sonuca ulaşmadı ama, suçlular kamusal bilinçte yeterince mahkum edildiler.

(**) Avusturya sosyalistlerinin Adler adlı bir liderleri vardı. Sosyalizm tarihinde önemli bir isim. Ne var ki, Avusturya-Macaristan çeşitli ulusları barındıran gevşek otoriteli bir imparatorluktu. Slav ve Macar sosyalistlerinin uluscu düşünceler içinde olması, onların yöneticisi durumundaki Avusturya sosyalistlerini bir çeşitezlik içine itmişti.Savaş patlar patlamaz sindiler. Macar ve Slav kökenli olanlar İsviçre gibi yerlere sığındılar. Zaten 28 Temmuz'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırbistan'a savaş ilan ettiğinden iki gün sonra, Sosyalist Enternasyonal'in Büro toplantısında konuşan Victor Adler «Bizden fazla bir şey beklemeyin. Sıkıyönetim altında bekliyoruz. Gazetelerimiz kapatıldı.. Vatanımızda sıkıyönetim egemen olmuşken hiçbir hareket olanağı yoktur» diyordu. Adler gibi tanınmış bir sosyalistten gelen bu yılgın demeç zaten Enternasyonalciler'in paniğe uğramasının ilk nedeni oldu.

(***) «Crédit» Fransızca terimi hep «borçlanma» diye çevrilmiştir. Bu terim Maliye-Bütçe tekniğinde «ödenek» anlamına da gelir. Bu yanlış birçok çeviride yapılmıştır. Burada metne bağlı kaldık. Aslında «savaş ödenekleri için» olması gerekli gibi geliyor bize. Belki de hükümete iç borçlanmaya izin kararı olabilir.

Ferruh Doğan

saygı duyduğu Kautsky'nin yaptıklarını duydu. Duydukları katlanılacak şeyler değildi: Kautsky önce oylamaya katılmayı tavsiye etmiş, fakat sonra, çoğunluğun ihanetini tam olarak haklı bulmasa bile, bu ihaneti mazur göstermeye yarayacak sözler etmişti..»(9)(*)

—4—

Sosyalist Enternasyonal'in ardarda birçok kongresinde kabul edilen ilkeler çiğnenmiş ya da çökmüştü. Sosyalist partilerin sadece sağ kanatları değil, merkez ve sol kanatları da şaşkınlığa uğramışlardı. Fransız solunda reformculuğa ve bakancılığa (**) karşı açtığı savaşıma öncülük eden ve 1910 Sosyalist Enternasyonal Kongresi'nde (Kopenhag'da) Lenin ve Rosa Luxembourg'la birlikte sol kanadı oluşturan Jules Guesde, Fransız savaş kabinesinde bakan olmuştu. Aynı çizgide amansız bir savaş karşıtı olan Hervé de çıkardığı «Sosyal Savaş» adlı gazetesinin başlığını «Zafer» olarak değiştirmişti.

Lenin gibi daha birçoklarını en çok şaşırtan şuydu: Revizyonizmin sol politikadaki kurucusu Alman Eduard Bernstein, savaş giderleri aleyhine oy verilmesini belirleyen eski ilkenin terkedilmesini açıkça lânetleyen ilk lider olurken, Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin koyu (ortodoks) Marksistler'i Parvus Cunov, Lensch, Haenish gibi lider takımı amansız savaş savunucusu olmuştu. Bunun gibi Snowden, Mac Donald gibi hıristiyan sosyalist, pasifist ve liberâl eğilimli İngiliz İşçi Partisi milletvekilleri savaş giderlerine red oyu verirken, Hyndman gibi Marksist Sosyal Demokrat İşçi Federasyonu lideri ve benzerleri bu ödenekleri desteklemişlerdi. Yumuşak kalpli, hümanist liderler barışçılığa yönelirken, «materyalist» liderlerin çoğu hem kafaları ve hem de kalpleri ile savaştan yana çıkmışlardı.Her biri bir vatan kurtaran kahraman pozunda. Yoksa savaştan bir devrim çıkarma umuduyla değil.

Ne denirse densin, sonucu Almanya Sosyal Demokrat Partisi ve onun fikir lideri Kautsky'nin davranışları belirlemişti. Özellikle Karl Kautsky her Alman Sosyal Demokratı'nın, hatta bütün Marksistler'in ve Marksist olmayanların kendilerine örnek aldıkları liderdi. Onun davranışları o gün ve gelecekteki sol hareketler üzerinde çok etkili oldu. Acaba Kautsky, bu davranışını nasıl açıklıyor?

—5—

Karl Kautsky, yukarıda adını ettiğimiz ve 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın nasıl patladığını açıklayan kitabında savaşın en büyük suçlusunun teorik plânda emperyalist çekişmeler olsa bile, onu hızlandıran ve savaşın patlamasına neden olan şeyin Alman İmparatoru ve Alman Genelkurmayı olduğunu hiçbir duraksama duyulmayacak biçimde belirler. Bunu, gerek Avusturya'yı Sırbistan'a ulusal egemenlikle bağdaşmayacak bir nota verip savaşı kaçınılmaz hale getirme ve gerekse savaşın Rusya'ya, Fransa ve Belçika'ya yayılmasını bu ülkelere 6 ya da 18 saatlik ültimatomlar sonunda savaş ilân ederek sağlamasını uzun uzun anlatır. Hatta İmparator Wilhelm'in geniş bir deniz savaş filosu donatmaya başladığı yıldan beri İngiltere'yi kışkırttığını belgelerle anlatır. Bunları anlatırken de durmadan Alman İmparatoru'nu ve Alman Genelkurmayı'nı en acımasız biçimde suçlar. Ancak bir eyleminden dolayı kendini suçlu hisseden bir insan, bir dönek bilerek hizmet ettiği kişileri bu kadar suçlayabilir.

Henüz barış görüşmeleri bitmediği için, bütün suçu zaten politik yaşamı bitmiş olan Alman İmparatoru ve onun hükümeti üzerine atarak, Alman ulusunun savunucusu rolüne soyunur. Şu satırları ibretle okumak, bir döneğin sıkışınca kimlere ve nelere sığınacağını da gösteriyor:

«(Buradaki belgelerin gösterdiği) suçlunun Alman *devlet adamlarının* düşünce ve eylemleri olduğu ve *Alman halkının* olmadığıdır. Halk ancak bir noktada suçludur, sadece bu şey dışında suçlanamaz: Hükümetlerin dış politikasına gerekli dikkati göstermemiştir. Ama Alman halkı böylece bütün dünya halklarının işlediği bir hatayı işlemiştir, Marx bundan elli yıl önce, Birinci Enternasyonal'in kuruluşu sırasında boşuna şöyle dememiştir: 'Emekçi sınıfların görevi... Bütün hükümetlerin diplomatik oyunlarının gizlerini araştırmaktır'» (10) Pekiyi II. Enternasyonal'in ve o zamanki solun en önde gelen önderi, acaba, Kaiser Wilhelm deniz silahlarını artırırken, Almanya'yı dış politikada yalnızlığa iterken Alman halkını uyarmış mıdır? Almanya Sosyal Demokrat Partisi, ki Kautsky onun en önemli liderlerindendir. Alman savaş makinesi kurulurken, yıllarca bulunduğu (Kautsky kendisi de vardı) parlamentoda ne yaparak barışa hizmet etmişdir? Bunların yanıtı yok. Kautsky, ayrıca Alman İmparatoru'nun ve Alman Hükümeti'nin Alman Parlamentosu'nu aldattığını, yoksa parlamenterlerin savaş lehinde oy kullanmayacaklarını, gerçeği bilselerdi savaş ödeneklerini reddedeceklerini yazabiliyor. Oysa olayların başlangıcında, Avusturya-Sırbistan Savaşı başladığında Kautsky Brüksel'deydi. *Düşün Dergisi*'nin geçen ayki sayısında 29 Temmuz'da Brüksel'deki toplantıya katılan Sosyal Demokrat ve Sosyalist liderlerin adları var. Yani 29 ve 30 Temmuz'a kadar Kautsky olsun, Alman SPD başkanı Haase olsun, Alman Hükümeti'nin telkinleri dışındaki topraklardaydılar. Hiç mi görmediler,

Kautsky

(*) Altını biz çizdik.
(**) «Bakancılık», burjuva hükümetlere bakan vermede sakınca olmadığını belirleyen sosyalist inanıştır.

gazetelerde okumadılar mı dünya olaylarını bu topraklarda? Önce Londra'da ve sonra Brüksel'de. Bu anlatılanları yutan olur mu?

Olmadı da... Kautsky sosyalistler ve işçiler arasında saygı gören bir kişiydi. Marx'ın öldüğü yıl kurduğu Neue Zeit gazetesinde Bernstein'in revizyonizmine karşı çıkmış, değerli kitaplar yazmıştı. Bir Amerikan doktrinler tarihi kitabı şöyle yazıyor:

«Kautsky'nin Alman Sosyalist hareketine hizmeti son derece büyüktür. Marksist ekonomiyi halkın anlayacağı dile döktü. Yazdığı «Theorien Uber den Mehrwerth» adlı kitap, Kapital'in IV üncü cildi sayılacak kadar değer kazandı. Ayrıca sayısız tarihsel incelemeler yaptı...»(11).Böyle bir kişinin Lenin' in ne kadar saygısını kazandığını hep anlattık. Ne var ki, 1919'dan sonra Kautsky adı artık sosyalist politikadan silinmişti. Siyaset kolay kolay affetmiyor...

Yalnız okuyucularım şu soruyu sorabilirler: Neden Enternasyonal kararlarının uygulanmayışına ve savaş ödeneklerine ve borçlarına parlamentoda karşı çıkılmayışına bu kadar önem veriliyor? Aslında olay son derece önemlidir. Savaştan sonra ve savaş içinde çektikleri, ailelerinden kayıp veren işçi ve halk yığınlarının öfkesi kabarıp siyasal gösterilere ve eylemlere dönüştüğünde kime inanıp da arkasına düşeceklerini şaşırdılar. Bir Karl Kautsky, bir Hugo Haase bile yüzde yüz yanlış olduklarına karar verdikleri bir konuda dönüş yapınca Avrupa emekçi halkı kime inanacaktı? Bu sorular hep soruldu. Bazı liderler bu konuda kendilerini kanıtlamak için her türlü güvenlik önlemlerini bir yana bıraktılar. Bunlar bu hesapsızlıklarını canlarıyla ödediler... Ama sadece kendi cesetleri değildi gömülen ya da gömülmeye lâyık görülmeden kanalizasyona atılan... Yılların biriktirdiği öfkeler, hınçlar ve umutlar da onlarla birlikte hiçliğe doğru kayacaktı... Bu yazı dizisinde bunu göreceğiz. Ama savaş içindeki davranışları ve gelişmeleri biraz daha inceliyelim, savaş sonu sol dalgayı görmeden önce... ●

(Sürecek)

SABAHATTİN KUDRET AKSAL

BİR BAŞKA SOKAKTAN

Kırık kapı
Yağmurlu kapı
Taş döşeli yolu kümesin
Göz göz çeşme

Düş düşebildiğince
Çık çıkabildiğince
Salıncağında sallan
Öğlenin boynunu bük.

O ZAMAN

Okuldan çıkınca
Birdenbire ikindiye düşüyorduk
Sayrı bir gök
Hidrosefal çocukları arsaların

Canerikleri birdirbir oynuyor.

●●●

Eski
Çok eski
Bugünmüş gibi
Kedili ev
Ve fesleğen.

1) Jean Jaurès; *«Sosyalist Anlayış - Sosyalizm, Tarih, Laiklik»* Çevirenler: Arslan Başer Kafaoğlu, Yücel Tuncer. Toplum Yayınevi, 1966 Ankara.
2) 29-30 Temmuz günleri *Humanité*'de yazdığı başyazılar. Jaurès 31 Temmuz 1914'te öldürüldü.
3) *Humanité*'de özellikle 20-25 Temmuz 1914 günleri arasında yazdığı yazılarda Jaurès bu düşüncelerini vurguluyordu.
4) 1904 Amsterdam Kongresi'nde uzun konuşmasından.
5) Arslan Başer Kafaoğlu - *Özgürlük, Demokrasi ve Liberal Ekonomi,* De Yayınevi 1985 İstanbul. s.113-121.
6) *The Political Institutions of the German Revolution 1918-1919* - Charles B.Burdich ve Ralph H.Lutz - *Institutions on Publications - 1919* (Pall Mall Press-London) s.?
7) Bertam D.Wolfe - *Devrim Yapan Üç Adam,* Çeviren Yunus Murat, Kuzey Yayınları 1985 İstanbul, cilt 2, s.271
8) Antonio Gramsci - *Selections From Political Writing (1910-1920),* 1977 London, s.6-9.
9) 7. No.lu nottaki kitap, s.355.
10) Karl Kautsky - *Comment S'Est Déclenchée LaGuerre Mondiale,* Fransızca'ya çeviren: Victor Dave, Paris 1921, s.11-12
11) Ben B.Seligman - *Main Currents In Modern Economics,* «Mac Millan, Free Press of Gleazan», 1962 New-York, s.75

HAYRANLIK BEYANIDIR...

Bâki Uğur

Evet, hayatı seviyorlardı. Hayatı sevdikleri için de çoğu, daha gencecik yaşta, gencecik yaşın şevkini bilinçli görev duygusuyla yoğurup genç İspanya Cumhuriyeti'ni savunmaya koştular, parolası «Yaşasın ölüm!» olan Franko faşistleriyle kıyasıya döğüştüler. Sonradan Chateaubriant'da, Arras'da, Mont-Valérien'de Nazi canilerinin kurşunları altında can verirken bedenlerinde İspanya'da aldıkları yaraların izi duruyordu.

Onlar ki hayatı sevdiler, ölümü elbette hayat için göze aldılar. Ölüme öyle hiç tınmadan gidişleri canlarına beş paralık değer vermediklerinden değil, tam tersine, o değerin tüm insanlık adına ödenecek erişilmez pahası olduğunu bildiklerindendi. En kararlı enternasyonalistler olarak yurt toprağına, özgürlüğe ve insan onuruna tutkunlukları da onlar için her pahaya değerdi. Bu nedenledir ki ne faşist-tutucu-muhteris-ödlek karması (alçaklığın müşahhas timsali) Vichy işbirlikçisinden, ne de soluğu anca «blitzkrieg»e yeten Alman müstevliden gözleri yıldı. İdam kazığında, sehpada, giyotinde can vermeye giderken herbiri neyi ne için feda ettiğini, ne verip ne aldığını çok iyi biliyordu. Ölürken en büyük tasalarından biri, zaferi ve zaferin getireceklerini görmelerine vaktin yetmeyişi değil miydi? Kişisel mutluluk düşlerinden militanlığa heyecanla sarılmaya, aile sorumluluğundan yeni bir hayatı barışta ve kavgada inşa cehdine dek tüm veçheleriyle hayatın öylesine içindeydiler; yakınları ve yoldaşları için, ve onlara kendi adları kadar yakın dâvaları için onca değer taşıyan canlarını hayatı sevdikleri kadar seviyorlardı. Hiç biri ölümüne kurbanlık koyun tevekkülüyle gitmedi. Mektuplarda sık sık geçen «Fransa'nın özgür ve mutlu olması için... çocukların yaşaması ve mutluluğu için ölüyorum» sözü bu bakımdan hiç de harcı âlem yenilgi tesellisi değil, pahası canla ödenmiş yiğitlik beyanıdır. Bu satırlar da başkalarının sırtından kurusıkı edebiyat değil, alçakgönüllü kadirbilir hayranlık beyanıdır.

Şimdi onlar, ve onlar gibi daha niceleri (o günlerden yetmiş yıl öncesinin Paris Komüncüler'i örneği) kalabalık şehirlerin sayısız mahallelerinde rasgele bir köşebaşına, bir duvar dibine, kıyıbucak taşra mezarlıklarına, metruk kum ocaklarına bırakılmış ve hiç solmayan çiçek demetlerinde yaşıyorlar. Ve onlar -içlerinden birinin dediği gibi- ağaçtan kopup humus olan yapraklar misali yurt toprağına düşeliberi yalnız Fransa'nın değil, bütün yeryüzünün çiçekleri her şeye rağmen bir başka türlü parıldıyor. «Humusun kalitesi yapraklardandır.»

Evet, hem de nasıl! Onun içindir ki şimdi bugün herbirine bizim de ödenecek minnet borcumuz var. İnsanoğlunun çağımızda da nelere kaadir olduğunun silinmez sicilinde hepsi yerlerini aldı; orda parlayan Résistance ruhu dünyanın dört bucağında makileri aydınlatan ateşböcekleri gibi hatıralarda ve bilinçlerde ışıyor.

O sicilin bir başka hânesinde yerlerini alanlarsa yalnız mahkeme zabıtlarında ya da tarih kitaplarında anılıyorlar: yıllardır üslendikleri inlerinden, kovuklarından huruç edip Alman müstevliyi «kurtarıcı» gibi karşılayanlar; onun varlığını fırsat bilip -yine tıpkı Komün zamanında olduğu gibi- kişisel ihtiraslarını sınıf kiniyle bileyenler; kendi işgal ettikleri yurt alanında polisleriyle, muhbirleri, candarmaları, tekmil bürokratik idarî aygıtlarıyla terör estirip yurtseverleri her görüldükleri yerde hapisle, işkenceyle, döverek, söverek, müstevlinin divanı harplerine ve idam mangalarına teslim ederek ezmeye koşanlar; Fransa gençliğinin baharını düşmanın köle-işçi çalıştıran fabrikalarında söndürenler; Fransız yurtdaşı on binlerce Yahudiyi sığır vagonlarına doldurup boğazlanmaya sevkedenler; ve bütün bunları -onca cürmü ve zulmü ve hıyaneti- Fransa ve uygarlık adına, dünyayı «bolşevizm kâbusu»ndan kurtarma uğruna göze alacak kadar gemi azıya alanlar...

Ve bir de bütün bunlara, canlarına çok bir değer biçtiklerinden değil, kendilerini bir türlü insan yerine koyamadıklarından seyirci kalanlar; fırtına geçsin diye bekleyerek kaderlerini, tek tek ve topluca, olacağına bırakanlar; teenniyi ve temkini, tereddüdü, tevekkülü, her gelene temennayı hayatta en büyük «dirayet» belleyenler... Mahkeme zabıtlarında değil ama tarihte onlar da hep anılacak!

Ve sonra bir de orda, idam kazığında can verenle hayat arasındaki çizginin beriyanında yer alanlar var: **kurşuna dizenler**— tetiği çekenlerden emri verenlere, hazırlıkları yapanlara, zırhlı kamyonda idama gidenlerin ayakları dibine tabutlarını koyanlara, kayıt defterlerini dolduranlara, radyolarda ölüm fermanı ve idam bülteni okuyanlara kadar hepsi; ve onların da ardında daha başkaları: fabrikalarında köle-işçi çalıştırıp hazır ve herdaim aç pazara nakit para karşılığı silah imal edenler, tüm Avrupa ve Ukrayna'nın, Kırım'ın ve

Rusya'nın insan ve madde kaynaklarına göz koyanlar, kiralık «cengâver»lerinin yaydıkları büyünün ardında kapitalist sömürüyü de çığırından çıkaranlar, Nazi şirretliğini Alman halkının çıkarıyla, «üstünlüğü»yle özdeş görüp lider bozuntusu canileri, Hitlerleri, Göringleri, Göbelsleri baştacı edenler, onların peşine takılıp komşu halkların topraklarını ve ardarda önlerine çıkan her bir halkın toprağını şen şakrak talana koşanlar, kendi yurtlarında Gestapo-nun kara gölgesi altında köleler gibi yaşayıp kendi yurtsever direnişçilerine olmadık zulmü reva görürken dışarda zafer ve fütühat sevincinden göklere uçanlar... Fransız direnişçilerinin döküülen kanında istisnasız hepsinin en ağır sorumluluk payı yok mu?

Mektupları okurken düşündüm durdum, elin yurdunda eli kolu bağlı insanları göz-gez- vb. diyerek katleden o «emir kulları»ndan şu anda hiç yaşayan yok mudur? Bir sürüsü yaşıyor olmalı. Şimdi Almanya'nın bir şehrinde olsanız sokakta, caddede yanınızdan geçen, birahanede karşınızda oturan altmışında, yetmişinde, kelli felli, saçları ağarmış adam pekâlâ onlardan biri olabilir. Çoluk çocuğa, toruna karışmıştır çoktan, işi gücü yerindedir, hatta kimbilir belki orta karar bir şirketin sahibi ya da yöneticisi olmuştur. Yazları artık İtalya'da tatile gitmiyorsa da Almanya'nın nice dillere destan kaplıcasının, ılıcasının müdavimidir. Üstüne de, gördüğü «vatan hizmeti» nden ötürü emekli maaşı alıyordur!

Vaktiyle, güneşli bir ikindi zamanı, karşılarında kazığa bağlı bir insanın üzerine on kişi birden nasıl kurşun boşalttıklarını arada bir düşünüyor mudur? Orda vurup yere düşürdükleri insanın geçmişinden de, geleceğinden de ardında neler bıraktığı hiç aklından geçiyor mudur? Geçmiyorsa -ya da geçiyor da umursamıyorsa, öylesine katılmışsa vicdanıonu ve onun gibilerini, öyle arada bir de değil, *sürekli* dürtüklemek, yaptıklarını başlarına kakmak gerekmez mi?

Onların da, onların cürmüne seyirci kalmış ve daha hâlâ nice cürme, zulme ve hiyanete dünyanın dört bucağında seyirci kalan herkesin de! ●

NECATİ CUMALI

URLA İSKELESİNDE YAZ AYLARI ŞADİ ÇALIK'LA

Açık penceresinde
Yaz kokusu denizin
Tuz beyaz serinliği
Kanat gölgeleri
Geçen kuşların
İmbatla dalgaların
Çivit mavi gelgiti

Yanan kavrulan bayırda
Yalınayak dolanan kimdi
Hıçkırıklı bir çıkırık
Yakınırdı sıcaktan
Tek atlı bir arabanın
Teker sesleri yokuşta
Soluklanan ter içinde beygiri
Yaz göçebe bir çingene miydi
Yetişemezdik adımlarına

Üç ayaklı demir masası
Siyah demir karyolası
İki hasır iskemlesi
—Biri hemen her gün benimdi—
Çamuru boyaları kalemleri
Sevdiği dört beş kitap
Satır satır yaşadığı gerçeklerini
Yaşamının albümü küçük bir rafta

Hüzünle özlemle boynu bükük
Özenirdik kırzambaklarına(1)
Her gün biraz daha benzediğimiz
Üçüncü kişi aramızda İsa
Çarmıhlarımız heykel ile şiir
Dar kapıdan (2) geçebilecek
Aşabilecek miydik dağ yolunu
Kanayan yaralarımızla

Bahar yılları ömrümüzün
Göveren gençlik günleri
Sevinsem ona koşardım
Dertlensem ona
Kırık dökük aşklarım
Şiirlerim tasarılarımla

Arka bahçelerinde o iri çınar
Yeli nasıl dinlerse yapraklarında
O da öyle dinlerdi beni
İyileştirici gülen yüz çizgileri
Dost ışıltılarıyla bakışlarında

(1) «Kırzambaklarına bakınız, ne çalışırlar ne de iplik bükerler; ve ben size derim ki Süleyman bile, tüm görkemiyle, onlardan biri kadar giyinmiş değildi.» (İncil, Matta, Bap 6:28)

(2) «Dar kapıdan giriniz, çünkü yokluğa götüren kapı geniş, yol enlidir. Çokluk o yolu seçerler.» (İncil, Matta, Bap: 7:13)

"Tepkisiz bir topluma inanmıyorum."

*Uğur Kökden, **Tiksinti Çağı** kitabı üzerine **Bedirhan Toprak'ın** sorularını yanıtladı.*

■ ***Tiksinti Çağı,*** **insanlığın (aslında çağlar boyu süregelen) özellikle yüzyılımızda baskı, zulüm, kıyım, giderek topyekün yoketmeyle yüz yüze kalışının değişik uzay ve zamanlardaki kesitlerinden oluşmuş bir kitap. Önce kitabın adıyla başlayalım isterseniz, neden «tiksinti»?**

□ Evet, neden «tiksinti»? Bir makina mühendisi, geleceğin mimarı bir insan da benzer bir soru yöneltmişti: başlık neden bu ölçüde karamsar? Sanırım, bu isim bir karamsarlıktan çok bir tepkiyi anlatıyor. Sözcüğün, çerçevesinden taşan bir çarpıcılığı olsun istedim. Belki edilgen bir tepki, ya da tepkinin ilk aşaması! Sese sığınan bir tokat! Tepkisiz bir topluma inanmıyorum ben. Ama, tepki ertelenmiş, belli bir süre için «biriktirilmiş» olabilir. Bu duruma, canlı ve yakın örnekler verilebilir. Değil mi?

Gene de, tiksinti sözcüğü, ilk kez Berlin'de 44 darbecilerinin öldürüldüğü uğursuz yerde, bağnaz ve topal Goebbels'i düşünürken aklıma geldi. Bildiğiniz gibi 20 Temmuz gecesi, ilk temizlik hareketini, tutuklamaları o gerçekleştirmişti, propaganda bakanı Goebbles! Costa Gavras'ın *Kayıp* filmindeki donuk kırmızılığın egemen olduğu o uğursuz morg salonunu anımsayalım. O gerçekliği, «Tiksinti Çağı» sözcüğünden başka ne açıklar? Tıpkı Thomas Mann'ın damadı W.H.Auden'ın ünlü şiirinin başlığı «The Age of Anxiety - *Kaygı Çağı*» gibi.

■ **Tiksinti sıfatının yanına utanç, öfke, kin, nefret, adı şimdılik «soğuk» da olsa savaş tanımlamalarını da koyabiliriz sanıyorum. Dünyamızı böylesine içinden çıkılmaz olumsuzluklar yığınına dönüştüren ana etkenin savaş olduğunu biliyoruz, ama bu hiç bitmeyen tırmanışta başka nelerin rolü var?**

□ Çağımızı hem nedenler hem sonuçlar açısından bir tiksinti çağına çeviren, elbette temelde savaş ve savaş tehlikesi. Savaş tehlikesi aslında silahlanmanın öteki adı. Silahlanma giderlerini düşününüz! Savunma masraflarının ulusal bütçeye oranı, verdiği yük, ortada değil mi? Ne eğitim bütçesi, ne sağlık hizmetleri, ulusların savunma giderlerinin düzeyine ulaşabiliyor.

Silahlanmanın dünya ölçeğinde tırmanan sarmalına karşılık, öte yandan kuraklık (sömürgeci ekonomilerin Afrika, Asya ve Güney Amerika'da, Ortadoğu'da alt üst ettiği toprak ve tarım dengesi) ve açlığa nasıl cevapsız kalındığı gözler önünde. Çare, elbette bir günün, bir yılın sorunu değil. Kaç yüzyılın biriktirdiği kötülük kolayca ortadan kalkabilir mi? Tiksinti Çağı'nı yaşayan ve acılarını, sıkıntılarını paylaşan geri kalmış ülkeler, gelirlerini silaha, besin maddelerine ve enerjiye yatırıyor; sonra bu, dış borca dönüşüyor. Yeni kazançlar da, bu kez, borç ödemesine,

silah alımına gidiyor.

Yirmi yılı aşkın bir zaman önce ünlü Fransız düşünür ve yazarı Sartre, ilk romanı olan *Bulantı*'ya verdiği değeri şöyle dile getirmişti: «Afrika'da açlıktan ölen bir çocuğun yanında benim kitabımın ne önemi olabilir?» Bu soruyu her insan -hiç olmazsa her aydın- kendine sormalıdır.

■ **Burada, etkili ve sürekli barış mücadelesine geliyoruz. Sorunun, hayatiyetine değindikten sonra, barış gündemini ülkemiz somutunda irdeleyebilir miyiz? Sanırım, 86'nın *Barış Yılı* olarak ilan edilmesi nedeniyle güncele ilişkin düşünce ve önerileriniz de olacak.**

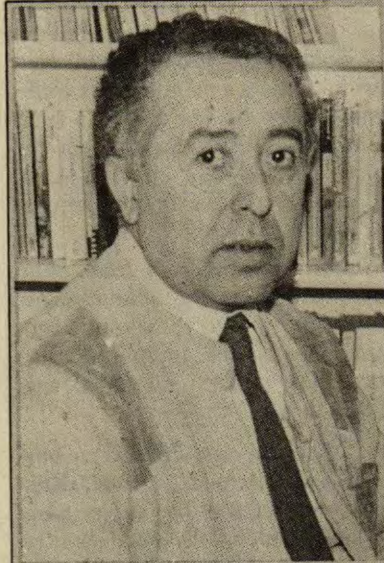
□ Belki değindiğimiz nedenlerden ötürü, evrensel bilinç ve kitlelerin ortak tepkisi yumuşama yönünde, silahsızlanmaya doğru kimi adımlar atılmasını zorunlu kıldı. Cenevre Doruğu'nun gerçekleşmesinde, oradan kaynaklanacak tüm sonuçlarda (uygulamalarda), 82 yılının büyük barış gösterilerinin, hareketlerinin rolünü yadsımak olanaksız. Değil yadsımak, hatta küçümsemek bile! BM'ce 1986'nın *Dünya Barış Yılı* olarak ilan edilmesi halkların aynı noktada odaklaşan istencini gösteriyor. Bu aynı zamanda, eşine hiç rastlanmamış bir umuttur. Son umut!

Unutulmamalı ki 1939'da, Münih'te ve öncesinde böyle bir ortam gerçekleşememişti.

Türkiye'nin devlet politikasıyla, halk yığınlarının isteği olarak dünya barışına daha büyük katkılarda bulunması, elbette gerekli.

■ **Ama, ülkemizde barış mücadelesinin öteki uluslarla karşılaştırıldığında gerekli boyutunun çok gerisinde olduğu bir gerçek. Bunda II. Dünya Savaşı felaketini yaşamamış olmanın etkisi önemlidir sanıyorum; ama bunun yanında, hiç küçümsenemeyecek başka etkenler de olmalı.**

□ İsterseniz ona şöyle diyelim, ne mutlu ki, 63 yıldır Türkiye savaşı tanımıyor. Bu denli uzun barış süresi, XX. yüzyıldan önce hiç yaşanmadı. Yani son dönemlerde: XIX. yy'da böyle uzun, tek parça barış dönemi yok. Yalnız XVIII. yy'da *Lale Devri*, o da birtakım küçük ayrıcalıklarla, bu sürenin ancak yarısına ulaşabilmişti. Bu barış yılları sayesinde, o dönemde, Damat İbrahim Paşa 25 kişilik «Çeviri Kurulu»nu kurabildi. En çok kitap gene o dönemde basılmıştı. (Yanyalı Mehmet Esat Hoca, ilk matbaanın düzeltmeni, Çeviri Kurulu üyesi, yaptığı fizik çevirilerinde teleskop ve mikroskoptan ilk söz eden aydın ve yazar, örneğin.)

«(...) önsöz'de söylediğim gibi, halkların çıkarlarına yönelmiş örgütlü bir fesat, pek çok ülkede görünen ve görünmeyen nitelikler taşıyor. 11 Eylül öncesinde, Şili'de, Şili Silahlı Kuvvetleri'nin, ülkenin seçimle iktidara gelmiş yasal yönetimine karşı böylesi ağır bir fesat hareketine girişeceği kolayca düşünülebilir miydi?»

Arkada bıraktığımız 1985'de, II. Dünya Savaşı'nın sona erişinin 40. yıldönümünü yaşadık. Ülkemiz de, yayın organlarıyla; böyle bir bilinci ayakta ve canlı tutmak için gerekeni yapmaya çalıştı. Eksik ya da yetersiz, bu nokta az önemli. Ancak, modern savaş ve onun kaynağını oluşturan kapitalizmin bunalımı -başka bir deyişle, böyle bir bunalımın ulaştığı uç noktadaki «faşizm» olgusu- ülkemizde gereğince tanınmıyor. Faşizm karşısında tetikte ve uyanık olma bilinci, tam ölçüleriyle halkımızda uyanmıştır diyemeyiz. Oysa Avrupa; İspanya'dan Yunanistan'a, bunu etiyle-canıyla tanıyor. Tanıdı. Yaşamış. Şöyle ya da böyle. Savaşla, içsavaşla, hiçbiri değilse uzun sürmüş ağır faşist diktatörlüklerle.

1918-1938 arasında Avrupa'nın siyasal haritası bir siyah şalla kaplıydı. Daha başka bir yaklaşımla, Avrupa bir *korku çağı*'nı Stefan Zweig'ın deyimiyle *korku yılları*'nı yaşadı. İşte Türkiye -yazarları, ürünleri, önlemleri, eylemleri ve o karabasanıyla- bunu tanımıyor.

■ **Birkaç somut örnek vermek mümkün mü?**

□ Somut örnek yerine somut ölçü verebilirim. Orta Avrupalı hangi yazarın yaşam öyküsünde *«1933: sürgün»* notu varsa, onun üstünde durabilirsiniz. Öncelikle, yaşamları faşizme karşı savaşımla geçmiş Alman yazarları. Avusturyalılar, İtalyanlar, İspanyollar, Fransızlar, Yunanlılar, Çekler, Polonyalılar ve daha nicesi...

■ **Bu konuda belki biraz fazlaca durmuş olacağız ama, güncel olması bakımından okura daha somut örnekler sunmamızı sağlar düşüncesindeyim: geçtiğimiz günlerde İsveçli yönetmen Bergman'ın *Utanç* adlı filmini seyrettik. Savaşa direkt olarak katılmamış bir ülkeden böyle bir film çıkmasını neye bağlayabiliriz? Sadece Avrupalılık bilincine mi?**

□ Hayır. Kesinlikle hayır. Bergman'ın bu yapıtını savaş karşısındaki duyarlığına ve onun evrensel sorumluluk anlayışına bağlayabiliriz. Denizde yüzen cesetler, sa-

natçının bilinciyle yaşadığı dünya arasında gidip gelmektedir. Savaş İsveç'te olmuş ya da dünyanın herhangi bir yerinde olmuş, bu koşullarda fark etmiyor. Bu film bir bakıma Alain Resnais'nin, kendi ilk gençliğinde yaşanıp bitmiş olan İspanya İç Savaşı'yla hesaplaşmasının yıllar sonra *Savaş Bitti* adlı filminde dile getirişini çağrıştırıyor. Resnais'nin, filmi konusundaki sözleri aynen şöyle: «O dönemle hesaplaşmam gerekiyordu.»

■ **Kitaba adını veren yazınızda «Son Prometheuslar burada, Plötzensee'de öldüler» dedikten bir iki paragraf sonra, «Plötzensee'de ölen Prometheuslar belirli bir inancın öncüleri ve seçkin hammaddeleri oldular.» diyorsunuz. Ancak bu maya bütünüyle tutmuş değil. Daha neler yapılabilir?**

□ Bu mayanın tutmadığı kanısında değilim. Bunu anlamak için 1936 (ya da 1939) ile 1986'yı karşılaştırmak yeterli. O zaman yükselen faşizm tehlikesi, tüm Avrupa'yı- Portekiz'den Polonya'ya dek- sarmıştı. Oysa günümüzde, yalnız Avrupa anakarasında değil, öteki anakaralarda da, sosyalist yönetimler, sayı, nüfus, ekonomik güç olarak büyük rakamlara ulaşmış bulunuyor. Tersi olsaydı, şaşırmak ve savaş boyunca ölen milyonlarca insanın boşa öldüğünü düşünmek gerekirdi. Bereket versin durum böyle değil. Hem bırakalım II. Dünya Savaşı'nı, Vietnam Savaşı'ndan bu yana neler olduğunu düşünmek yeterli. Artık İngiltere, 1971'den beri Süveyş'in batısında, ABD'nin etki bölgesi daralıyor. Geçerliğini yitiren ve çöken, soğuk savaşın ürünü askeri paktları anımsayalım bir kez.

Afrika'da bağımsızlığına ulaşamayan tek bir ülke kaldı: Namibia. Kuşkusuz bir de çözülmesi zorunlu, Güney Afrika Cumhuriyeti sorunu var.

Ama Prometeheuslar Kuşağı her zaman ve coğrafyanın her yerinde gene de uyanık olmak zorunda.

■ **Önsöz'de bir cümlenizde «Hem görünen hem görünmeyen fesat; dünün olduğu ölçüde bugünün ve yarının düşmanı» diyorsunuz. Buradan hareketle ve Anna Seghers'in gene önsöz'de yer alan sözlerini değiştirerek: «Çok az kişi geçmiş yılların olaylarından bir (ders) alarak çıkabilmiştir.» diyebilir miyiz?**

□ Fizikteki etki ve tepki ilkesi, toplumsal ve siyasal olaylar için de geçerli. Evet, önsözde söylediğim gibi, halkların çıkarlarına yönelmiş örgütlü bir fesat, pek çok ülkede görünen ve görünmeyen nitelikler taşıyor. 11 Eylül öncesinde, Şili'de, Şili Silahlı Kuvvetleri'nin, ülkenin seçimle iktidara gelmiş yasal yönetimine karşı böylesi ağır bir fesat (komplo) hareketine girişeceği kolayca düşünülebilir miydi? Ama, 13 yıldır General Pinochet gerçeği var ortada.

İnanıyorum ki fesat hareketine karşı kitlelerin örgütlenmesi, örgütlenme yolunun yasal yönde açılması, kısaca sivil toplumun oluşması, karşı-tepkinin de olanak sağlaması demek olacaktır.

■ ***Goya'dan Picasso'ya* başlıklı yazınızın bir yerinde: «Kuşkusuz artistler de çağlarından sorumludur.» diyerek, sanatçı-toplum, hatta sanatçı ve toplumsal mücadele, görev, konusuna getiriyorsunuz sözü. Bu konudaki düşüncelerinizi daha da açmanızı isteyebilir miyim?**

□ Hepimiz çağımızı sırtımızda taşıyoruz. Ama önce sanatçılar, yazarlar, bilim adamları. Toplumun yüreğini ellerinde tutanlar. Özveriliiler içinde en bilinçliler! Zaman bir orman: karanlık, bilinmeyen ve öngörülemeyenlerle dolu bir orman. Tehlike avcısı da, yani bilinç seçkinleri, onları bu ormanın derinliklerine çeken ve sürükleyen avın ardında koşuyor. Koşmak zorunda.

Geçen ay bu sayfalarda, Cemal Süreya: «Şiir bir tavırdır.» demişti. «Aydın bir tavırdır» diyenler de var. Ama bana kalırsa, insan bir tavırdır.

■ **Kitabın oluşum hikayesine gelelim isterseniz.**

□ Bu yazılar, hiç olmazsa önemli bölümü, geçmiş ve uzak yıllarda çeşitli dergilerde yayımlandı. Hepsi değil kuşkusuz. *İspanya Bölümü*, *Soyut*'ta çıkmıştı. Ama Soyut'ta ilk yayımlanan, Muzaffer Buyrukçu'nun ısrarıyla *Tiksinti Çağı* oldu. O sırada, sıkıyönetim henüz kalkmamıştı. 1973'te. Sanırım *Piemonte* de orada çıktı. *Neruda'ya Mektup* takma bir adla *Politika* gazetesinde, *Ne Unut Ne Affet*, *Yazko*'da, *Hiroşima*, *Düşün*'de çıktı. *Hiroşima* nedeniyle kimi okurlar, benim o bahtsız kente gerçekten gidip gitmediğimi sormuşlardı. Oysa ben Japonya'ya hiç ayak basmadım. O bir dolaylı tanıklık. Ancak benim Hiroşima'yı anlatışım, bir körün sevgili bir çehreyi parmaklarıyla tanıması gibi. Çünkü o, tüm yüreklerde kanayan bir yara. Ayrıca, Hiroşima her yerde...

Acıya Yolculuk, ilk kez, olduğu gibi «tam metin» yayınlanıyor. Polonya'da belki daha önce. *Kızıl Afiş*'e gelince, yıllarca onun üstünde durdum. Ama asla bitiremedim. bitirmiş, gerektiği gibi yazabilmiş saymadım kendimi. Yeterli gücü bulamıyordum, ona son noktayı koymak için. Bu durum 1984 başına dek böylece sürüklenip gitti. Ta ki «olay» Fransa'da yeniden tazeleninceye değin... Bu arada *Düşün*'de Fransız Direniş Hareketi'ne ilişkin özel bir bölüm yayınlandı. Bu yayın ve benzerleri, yani II. Dünya Savaşı'nın bitiminin 40. yıldönümü; dolayısıyla beni kamçılayan neden oldu. «Kızıl Afiş» olayı üzerine yazık ki, Cassanti'nin gerçekleştirdiği ve aynı adı taşıyan filmi göremedim. Filmin ülkemize gelmemesi gerçek bir eksiklik.

Herhalde bu bölüme *Dachau* ve *Lidice* eklenmeliydi. Dachau, Münih'e 20 km. uzakta, Naziler'in ilk oluşturdukları toplamakampı. Daha 1933'lerde. Batı demokrasileri, uzun yıllar, bu kampların gerçekliğine inanamadı. Onları kabul etmedi. Bugün bile geçmişte varolmakla birlikte, şimdi üstü örtülmesi gereken bir ayıp gibi.

Lidice'ye gelince, Prag'ın hemen yakınlarındaki bir zamanların bu şirin köyünün öyküsü, daha da inanılmaz ve dramatik. Ünlü Prag suikastının elebaşılarını yakalamak isteyen Gestapo, tüm bir köyü hayranları ve çocuklarıyla birlikte yak-

mıştı. Yalnız yakmakla da yetinmedi; bunu bir de filme aldı. Şimdi, Lidice, boydan boya bir gül tarlası. Ama o film herkese gösteriliyor. Ders olsun, affedilmesin ve unutulmasın diye.

Dachau ve Lidiye'yi, bu iki anıyı henüz bitirmiş değilim. Ama yazıyorum. Yazmalıyım!

■ **Denemelerinizin özünü oluşturan «acı» katıksız acı öğesinin yanı sıra yer yer doğa görüntüleri, gününü yaşamakta olan insanın yüzünde yakaladığınız mutlu anlar, geleceğe (kuşkusuz daha iyi bir geleceğe) göndermeler de eksik olmuyor. Bu bilinçli çabanın zorunluluğunu sorabilir miyim?**

□ Bir imza gününde bir kadın okuyucu, «niçin Türkiye üstüne yazmıyorsunuz?» diye sormuştu. Sanırım, sorunun salt Türkiye'ye ilişkin bir karşılığı, kitabın başındaki «Birkaç Sözcük»te yer almış durumda.

«Terkedilen Bir Meydanın Hüznü», yayınlanabileceği saati ve bol güneşli gündüzleri bekliyor. O genç okuyucuya karşılık verebilmek için...

Kaldı ki, çevre, asıl ele alınan konuya ışık tuttuğu ölçüde önem taşır. Çevre, bir anlamda bir anlatım yöntemi, bir iletişim aracı, İspanya'yla Şili ya da Berlin arasında ne fark var?

Diyebilirim ki, Tiksinti Çağı'nda çevre, odak nesneyi belirgin kılmak için kullanılmış bir karşıtlık elemanı. Tıpkı Rembrandt resimlerindeki çevre çizgileri gibi hep karanlıkta kalıyor.

■ **Acı-mutluluk ikilisi?**

□ Bu, sizin de belirttiğiniz gibi zorunluluk. Acı, zulüm, insanın doğasına aykırı çünkü. İnsanın doğası, sevgi, mutluluk, kardeşlik. Bunun için bu öğelere elimden geldiğince sık yer verdim. Hatta, çoğunlukla bilinçli bir çaba olduğunu da söyleyemem bu yer verişin. Daha çok kendiliğinden. Demin «insanın doğası» dediğim anımsanırsa, bu kendiliğinden olma durumu daha açıklanmış olur sanıyorum. Bunun ötesinde sizin dediğiniz «gelecek» konusu var ki, bu, eksiksiz tüm yazıların çıkış noktası; daha çokda «sonuç»da belirginleşen. Hep daha iyi bir gelecek için direndi insanlar; Austwichz'de, Dachau'da, İspanya'da, Şili'de...

Deneme yazmak, bir bakıma bir soru sormak sayılabilir. Kendi kendini sorgulamak, kişinin yüreği ve bilinciyle giriştiği acılı bir hesaplaşma! Bir çeşit, zamanın sorguya çekilmesi. İnsan sorumluluğunun irdelenmesi. (...) Belirli bir tanıklık görevinin gerçekleştirilmesi.

■ **Buradan denemelerinize gelerek şunu sormak istiyorum: denemeci olarak yapmak istediklerinizi özetleyebilir misiniz? Gene buradan, ülkemiz deneme yazarlığı üzerine görüşlerinize de geçebiliriz.**

□ Deneme yazmak, bir bakıma bir soru sormak sayılabilir. Kendi kendini sorgulamak, kişinin yüreği ve bilinciyle giriştiği acılı bir hesaplaşma! Bir çeşit, zamanın sorguya çekilmesi. İnsan sorumluluğunun irdelenmesi. Çağ, çevre (ya da toplum) ve birey ilişkileri. Belirli bir tanıklık görevinin gerçekleştirilmesi.

Oysa, Haşim'e yakın durmak isteyen kimi yazarlarımız, çağlarından soyutlanmışçasına, konularını seçiyor ve onları alaylı, umursamaz-aslında kişiye özel- bir dille işliyorlar. Bu tür denemelerde, Konur Ertop'un deyimiyle «yaşadığımız çağın nabzı» nasıl duyulabilir.

Bence deneme, hem düzyazının bayrağını yükseltmeli; hem de çağdaşlığın sınırlarını sürekli zorlayan bir işleve sahip olmalı. Türkiye, bunu hakettiği gibi, bunu istiyor da. Dolayısıyla, çok boyutlu ve çoksesli bir denemeden yanayım dersem, yanlış olmaz.

«Düzyazıyı düşünce doldurur.» diyen Paul Valéry'ye hak veriyorum. Doğal içerik odur. Ancak, El Salvadorlu kadın yazar Claribel Alegria'nın sözleri de benliğimi hiç rahat bırakmıyor: «Benim ülkemde gerçeğin kendisi, edebiyatı da sanatı da aşar»... Sanki, aynı zamanda hem uzak, hem yakın olan bu sesin ardında, vagonları grev yapmış işçilerden 3000 ölüyü taşıyan Gabriel Garcia Marquez'in ünlü treni geçiyor gibi.

■ **Bildiğim kadarıyla denemeleriniz yabancı yayın organlarında da yayımlandı. Dış ülkelerin bu tür çalışmalara olan ilgisini nasıl yorumluyorsunuz?**

□ «Tiksinti Çağı» yazısı, 1977 yılında, İsveç Yazarlar Birliği'nin yayın organı olan *Tidskrift*'de yayımlanmıştı. Hem yazıyı açıklayan bir yorum, hem denemenin kendisi ve hem de o yıllar Avrupa'sında yoğunlaşan neo-nazi hareketleri üstüne fotoğraflarla desteklenmiş bir özel bölüm olarak.

Sanıyorum, Avrupa bilinci ve savaş belleği, Tiksinti Çağı'na ülkemizden çok daha duyarlı. ●

Armut

Ömer B. Canatan

Bunca «siyasi ıslahat» girişimlerine rağmen Türkiye'de «dönek» ve «pişmanlar» için ayrılmış kadroların çoğunlukla boş kalması olumlu bir sonuçtur. Halbuki toplumsal kültürümüz pişman ve dönekleri de hazmedecek kadar *zengin* bir içerik taşımaktadır. Bu içeriğin *demokratik* unsurlarında bile, insanın kendinden vazgeçmesinin en çirkef biçimlerine karşı belli bir hoşgörü her zaman bulunur.

Bu hoşgörüye rağmen insanların yerleşik siyasi ve ahlaki konumlarından kolayca sökülmemesini soyut bir erdem saymamak gerekir. Her halükarda bu, mayalanmış bir dünya görüşünün çelikten inanç merkezleri yaratabilmiş, bu mihver etrafında geniş bir sempati halkası toplayabilmiş olmasıyla açıklanmalıdır. Daha da geniş tutmanız, doğrusu ve yanlışıyla ama,ifade ettiği eğilim bakımından dünyanın ve kendi toplumunun değiştirilebileceğine inanmış bulunan herkesi kapsayan büyük bir toplama ulaşmanız mümkündür. İnsanın geleceğine ilişkin değerler bu alanda filizlenip büyümekte, giderek tek bir taşın dahi sökülemeyeceği bir siyasi ahlak duvarı oluşmaktadır.

Kaba kuvvetin ve kaba kuvvet ideolojisinin bu cepheden söküp kendi safına alabileceği yekün bellidir ve bu, umutsuzluk ve karamsarlığın en kesif olduğu ortamda bile sosyal denklemleri bozacak mertebeye ulaşmamıştır.

Ulaşmamıştır ama, daha ince yöntemler ve daha uzun vadeli çabalara karşı bu geniş potansiyelin dış halkalarında kesin güvenceler bulunmamaktadır. Özellikle günümüz ortamında ve bugünkü faktörlerin değişmeden kalacağı yakın bir gelecekte, yani bilim, siyaset, kültür, estetik ve ahlak alanında hızla «düne aykırı» değerlerin ve biçimlerin üretildiği konjonktürde ve bilhassa *bireyler* açısından son derece kaygan bir zemin var olacaktır. Bu bakımdan denebilir ki, doğru ve haklı olanda direnmek kadar «yanlışta direnmek» de önem kazanacaktır.

Genelde siyasi demokrasinin, ve hayatın bütün ayrıntılarında, ilan edilmiş bugünkü çerçeve içinde fonksiyonel kalmaya matuf bir üslup değişikliği elbette ki olacaktır. Ama bundan kolayca ayırdedilebilen, *bugünü* «doğru» ve «haklı» kabul edip kendini onunla bütünleştiren; böyle olunca da ancak inkâr edilmek gereken *dünü* «yanlış» ve «haksız» bulan bir eğilimi, gerek siyasi planda, gerekse içine girdiği estetik anlatım kalıpları içinde yakalayıp göğüslemek, bunu başarabilmek için de tanımak gerekiyor.

Beş yıl önce ve daha önce «kendisi» adına konuşup yazan, söyleyip çizenlerin şimdi pek çoğu, nereden ve nasıl çıkagelmişse, hepimizin güvenliği oluvermiş bir «sağduyu» adına hareket ediyor, keyfi olarak belirlenmiş bir vasat üzerinde mutabakatı «aklın yolu» sayıyorlar.

Bu *vasata* hep yakın durmuş olanlar için «küçük manevralardan» öte herhangi bir engel, herhangi bir ahlaki buhran gerekmiyor. Ama hâlâ onun dışında kalmayı başarmış olanlar için önemli bir «siyasi namus» engeli mevcuttur. İnsanın kendisini «gelecek» fikrinden koparması, benimsemiş bulunduğu değerlerden kendini gayri insani olanla barıştırmak için bir kalemde vazgeçmesi, bunun kendi içinde ve kendisi için makul bir açıklamasını bulması, bu da yetmez, «dönek» ve «pişman» gibi, hoş olmayan yargı ölçütlerinden kurtulması; işte bütün bunları başarmak bir hayli zor olmaktadır.

Şüphesiz «namus» engeli aşılmaz değildir. Bireyin bu noktada *yardıma* ihtiyacı vardır ve bu *yardım,* kendileri ya daha önce bir noktaya gelmiş, veya hep o noktada bulunmuş olanlardan gelmektedir. *Mutlak* ve *değiştirilemez* olanın karşısında nasıl boyun eğileceğinin kabul edilebilir yöntem ve biçimleri sürekli üretilmektedir. Bu bazen bir günlük gazete makalesi, bazen ibret verici bir röportaj, bazen bir siyasi demeç yahut bir roman, bir arabesk parça, bir kitap çevirisi, bir şiir olabilmektedir.

Siyasette konum değiştirmeye istekli ve hazır olanlara sunulan reçete basit ve yalındır; özeleştiri! Ancak *herkes* geçmişte haksız ve yanlış olduğu takdirde ve olduğu için, *haklı* olabilecek olan *bugüne* hak vermek, zorunlu olarak bir «özeleştiriden» geçiyor. Bu öyle, sandığımız, bilimsel anlamda kendi konumunda pekiştiren bir özeleştiri değildir. Çoğu kavram gibi o da yeni bir muhteva yüklenmiş, «dönek» ve «pişman» olmadan, yol değiştirmenin ve sair zengin çirkefine bulaşmadan *geçmiş yükünden* kurtulmanın en kestirme ve etkin yöntemi yerine geçmiştir. Dönmeden, pişman olmadan ama aynı sonuca götüren bir «özeleştiri», değil itibar kaybettirmek, «uyum» yete-

neğinin ve siyasi olgunluğun bir göstergesi olduğu için, ayrıca itibar sağlamaktadır.

İstenen «özeleştiri», öyle uzun boylu düşünmeyi, kendi bütün geçmişini yeniden gözden geçirmeyi, kendine mutlaka bir yanlış ve hata yakıştırmayı gerektirmiyor. Herkes, esasen bu toplumun üyesi olduğu için nesnel olarak, öyle olması gereken *bugünün* hazırlanmasındaki dolaysız payının bilincine varabilirse bu «özeleştiri» olur. Her şey günümüzün haklılığının, yahut kaçınılmazlığının, yahut da kabul edilmek lazım geldiğinin kabul edilmesinden ibarettir. Bu aynı zamanda ve farkında olarak kendi bütün geçmişinin yanlışlığının ve haksızlığının ve bir bakıma da suçluluğunun kabul ve ikrarıdır.

Fakat hayır, korkmak gerekmez, istenen şey bu anlama geliyor ama bu kapsama gelmiyor. Çünkü, bu kadarını «kişilik» kaldırmaz, bu biliniyor ve zaten «kişilik» olarak kalmanız, hem yaptığınızın inandırıcı olabilmesi, hem bundan sonraki işe yararlılığınız bakımından gereklidir. Sözgelimi, geçmişteki şu veya bu olaydaki rolünüzü olumsuzlamanız, hatta bunu bile yapmayıp, sadece «ima» etmeniz kafidir. Hatasız kul bulunmaz toleransı, sizin *dünden bugüne* geçişinizin nüanslarını örtecek ve siz *kesintisiz kendiniz* olarak kalmayı yine de başaracaksınız.

Günümüzün haklılığı, yahut kaçınılmazlığı, yahut da kabul edilmek lazım geldiği noktasındaki mutabakatı, toplumsal mutabakat mertebesinde genişletebilmek için, kendinize batıracağınız bir eleştiri, yahut bunun cesareti bulunmuyorsa *susmanız* da yeterlidir. Eğer her şey olup biterken susmuş iseniz, bu sizin de *bugünden yana* sempatinizin, dolayısıyla huzurunuzun yorumudur. Bu kadarına bile gerek var.

Neden bu kadarına dahi ihtiyaç duyuluyor, bu nokta önemsiz değil. *Günümüzün* haklılığının, kaçınılmazlığının ve suçsuzluğunun ve yaptıklarının örtbas edilebilir olduğunun üstündeki kesif kuşkuyu büsbütün dağıtmak olmasa bile, hafifletmek için, dönek ve pişmanından, derece derece suskununa kadar uzanan geniş bir teslimiyete ihtiyaç var. Taşınamaz bir vebali taşınabilir, kollektif ve bedelsiz kılmak için herkesin geçmişteki konumundan kayması, iddiasından geri çekilmesi veya en azından susup oturması gerekiyor. Kendi ilan ettiği kendi meşruiyetinin içine ancak ve o da tümü sicilli «üç-beş» kişi sığabilirken, bunu toplumsal meşruiyete dönüştürmek için bütün toplumun müktesep haklarından sessizce feragat etmesi gerekiyor.

Bugüne hak vermek, kendi ayrı ve aykırı siyasi geleceğinden vazgeçmek anlamına da gelmiyor. Herkes bugünkü meşruiyeti haklı bulmak ve buradan hareket etmek tutsaklığı ile kendi siyasi geleceğini tayin etme özgürlüğünü birlikte yaşayabilir.

Politikada «küçük sapmalarla» günün gerektirdiği *esnek* konumu yakalamak pekala mümkün iken, aynı yumuşak geçiş süreçlerini ideolojik alanda gerçekleştirmek hiç mümkün olmuyor. Küçük bir ideolojik kaymanın siyasi yorumu, yüz seksen dereceden daha küçük bir dönüşe tekabül etmiyor. Bu nedenle politik cambazlık daha geniş bir uygulama alanı bulurken, ideolojik yer veya açı değiştirmeler, daha çok bireysel planda, bireyler çok sayıda olduğu için de daha geniş alanda gerçekleşiyor. Burada bireyin kendi içe dönük hesaplaşması, kendine ilişkin değerlerle boğuşması, kendi varlığına dayalı açıklamalar bulması gerekmektedir.

Halbuki *birey* yığınların dahi yerinden oynadığı bir ortamda en zayıf ve *birey* olarak yakalanmaya en müsait durumundadır. Bu bakımdan *yardıma* en muhtaç ve en açık durumdadır. Bireyle diyalog kurmayı başaran estetik biçimler işte asıl bu bireyi teslim almak konusunda işe yaramaktadır.

Bireyi, hiç de akışkan sınırları bulunmayan ideolojik kalıplarının dışına çıkarabilmek için önce belli bir diyalog uysallığına sürüklemek gerekiyor. Bunun da yolu, onu, içinde bulunduğu umutsuzluk ve karamsarlık ortamında, yine onun içinde yaratacağınız bir kendiyle hesaplaşmaya itmekten geçiyor. O, kendi sessiz buhranı içinde dışardan gelen yönlendirmeye boyun eğecektir. Lakin bunun için yoğun bir entellektüel veya sanatsal çaba harcamak gerekiyor. Öyle ki, kendini somutta yeniden kurma külfetinden kurtarılmış bir akıl düzlemi yaratmanız, illüzyonlarla gerçekten doğan kavramlara aynı işlevi yükleyebilmeniz, «mutlak gerçek olamaz» bilgi kuramını gerçeğin kendisine karşı kullanabilme hünerini göstermeniz, mesela, ateizmden dindarlığa —veya tersi— geçişi sebepsiz, kolay, mümkün ve akla uygun kılacak bir inanç boşluğu sunabilmeniz, herkes için aynı anlama gelecek —veya hiçbir anlama gelmeyecek— mesela «demokrasi» gibi, içeriği sizden menkul kavramlar üretebilmeniz, diyalektiği aklın icadı, dolayısıyla aklı ondan üstün kavrayabilmeniz, toplumsal ve sürekli değişen siyasal dengelere uyamayan *ortodoksluğu* «gündışı» ilan edip ahlak alanından kovabilmeniz vb. gibi, bozguna uygun bir bozguncu felsefe kurabilmek gerekir.

Biraz zorlama ve biraz gayretle ve bilhassa aklın egemenliğini işin içine katınca, nasıl maddeci felsefe «gelişip» felsefi idealizme ulaşıyorsa, insanın mutlak toplumsallığını biraz estetik, biraz zaaf, biraz da «roman» katarak *bireyin mutlaklığına* ulaştırmak neden mümkün olmasın? Yanlışlarımızın, gençlik serüvenlerimizin, bireysel mutluluklarımızdan «geçici» olarak feragat ettiğimiz sınıfsal mutluluklarımızın, heyecanlarımızın, korkaklığımızın ve cüretimizin, kısaca insanlığımızın caddelerdeki ve meydanlardaki «İz»lerini (şimdi deterjan afişleriyle kapanmıştır ya) silmemizin zamanıdır. Ödülle beslenen bir husumet, geçmişimizden, kaydı nüfusa düşmemiş bebeklerden, zindana bağlanmış ömürlerden bunu istiyor. Bu istek asıl primini, bu tür estetiğe düşkün ve ürünlerini yutarcasına tüketen umutsuz insandan alıyor. Ve yapayalnız insanın ilgi duyacağı bir soru soruyor: Güneş sisteminde dünya, dünyada Türkiye ve üstünde bir *toplum*, bu toplumun geçmişten geleceğe mutlak bir kurulmuşluğu, evren kendi yasalarını işletiyor. Birey nesini ve ne kadarını değiştirebilir ki bunun?..

Söz uzayacak!.. ●

Nazi Katillere Sunulan Cennet

«Sayın Başkan, bayanlar, baylar, kardeşler». Bir an sessizlik. Dinleyicileri konuşmacıyı iyi tanıyorlar. Biraz sustuktan sonra, sanki derin derin düşünüyormuşçasına davranacak, kısa kısa cümleler söyleyecektir. New York'un bu küçük toplantı salonundakiler konuşmacının otuz yıldır neredeyse her gün tekrarladığı aynı sözleri ezbere biliyorlar denebilir. Ama yine de dinleyecekler, ta ki sözlerini «Dua edin kardeşler, Tanrı bizimledir» diyerek noktalayana kadar:

«Felaket yaklaşıyor. Kardeşlerimiz yok ediliyor. Diz çökmeye zorlanıyorlar. Ama Tanrı önünde değil, çünkü orada din yok edildi. Bize acı verenlerin, bizi sürgünde yaşamaya zorlayanların önünde diz çöküyorlar. Bugün burada, bize başımızı sokacak bir yer, ekmek veren, kendimizi insan olarak görmemizi sağlayan bir ülkedeyiz. Bu ülke için duacıyız, ama yardım istiyoruz. Letonya'yı kurtarmamıza yardım edin.»

Amerika'daki Letonyalılar Derneği'nin ve Letonya Katolikleri Birliği'nin başkan yardımcısı, Letonya'ya Özgürlük Komitesi ve Avrupa'daki Esir Uluslar Birliği'nin üyesi olan bu adam, görünüşe göre, «ülkesini ele geçiren zorbalar»dan kaçarak, ABD'ye sığınmıştır. Gerçekten öyle midir?

ABD'ye geldiğinde doldurduğu fişe şunları yazmıştır: «Ben, Jassip oğlu Boleslav Maikovskis, insanlığa karşı hiçbir suç işlemedim»...

Şimdi 18 aralık 1941 gününe, Letonya'daki Rezekne bölgesinde bir köy olan Audrini'ye dönelim. Naziler'le işbirliği yapan Rezekne polisi, başlarında Maikovskis olduğu halde, Nazi işgaline karşı savaşan partizanları yakalamak üzere Audrini'ye gelir. Ama yakalayamaz, Maikovskis onları saklayan ve yiyecek sağlayan köylülerden intikam alacağını söyler. Önce bütün köy halkı Rezekne'ye götürülür, on gün işkenceden geçirilir ama Maikovskis istediği bilgileri bir türlü öğrenemez. 1 Ocak 1942'de Maikovskis ve adamları, «Audrini'ye Ölüm» şerefine içerler. Maikovskis dikkatlidir, kendisi içmez, adamlara «gerekli cesareti» verinceye kadar içki doldurur. Çünkü ertesi gün gözlerini kırpmadan bir köyü yok edeceklerdir: «Letonya'nın Özgürlüğü İçin Audrini'ye Ölüm». Önce köyün bütün evleri yakılır, köy tarla haline gelmiştir. Sonra tutuklu olan köy halkı dışarı çıkarılıp, büyük bir çukur kazmaları istenir. Kendi mezarlarıdır bu. Maikovskis'in emriyle onar onar çukurun başına getirilirler. Bu işlem ondört kez yapılır. Audrini'de yaşayan 140 kişi artık birer ölüdür. Hapiste bırakılan otuz kişi ise 4 Ocak günü Rezekne'de zorla toplanan halkın önünde idam edilirler. Emri veren yine Maikovskis'tir.

Savaş sonrası Nürnberg Duruş-

Nürnberg Mahkemesi ilk sırada (soldan sağa) Goering, Hess, Rinbbentrop, Keitel, Rosenberg. İkinci sırada (soldan sağa) Dönitz, Raeder, Schirach, Sauckel.

maları'nda Audrini katliamı savaş ve insanlık suçu olarak kabul edilir ve Maikovskis'in yargılanması istenir. Ama bu mümkün olmaz, çünkü katil önce Batı Almanya'ya sonra da ABD'ye kaçacaktır. Bu arada Sovyet Letonya Mahkemesi Maikovskis hakkında ölüm cezası verir. ABD bunu bilmektedir, çünkü Sovyetler Birliği bu savaş suçlusunun iadesini ABD'den ister. Ama ABD'nin yürüttüğü soruşturma Maikovskis'i de,pek çok Nazi savaş suçlusu gibi, suçlu bulmayacaktır.

Faşist işgal sırasında 1941-1944 yıllarında Rezekne bölgesinde 2.045'i çocuk olmak üzere 15.199 kişi katledilmiş,5.089 kişi Nazi Almanyası'na esarete gönderilmiştir. Öldürülenlerin bir kısmının bizzat Maikovskis eliyle katledildiği belgelerden ve bu katile verilen «üstün hizmet ödülleri»nden bellidir.

Kısaca Maikovskis, ülkesinden ayrılmaya «zorlanan» biri değil, yaptıklarının hesabını vermemek için gizlenen bir katildir.

***

Lyon kasabı Klaus Barbie, CIA desteğiyle kaçtı, uzun yıllar yargılanamadı...

Nazi savaş suçlularına ABD'nin gösterdiği himaye ve Lyon kasabı Barbie ve benzerlerinin suçları ve kimlerden, neden destek gördükleri çeşitli kereler anlatıldı. (Bkz. Düşün, Eylül-Ekim 1984) Yine son aylarda bir kez daha gündeme gelen, Auschwitz'de 200 bin kişiyi bizzat katleden Dr. Mengele'nin baş koruyucusunun ABD olduğu da batı basınında açıkça sergilendi. Burada, ABD'nin koruduğu Nazi savaş suçlularının birkaç kişi değil, ne kadar çok olduğunu ve bunun ABD'nin iç ve dış politika haline getirdiği devlet terörizminin bir bileşeni olduğunu vurgulamak gerekir.

1980 yılında Amerika ABC Televizyonu'nda yayımlanan ve Michael O'Connor ve Tim O'Brien tarafından hazırlanan belgesel filmde, ABD'de yaşayan Nazi savaş suçlularının toplam iki milyon insanın ölümünden sorumlu olduğu belirtilmekteydi.

ABD yönetimleri ise bugüne kadar Nazi savaş suçlularını sonuna kadar korumayı, «çok baş ağrıtıcı» durumlarda bu katilleri Şili, Paraguay, Brezilya gibi ülkelere gönderme yoluyla «sınır dışı» ederek, yine yargılanmaktan kurtarmayı seçmiş bulunuyor. ABD bu doğrultudaki tutumunun tek tek olaylara özgü olmayıp, bir politika olduğunu, 26 Kasım 1968 tarihli ve «Savaş Suçlarına ve İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlara Zamanaşımının Uygulanamayacağı»na ilişkin Birleşmiş Milletler Kararı'nı onaylamayarak da göstermektedir.

Kuşkusuz bu katiller ABD'de yalnızca «konuk» değildirler. Aksine istihbarat faaliyetlerinden neofaşist örgütlenmelere, katliamlardan emperyalist propagandaya kadar yoğun olarak kullanılmaktadırlar. (Bu faaliyetlere önümüzdeki sayılarda yine yer vereceğiz.)

CIA ile bu Nazi katillerin işbirliği yaptığını herkes bilmektedir. Amerikalı eski istihbaratçı Erhard Dabringhaus Lyon kasabı Klaus Barbie'nin savaştan sonra CIA ajanı olarak çalıştığını açıklamıştır. Daha 27 Temmuz 1943'te Nazi Almanyası'na karşı kıyasıya savaş sürerken ve Doğu Cephesi'nde milyonlarca insan Naziler tarafından katledilirken, Pentagon sözcüsü albay Winlock, ABD Savaş ve Dışişleri Bakanlığı'nın onayıyla ABD'ye yakın «inanç ve görüşleri paylaşan Alman kadroların eğitilmesi»nden söz ediyordu. Bu «kadro»lar da Barbie ve benzerleriydi. ABD yönetimleri bugüne kadar Nazi savaş suçlarını ve savaş suçlularını açıkça kınamaktan hep kaçınmışlar, en son olarak 1983 yılında BM İnsan Hakları Komitesi'nin savaş suçları işleyenlerin aranması ve yargılanması konusundaki kararın oylandığı oturuma katılmayı reddederek yaptıkları suç ortaklığını kabul etmişlerdir. Kaldı ki, Kongre raporlarında bu, kayıtlarıyla ortadadır: 1978 yılında CIA'nın en az 21 Nazi savaş suçlusunu istihdam ettiği yazılıdır. Ama daha da somut bir kanıt, Ronald Reagan'ın tüm dünyada tepki uyandıran Pittsburg Mezarlığı'nı ziyaret olayıdır.

Dünya kamuoyunun haklı olarak gösterdiği tepki, savaş tehlikesinin, insanlık suçu işleyen savaş suçlularının «geçmişine sünger çekmek»le, ya da insanlığa büyük acılar getirmiş olan 2. Dünya Savaşı'nın ve faşizme karşı zaferin nelere mal olduğunu «unutturmak»la değil, aksine bu bilinci diri tutarak önlenebileceğini bilmesinden kaynaklanmaktadır.●

ROSENBERG DAVASI'NIN İKİ TANIĞI:

«Rosenbergleri öldüren güçler, bugün dünyayı nükleer savaşın eşiğine sürüklüyor»

«Dün Rosenbergler'i, Patrice Lumumba'yı, Martin Luther King'i, Malcolm X'i öldüren, Domuzlar Körfezi'ne çıkanları silahlandıranlar, bugün silahlanma yarışı içindeler ve barış diye haykıran bir dünyayı, nükleer savaşın eşiğine sürüklüyorlar». Bu sözler, Rosenberg-ler'i son duruşmalarında savunan ABD'li avukat Marshall Perlin'in. Perlin, «ABD'de politik davaların pek çoğu mahkeme salonunun dışında kazanılır»diyor. Rosenbergler' in aleyhine tanıklık etmeyi reddettiği için 19 yılını hapiste geçirmiş olan Morton Sobell de Perlin'e katılıyor: «1983'te Michigan'da bir dava vardı, bütün sanıklar şiddet eylemlerine katılmakla suçlanıyorlardı. Hemen bir savunma komitesi kuruldu ve davayla ilgili belgeler basılarak, kamuoyuna, kiliselere ve jüri üyelerine dağıtıldı. Sonuçta jüri davayı kavradı ve sanıklar suçsuz bulundu. İşte biz ABD'de politik olarak böyle savaşıyoruz.

Marshall Perlin, ABD'de yaşananların dünle bugününü şöyle anlatıyor: «ABD'de 1950'lerde doruğa tırmanan antikomünist histeriyi bilmek gerek. O zamanlarda Parti üyesi olmak veya yalnızca ilerici olmak bile 'komünist ajan' ya da 'Sovyet casusu' damgasını yemek için yeterliydi. Aynı yalanlar kafa karıştırmak için bugün de yayılıyor. Yönetim bunu yapmaya çalışıyor ama karşısında ABD halkının büyük muhalefeti var.»

Perlin ABD hukuk sisteminin ilerici güçlere karşı işleyişi ile ilgili bir başka örnek daha veriyor: «ABD başkanının ABD yurttaşlarının Küba'ya seyahat etmelerini yasaklayan ve mahkeme tarafından yasadışı bulunan kararına şaşmamak gerek, çünkü pek çok insan politik görüşleri nedeniyle ABD'ye giriş izni de alamıyor. Örneğin, Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atılışının yıldönümünde kitle eylemleri yapmıştık. O korkunç soykırımın yaşayabilen 300 kadar kurbanı ülkemize gelmek istedi ama yönetim onları ülkeye sokmadı.

«Medeni haklar konusuna gelince» diye ekliyor Morton Sobell, «ABD'de en can alıcı nokta Porto Rikolular'ın siyahların ve Latin Amerikalılar'ın beyazlarla aynı haklara sahip olmayışlarıdır. Bu ırk ayrımı bölgelerde çeşitli biçimlerde uygulanmaktadır. Örneğin Güney' de siyah çocukların gittiği okullar, beyaz çocukların gittiği okullar kadar devlet yardımı almıyor. Bir başka örnek, New York'ta, Los Angeles ve Milwaukee'de öyle olaylar olmuştur ki, siyahları öldüren beyaz

«(...) inancımıza aykırı hareket edemezdik, bunu hiç unutmayın.»

polisler tutuklanmamıştır.

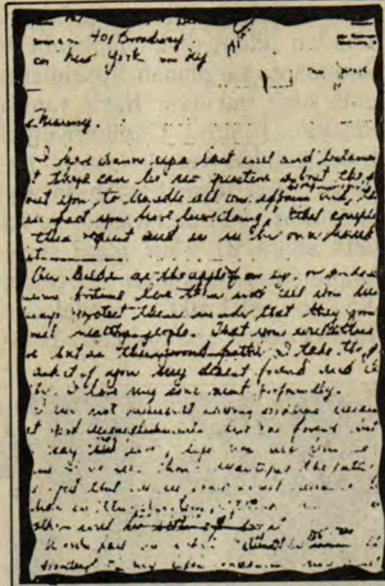
Beyazlardan oluşan bir jürinin önünde siyah sanık dezavantajlıdır. New York'ta nüfusun yalnızca %25'i siyah, ama hapistekilerin yarısından fazlası siyahtır».

Son otuz yılını Rosenbergler'in suçsuzluğunu kanıtlamaya adamış olan Marshall Perlin, davanın Reagan yönetiminin savaş histerisi karşısında daha da önem kazandığını vurguluyor: «Adalet Bakanlığı, CIA ve diğer istihbarat servislerindekilerin dışında, yalnızca FBI'da Rosenberg davasına ışık tutmak üzere incelenmeyi bekleyen 400 bin dosya bulunmaktadır. Yönetimin 1951, 1953, 1957, 1962, 1966 ve 1967'de davaya yarayabilecek binlerce dökümanı yok ettiğini biliyoruz. Bu iş öylesine çılgınca ve beceriksizce yapıldı ki, Federal Mahkeme, 30-35 yıl sonra bile hâlâ içeriği gizli tutulan bu dosyaların tahrip edilmesini yasakladı.»

Hükmün verildiği 1951'den infazın gerçekleştiği 19 Haziran 1953'e kadar ABD'de ve tüm ülkelerde dava büyük protestolara yol açtı. Sobell katılamadığı bu gösteriler için üzüntüsünü şöyle anlatıyor: «Olayların bu aşaması hakkında söyleyebileceğim pek bir şey yok, çünkü o zaman hapisteydim. On dokuz yıl, hapisteyseniz, oldukça uzun bir zaman.»

BUGÜNE UYARI: ROSENBERG DAVASI

19 Haziran 1953 gecesi Julius ve Ethel Rosenberg elektrikli sandal-

Julius Rosenberg'in avukatı Bloch'a mektubu...

yenin bulunduğu odaya uzanan koridoru sakin ve vakarla geçtiler. Onları oraya soğuk savaş mekanizması getirmişti.

Ölümlerinden birkaç saat önce oğulları Michael ve Robert'e şunları yazdılar: «Daha bu sabah yeniden beraber olabileceğimizi düşündük... Şimdi.. bu olamaz... Hayatın yaşamaya değer olduğuna inanmalısınız. Sonumuzun yaklaştığı şu anda bile, bunu, celladı yenen bir inançla bildiğimizden emin olarak müsterih olun. Suçsuzuz, inancımıza aykırı hareket edemezdik, bunu hiç unutmayın.»

Ethel ve Julius Rosenberg ilk adımları Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarıyla belli olan soğuk savaşın kurbanı oldular. ABD Başkanı Harry Truman'ın, Sovyetler Birliği'ni kastederek, «bomba patlarsa, bu çocuklar için bir sopam olacak» diyerek belirlediği dış politika, savaşın hemen ardından ABD'nin herhangi bir ülkenin içişlerine «müdahale hakkı»nın olduğu iddiasıyla bütünleşiyordu. Ama bu dış politikanın ABD halkı tarafından da onaylanması gerekiyordu. Bu nedenle 1945 sonrası ABD iç politikasında McCarthycilik dönemi diye anılan yüzkarası olaylar yaşandı. Bu dönemin kurbanlarından ikisi, «atom ispiyonculuğu» paranoyası içinde katledilen Rosenbergler'dir.

FBI'ya bakılırsa, Ethel ve Julius Rosenberg «asrın suçunu» işlemişler ve atom bombasının sırlarını Sovyetler Birliği'ne satmışlardır. «Suç»la ilgili herşey, Klaus Fuchs adlı bir nükleer fizikçinin «gönüllü» olarak İngiliz istihbaratına gidip, Sovyetler Birliği'ne atom bombası hakkında bilgi verdiğini itiraf etmesiyle başladı. Fuchs savaş sırasında Los Alamos'ta atom bombasının yapımında çalışan ekiptendi. 3 Şubat 1950'de Londra'daki duruşmasında itirafını tekrarlayacak ve batılı basın-yayın tekelleri Sovyetler Birliği'nin de atom bombası patlatabileceği, çünkü bombanın yapım sırrının ABD'den çalınarak Soyvetler'e verildiği haberini (!) gürültüler kopararak yayacaklardı.

Komplonun arkası çabuk geldi.

Rosenberglerin çocukları Robert ve Michael (1977)

Rosenberglerin avukatı Marshall Peckin

Morton Sobell, Rosenbergler aleyhine tanıklığı reddetti

FBI ve ABD yönetimi, Fusch'un sırrı tek başına çalamayacağı ve arkasında örgütlü bir casusluk eylemi olduğu sonucuna varmışlardı ve iftira kampanyasını tamamlamak üzere her şey hazırdı. Mesele, «itiraf»ta bulunacak, eskiden solcularla ilişkisi olmuş birini bulmak ve ondan «suç ortakları»nı öğrenmekten ibaretti. FBI dosyalarında böyle bir kişi hazırdı: Harry Gold. Gold memnuniyetle «itiraflar»da bulunarak, manşetlere geçti, ün sağladı. Bu arada FBI geri kalan parçaları tamamlıyordu. Öyle ki, bu dava, ABD halkına silahlanmaya olan ihtiyacı gösterecek ve politikaya karşı çıkacak güçleri bertaraf edecekti.

Gold, avukatına «saf saf» şunları söyleyecekti: 1945'te Fusch'la buluşmak üzere yola çıkmış ve yolculuk sırasında başka bir eyalete uğrayıp bir askerden bilgi almak zorunda kalmıştı. Bu asker, David Greenglass'tı. Daha önce bir atom reaktöründe çalışmış olan Greenglass'ın sorgusunun ertesi günü kayınbiraderi Julius Rosenberg gözaltına alındı, sonra bırakıldı. Ama bir ay sonra önce Julius sonra da karısı Ethel Rosenberg hapsedildi.

Ethel'in kardeşi olan David Greenglass fesadın elebaşısının Rosenbergler olduğunu söylüyordu. Rosenbergler aleyhine gösterilen kanıtlar, atom bombası çizimi olduğu söylenen uyduruk belgeler bilim adamları tarafından gülünç diye nitelendiriliyordu. Ama yargılanan Rosenberg-ler'in suçu büyüktü! Barış yanlısı olmaları, İspanya Cumhuriyeti'ni desteklemeleri yeterli kanıttı. Ethel ve Julius Rosenberg'in davasına 6 Mart 1951'de başlandı ve iki hafta sonra 21 Mart günü suçlu bulundukları açıklandı. 5 Nisan 1951'de elektrikli sandalyede ölüm cezasına çarptırıldılar. Temyiz işlemleri ile geçen iki yıldan sonra 1953 yılında ölüme giderlerken, FBI'nın elde edebildiği tek «delil» Rosenbergler'in birbirine yazdıkları o güzelim, hayata inanan, sevgi dolu mektupları oldu.

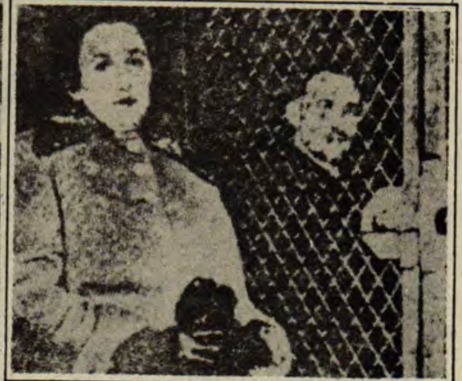
Rosenbergler'in katledilmesinin üzerinden otuz yılı aşkın zaman geçti. İnsanlığın gelecek umuduna yönelik haçlı seferi durmadı. Uluslararası ilişkilerde gerginliği ve silahlanma yarışını tırmandıran soğuk savaş, Rosenbergler'i katledenler eliyle yine körükleniyor.

Julius Rosenberg'in, avukatı Bloch'a mektubundan:

«Eğer hayatın tehlikelerinin büyüklüğünden ve mücadelemizin yiğitliğinden ve sadık eşimden söz etmem gerekiyorsa, şu sözlerim eksik olmamalı: Bizim aramızda yüce bir ilişki, büyük bir sevgi vardır. O benim hayatımı zenginleştirdi ve mutlu kıldı... Barış-Ekmek ve Gül mücadelesinde biz, cellatları sakin, vakur, geleceğe cesaret ve güvenle bakarak bekliyoruz. Hiçbir zaman inancımızı yitirmedik.

Julie
18 Haziran 1953.» ●

Rosenbergler unutulmadı... Katledilişlerinin 30. yılında 1983'te Havana'da adları anıtlaştı...

MELİH CEVDET ANDAY

ANI

Bir çift güvercin havalansa
Yanık yanık koksa karanfil
Değil bu anılacak şey değil
Apansız geliyor aklıma

Nerdeyse gün doğacaktı
Herkes gibi kalkacaktınız
Belki daha uykunuz da vardı
Geceniz geliyor aklıma

Sevdiğim çiçek adları gibi
Sevdiğim sokak adları gibi
Bütün sevdiklerimin adları gibi
Adınız geliyor aklıma

Rahat döşeklerin utanması bundan
Öpüşürken o dalgınlık bundan
Tel örgünün deliğinde buluşan
Parmaklarınız geliyor aklıma

Nice aşklar arkadaşlıklar gördüm
Kahramanlıklar okudum tarihte
Çağımıza yakışan vakur, sade
Davranışınız geliyor aklıma

Bir çift güvercin havalansa
Yanık yanık koksa karanfil
Değil, unutulur şey değil
Çaresiz geliyor aklıma.

G-Men İşbaşında

Amerika'yı tanıtan kalınca rehber FBI'nın adresini(19 Street, Pennsylvania Avenue, Washington DC-20535) ve hakkında bazı bilgileri verecektir: 7600'ü özel ajan olmak üzere 18500 personel ve 171 milyon Amerikalı'nın parmak izi Rehberi hazırlayanlara göre FBI'nın görevi örgütlü suça, banka soygunlarına, adam kaçırma, casusluk ve sabotaj olaylarına karşı mücadele etmek.

Ama bu rehber 1908'de kurulan Federal Araştırma Bürosu'nun (Federal Bureau of Investigation—FBI) ne gerçek amaçlarını, ne de, *US News and Report* dergisinin belirttiği gibi, Başkan Ronald Reagan'ın FBI'ya tanıdığı her Amerikan yurttaşını ömür boyu gözhapsinde tutma yetkisini belirtiyor.

ABD'de egemen çevrelerin FBI'-yı her zaman ırkçılığa, sınıfsal ve ulusal baskılara karşı çıkanları sindirmede bir araç olarak gördükleri bilinmektedir. Büro'nun özel ajanları *G-men*(Government Men - Hükümetin Adamları) diye tanınmaktadır.

Bugün FBI bilgisayarlarında *G-men*'in gayretiyle 24 milyon Amerikalı hakkında A'dan Z'ye her türlü bilgi bulunmaktadır. Mr. FBI diye anılan Edgar Hoover'ın 1924'te Büro'nun başına geçtiğinde tüm kamu

görevlileri için tutulmasını emrettiği dosyalardan, bugünün milyonlarca bilgisayar kaydına uzanan yolda Amerikan yurttaşlarının çiğnenen insan hakları yatmaktadır.

Hoover 1945'te Beyaz Saray'a hükümet organlarındaki «yıkıcı şebeke» üzerine bir rapor sundu. Tahran, Yalta ve Potsdam kararlarını ABD'ye kabul ettiren «Moskova'nın ajanları»nın eylemlerinin araştırılmasını istedi.

1947'de soğuk savaş histerisi içinde, Başkan Truman'ın tüm kamu görevlilerinin sadakat sınavından geçirilmesi isteği üzerine bütün devlet dairelerine FBI ajanları yollandı. Başlarında Senatör Joseph McCarthy'nin bulunduğu Amerika'ya Karşı Eylemler Komitesi işe koyuldu. Tanınmış sanatçı ve yönetmenlerin içinde bulunduğu *Hollywood Ten* (Hollywood Onlusu) uyduruk bir mahkemeye çıkarıldılar. Ronald Reagan'ın Amerikan aleyhtarlığı ile suçlanan meslektaşlarını karalamakta özel gayret gösterdiği geçtiğimiz günlerde bir kere daha manşetlere çıktı.

1951 yılında Rosenbergler Davası'nı tezgâhlayan FBI, Church Komisyonu raporuna göre 1956-1970 yılları arasında demokratik güçlere yönelik 2370 operasyon yaptı. 1968 Nobel Barış Ödülü sahibi ve medeni haklar savunucusu Martin Luther King'in ölümünde ipleri tutan yine FBI'ydı.

1972 de Amerikan Hıristiyan Barış Hareketi'nin önderi Berrigan kardeşler aleyhinde dava başlatıldı. Davanın amacı «Vietnam savaşına karşı protestonun teröristler tarafından yönlendirildiğini ispat etmek»ti.

FBI muhabirleri ve ajan provokatörlerini kullanarak pek çok tanınmış devlet adamı, politikacı, yazar ve sanatçıya karşı iftira kampanyaları yürüttü. Karalamaya çalıştıkları arasında Martin Luther King, Angela Davis, Demokrat Parti'den başkan adayı olan Senatör George McGovern, Senatör Edmund Muskie, Ernest Hemingway ve Jane Fonda da vardı.

Senato Araştırma Komisyonu'nun verilerine göre, bu tür gizli operasyonlara hiç değilse görünürde ara verilmişti ama 1970'lerin ortalarından başlayarak FBI yine bildiğini okuyacaktı. 1977'de bir milyon dolar harcanarak gerçekleştirilen 53 operasyona karşılık, 1983'te operasyon sayısı 300'e, harcama tutarı 12,5 milyon dolara tırmandı. Mayıs 1984'te yayımlanan bir Senato raporuna göre, FBI, yurttaşları önce yasa dışı işlere çekiyor sonra da onları tuzağa düşürme yoluyla «teşhir» ediyordu. FBI'nın kuruluşundan bu yana aslında yasaları hiçbir zaman ihlal etmemiş 500 bin Amerikalı «yıkıcı eylemler» suçuyla mimlenmiş bulunuyor. Bu iş için, yani Amerikan yurttaşlarını gözetlemek için harcanan para ise yılda 200 milyon dolar.

FBI'nın niteliğini anlamak için şu olayı da belirtmek gerek: 1984 ilkbaharında Kuzey Carolina eyalet mahkemesi ırkçılığa karşı bir gösteriye katılan beş kişiyi öldürmekten sanık 9 nazi ve Ku Klux Klan üyesi dokuz kişiyi beraat ettirdi. Sanıkların ikisi gizli FBI ajanıydı.

İngiliz dergisi *New Statesman*'a göre, FBI, savaşa karşı olan tüm meslek ve kitle örgütleri hakkında birer dosya açmış bulunuyor. 1984 Nisan ayında Başkan Ronald Reagan, ABD Kongresi'ni FBI'ya daha fazla hareket imkânı tanıyacak ek ödenek önerisinde bulundu. Bunun amacı «devlete karşı terör»le daha iyi mücadele etmek olarak belirtiliyor. FBI ajanları hükümeti eleştiren tüm kuruluş ve örgütlere sızmaya teşvik ediliyor. Öyle ki kara listeye alınanların sayısı hızla artıyor ve kara listeye alınanlar 10 yıla varan hapis cezalarıyla karşı karşıya kalırken, muhbirlerin «ödülü» de 500 bin dolara varıyor.

Dahası yürürlüğe giren bir ulusal güvenlik kararına göre ülkede bulunan toplam 200 bin kişilik kapasiteye sahip 10 büyük toplama kampının yeniden açılması ve «istenmeyen unsurlar»ın buralara doldurulması da öngörülüyor. ●

FBI'ın Washington'daki karargâhı

NİKARAGUA ABD'Yİ DAVA EDİYOR

«Düşmanın hiç utanması yok»

Komutan L.Cerna

ABD'nin Nikaragua'ya yönelik doğrudan ve dolaylı saldırıları sürüyor. Washington'un bu ülkeye karşı uyguladığı devlet terörizmi politikası, Nikaragua Genel Güvenlik Bölümü Başkanı Komutan L.Cerna'nın anlattıklarında bir kez daha somutlanmaktadır. 38 yaşındaki komutan L.Cerna Sandinist harekete 1963 yılında katıldı. 1968-1974 yıllarında Somoza tarafından hapsedildi. 1974'te Sandinist Cephe'nin Somoza'yı tüm politik tutukluları serbest bırakmaya zorlayan eylemleriyle serbest bırakıldı. Daha sonra Rigoberto Lopez Cephesi Komutanlığı'na getirildi. (Aşağıda özetleyerek verdiğimiz söyleşiyi gazeteci Freddy Balzan yaptı ve Soberania dergisinde yayımlandı.)

■ **Komutan Cerna, CIA'yla bağlantısı olan bazı Washington çevreleri, El Salvador'da yaşanan kanlı olaylardan faydalanarak Nikaragua'nın "devrim ihraç ettiği" suçlamasında ısrar ediyorlar. Bu konuda ne diyorsunuz?**

□ CIA'nın elinde Nikaragua'nın devrim ihraç ettiğine ve terör eylemleriyle bağlı olduğuna dair hiçbir delil yoktur, olamayacaktır da. Çünkü böyle bir şey tümüyle yalandır. Bu tür suçlamalar bize karşı saldırıları sürdürebilmek için yalnızca birer bahanedir.

Ama buna karşılık, bizim elimizde CIA'nın ABD'den Nikaragua'ya terör ihraç ettiğine dair yeteri kadar delil var. Ve biz bunu kamuoyuna çoktan açıklamış bulunuyoruz. Washington'daki elçiliğimize yapılan terörist saldırıyı da bu politikanın bir neticesi olarak kabul ediyoruz. Bunun içindir ki Somoza taraftarı paralı askerlere 27 milyon dolar yardımı onaylayan ABD Kongresi'ne, ABD Senatosu ya da Temsilciler Meclisi'nde düzenlenecek özel bir oturumda elimizdeki delilleri, suçluları ve suç aletleriyle birlikte gösterebileceğimizi bildirdik.

■ **CIA'nın Nikaragua'yı uluslararası uyuşturucu trafiğine bulaştırmaya çalışmaktan maksadı nedir?**

□ Bildiğiniz gibi Amerika'nın demokrasi diye gösterilen sisteminde en fazla faaliyetin görüldüğü endüstri dallarından birisi ilaç üretimi ve özellikle uluslararası uyuşturucu kaçakçılığıdır. Bunun içinde yüksek kademedeki devlet adamları, güçlü tekeller vardır. Bunların kullandıklarının arasında şimdi *contra*'lar da bulunuyor.

CIA'nın Nikaragua'ya karşı bu çirkin komplosuna burada açıklık getirmek istiyorum. İspanya elçimiz Orlando Cast llo'nun zamanında bilgilendirmesi ve İspanya yetkililerinin müdahalesiyle açığa çıkan komplo *El Pais* gazetesinin 7 Haziran günlü nüshasında yayımlandı.

Nikaragua'ya karşı komplonun bir parçası olarak, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın suçlamasıyla Kolombiyalı iki milyoner Jorge Ochoa ve Gilberto Rodriguez, 15 Kasım 1984'ten beri Madrid'de uyuşturucu madde kaçakçılığı sanığı olarak tutuluyorlar. Her ikisi de mahkemede, CIA'nın kendilerine Martinez Coz Gayon adlı bir polis görevlisi aracılığıyla bir pazarlık teklif ettiğini, eğer Nikaragua'yı uluslararası uyuşturucu kaçakçılığına bulaştırırlarsa, kendilerinin sınırdışı edilmesinin önleneceğini söylediğini itiraf ettiler.

CIA sanıkların bu teklifi kabul edeceğinden o kadar emindi ki, hemen Ochoa ve Rodriguez'in bir sözde "Nikargua limanında muhtemel bir kokain gemisine" yükleme yaptığını gösteren tahrif edilmiş bir fotoğraf hazırlattı... Bununla, bu ahlakdışı ticarette ülkemizin "suç ortaklığı"nı kanıtlamaya çalıştı. Ama silah bir kez daha geri tepti.

El Pais gazetesi ABD Narkotik Kontrol Dairesi'nden William F.Mock-

ler Jr.' ın her nedense "gönüllü olarak" iki Kolombiyalı'nın tutulduğu polis merkezinde göründüğünü bildirdi. Bu, Reagan'ın Nikaragua'ya karşı saldırgan politikasını onaylamayan ABD kamuoyunda yaratılması düşünülen olumsuz etkilemeyle birlikte düşünüldüğünde, CIA'nın devrimci sürecimize karşı giriştiği fesat kampanyasının boyutları konusunda fikir verir sanırım.

■ **Nikaragua'da CIA'nın ülke içinde bir cephesi var mı?**

□ 1981'den bugüne dek CIA bu tür yapılanmalarla istikrarımızı bozucu pek çok değişik eylemlere girişti. Ekonomik olduğu kadar politik alanda da uğraştılar ama sabotaj ve terör amaçlarını gerçekleştirmede başarıya ulaşamadılar. Savaşçılarımız benzin istasyonları, sinemalar, elektrik santralleri, ve otobüslerin tahribinde kullanılmak üzere gizlenmiş yüzlerce silah ve yüzlerce kilo cephaneye el koydular. Ayrıca tek tek bireylere karşı kullanılacak düzinelerce "tükenmez kalem" bombalar ve yüzbinlerce sayfalık *contra* yayını açığa çıkarıldı.

■ **Komutan Cerna, görevinizin bir parçasının da liderleri korumak olduğunu düşünürsek, suikast eylemleriyle ilgili neler yapılıyor, açıklar mısınız?**

□ Devrimin zafere ulaşmasından sonra CIA'nın kotardığı bütün yıkıcılık ve terörizmin yanısıra bir de 200 kadar suikast girişimi kanıtlarıyla ortaya çıkarıldı. Ama objektif konuşmak gerekirse bunlardan yalnızca 50 kadarının gerçekleşme şansı vardı. Hemen hepsi de *contra*'lar-paralı askerler tarafından planlanmıştı.

■ **Hangileri en önemliydi?**

□ Girişim sayısına bakarsak, komutan Borge, komutan Daniel Ortega, komutan Humberto Ortega, komutan Jaime Whelock ve Dr.Sergio Ramirez ön sırayı alıyorlar. Komutan Bayardo Arce'ya yapılan saldırı güvenlik açısından en endişe verici olanıydı.

■ **Bu suikastler ne şekilde düşünülmüştü?**

□ Bu girişimlerde dışişleri bakanımız Peder Miguel D'Escoto'ya olduğu gibi zehirleme dahil her türlü yolun denendiğini gördük. Diğerlerinde patlayıcılar, makineli tüfekler, bombalar vardı. Bazılarında uzaktan kumandalı patlayıcılara başvurdular ama kullanmaya fırsat bulamadılar.

■ **En yakın tarihte meydana gelen hangisi?**

□ En yakın örneklerden birisi komutan Humberto Ortega'ya karşı girişim oldu. Onun kaçırılacağı yolunda ipuçları elde ettik ve yakaladığımız kişiler suçlarını itiraf ettiler. Ama onların bu eylemi kotarabilmek için içerde bilgi toplayan kişiler olduğunu görüyoruz, yalnızca içerdekiler.

Managua 1979. Nikaragua halkının zaferi

■ **Birkaç hafta önce komutan Tomas Borge, CIA'nın Atlantik Kıyısı'nda otonom yönetimi engellemek üzere Black Eagle (Kara Kartal) ya da Miskito kızılderili dilinde Yakal Siksa bir planı olduğunu açıkladı. Bu konuda neler söyleyeceksiniz?**

□ CIA, Nikaragua devriminin bu yerleşim bölgelerinde özerk yönetim kurma yolundaki önemli adımının

yalnızca Latin Amerika'da değil, yerli halkın ırk ayrımına hedef olduğu ve dışlandığı ABD dahil, tüm yerli halklar için bir mücadele bayrağı olacağını pekala biliyor.

Bu nedenden dolayı sürmekte olan görüşmeleri sabote etmek üzere Black Eagle planını devreye soktular. İlk yaptıkları işlerden birisi paralı asker Roger Hermann'a Federal Alman bilimadamı Schnemann ve iki Nikaragualı'yı kaçırtmak oldu. Bu olay tüm dünyaca kınandı.

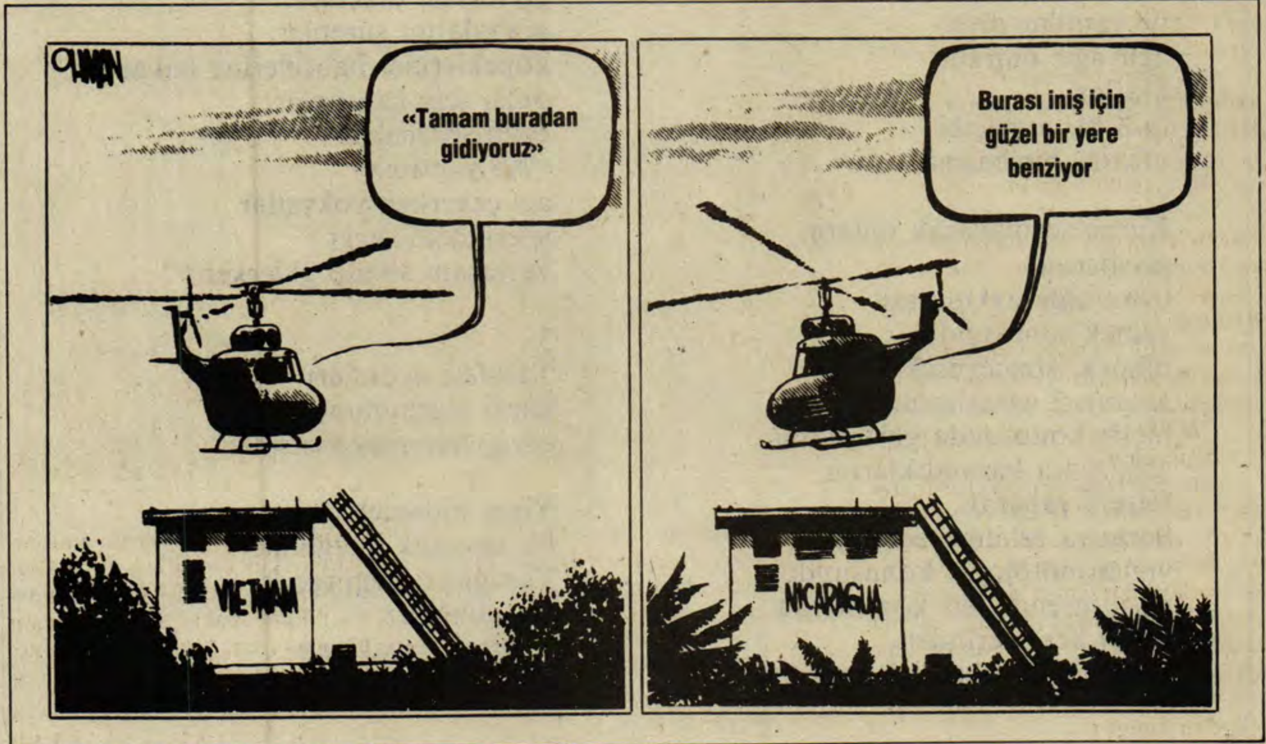
Bu suçu işlemekle CIA'nın kendisini çıkmaz sokakta bulacağını biliyoruz. ABD kamuoyu bu suçu kışkırtanın CIA olduğunu biliyor, ABD Kongresi de bunu araştırmalıdır. Çünkü Misura askeri şefi Eduardo Pantig'in katlinin sorumlusu da odur.

Öte yandan karşı devrimci propagandayla aldatılmak istenen kızılderili Miskito halkı, şimdi gerçek düşmanlarının özerkliğe karşı olanlar olduğunu anlıyor. Diğer CIA planları gibi Black Eagle da başarısızlığa mahkumdur. Çünkü aldatmaya çalıştığı kişiler şimdi onların paralı askerlerine karşı mücadelede yer alıyorlar. Bu paralı askerlerin Batı Almanya, İngiltere ve Japonya'dan getirildiğini, sözleşmelerinin Londra'daki CIA merkezinde yapıldığını ve başkan Reagan'ın sağ kolu, ulusal güvenlik danışmanlarından birisi ve aynı zamanda Dünya anti-komünist Ligası Başkanı General John Singlaub ve ABD'li teröristler Nelson Bunker Hunt, Joseph Coors, Bert Huributt tarafından finanse edildiğini biliyoruz. ●

ABD'de Florida'daki kamplarda Sandinist yönetime karşı eğitilen «Contra»lar.

OTTO RENÉ CASTILLO

Türkçesi: Ülkü Tamer

Guatemala, 1936-1967

TARAFSIZ AYDINLAR

1
Tarafsız aydınları
yurdumun
sorguya çekilecek
günün birinde
en basit insanları
tarafından
halkımızın.

Soracaklar onlara
ne yaptılar diye
ağır ağır ölürken
ulusları,
tatlı bir ateş gibi
ufacık, bir başına.

Kimse sormayacak onlara
giysilerini,
uzun öğle uykularını
yemek sonrasında,
bilmek istemeyecek kimse
anlamsız uğraşlarını,
hiçlik konusunda görüşlerini,
nasıl para kazandıklarını
felsefe yaparak.
Sorguya çekilmeyecekler
yunan mitolojisi konusunda,
nasıl iğrendikleri konusunda
kendi kendilerinden,
korkuyla ölürken içlerinde bir şeyler.

Sormayacaklar
nasıl vardıklarını
doğrulara
yalanın gölgesinde.

2
O gün
basit insanlar,
tarafsız aydınların
kitaplarında, şiirlerinde
yer almayanlar,
her gün ekmek getirenler onlara
süt getirenler,
çörek ve yumurta getirenler,
giysilerini dikenler,
arabalarını sürenler,
köpeklerine, bahçelerine bakanlar,
onlar için çalışanlar,
gelip soracaklar:
"Ne yaptınız
acı çekerken yoksullar
içlerindeki sevgi
ve yaşam sönüp giderken?"

3
Tarafsız aydınları
güzel yurdumun,
cevap veremeyeceksiniz.

Yiyip bitirecek sizi
bir sessizlik kuzgunu.
Yüreğinizi kemirecek
zavallılığınız.
Susup kalacaksınız
kendi utancınızla.

ABD: Demokrasi Davulunu Çalarken!

«ABD'deki özgürlüklere karşı saldırının başını çeken Ronald Reagan, İnsan Hakları Beyannamesini hedef tahtası seçti». Amerikan Yurttaş Hakları Birliği, ABD yönetiminin insan hakları politikasını böyle değerlendiriyor. Bu saldırı, yasama, yürütme ve yargının büyük bir keyfilikle işletilmez hale gelmesi ve baskının sistematik işleyişle gerçekleşiyor.

12 Ekim 1984'te Başkan Reagan, «ihtiyati tutukluluk»la ilgili bir dizi anti-demokratik direktife imza atıyordu. Buna göre, «tehlikeli» görülen her kişi mahkeme kararı olmaksızın tutuklanabilecek. Örneğin bir kitle gösterisinin düzenleyecileri, ya da sendika aktivistleri bu kararla hemen demir parmaklık arkasına gönderilebilecek.

Ayrı yeni bir «suç» kategorisi de yasallaşmış bulunuyor. Buna göre, «kanun dışı eylemlere çağrı» yapanlar, eylem gerçekleşmese dahi çağrıyı yapmış olmakla «tahrik» suçu işlediklerinden tutuklanabilecekler. Tabii, çağrının «kanundışılık» suçlaması da son derece muğlak ve keyfi değerlendirmeye bağlanmış bulunuyor.

Bu arada toplumun tepkisiyle terkedilmiş bulunan eski anti demokratik yasalar da birer birer gündeme gelmektedir. Örneğin 1952 tarihli McCarran-Walter Kanunu bunlardan biri. Bu kanuna dayanarak ABD Dışişleri Bakanlığı, gözüne «sevimli görünmeyen» kişilere ABD'ye giriş vizesi vermeyi reddediyor.

22 Ekim 1985'te Arizona Eyaletinde ABD yönetiminin Orta Amerika politikasını protesto eden ve bu ülkelerden gelen siyasi göçmenlere barınma olanağı tanıyan 11 din adamı hakkında dava açıldı. Din adamlarının davranışı gerçi politik nedenlerle takibe uğrayanlara sığınma hakkı tanınmasını öngören ABD yasalarıyla uygunluk içindeydi, ama insanlık suçlusu Nazi savaş katillerine kucak açan ABD yönetiminin yasalara pek aldırdığı yok.

1982'de Japonya'dan bir grup barış yanlısının BM 2. Silahsızlanma Oturumu'na katılmaları ABD'ye giriş vizesi verilmediği için engellendi. Ayrıca Nikaragua İçişleri Bakanı Tomas Borge'den, Filistinli şair Mahmut Derviş'e, Kolombiyalı yazar Gabriel Garcia Marquez'den İtalyan eski senatör Nino Pasti'ye uzanan uluslararası üne sahip çok sayıda kişi de ABD'ye giriş vizesi verilmeyenler arasında yer alıyor.

34 yaşındaki Mark Montgomery Beyaz Saray'ın önünde: «Açım»

Reagan yönetimi işbaşına geldikten sonra, 4 Aralık 1981'de çıkarılan 12333 sayılı özel kararnameyle, CIA ve FBI'nın kitle örgütlerine ajan-provokatör sokmasına, ABD anayasasını açıkça çiğnemek pahasına, izin verildi.

Barış ve insan hakları uğruna çaba gösterenlerin, yönetimden farklı düşünenlerin uğradıkları politik baskı ve takibatın binlerce örneği bulunuyor. İşte bunlardan birkaçı:

Leonard Peltier: Amerikan kızılderili hareketi lideri olan Peltier, 9 yıl önce iki polis ajanının ölümüyle ilgili düzmece bir suçlamayla tutuklandı, hâlâ hapiste.

Douglas Roth: Din adamı olan Roth, US Steel çelik tekelindeki toplu işten çıkarmalara karşı çıktı. Roth'un önce vaaz vermesi yasaklandı, sonra da polisle çatışma bahanesiyle uzun yıllar hapis cezasına çarptırıldı. Din adamlığı kariyeri elinden alındı.

John Harris: Afro-Amerikalıların eşitliği için savaşan Harris de, asılsız bir suçlamayla 15 yıldır hapiste bulunuyor.

Değişik düşüncede olanlara karşı ABD'de yalnızca yargıç önüne çıkarılma tedbirleri değil, Philadelphia'da tüm bir mahallenin ortadan kaldırıldığı örnekte olduğu gibi göz yaşartıcı gaz, yangın bombası ve silah da kullanılıyor.

Amerikan kanunlarında barıştan yana olmanın cezası yok. Ama bugün ABD mahkemelerinde birkaç bin barış yanlısı, «düzeni bozma», «mülkiyete saldırı», «terörizm» suçlamalarıyla yargılanıyorlar. «Orlando 8'lisi», «Kansas 4'lü-

sü», «Syracuse 7'lisi» gibi yüz kızartıcı davalar dünya kamuoyu tarafından tepkiyle izleniyor.

AMERİKAN İŞÇİ SINIFLARINA SALDIRILAR

Çalışanların protesto eylemlerini bastırmak, sendikaları yok etmek ve grevleri engellemek üzere resmi makamların keyfi baskıları artarak sürüyor.

Hava kontrol kulesi çalışanlarının sendikasının nasıl zorla feshedildiği hatırlardadır. Ağustos 1981'de Reagan bu greve cevap olarak, onbinlerce kişinin işine son verdirdi, sendika yöneticilerini tutuklattı; böylece sendikalara karşı terör kampanyası artık doludizgin tırmanmaya başlamış oluyordu.

Bu tırmanışın yakın örnekleri ise şöyle sıralanabilir:

- 1985 Ağustos ayı başlarında Birleşik Çelik İşçileri Sendikası'nın Chicago'daki yöneticileri grev gözcülerinin yerleştirilmesiyle ilgili kuralları ihlal ettikleri gerekçesiyle hapis ve ağır para cezasına çarptırıldı.
- Rhode Island Eyaletinde ise, öğretmenlerin grevini örgütledikleri gerekçesiyle sendikanın tüm bölge yöneticileri hapse atıldı.

Ama sendika kadrolarına karşı saldırı bu kadarla da kalmıyor. Bu iş için meslekten katiller de kullanılıyor. Örneğin Chicago'da sendikal harekette aktif olarak yer alan Rudy Lozano adlı işçi evinde böyle bir komployla katledildi.

1980 yılında başkanlık seçimleri arifesinde başkanlık adayı Reagan, zamanın başkanı Carter'la yaptığı televizyon tartışmasında şu soruyu yöneltiyordu: «Bugün dört yıl öncesine göre daha mı iyi yaşıyoruz?» Şimdi aynı soru Reagan'a yöneltiliyor.

1978'de 24 milyon Amerikalı resmi olarak belirlenmiş yoksulluk sınırının altında yaşıyordu. Bu sayı şimdi 35 milyon, bir başka deyişle ABD nüfusunun altıda biri.

Wahsington D.C.'de ABD kongre binası Capitol'e hiç de uzak olmayan bir yerde, 2. Cadde üzerinde, geceyi metronun havalandırma ızgaraları üstünde geçirmek istemeyenlere açık olan bir sığınak bulunuyor. Bu kırık-dökük bina Reagan'ın seçim kampanyası karargahının bulunduğu ultra-modern yapıların yanına kondurulmuş bir gecekondu adeta. Bu sığınağın iki girişi var: Erkeklere (her gece 500 ilâ 800 kişi) ve kadınlara (her gece ortalama 90 kişi). Uzun, bakımsız koridorların, sağda solda büyük bölmelere doldurulan portatif yatakların bulunduğu çıplak duvarlı binada 150 kişi aynı tuvaleti kullanmak zorunda.

Şimdiye kadar ABD'deki evsiz-barksızların sayısından yüzbinler olarak söz edilirdi, şimdiyse 2-3, hatta 4 milyondan söz ediliyor. «Biz, açları doyurmak için diğer bütün hükümetlerden daha fazla uğraşıyoruz» diyen Ronald Reagan da bunu itiraf etmiş olmuyor mu zaten?

New York'ta, sabahları Manhattan'ın merkezindeki metrodan binlerce çalışan insanın boşaldığı, bürolarının önüne çekilen Limousine'-lerden patronların indiği insan seli içerisinde, boynunda «Açım» yazılı karton levhasıyla dolaşanların sayısı gün geçtikçe artıyor.

Açlığın ABD'de ulusal felaket boyutlarına ulaştığı, 1984 yılında bir grup doktorun yaptığı araştırmayla bir kere daha ortaya çıktı. Araştırma sonuçları şöyle özetleniyordu: «Amerika'da açlık, hüküm süren bir salgındır».

1982'den 1985'e kadarki icraatında Reagan yönetimi bu felaket tablosunu daha da genişletti. Yiyecek yardımı programlarında yapılan 7 milyar dolarlık kısıtlama açlara verilen çorba taslarını daha küçülttü ve bir milyon aç daha kattı açların arasına.

Söz ABD'nin «cennet» olduğundan açıldığında, bu toprakların en eski sahiplerini de unutmamak gerekir. Güney Dakota'daki Rosebed kızılderili yerleşim bölgesinde bir yerli için 45 yaşında ölme ihtimali, bir beyaza nazaran 10 kat daha fazladır. Çocuk ölümleri ise ülke ortalamasından 2 kat daha yüksek. Tüberkülozun kasıp kavurduğu bölgede 10 bin kişiye 29 yataklı bir hastahane düşmektedir. Hastahane sözün gelişi, çünkü ne görevli doktoru vardır, ne de tedavi koşulları mevcuttur.

Rosebed, tüm ülkede yaşayan 2 milyona yakın kızılderilinin bulunduğu 26 yerleşim bölgesinden biri. Kızılderililerin 1968'den bu yana gelişen hareketi içerisinde yer alan tüm yöneticileri hapise girmiştir. Ama onları bekleyen yalnızca hapis değildir. Yine Güney Dakota'-daki Pine Ridge Bölgesi'nde FBI ile sıkı ilişkileri olan «Ölüm Süvarileri» kızılderili hareketinin en az 342 üyesini öldürdüler:

FBI ajanı David Price, Pine Ridge'de çalışan Ann May Pictow Acquash'a «bir sene içerisinde öleceksin» tehdidinde bulunmuştu. Acquash'ın cesedi birkaç ay sonra bölgenin kuzeydoğusunda bir uçurumda bulundu. 38 kalibrelik bir tabancayla ensesinden vurulmuştu. Hükümet tarafından gönderilen adli tıp hekimi ise ölümün «atmosfer şartlarının etkisiyle» olduğu «teşhis»ini koydu. ●

FBI ve Einstein

Ünlü bilim adamı Albert Einstein, Hitler'in iktidara daha yeni yeni yol aldığı bir sırada Nazi Almanyasında kendisine bir yer olamayacağını görerek ailesiyle birlikte ABD'ye göç etmeye karar vermişti. Ama 1921 Nobel Ödülü sahibi ve izafiyet teorisinin kurucusu bu ünlü bilim adamı ölümüne kadar kaldığı ABD'de rahat yüzü görmeyecekti.

Einstein'ın, daha ABD'ye ilk adımını attığı günden başlayarak, başı dertten kurtulmadı. Örneğin sağcı kadın örgütü Woman Patriot Corporation, Einstein'ın ABD'de kalışını onun «aleni komünizm sempatisi»ni neden göstererek şiddetle protesto ediyordu. 1932'de yazılan bir şikayet mektubunda ise, «Stalin'in kendisi bile Einstein kadar çok anarşist ve komünist gruba üye değildir» deniyordu. Suçlamalar önce Adalet Bakanlığı'na, sonra da FBI Başkanı Hoover'a ulaşıyordu. Hoover, daha o zamanlar Einstein'ın ABD'de oturma izninin reddi için yeterli neden görmüyordu ama bu şikayetleri de kafasının bir köşesine yazıyordu.

Einstein'ın Hitler'in atom bombası yaptıracağı endişesiyle ABD Başkanı Roosevelt'e 1939'da yaptığı çağrı biliniyor. Bundan bir yıl sonra ise ünlü bilim adamına atom porjesinde çalışmak üzere itimat belgesi verilmeyecekti.

ABD makamlarının Einstein'a duydukları güvensizlik, fizikçinin kararlı bir atom silahları karşıtı olmasıyla daha da arttı. İşte bu koşullarda, FBI Başkanı Hoover'a Berlin'den gönderilen bir ihbar mektubu imdada yetişti. Berlinli bir kadın önce Einstein'a yazarak, kendisine para karşılığı son derece önemli belgeler verebileceğini söylüyor, ama bilim adamından cevap alamayınca, bu kez de ABD Dışişleri Bakanlığı'na şöyle bir mektup yolluyordu: «Şüphe götürmez kızıl eylemlerine rağmen, Amerika'da yaşşamasına izin verilen bir ajan zararsız duruma getirilmelidir». Söz ko-

Hemingway

John Lennon

"Big Brother" Nerede?

1942-1974 yıllarına ait resmi kayıtlara göre, ünlü Amerikalı yazar Ernest Hemingway faşizme, McCarthyciliğe karşı ve Küba devriminden yana olduğu için FBI'nın sürekli iftira ve gözden düşürme kampanyalarına hedef olmuş. Bir başka FBI hedefi de, savaşa karşı olduğu için ünlü Beatles grubundan şarkıcı John Lennon. Açıklanan FBI belgelerine göre FBI John Lennon'un tutuklanması ve ülkeden bir an önce sınırdışı edilmesi için, uyuşturucu madde dahil, her bahaneyi kullanmış. Böylelikle Lennon'un ABD topraklarını bir an önce terketmeye zorlanması söz konusu oluyordu. Bilindiği gibi John Lennon 1980 yılında New York'ta öldürüldü.

nusu ajan, Einstein'dı! Ve neler yapmamıştı ki!

Sovyet ajanlığı iddiasıyla gözden düşen İngiliz atom fizikçisi Klaus Fuchs ile 1930'lu yılların başında Berlin'de solcu aydınların oluşturduğu Fikir İşçileri Kulübü'nü (Klub der Geistesarbeiter) kurmuştu.

Ayrıca bir başka muhbir, Einstein'ın Berlin'deki dört bürosunun şifreli rapor ve tekleksler in gelip, kuryeler aracılığıyla düşmana iletildiğini söylüyordu.

Hoover, adamlarını bilgi toplamak üzere 1941'den beri ABD vatandaşı olan Einstein'ın eski meslektaşları, komşu ve arkadaşlarına yolladı. FBI adamları Einstein'ın Berlin'de tanınmış radikal solcu bir kadından çocuğu olduğunu bildirdiler. Tabii yapılan soruşturmalar sonucu ne böyle bir kadın, ne de çocuk bulunacaktı.

Los Angeles'te bir otel berberinin ifadesine göre ise Einstein ve arkadaşı Charlie Chaplin kendisine, karartılmış bir otel odasında komünist bir dünya devrimi için ajanlık teklif etmişlerdi. Einstein'la Chaplin arkadaş olmasına arkadaştılar ama her ikisi de o tarihlerde hiçbir otelde bulunmamışlardı.

Einstein'ın sol düşüncelerini ortaya çıkarmak ise Hoover'ın muhbirleri için zor olmadı. Bir kere, bilim adamı faşist Franko'ya karşı İspanya Cumhuriyeti'nin desteklenmesi için açık çağrıda bulunmuştu. Dünyanın neresinde nükleer silahlanmaya, faşizme, ırkçılığa, yoksulluğa ve sömürüye karşı bir gösteri ya da toplantı olsa, Albert Einstein ya konuşmacı olarak katılıyor, ya bağış veriyor ya da başka yollardan destekliyordu. FBI'ın çıkardığı listeye göre 35 solcu örgüte üyeydi!

Kesin suç delili ise, Einstein'ın yıllardır sekreterliği ve ev yardımcılığını yapan Helen Dukas'tan sağlanacaktı. Hoover böyle ümit ediyordu. Dukas Şubat 1955'te iki ajan tarafından sorguya çekildi. Sonuç FBI için hayal kırıklığı oldu. Sekreter Berlin'den beri bilim adamının yanında çalıştığı halde, ne kuryeden haberi vardı, ne de kuryeye verilen malzemeden! Berlinli muhbirin anlattığı gibi sayısız elemanın çalıştığı, gireni çıkanı belli olmayan bir bürodan da haberi yoktu. Helen Dukas'ın bütün bildiği tek bir yanın (kendisi) çalıştığı küçük büroydu.

FBI, Helen Dukas'ın hiçbir şekilde kuşku götürmeyen ifadeleri sonucu altı ay süren sorgudan sonra yenilgiyi kabul etti: Einstein'ın ajan olduğuna dair şüphe, incelenen 200'den fazla delile rağmen, ispatlanamamıştı. Hoover dosyanın kapatılmasını tavsiye etti. Bunun da zamanıydı. Zira o tarihten üç ay önce, 18 Nisan 1955'te Albert Einstein ABD'de yaşadığı sürece sürekli göz hapsinde olduğunu anlayamadan ölmüştü.

Eğer gazeteci Dale van Atta FBI arşivlerinde «Einstein Dosyası»nı bulup çıkarmasaydı, olay üzerindeki gizlilik perdesi muhtemelen kalkmayacaktı. Adı Einstein da olsa, «hep şüpheli» görülmüş bir adamı hakkında büyük bir «maharetle» biraraya getirilmiş 1800 sayfalık suç materyalinin gizli tutulma süresi çoktan geçmiş olmasına rağmen, 300 sayfadan fazla bir bölümü hâlâ kilit altında tutuluyor. ●

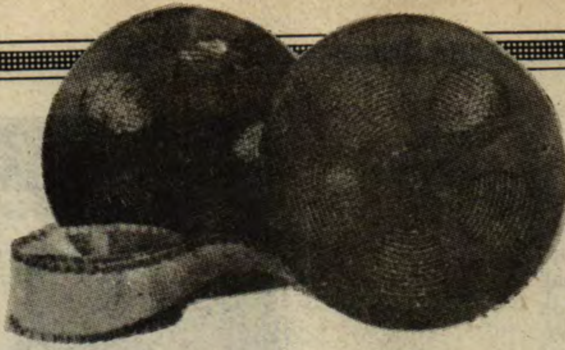
AFŞAR TİMUÇİN

ARAYIŞLAR

Bir parça rüzgar var mı sizde
Uzaklardan ama çok uzaklardan
Çağıran en güzel sevinçleri
Ben böyle bir depremi bekler gibi
Susarken bir köşede
Sizde bir akşam var mı
Fulyalı akasyalı menekşeli

Sizde bir can yaprağı bulunur mu
Üstünde bilinmedik gemiler
Demir alıp kıyıdan birer birer
Bilinmedik yerlere gider olsun
Beni çeker götürür mü kendimden
Açmazımdan en tutarsız yerimden
Söker alır mı beni

Sizde bir gök parçası bulunur mu
Düşler gibi geçtiği turnaların
Sizde bir gündüz var mı
Çiçek gibi açtığı sabahların
Yalnız ve derin uykularda
Çocuklar gibi hep koşan
Bulutlar var mı içinizde
Oyalı sırmalı kadife işlemeli
Sizde bir başka zaman var mı
Bütün yıldızlarında gül döşeli

Sinemanın Kutup Yıldızı

Sergei Mikhailoviç Eisenstein/1929

Sinema sanatının estetik gelişiminde Sovyet sinemasının ve genel olarak toplumsal gerçekçiliğin önemli bir rolü olmuştur, ve bu rol içinde de hiç kuşkusuz en büyük pay, Eisenstein'a aittir. Yalnızca her biri bir başeser olarak klasikler arasına girmiş filmleriyle sinema pratiğine değil, aynı zamanda kitaplarıyla ve deneme yazılarıyla sinema kuramına da olağanüstü bir katkı getirmiş olan Eisenstein'ın büyüklüğünü bu küçük yazı dizisinin dar sınırlarına sığdırmak olanaksız. Bu nedenle, hakkında ciltler dolusu yazılmış bu üstün sinema ustasının burada ancak yaşamını ve filmlerini özetleyebileceğim.

Refik Zerengil

***

İnsanlığın kültürel birikiminin artistik süreçleri deha diye kabul edilen pek çok sanatçıyla ve onların ölmez başeserleriyle taçlanmıştır. Bu olağanüstü sanatçılar arasında öyleleri vardır ki, yaşamlarını adamış oldukları ve ürün verdikleri sanat dallarındaki diğer büyük meslektaşlarını da aşarak birer kutup yıldızı gibi parlamışlardır.

İşte sinema sanatında da Eisenstein böyle bir yere sahiptir. Diyebiliriz ki, resimde Leonardo da Vinci ve *La Joconde,* tiyatroda Shakespeare ve *Hamlet,* heykelde Michelangelo ve *Musa,* müzikte Bethoven ve *9. Senfoni* ya da Bach ve *Brandenburg*

Konçertoları, romanda Tolstoy ve *Savaş ve Barış* ya da Dostoyevski ve *Suç ve Ceza* neyse, sinemada da Eisenstein ve *Potemkin Zırhlısı* aynı öneme sahiptir. Kuşkusuz ki, sanatta «en büyük» diye bir belirleme yapmanın objektif ölçütlerini bulmak zordur; aynı sanat dalında bir çok «büyük» ya da hatta bir çok «en büyük» arasından birisini seçip daha da yükseğe koymak objektif ölçütleri aşar ve kişi çoğu zaman öznel ölçütlerin yardımıyla aradığı o «en büyüğe» ulaşır. Bu nedenle, bir sanat dalında «1 numara»yı aramak ve bunu da objektif bir tesbit olarak göstermek çoğu kez anlamsız kalır. Örneğin günümüzde bir edebiyat adamı ya da bir edebiyatsever en büyük romancı olarak Tolstoy'u görebilir, bir başkası Dostoyevski'yi bir üçüncüsü Balzac'ı ya da Hugo'yu veya Zola'yı yeğler, bir dördüncüsü de Joyce'u, vb... Ya da bu yazarların her birinin şu romanından çok bu romanını en yükseğe koyabiliriz. Her büyük sanatçının özel bir yeri vardır ve bunlar arasından illa ki, «en büyüğünü» seçip bir tercih yapmak çabası ister istemez aynı alandaki ve aynı değerdeki bir başka sanatçıyı ya da onun yapıtını, yapıtlarını ister istemez ikinci plana itmek olur.

Bununla birlikte, —bir soyutlama olarak— bir sanat dalında mutlaka bir «en büyük» aramak için bir zorlama yapılacaksa bunun da en geçerli objektif kriteri, ancak, «en büyük» hakkındaki *en yaygın* kabul olabilir; da Vinci-La Joconde, Shakespeare-Hamlet, Mikelanj-Musa, Tolstoy-Savaş ve Barış, Bach-Brandenburg, Eisenstein-Potemkin vb. gibi benzetmelere de ancak en yaygın, en genel kabuller ölçüt alınarak varılabilir.

Buradaki benzetmelerimiz sinema sanatında Eisenstein'ın önemini vurgulamak içindir. Yoksa bir Chaplin, bir Renoir, bir Bunuel, bir Visconti ya da de Sica -hatta yapıtlarının içeriğini yadsısak bile sinema diline ve tekniğine getirdiği büyük katkılarla- bir Griffith ve benzeri pek çok sinema ustasının her birinin sinema sanatında özel bir yeri vardır.

Pasternak, Eisenstein, Mayakovsky, Lili Brik

İNSAN OLARAK EISENSTEIN

Alman sinemaseverleri Sergei Mikhailovic adının başharflerinden esinlenerek Eisenstein'a «Majesteleri» (Seine Majestät) adını takmışlardı, ama o herhangi bir majestenin olamayacağı kadar alçakgönüllü sıkılgan ve çocuksu bir insandı. Nitekim otobiyografisinde kendisini şöyle tanımlıyordu:

«Herkes kendisini değişik bir şekilde görür. Kimisi d'Artagnan (Dartanyan) olduğuna inanır, bir başkası da Alfred de Musset. Bir diğeriyse Byron'ın Cain'i. Kimileri ise XIV. Louis olmaya rıza gösterecek kadar alçakgönüllüdürler. Bana gelince, kendimi en çok David Copperfield'e benzetirim —narin, ince, küçük, savunmasız. Ve son derece utangaç.»

Gene, hayatının son yıllarında kendinden söz ederken, tüm hayatı boyunca tıpkı çocukluk yıllarındaki gibi küçük bir çocuk olarak kaldığını söylüyor ve *«bu benim ezikliğim oldu, ama her şeyin ötesinde, mutluyum da»* diye ekliyordu.

Diyalektik maddeci felsefeyi ve dünya görüşünü derinlemesine özümlemiş olmasına ve kendisini tanıyan herkesin belirttiği gibi «inanılmaz bir kültür enginliğine» sahip bulunmasına rağmen özel yaşamında birtakım batıl inançları da taşıması, kimbilir belki de, bir yanıyla hep çocuk kalmışlığının bir sonucuydu. Örneğin kara kedileri sevmez, duvara dayalı bir merdivenin altından geçmez, cuma günleri film çekmez, 13 sayısından hoşlanmaz ve gençliğinde bir falcının kendisine elli yaşında öleceğini söylemiş olduğunu unutmaz ve o yaşta öleceğine inanırdı...

Eisenstein'ın yardımseverliği dillere destandı. İnsanların yardımına koşmak için elinden gelen herşeyi yapardı ve kuşkusuz ki, bu yardımseverliğe cömertlik de dahildi. Cömertliği sadece para konusunda da değildi; sanatçı arkadaşlarını bilgisinden ve sinema dehasından bol bol yararlandırdı ve bunların hiçbirisini plajiyerizm olarak kabul etmezdi. En değer verdiği arkadaşları arasında yer alan Chaplin, Dovjenko, Paul Robson, Jean Epstein, Erich von Stroheim, Abel Gance, Walt Disney, Asta Nielsen ve diğer pek çok sanatçı onun fikirlerinden son derece yararlandıklarını söylemişlerdir. Eisenstein, kendi yeteneklerinden ve üstünlüklerinden emin bir sanatçı olarak, hiçbir zaman kıskançlık ya da rekabet tanımamış bir sanatçıydı. Tersine, arkadaşlarının, meslektaşlarının ya da eski öğrencilerinin başarılarından içtenlikle gururlanırdı ve sevinirdi.

Varlıklı bir aileden gelmiş olmasına ve kısa zamanda sanatının zirvesine çıkmasına rağmen, sosyalist bir topluma ve sosyalist kuruluşun ülkede ekonomik sıkıntılarla dolu yıllarına ayak uydurmuştu. Uzun yıllar tek odalı bir evde, daha sonra da iki odalı bir başka küçük evde tavanlara kadar dolu kitaplar arasında yaşadı. Yurt dışında olduğu yıllarda büyük ekonomik güçlükler çekti ve ülkesinin en seçkin sanat elçisi olduğu halde devletinden yardım istemedi, İsviçre'den Fransa'ya, Hollywood'dan Meksika'ya kadar bulunduğu her ülkede kendi geçimini filmleriyle, senaryolarıyla, eskizleriyle, dekorlarıyla ya da kuramsal kitaplarıyla kendisi kazandı.

Eisenstein'ın çocuksu mizacı ve çocukluk yıllarının yaşam boyu onda süren izleri kuşkusuz ki, sinemasına da yansımıştır. Gene bazı sinema tarihçileri Chaplin ile Eisenstein arasında böyle bir benzerlik bulurlar. Birisi yoksulluk, diğeri ise varlık içinde çocukluk yıllarını geçirmiş, birisi komedi filmleri yapmış, diğeri ise sinemada trajediye yoğunlaşmış bu iki sanatçının her ikisinin de çocuksu mizaçları ve çocukluk yıllarının etkileri psikolojik bir yön olarak yapıtlarında iz bırakmıştır. Mayerhold, «sinematografik sanatın iki dahisi» diye nitelediği Chaplin ile Eisenstein'ı şöyle karşılaştırıyor: «Eisenstein'da hakim olan öge trajedidir,Chaplin'de ise merhamettir. Puşkin kahkaha, merhamet ve şiddeti, imajinosyonumuzun üç ana kordonu diye nitelemiş ve tiyatro oyununun büyüsünün bu kordonlar üzerinde salındığını söylemişti. Chaplin'de kahkaha ve merhamet birbirini izler, şiddet dilsiz kalır. Eisenstein'da ise merhamet ve şiddet kahkahanın önünde gelir.»

Eisenstein'daki şiddet temasını, kuşkusuz, onun çocukluk yıllarının psikolojisiyle açıklamak yeterli olamaz. Eisenstein'daki şiddet ve merhamet, bir yanıyla çocukluk ve ilk gençlik yıllarında Rus toplumunda gözlediği çarlık despotizminin zulmüne bir tepkidir, öte yanıyla tüm insanlığın karşılaştığı şiddetin anlatımıdır.

Eisenstein'ın yaşadığı dönem olan Yirminci Yüzyıl'ın ilk yarısı boyunca, insanlık birbiri ardı sıra şiddete ve zorbalığa sahne olmuştur. Eisenstein, 1905 Devrimi'ni izleyen yıllarda ve Stolipin istibdadı altında henüz bir çocuktu. Birinci Dünya Savaşı tüm şiddetiyle ve acılarıyla başladığında 16 yaşındaydı. 1917 Devrimi'nin Ekmek-Barış-Özgürlük şiarının kitlelere geniş bir soluk aldırmasına vakit kalmadan doğudan emperyalist orduları askeri müdahaleye girmişlerdi ve iç savaş yeni kahırlar getirmişti. Bu yıllarda Bavyera'daki, Berlin'deki, Macaristan'daki halk hareketleri kanlı bir şekilde bastırılıyordu. Derken, İtalyan faşizmi geldi, onu bir dizi Balkan ülkesindeki faşist rejimler izledi. Arkasından Naziler tarih sahnesine çıktılar ve insanlığa tarihin gördüğü en korkunç zorbalığı yaşattılar. Roma-Berlin-Tokyo mihverinin başlattığı savaş ise tüm Avrupa'yı, Pasifik'i Kuzeydoğu Afrika'yı kana buladı ve özellikle Eisenstein'ın halkına büyük acılar getirdi. İnsanlık faşizme karşı zaferin ve barışın sevincini henüz tadamadan Hiroşima ve Nagazaki felaketi nükleer tehdidin habercisi oldu.

Çağ ne yazık ki, şiddetin devam ettiği, sadece devam etmediği, aynı zamanda tırmandığı bir çağdı ve Eisenstein da doğrudan ya da dolaylı olarak bu çağın en belirgin özelliklerinden olan şiddet'i filmlerine yansıttı. Ve şiddetin karşısına merhameti, insancıllığı, sevecenliği koydu ve bu temaları çocuksu bir saflığın motifleriyle güçlendirdi.

Chaplin'in Şarlo'su kapitalizmin acımasızlığı ve mekanizmi karşısında şaşkına dönmüş bir avareyken, *Asri Zamanlar*'da bir fabrikaya girmiş, otomasyon ve yabancılaşma kurbanı olarak akıl hastanesini boylamış, o çocuksu saflığı içinde elinde bir grev bayrağıyla kendisini grevci işçilerin başında buluvermişti.

Eisenstein ise bu filmden on yıl önce *Grev*'le parlak bir çıkış yaptığında Çar askerlerinin zalimce ezdiği işçileri Şarlo'nun avaresini andıracak çocuk ruhlu tipler olarak çizmişti; ayrıca şiddetin, kabalık ve hoyratlığın karşısına, babasının botlarını boyayan bir işçi çocuğunu sembol olarak koymayı unutmamıştı.

Chaplin'de *Büyük Diktatör*'e karşı insanlığın ve özgürlüğün sesiyle kükreyen kişi sevimli, saf bir berberdir, tıpkı Potemkin'de isyanın lideri Vakulinçuk'un saf ve çocuksu bir denizci olması gibi.

Bu örnekler, Eisenstein'ın içindeki David Copperfield'i yansıtan bazı görüntüler. Kuşkusuz, sinemada Eisenstein'ın belirleyici özelliği bunlar değil. Onun sinematografisindeki asıl karakteristikleri aşağıdaki paragraflarda yapıtlarıyla birlikte ele alacağız.

TİYATRODAN GELEN ADAM

Sergei Mikhailovic Eisenstein 23 Ocak 1898'de Letonya'nın başkenti Riga'da doğdu. Baba tarafından, köken olarak Almanya Yahudisiyken Rusya'ya yerleşerek zamanla asimile olmuş ve Hristiyanlığı kabul etmiş bir aileden gelmekteydi. Annesi Rustu.

Bir inşaat mühendisi olan babası Prusya geleneklerini koruyan son derece otoriter bir aile reisiydi. O kadar ki, dadısının küçük Sergei'i sinemaya götürmesini bile «ailenin saygınlığıyla» bağdaştırmazdı, bu nedenle çocuk dadısıyla birlikte sinemaya babasından habersiz giderdi. Sergei'deki bu sinema sevgisi, yaşı büyüdükçe tiyatro tutkusuna dönüştü. Babası onu ileride mühendislik öğrenimi yapması için orta dereceli bir teknik okula yatılı olarak verdiğinde, Sergei derslerde öğrendiği fen bilgilerinden çok, ders saatleri dışında tiyatroyla ilgilenmeye önem verdi. Daha sonra ailesi Petrograd'a göçünce de tiyatro açısından daha geniş olanaklara kavuştu. Aynı yıllarda Sergei'in diğer bir tutkusu karikatür, desen ve eskizler çizmekti.

Sergei Mikhailovic, Petrograd'a geldiğinde Rusya Birinci Dünya Savaşı'nın içindeydi ve Devrim öncesinin büyük siyasal hareketliliğini yaşıyordu. Genç Eisenstein, bir yandan inşaat mühendisliği öğrenimini yapıyor, öte yandan tiyatro sanatına eğiliyor, ama en önemlisi giderek artan şekilde politikaya ve politik mücadelelere ilgi duyuyordu.

Okumuş bir ailede yetişmesi nedeniyle Almanca, Fransızca ve İngilizce'yi öğrenmişti, bu ona batının pek çok edebiyat, tiyatro ya da diğer yazılı sanat yapıtlarını orijinal dilden okuyabilme olanağını veriyordu. Yoğun bir sanat-düşün kültürüyle yoğruluyor olması onun felsefeyle, sosyal ve siyasal bilimle donanmasını kolaylaştırıyordu.

1917 Şubat Devrimi ve onu izleyen sosyal-siyasal olaylar ve nihayet Ekim Devrimi Eisenstein'ın hayatındaki ilk ve belki de en büyük dönüm noktası oldu. Otobiyografisinde kendisi bu büyük dönüşümü şu sözlerle vurguluyor. *«Şayet Devrim, için olmasaydı, ailemizde babadan oğula geçen mühendislik geleneğini asla ter-*

ketmezdim. Ancak Devrim.... kendi kaderimi kendi ellerimle çizme özgürlünü bana verdi».

Yaşamını devrim için değiştiren ve dolayısıyla devrim sayesinde kendi yaşamında özgürleşen genç Eisenstein gene kendi deyimiyle «Devrim'e borcunu ödemek için» Mart ayını bile beklemeden milis kuvvetlerine katıldı.

Şubat-Ekim arasındaki olağanüstü hareketli dönemde Eisenstein, devrik Çar'ı ya da Başbakan Kerensky'yi hicveden karikatürler, diğer politik desenler veya eskizler yayınladı. Eisenstein artık sanata yönelmeye karar vermişti ki, Ekim Devrimi gerçekleşti.Daha sonra iç savaş başgösterince, Sergei Mikhailovic mühendislik öğrenimini bırakarak devrim ordularına yazıldı. Cephede bulunduğu iki yıl boyunca hem ülkenin değişik yörelerindeki emekçi halkı yakından tanıma olanağını elde etti, hem de savaş koşullarına rağmen bol bol okuyarak kendisini geliştirebildi.

Eisenstein iç savaşta görev yaptığı 18'inci İstihkam Birliği' nde tiyatroya meraklı asker arkadaşlarıyla birlikte amatör bir topluluk oluşturdu. Birliğinin bulunduğu yörelerdeki yerel Kültür Odaları'ndan da yardım görerek Gogol'den, Averçenko'dan kısa piyesler sahneye koydu. Fakat tiyatrodaki ilk başarısını Romain Roland'ın *14 Temmuz* adlı oyununu sahnelemekle gösterdi. Gene bu dönemde sahneye koyduğu oyunlar arasında Molière'nin *Georges Dandin'* i ile dikkatleri çekti. Bu çalışmalarından dolayı 15'inci Ordu'nun tiyatro ekibine çağrıldı, bu ekibin başı olan tiyatro yönetmeni Eliseyev ile çalışmalarını sürdürdü.

Ordudaki askerlik yıllarından sonra Moskova'ya gelen Eisenstein işçi tiyatrolarında iş aramaya başladı. Devrimden sonra kurulan bu tiyatroların kadrolarının yüzde doksanından fazlası işçilerden oluşuyordu. Sonuçta Moskova Proletkult'a bağlı tiyatrolardan birisinde iş bulan Eisenstein önce dekoratör ve kostüm desinatörü, sonra da yönetmen yardımcısı olarak tiyatro kariyerinde gelişme gösterdi. Fakat Proletkult'un Eisenstein'a asıl kazandırdığı, o yıllarda en güçlü sanat merkezlerinden olan bu kurumlarda Einsenstein'ın genel sanat kültürünü geliştirmesi oldu.

1917 Devrimi toplumsal yaşamın bütün alanlarına olduğu gibi sanata da büyük bir canlılık getirmişti. Şiir, roman, tiyatro, müzik, bale, plastik sanatlar vb. gibi dallarda yeni sanatçılar yetişiyor, yeni yeni ürünler üretiliyordu. Ayrıca Proletkult'daki sanat, felsefe, psikoloji konferansları ve dersleri genç sanatçıların temel sanat eğitimlerini geliştirmeleri, sanata yetenekli işçilerin sanat için gerekli ilk temel verileri almalarına yardım ediyordu.

Eisenstein, daha sonra Devlet Tiyatro Yönetmenliği Okulu'nun açtığı sınavı kazanarak bu okula devam etmeye, Mayerhold başta olmak üzere devrin ünlü tiyatro sanatçılarından yeni yeni şeyler öğrenmeye başladı.

1922 sonbaharında Merkezi Proletkult tiyatrosundan ayrılıp Moskova Proletkult'a katılan on beş kadar sanatçı yeni bir tiyatro grubu (Pere-Tru) oluşturdular ve ısrarlı çağrılarından sonra Eisenstein'ı tam yetkili idari yönetici ve sanat yönetmeni olarak bu tiyatronun başına getirdiler. Böylece Eisenstein tiyatroda yapmak istediklerini uygulama fırsatı bulacaktı. Eisenstein, geleneksel tiyatroyu tümüyle yıkmak istiyordu. Eisenstein bu konuda o denli radikal davranıyordu ki, Lunacharsky bu genç sanatçıyı tutumunun yanlışlığına ikna etmek için uzun çabalar sarfetmek zorunda kalacaktı. Eisenstein ile Lunacharsky arasındaki bir tartışmaya tanık olan Alexandrov anılarında bu ünlü Eğitim Bakanı'nın (halk komiseri) tartışmasının bir noktasında diz çökerek Eisenstein'a «kendisini Pere-Tru tiyatrosunu kapatmaya mecbur etmemesi için» yalvardığını yazar.

Eisenstein iki yıl içinde ülkesinin en önemli tiyatro sanatçıları arasına girdi. O sıralarda henüz sinemaya özel bir ilgisi yoktu. Amerikan filmlerini ve Alman ekspresyonistlerini seyrediyor, Griffith'in montajını ilgi çekici buluyordu. Ama 1924'te sanatçı arkadaşlarından montaj ustası Esther Shub (veya Choub), Eisenstein'ı bir film montajına bizat çağırınca, Eisenstein ilk montaj laboratuvarına girecek ve sinemayla bu anlamda ilk kez tanışmış olacaktı. (Yazı dizimizde Esther Shub'un adı İspanya İç Savaşı'nı belgelemeye giden Sovyet sinemacıları arasında geçmişti. - *Düşün*, Temmuz 1985 sf. 49- Esther Shub, Eisenstein'ı sinemaya çeken ve ona sinemayı öğreten ilk sanatçı olduğu gibi, Eisenstein'ın montajı Shub'un güçlü izlerini taşır.)

Fakat Eisenstein'ın bu ilk laboratuvar çalışmalarından asıl öğrendiği şey ayrı ayrı zamanlarda ve yerlerde üzerlerine birtakım görüntüler çekilmiş bulunan selüloid parçalarının bir araya getirilmesiyle nasıl da muazzam bir anlatım gücü kazandıklarını son derece önemli bir iletişim aracı haline gelebildikleri gibi güçlü birer sanat ürününe de dönüşebileceklerini görmek olmuştu.

Gene Eisenstein Ekim Devrimi sırasında çekilmiş olan ve olayları görüntüleyen belgesel film parçalarını bu laboratuvarda seyrederek heyecanlanacak, daha sonra onları *Ekim* filminde kullanacaktı. Kendi deyimiyle sinema onda dayanılmaz bir tutku haline geldi ve Eisenstein bir kaç ay sonra *Grev* filmini yapıverdi.

«SİNEMANIN EKİM'İ»: GREV

Sinema tarihçileri Eisenstein'ın sinema dünyasına ilk adımını attığı *Grev* filmini, sinema tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul ederler.

1924'de *Grev* filmi yapıldığında sinema henüz otuz yaşına bile basmış değildi. Yazı dizimizin ilk bölümünde değindiğimiz gibi, Lumière'ler, Méliès ve Max Linder aşılmıştı. Fransız sineması L'Herbier, Dulac, Delluc, Epstein ve Feyder gibi güçlü isimlerle yeni bir atılım içindeydi. Almanya'daki ekspresyonistler Wiene, Lubitsch, Lang ve Murnau Alman sinemasını ön plana çıkarmayı başarmışlardı. Amerika'da Griffith montaja ve dolayısıyla sinema sentaksına getirdiği olağanüstü katkılarına rağmen, sinema kariyerinin sonuna yaklaşmıştı. Buna karşılık Charlie Chaplin sinemanın en büyük ismi haline gelmişti. Gene Amerikan sinemasında Erich von Stroheim, Robert Flaherty, Cecil B. de Mille, Buster Keaton gibi sinema adamları sinemaya yeni ürünler kazandırmaktaydılar.

Grev filmi dünya sinemasına yepyeni bir ürün ve yepyeni bir tür olarak geldi. Eisenstein, daha sonraki yazılarında bu filmi «Sinemanın Ekim'i» diye niteler.

1924 sonunda gösterime giren *Grev*, sanayi işçileriyle sanayi işverenleri arasındaki bir mücadeleyi doğal toplumsal atmosferi içinde sunuyordu. İşçilerin günlük yaşantılarını ve o yaşantıların koşullarını veriyor ve Hollywood sinemasındaki *kahraman* kavramına karşıt olarak kitleleri filmin ve anlatılan olayın... toplumun

baş kahramanı olarak gösteriyordu. Filmin dramatik kurgusu ve olayları, alışılmış Amerikan filmlerindekinin aksine *toplumsal olan*'ı gözlerden gizlemeye değil, onu gözler önüne sermeye hizmet ediyordu.

Üstelik bir grev filmi gibi politik ajitasyona en yatkın olan ve dolayısıyla estetik değerden kolayca uzaklaşma tehlikesini fazlaca taşıyan bir konuda Eisenstein'ın gösterdiği artistik başarı, filmin politik özünden hiç de geri kalmıyordu.

Nitekim *Grev*'in o zamana değin yapılan sinema ürünleri arasındaki kaldı.

Eisenstein ise, *Grev*'le sinemaya güçlü bir başlangıç yaparken, sadece biçimde yaptığı devrimle yetinmiyor, bunu devrimci bir öz'ü yansıtmak için kulanıyordu.

Böylece Eisenstein'ın sineması sosyalist realizmin yavan, kuru ve sıradan politik bir anlatımı olarak değil, güçlü bir estetik anlatımı olarak doğuyordu.

Örneğin Çar'ın polisinin işçileri toplu halde katlettiği sahne, aynı sırada bir mezbahada kesilmekte olan

Eisenstein *Grev* filminin çekiminde

en önemli yeri özdeki devrimcilikle, biçimdeki devrimciliğin tam bir uyum içinde bulunmasıydı.

Sinema tarihinde Eisenstein'dan önce, ilk kez David Griffith sinemada biçime büyük yenilikler getirmişti. Dizimizin birinci yazısında da belirttiğimiz gibi Griffith kullandığı montaj teknikleriyle sinema diline güçlü bir anlatım kazandırmış ve biçimde devrim sayılabilecek bir atılımı başarmıştı. Fakat Griffth bu dili tutucu bir özü yansıtmak için kullandığından, onun sinemadaki yeri sadece biçimde gerçekleştirdikleriyle sınırlı hayvanların görüntülenmesiyle paralel olarak verilirken, bu benzetme banal olmaktan uzak, tersine son derece artistik bir anlatımla sunulabilmişti. Gene Eisenstein'daki şiddet sahnelerinin ilki olan bu kitlesel kırım görüntülerinin dehşetine rağmen, işçilerin çektiği acılar sergilenirken, Eisenstein'ın kullandığı nükte filmin sanatsal değerini yükseltmekteydi (işçiler arasındaki muhbirlerin, polis ajanların, provokatörlerin hayvanlarla simgeleştirildiği sahneler gibi).

Eisenstein'ın *Grev*'le montaja ve dolayısıyla sinema diline getirdikleri devrim niteliğindeydi.

Kısacası daha sonra Eisenstein sinemasında daha gelişkin örneklerini izleyeceğimiz hemen hemen tüm özgün ögeler *Grev* filminde mevcuttu.

Nitekim film bütün bu özelliklerinden ötürü sadece Sovyetler Birliği'nde değil, batı dünyasında da büyük bir sinema olayı haline geldi. Batının sinema adamları tarafından övgüyle anıldı. Filmin gösterildiği ülkelerde işçiler akın akın sinema salonlarını doldurdular. Mussolini İtalya'sına ve bazı Balkan ülkelerine film sokulmadı. Batının demokratik geçinen kimi ülkelerinde de ancak sansürlenerek gösterime kondu.

Böylece, Eisenstein, 26 yaşında yaptığı ilk filmiyle ansızın sinema dünyasında en çok konuşulan adam haline geliverdi. Ve kendisi bu başarısının bir rastlantı olmadığını ikinci filmiyle kanıtlayacaktı.

Grev'in kazandığı başarı üzerine Eisenstein'a yeni bir film önerisi gelmişti: 1905 Devrimi'nin 20. Yıldönümünü Kutlama Komitesi Eisenstein'a bu konuda bir film yapmasını önerdi. Senaryo için, 1905 olaylarının içinde aktif olarak bulunmuş Ermeni yazar Nina Agadjanova-Shutko ile filmin ön çalışmalarına başladığında, Eisenstein'ın kafasında hiçbir somut tasarı yoktu. Önce titiz bir dökümantasyon taraması yapan iki sanatçı 1905 Devrimi hakkında yazılmış her şeyi okudular. Başlangıçta olayları kronolojik olarak anlatan bir film tasarlıyorlardı, ama 1905 Devrimi'nin ilk kıvılcımı olan olay Eisenstein'ın ilgisini çekti. Sonuçta Çarlık Rusyası'nda *Prens Potemkin* adını taşıyan bir zırhlıda meydana gelen isyanı sinemaya aktarmaya karar verdiler.

POTEMKİN ZIRHLISI

Böylece Eisenstein, Esther Shub'un laboratuvarına ayak attığı günden tam bir yıl sonra, sinema tarihinin en büyük yapıtlarından birisinin çekimine başlayacaktı.

Potemkin zırhlısı o tarihte çoktan hurdaya çıkıp parçalanmıştı. Film ekibi arayıp tarayıp, aynı geminin ikizi olan *12 Havari* adlı zırhlıyı, hurdaya çıkarılmış durumda, Sivastopol sahillerindeki bir koyda kayalıkların arasında buldular. Sinemadaki Potemkin rolünü işte bu gemi oynadı.

İsyana dair dökümantasyon tara-

masına dayanılarak yazılan senaryo, olayı bizzat yaşamış olan canlı tanıklarla yapılan konuşmalar sonucunda detaylarda geliştirildi. Ve son derece kısıtlı teknik olanaklarla filmin çekimi yapıldı.

Ülkemizde de kültürel nitelikli sinema kuruluşları tarafından pek çok kez gösterilmiş olan *Potemkin Zırhlısı* filmini bir çok sinemaseverimiz izlemiştir. Filmin konusunu birkaç cümleyle özetlersek: Odesa açıklarındaki Potemkin zırhlısında tayfalar kendilerine verilen kurtlu yemeği reddettikleri için olaya öncülük edenler kurşuna dizilirler. Sonuçta gemide isyan çıkar ve mürettebat gemiyi ele geçirir. Olayın kentte duyulmasıyla halk limana koşarak denizcileri coşkun sevgi gösterileriyle destekler. Tam bu sırada Çarlık ordusundaki Kazak askerleri limana gelerek kalabalığın üzerine ateş açarlar ve kitlesel bir kıyıma girişirler. Potemkin limandan açılmak isterken Çarlık Donanması'nın diğer gemileri ona karşı harekete geçirilir. Ne var ki, gemilerdeki tayfalar Potemkin'e ve oradaki arkadaşlarına ateş açmayı reddederler. Böylece isyan Odesa'daki diğer gemilere yayılır. Ve Potemkin istibdada karşı devrimin müjdecisi olarak sahilden ayrılır. Film bu umutlu finalle sona erer.

Potemkin filminin gücü sadece içeriğinden ve politik mesajından ileri gelmiyordu. Çünkü sanatsal değer taşımayan bir mesaj ne denli önemli olursa olsun, o ürün bir sanat yapıtı olarak kabul edilemez. Öylesi bir ürün olsa olsa politik bir söylev, ajitatif bir bildiri niteliğindedir. Oysa sanatı sanat yapan o ürünün sadece içeriği, mesajı değil, onu sunuş biçimindeki estetik kalitedir. Çünkü sanat dünyanın estetik algılanışı ya da algılandırılışıdır.

İşte *Potemkin*'in başarısı, özü, harikûlade bir artistik başarıyla sunabilmesindedir. Film olağanüstü bir anlatım gücüne sahiptir. Filmin görsel niteliği o yıllardaki ilkel teknolojik olanaklara rağmen, günümüzde bile rastlanmayacak denli etkilidir.

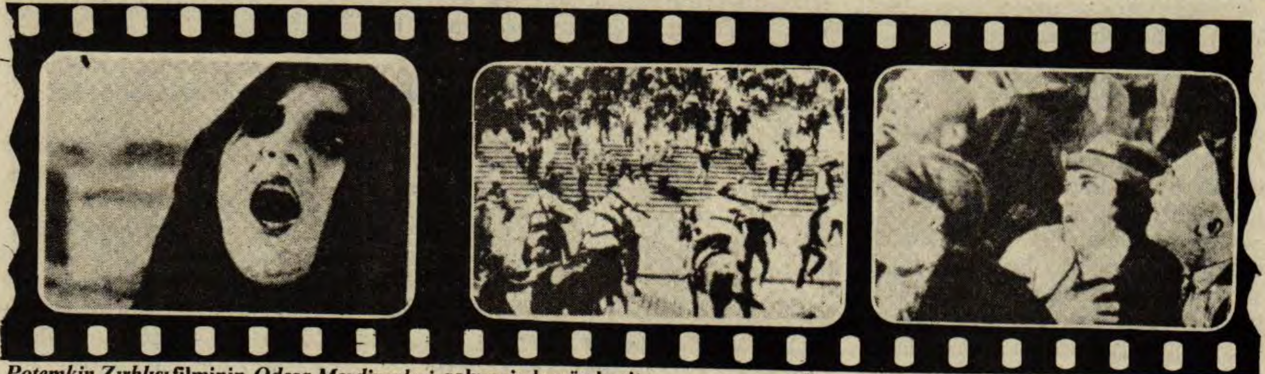
Eisenstein'ın kullandığı dinamik anlatım, seyirciyi salt bir izleyici olmaktan çıkarıp olayın içine katan, seyircinin filmi —yani sanatçı tarafından verilmek isteneni— kavrayıp onu tamamlamasını sağlayan. böylece o yapıtı üretmiş sanatçı ile onun seslendiği kitleyi sözkonusu film somutunda bütünleştiren bir anlayış taşımaktaydı. Eisenstein *Potemkin*'le bu sanat anlayışının en güçlü örneğini vermiş oluyordu.

Gene Eisenstein filmlerinde kullandığı «şok etkisi»ni *Odesa Merdivenleri* sahnesinde öylesine başarılı bir montajla sunmuştur ki, bu sahne genellikle sinemanın en güçlü, en çarpıcı sekansı olarak kabul edilir.

Odesa halkının coşkun destekleme ve dayanışma gösterilerinin şenlik havası içinde «Ansızın» yazısıyla birlikte Kazak askerlerinin sıra sıra kara çizmeleri ansızın beyaz perdede beliriverir. Kamera biraz daha yukarı kalkar: halka doğrultulmuş sıra sıra namlular bir kaç saniye içinde ölüm kusmaya başlayacaktır. Halk panik içinde aşağıya doğru kaçıştıkça, kara çizmeli saflar ateş ederek adım adım aşağıya inecektir. Bu tam bir dehşet sahnesidir. Eisenstein bu sahnede makro planda dizi dizi silahlı Kazak askerleriyle, panik içinde kaçışan kalabalığı görüntülemiştir. Kaçışan kalabalıkta detaya inince sahnenin anlatım gücü kat kat artmıştır. Kılıcı kaldırmış bir kazak askeri, onu izleyen sahnede genç bir kadının yüzünü kaplayan kan.. Bir annenin vurulması, bebek arabasının basamaklardan aşağıya doğru inmesi, ve içinde ağlayan bir bebek.. bu sahneyi dehşetle izleyen gözlüklü genç bir öğrenci, iki elleri üzerinde hızla merdivenlerden aşağıya inmeye çabalayan bacakları kesik bir adam, bir kadının dua etmesi, bir başka genç kadının yüzünü kaplayan acı, yuvarlanan bir başka bebek arabası... Derken, Çarın Kazakları merdivenlerden aşağıya gelirlerken, vurulup düşen bir küçük çocuk, onu gören annesinin acısı, şaşkınlığı, çaresizliği.. çocuğunu kucağına alıp önce birkaç adım aşağıya doğru yürümesi, sonra ansızın dönüp kara çizmeli askerlerin üzerine üzerine yukarıya doğru çıkması, silahlı, üniformalı sıra sıra askerlere karşı ölü çocuğu kucağında tek bir kadının yürümesi... Bütün bu görüntüler «Merdiven Sahnesi»ni sinema sanatının ta doruğuna oturtacak görüntüleri meydana getirmektedir.

Gene isyancı gemicilerin kurşuna dizilen liderleri Vakulinçuk için düzenledikleri yaslı tören sahnesi ve limanı kapsayan sis... subay yemekhanesinde bulaşıkçı genç tayfanın masaya yaklaşıp tabağı yere atıp kırması —gemi isyanının ilk başkaldırı göstergesi—, Odesa'daki bir sarayın bahçesinde çekilen üç aslan heykelinin merdiven sahnesine eklenmesi (uyumakta olan aslan önce doğrulmakta ve kükremektedir)... ya da kardeşlerine ateş etmeyi reddeden diğer gemicilerin öfkeden sıkılmış yumrukları, çakmak çakmak gözleri, Potemkin gemisindeki gerilimli bekleyiş, fakat diğer gemilerden ateş açılmaması, bu gerilim sırasında tayfaların tek tek görüntülenmesi, gerginliğin coşkuya dönüşerek Potemkin'in limandan görkemli çıkışı... vb.

Potemkin filmi sinema dünyasında bomba gibi patladı. Film yurt dışında ilk kez Berlin'de vizyona girdi ve bu kentte aralıksız tam bir buçuk yıl kapalı gişeyle oynatıldı. Alman makamları önce filmi yasakladılar.

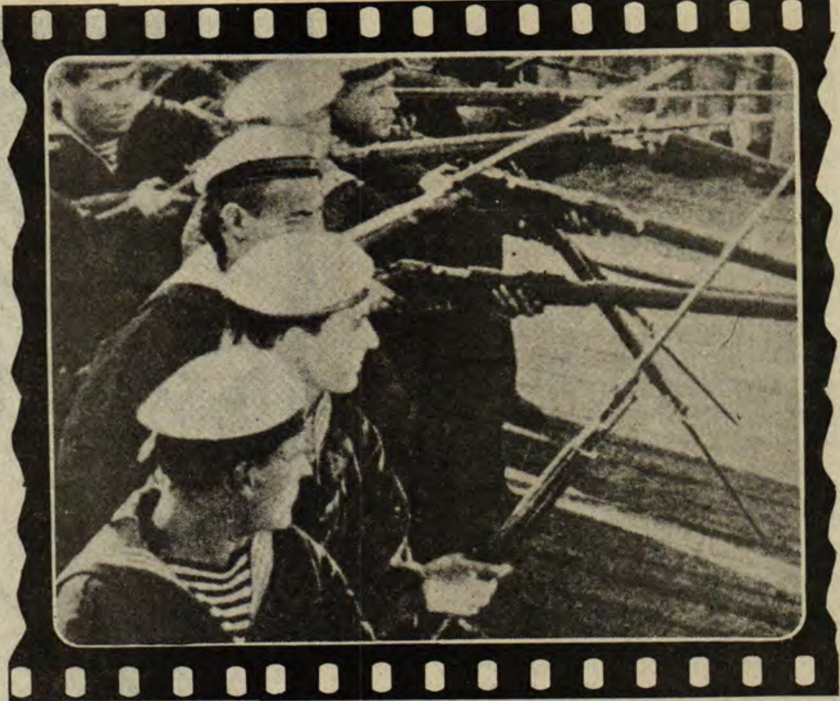

Potemkin Zırhlısı filminin *Odesa Merdivenleri* sahnesinden üç kesit

Bu yasak büyük tepkilerle karşılaştı. Filmin gösterilmesi için, işçiler, ilerici yığınlar ve sinemaseverler yaygın kitle gösterilerine giriştiler. Sonuçta film son sahnesi makaslanarak vizyona sokuldu. Tepkilerin devam etmesi üzerine, son sahne üzerindeki yasak da kaldırıldı. Pek çok sinema sanatçısı filmi seyretmek için Berlin'e geldiler. Cavalcanti, filmin «sinema tarihinde yeni bir devri başlattığını» söyledi, bu devri «gerçeğin ve realizmin dönemi» olarak niteledi. Ernst Toller Moskova'ya gelip seyrettiği filmi yeniden görmek için Berlin'e geldi. Egon Erwin Kisch filmi sinemanın tarihsel olayı olarak niteledi. Douglas Fairbanks filmi izledikten sonra «hayatımın en yoğun ve en derin deneyi» sözleriyle kanısını özetledi.

Film Fransa'da ticari amaçlı sinemalarda yasaklandı ve sadece özel sinema kulüplerinde ya da çeşitli ilerici kültürel kuruluşlarda gösterildi. Buna rağmen *Potemkin* 1926'daki Paris Dünya Fuarı'nda en büyük ödül olan Altın Madalya ile ödüllendirildi.

Film ABD'de büyük bir ilgi gördü. *Potemkin*'e karşı kitlelerin ve özellikle işçilerin gösterdiği ilgi tüm gerici güçleri ürkütmüştü. Amerikan gericileri «Kızıl direktör Kızıl Ordu'dan daha tehlikeli oldu» diyerek Potemkin'e karşı kampanya açtılar. Buna karşılık on milyonlarca insanın sevgilisi Charlie Chaplin *Potemkin*'i savunanların ön saflarında yer alarak «dünyanın en iyi filmi» olduğunu söyledi. Sonuçta Amerikan Sinema Akademisi *Potemkin*'i 1926'nın en iyi filmi seçti. Avrupa'da, Amerika'da *Potemkin* birkaç yıl içinde geniş kitleler tarafından seyredildi. Ve *Potemkin* bugüne değin dünyanın sayısız ülkesinde defalarca ve defalarca gösterilegeldi. 1958 yılında Brüksel Dünya Fuarı'nda toplanan 117 sinema eleştirmeni *Potemkin*'i «bütün zamanların en iyi filmi» seçtiler.

Potemkin Zırhlısı'ndan bir başka görüntü.

Yazar Alexander Fadaev *Potemkin*'i şu sözlerle özetler: «*Potemkin Zırhlısı* filmi, objektif bir tarihsel gerçeği çağımızın öncüsü olan görüşün ışığında görüntülüyor ve tarihte kalmış tekil bir olayı genel anlam taşıyan bir gerçeklik halinde olduğu kadar, herkesi kişisel olarak da ilgilendirecek bir etkililikte milyonlarca seyirciye sunuyor.»

Eisenstein yirmi yıl sonra *Potemkin'in* çekimine değgin bazı anılarını aktardığı bir yazısında şunları söylüyordu:

«Filmin ilginç yanlarından biri de, bazı sahnelerin geçmişte iz bırakan bir iki olayı simgelemesidir.

Örneğin güverte sahnesi Çarlık Rusya'sının zalim karakterini gözönüne serer; en küçük baş kaldırma gaddarca işkenceler ve ölümle cezalandırılır.

Diğer yanda halka ya da askerlere karşı girişilen katliam konu alınır. Bilindiği gibi, halkın üzerine ateş açmak istememek 1905'lerin karakteristik bir durumudur.

Vakulinçuk'un cenaze töreni, o günlerde bu tür törenlerin nasıl şiddetli tepkilere yol açtığını gösterir. Bu cenaze töreni, bir anlamda Baumann'ın cansız vücudunu Moskova sokaklarında taşıyan binlerce insanın hislerini sahneye aktarır.

Odesa Merdivenleri sahnesi Bakü katliamını, gerici güçlerin 9 Ocak'ta masum halka karşi giriştiği saldırıyı ve Tomsk Tiyatrosu'ndaki mitingi bastırmak için halkı kılıçtan geçiren zalimliği simgeler.

Potemkin Zırhlısı'ndan üç tip: Subay Guiliarovsky, Geminin Papazı ve Antonov Vakulinçuk.

Son sahnede zırhlının şanlı geçişi ise 1905 İhtilali'nin tümünü kapsayan ve yaklaşan zaferin müjdesini veren bir görünümdür.

Zırhlının sonra başına gelenleri biliyoruz: Gemi Kostanza'da göz altına alınır, sonra Çar hükümeti tarafından zaptedilir, mürettebatın bir kısmı kurtulur, diğer bir kısmı Çar ordusunun eline düşer ve aralarında bulunan Matuçenko Çar Nikolas'ın cellatları tarafından idam edilir.

Fakat bizim için Potemkin zırhlısının hayatı filmde görülen son sahnede sona erer. Sonradan başına gelen felaket gelecekteki mutlu günlerin başlangıcıdır. Tıpkı 1905 İhtilali' nin felaketle sonuçlanıp tarihi yerinden oynatacak devrimi gerçekleştiren Ekim İhtilali'nin habercisi olması gibi.»(Sergey Ayzenştayn, *Bir Sinemacının Düşünceleri,* Çev. Azmi Arna, Yol Yayınları, İstanbul 1975)

Nitekim Eisenstein'ın 1905 Devrimi'ni (*Potemkin* filmi) *Ekim* filmi izleyecekti.

Ekim Devrimi'nin 10. yıldönümü kutlamaları için kurulan hazırlık komitesinin çağrısı üzerine, Eisenstein Çin üzerine yapmayı tasarladığı filmi bir yana bırakarak *Ekim*'in hazırlıklarına başladı.

Eisenstein arşivlerdeki —olaylar sırasında çekilmiş filmler dahil— konuyla ilgili tüm dökümanları taradı, olayların içinde aktif olarak bulunmuş kimselerle detaylara varıncaya değin uzun konuşmalar yaptı ve bunları John Reed'in *Dünyayı Sarsan On Gün*'üyle birleştirdi. (Nitekim film ABD'de ve bir çok batı ülkesinde *Dünyayı Sarsan On Gün* adıyla oynatıldı).

Eisenstein *Ekim*'i kronolojik olaylara dayanan bir belgesel gibi hazırlamaktan çok, o Ekim Günleri'nin olaylarını kendi artistik süzgecinden geçirerek sitilistik denemeleriyle sanatsal bir yorum halinde sundu. Bu nedenle gerçekte bir belgesel film olan *Ekim,* Eisenstein'ın özgün üslubuyla belgeselliği aşan bir boyut kazandı.

Bu açıdan *Ekim, Potemkin'in* -deyim yerindeyse- «diyalektik karşıtı»dır. Eisenstein bu iki yapıtını karşılaştırırken, *Potemkin*'i «antik Yunan tapınaklarının sitilinde» diye niteler, buna karşılık *Ekim*'de daha çok bir «barok» havası vardır.

Kitlelerin destanını beyaz perdede canlandırdığını söyleyen Eisenstein, bir kez daha, kitleleri filmin kahramanı yapmıştı. *Ekim*'in ilginç özelliklerinden birisi de hemen hemen hepsi bizzat Ekim olaylarının içinde bulunmuş binlerce işçi ve askerin kitle sahnelerine katılmalarıydı. Örneğin Nevski Bulvarı'ndaki katliam, ya da Kışlık Saray'ın zaptedilmesi sahnelerinde 11 binden fazla işçi ve asker görev almıştı. Gerçek hayattaki olayların yaratıcıları on yıl sonra kamera karşısında bizzat yaşamış oldukları saatleri, günleri canlandırmışlardı.

Final Sahnesi

Ekim filmi Almanya hariç diğer Batı ülkelerinde *Potemkin* kadar coşkunlukla karşılanmadı. Bununla birlikte Eisenstein'ın ardarda yaptığı üç film *Grev, Potemkin* ve *Ekim* tek bir bütünün üç ayrı yönü olarak değerlendirilip yıllarca gösterimde kaldılar. *Grev* işçilerin ezilmesini gösteriyordu, *Potemkin* gelecek günlerin müjdecisi, *Ekim* ise finaldi.

Ne var ki, final'le birlikte olay'ın kendisi sona ermiyordu. Bu üç filmde verilen, objektif bir politik olgunun değişik yönleriydi.

Ekim'den sonra, Eisenstein sinema sanatı hakkında ve kendi yurttaşı olan meslektaşlarının ne yapmaları gerektiği konusunda bir arayış içine girmişti. Çünkü Eisenstein'ı Eisenstein yapan Şubat ve Ekim devrimlerinin ve onu izleyen ilk yılların koşulları değişmişti. Dış müdahaleyi ve iç savaşı geride bırakan toplum artık başka toplumsal koşullar içindeydi. Dolayısıyla, bu koşulların sorunları da farklıydı.

Bu durum ister istemez sanatçının önüne de yeni sorunlar koyuyor ve sanatçıyı kendini aşmaya, yenilemeye zorluyordu.

Nitekim 1928 yılında Eisenstein Moussinac'a yazdığı bir mektupta kendisinin ve diğer sinemacı arkadaşlarının daima ileriye doğru yönelmeleri, kendi kendilerini canlandırmaları gerektiğini belirtiyor ve «Korkarım ki, tembel papazlar haline geliyoruz» diyordu.

Bu aranışın sonucu olarak Eisenstein yeni bir denemeye girişti (1928).

Önce *Generalniya Liniya* (Genel Çizgi) sonra da *Staroya i Novoya* (Eski ve Yeni) adlarıyla gösterilen bu filmde Eisenstein bir köy topluluğunun eski halini (korkunç yoksulluğu ve cehaleti) sergiliyor ve bir köylü kadınla yöredeki bir tarım uzmanının olağanüstü çabalarının da yardımıyla devrimin kırsal topluma getirdiklerini yalın bir dille anlatıyordu. Böylece başlangıçtaki yoksul ve cahil köy çevresinin kolektif bir çiftliğe dönüşmesi, bu konuda çekilen sıkıntılar, yani o yıllarda on binlerce köyde yaşanmış ya da yaşanmakta olan somut olgular beyaz perdeye aktarılıyordu. Filmin baş oyuncusu Marfa Lapkina, kollektif çiftliklerde çalışmakta olan bir köylü kadınıydı. Çiftlikteki işini bırakıp filmde kendisine önerilen rolü alması için Marfa'yı ikna etmek pek kolay olmadıysa da, hiçbir sinema deneyimi, ya da sanat bilgisi, hatta genel kültürü olmayan bu kadıncağız, Eisenstein'ın hüneriyle —ve bir kez daha usta montajıyla— değme profesyonellere taş çıkaracak denli başarılı bir kompozisyon ortaya koyacaktı.

1928 yılında çektiği bu filmden sonra, Eisenstein yanına iki arkadaşını ve yeni filminin bir kopyasını alarak Berlin'e geldi. Filmi 25 dolara satıp, Lozan yakınlarındaki bir şatoda yapılacak olan Birinci Uluslararası Bağımsız Sinematografi Kongresi'ne katılmak üzere İsviçre'nin yolunu tuttular.

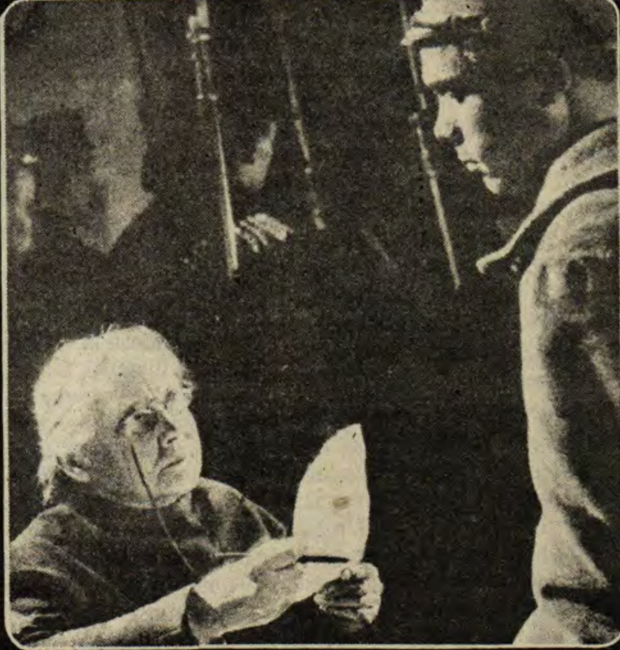
Eisenstein, batıda ne denli ünlü olduğundan habersiz, sessiz sedasız Kongre'ye geldiğinde dünyanın dört bir yanından gelmiş sinema adamları tarafından coşkuyla karşılandı ve seçkin sinema sanatçılarının baş yıldızı olarak ağırlandı.

Kongre bitince İsviçre makamları Eisenstein'dan ülkeyi terketmesini istediler. O da Berlin'e döndü. Orada kentin baş konuğu olarak ağırlandı, kendisiyle bir çok gazete ve dergi röportaj yaptı, sinema konusunda düzenlediği bir söyleşi toplantısı radyodan canlı yayınlandı. Eisenstein Berlin'de yazar Ernst Toller, sinema yönetmenleri Pabst, Fritz Lang, Murnau, ünlü tiyatro yönetmeni Piscator, Freud'un öğrencisi Dr. Sachs, genç oyun yazarı ve şair Brecht dahil olmak üzere pek çok sanatçıyla tanıştı, onlarla uzun sohbetlere girişti. Eisenstein Almanya'da öylesine popülerdi ki, sadece sanatçılar değil, fabrikalardan grup grup işçiler onu görmeye geliyorlardı. Örneğin üç günlüğüne gittiği Hamburg'da, *Ekim* filmi tam on sinemada birden yeniden gösterilmeye başlandı. Sinemaların önünde büyük kalabalıklar oluştu, binlerce kişi bilet bulamadan saatlerce bekleştiler.

Oradan Paris'e geçen Eisenstein bu kültür merkezinde de aynı ilgiyi gördü. Paris'te Henri Barbüsse, Marinetti, Abel Gance, Gordon Craig, Cocteau, Fernand Léger, Blaise Cendrars, Şalyapin'le sanat kültür, politika üzerine uzun görüşmeler yaptı, «bir edebiyat devi» olarak nitelediği James Joyce'la tanışıp uzun uzun konuştu. Joyce Eisenstein'dan öylesine etkilendi ki, gözleri görmediği halde *Potemkin* ve *Ekim* filmlerini seyretmek istedi, bir arkadaşına *Ulysses*'i ancak Eisenstein'ın ya da Walter Ruttmann'ın sinemaya aktarabileceğini söyledi.

Eisenstein, Londra'dan aldığı davet üzerine, Biritanya'nın başkentine geçti. Orada Maurice Dobb'la tanıştı, İngiliz, İskoç, İrlandalı sanatçılarla görüştü, konferanslar verdi. Belçika ve Hollanda'yı da dolaşıp Paris'e geri döndü. Ama bu kez valilik ve polis yetkilileri oturma izni konusunda sanatçıya güçlük çıkardılar. Sağ basın Eisenstein aleyhine kampanya açtı. Bir gazete «Bolşevikler güldükleri zaman dişleri arasında bıçak taşımaktan daha da tehlikelidirler» diye

***Ekim* filminde 3 Temmuz 1917 katliamı ve Smolni Sarayı sahneleri**

manşet attı ve faşist provokatörleri tahrik etti. Paris'teki oturma izni kaldırıldıysa da, doğan tepkiler üzerine karar geri alındı. Sonuçta, çalışmakta olduğu *Sovkino* sinema kurumundan izin alarak, Paramount'la mukavele imzalayıp ABD'ye gitti.

BİR HOLLYWOOD TRAJEDİSİ

Hollywood yılları Eisenstein'ın hayatının en üzücü, en gerilimli ve en kötü yıllarıdır.

Sanatçının ilk düş kırıklığı eline aldığı ilk film projesinin reddedilmesiyle başlar. Blaise Cendrars'ın *Altın* (l'Or) adlı romanının sinemaya uyarlanması için senaryo çalışmalarına başlayan Eisenstein, senaryoyu ve ayrıntılı çekim notlarını tamamlayıp yapımcı firmaya verir vermez Paramount projeyi reddetti. Eisenstein'e bildirilen red bahanesi filmin yapımının masraflı olacağıydı, oysa star kullanmayan, günde en az 12 saat set çalışması yapan, kısıtlı olanaklarla çalışmaya alışık bulunan Eisenstein'ın yapacağı filmin mali portresi az masraflı Hollywood filmlerinden bile daha az maliyeti gerektirmekteydi.

Paramount patronlarının senaryoyu reddetmelerinin asıl nedeni, Eisenstein'ın Amerikan İç Savaşı öncesindeki ABD'nin atmosferini ustalıkla vermesi, o yıllardaki «altına hücum»u eleştirmesi ve oradan kalkarak Amerikan toplumuna ve yaşam tarzına eleştiri yöneltmesiydi. Amerikan tarihinde yaşanmış olan altına hücum ile bütün şiddetiyle yaşanmakta olan büyük ekonomik kriz koşulları arasında benzerlikler ve benzetmeler ya da hiç değilse çağrıştırmalar bulunması Hollywood patronlarının bir diğer red nedeniydi.

Böylece Eisenstein'ın imzaladığı üç filmlik kontratın ilk projesi suya düşmüş oluyordu.

Eisenstein'ın ikinci projesi, onda birincisinden daha büyük düş kırıklığına yol açtı. Romanda Amerikan realizminin en büyük ismi Theodor Dreiser'ın *An American Tragedy* (Bir Amerikan Faciası) adlı yapıtını sinemaya uyarlamak Eisenstein'ın Hollywood'daki ikinci girişimi oldu. Eisenstein, romanın yazarı Dreiser'a danışarak ve yakın dostu Ivor Montagu'yla işbirliği içinde senaryoyu yazdı. Yoksul bir taşra delikanlısı (Clyde Griffiths) büyük burjuvaziden olan amcasının yanına gelerek onun fabrikasına işçi olarak girer. Orada bir işçi kıza (Roberta) aşık olur. Ne var ki, Clyde ihtiras ve çalışması sayesinde fabrikada yükselecek, işçilikten memurluğa terfi edecek, oradan da idari kademelerin basamaklarını hızla çıkmaya başlayacaktır. Amcasıyla olan akrabalık ilişkilerinin de yardımıyla Clyde sosyeteye girer ve zengin bir kızla flörte başlar. Böylece fabrikadaki sevgilisine duyduğu aşk da yerini, içine girmeye, bir mensubu olmaya can attığı sınıfın göz kamaştırıcılığıyla sona erecek, Clyde talip olduğu sınıftan bir sevgili ve onunla yaşayacağı bir aşkı seçecektir. Ne var ki, fabrikadaki işçi kız da hamile kalmıştır. Clyde'ı tehdit etmektedir. Genç adam ise bu olayın yeni girdiği burjuva çevrede duyulması halinde sosyetedeki sevgilisini kaybedeceğinden korkmaktadır. Ama işçi kızla da evlenmeye hiç niyeti yoktur. Sonuçta Roberta'yı öldürmeye karar verir. Cinayeti planlar ve Roberta'yla sandal gezisine çıkar. Sandalı devireceği sırada tereddüt geçirir, biraz da heyecanlandığı için sandalı devirir. Clyde yakalanacak, yargılanacak ve idam edilecektir.

Eisenstein Dreiser'ın da onayını alarak sandal bölümünü değiştirdi. Clyde son anda Roberta'yı öldürmekten vazgeçecek, fakat onun garip hallerinden kuşkulanan kız sandalda hareket edince, sandal devrilerek, Roberta da boğulacaktı.

Clyde gene yargılanacak ve idam edilecekti, kanun önünde bu böyleydi, ama seyircinin gözünde masum olacaktı.

Paramount patronları bu sahneyi reddettiler. Böyle bir finalin «Amerikan toplumunun aleyhine» olduğunu söylediler. Dreiser'ın vermek istediği ise Eisenstein'ın yaptığı değişiklikte en iyi ifadesini buluyordu. Çünkü romanda —ve senaryo— asıl suçlu toplum (sınıf ve sınıf çelişkileri) idi, iki karşıt sınıf arasında kalmış ihtiraslı bir zavallı delikanlının sınıf atlama çabasıydı. Bu, antagonist sınıflı toplumun insanlarda yarattığı tahribat ve saplantılardı. Ayrıca romanda ve senaryoda Amerikan adaletine de eleştiri vardı: Roberta'nın babası bir küçük çiftçiydi. Savcı ise önümüzdeki seçimlerde politikaya atılarak adaylığını koyacaktı, o yıllarda sayıları çok fazla olan küçük çiftçilerin oylarını almak istiyordu. Bu nedenle de Clyde mutlaka idam edilmeliydi.

Eisenstein'ın Clyde'ı seyircinin gözünde suçsuz gösteren senaryosu reddedildi. Film daha sonra prodüktörlerin istediği yorumla ve sonuçla Josef von Sternberg'e verildi ve yönetmen de tam düzene uygun bir film yaptı.

Aynı film, 1951'de George Stevens tarafından *A Place in the Sun* (Güneşte Bir Yer) adıyla çevrildi. Ülkemizde «İnsanlık Suçu» ismi altında gösterilen bu filmde her ne kadar Eisenstein'ın sandal sahnesi aynen kullanılmış ve seyircide Clyde'ın (Montgomery Clift) suçsuz olduğu kanısı uyandırılmışsa da, film suçlu'nun kim olduğu sorusunu yanıtsız bıraktığı ve ortaya burjuva kızını (Sondra) oynayan Elisabeth Taylor'un güzelliğinden, ve Clift'in masum delikanlı sempatikliğinden, dolayısıyla iki gencin aşkından ibaret sıradan bir melodram çıkmıştı. Bu film de Sternberg'inki gibi mesajsızdı ve Theodor Dreiser'ın güçlü romanının katledilmesinden başka bir şey değildi.

Zola'nın natüralizmini Yirminci Yüzyıl'a taşıyarak, Dreiser'dan ve onun romanından güçlü bir Zola uyarlaması çıkaracağı umuduyla Bir Amerikan Faciası'na sarılan Eisenstein, bir kez daha Hollywood'un, parababaları düzeninin ve en önemlisi Amerikan düzeninin aşılmaz duvarlarına yenik düşmüş oluyordu.

QUE VIVA EISENSTEIN

Eisenstein'ın Hollywood'da uğradığı üçüncü hüsran, sadece Amerikan gericiliğinin ve Hollywood çirkefini bir kez daha sergileyen bir olay olmakla sınırlı kalmadı. Gene Eisenstein'ın ve ekibinin bu filmi yapmak için o kadar emek sarfetmesi, Meksika'da sefalet çekmesi, bu büyük yönetmene böylesine eziyet edilmesi bile Hollywood'un işlediği suçun yanında önemsiz kalmaktadır.

Çünkü John Reed'in «Ayaklanan Meksika» adlı romanını senaryosuna temel olarak alan Eisenstein'ın Meksika'da bir buçuk yıla yaklaşan bir süre içinde çektiği filmler montaja bile girmeden yapımcılar tarafından gaspedilmiştir. Böylece, Eisenstein'ın Fransızca sözcüklerle sık sık «Benim bilinmeyen baş eserim» diye tanımladığı *Que Viva Mexico!* filminin makaraları Hollywood yapımcılarının

elinde belli eklemelerle tam beş adet piyasa işi Meksika İhtilali filmine dönüştürülerek, katledilmiştir.

Yapımcı —ve maalesef yazar— Upton Sinclair çekilen filmlerin orijinallerini ya da birer kopyasını göndereceğini söylediği halde, göndermemiş ve sinema tarihi Eisenstein'ın kanısına göre *Potemkin*'den bile daha güçlü olacak bir yapıttan ne yazık ki mahrum kalmıştır.

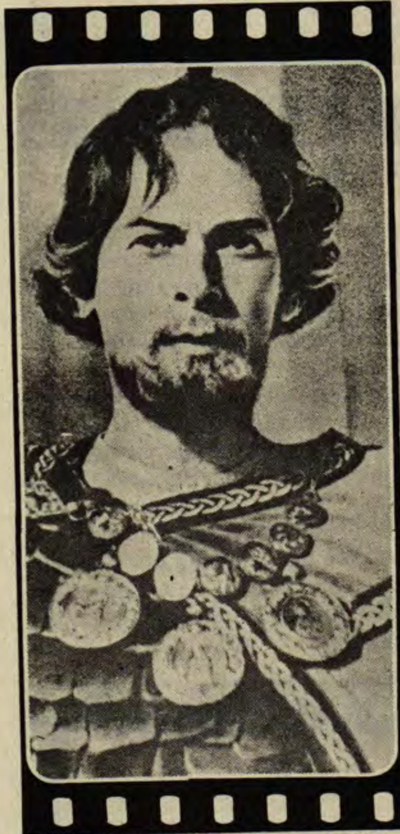
Eisenstein'ın *Que Viva Mexico!* konusundaki yargısı filmin çekilmiş bölümlerini seyredenler tarafından paylaşılmıştı. Nitekim Meksika'da set çalışmaları sürerken, Hollywood'a gönderilmiş olan bölümlerden 10 bin metrelik bir gösterim özel davetlilere sunulmuştu. Bu bölümleri izleyenler genellikle filmin olağanüstü bir yapıt olacağını ve sinema sanatında yeni bir dönüm noktası haline geleceğini söylüyordu. Benzer görüşler Charlie Chaplin ve Albert Einstein dahil, bu özel gösterimde hazır bulunan hemen herkes tarafından dile getirilmişti.

Eisenstein 1932 Nisan'ının ikinci yarısında New York limanından gemiyle Amerika'yı terkettiğinde, uğradığı tüm düş kırıklığına rağmen, hiç değilse *Que Viva Mexico!* filmini çekebilmiş olduğu için memnundu. Çünkü, asistanı Alexandrov montajı tamamlanacak olan film makaralarını Moskova'ya postalamıştı. Ne var ki, Eisenstein Hamburg'a geldiğinde, yapımcı Upton Sinclair'in —film makaralarını götürmekte olan gemiye— telsiz telgrafı çekerek onları geri getirttiğini öğrenecekti. Bu haber Eisenstein'ı bir hayli sarstı, ama gene de çektiği filmleri geri alabileceğine dair umudunu yitirmemişti. Fakat Moskova'ya vardıktan bir süre sonra kendisine gelen bir mektuptan, filmin Tarzan filmleri prodüktörü Sol Lester'e verildiğini ve bu yapımcı tarafından kesilip biçilerek piyasaya sürüleceğini haber aldı.

Eisenstein 1932 yarından başlayarak yeni tasarılar üzerinde çalışmaya yöneldi. Fakat verimli çalışmalar yapabilmesini sağlık koşulları engelliyordu. Büyük yönetmen kalp hastasıydı. Daha önceden bir enfarktüs geçirmişti. Amerika ve özellikle Meksika'daki üzüntülü, gerilimli ve yoğun tempolu çalışmaları kalbini büsbütün yormuştu.

Buna rağmen Eisnestein bir yandan yeni projeler üzerinde çalışıyor, öte yandan bol bol okuyordu. D.H. Lawrence, Lewis Carroll, Gogol, H.G.Wells ve Maxim Gorki bu aylarda en fazla okuduğu yazarlar arasındaydı. Eisenstein bu okumalarından yeni bir film konusu yakalamak istiyordu. Öte yandan Malraux'nun ünlü *La Condition Humaine* (İnsanlık Durumu) romanını filmleştirmek istiyordu. Tasarıları arasında, başrolünü dostu Amerikalı siyah şarkıcı Paul Robeson'a vermeyi düşündüğü - Haiti'deki zenci kölelerin devrimci mücadelesini anlatan - *The Black Consul* romanı da bulunmaktaydı.

Eisenstein üzerinde çalıştığı bu

Çerkasov, *Aleksandre Nevski*'de

projeleri gerçekleştiremedi. Jan Leyda, bir defasında, Eisenstein'ın kendisine «Ne yapmamı bekliyorsunuz. Son filmimi doğurtamadan bir yenisine nasıl başlayabilirim?» diye bağırdığını yazar. Bu sözler *Que Viva Mexico!* filminin başına gelenlerin Eisenstein'ın çalışmalarını ne denli etkilediğini göstermektedir.

Eisenstein'ın iki yıl kadar süren arayışları Komsomol'dan aldığı bir film önerisiyle sona erdi. Gençlik örgütü öncü gençlerin kırsal alanda kollektivizasyon çalışmalarına katkılarını sinemaya aktarmasını Eisenstein'dan istedi ve Turgenyev'in bir öyküsünden esinlenerek hazırlanmış senaryoyu Eisenstein'e verdi. Senarist Rjeshevsky, bu senaryoyu yazmak için, Turgenyev'in öyküsünün geçtiği Bejin köyünde tam iki yıl yaşamış, Turgenyev'in zamanındaki köyle bugünkü köy arasındaki farkları ayrıntılarına dek indirebilmek için senaryosunu o köyde yazmıştı: Senaryodaki genç köylü çocuğu Stepok gene kendi yaşıtı arkadaşlarıyla birlikte kollektif çiftliğin kurulmasına ve yeni köy düzeninin yerleşmesine canla başla çalışmaktadır. Stepok, bir kulak olan babasının çiftlik harmanını kundaklayacağını öğrenince arkadaşlarıyla hergün 24 saat boyunca harmanda nöbet tutar. Oğlunun köy komününe bu denli bağlı olmasına kızan babası da Stepok'u öldürür. Senaryo *Bejin Lug* (Bejin Çayırı) adını taşıyordu.

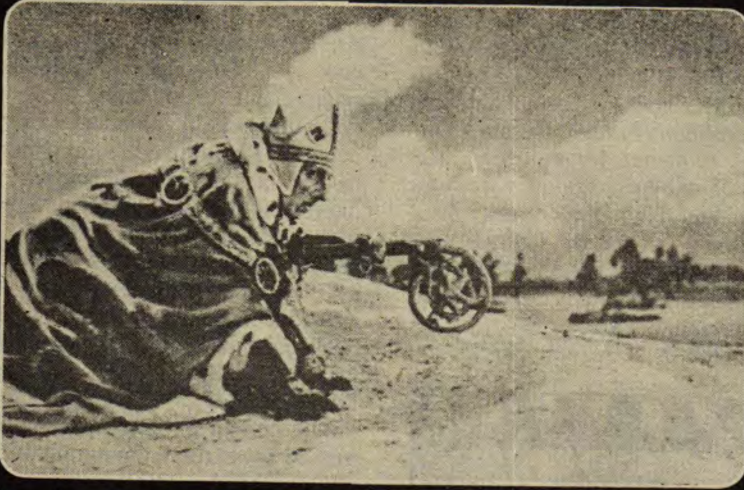
Eisenstein bu senaryoyu temel alarak konuyu kendi sinema değerlerinin eleğinden geçirdi, ona estetik yetkinlik kazandırmak için, diğer filmlerinde yaptığı gibi senaryoda geçen olayların hangisinin önemli, hangisinin önemsiz olduğunu düşünmekten çok, hangi sahneleri nasıl yorumlarla, ne gibi çekimlerle verebileceğini tasarlayarak, filmin skeçlerini çizdi. Stepok rolünü vermek için tam 2000 kişi arasından asistanların saptadığı 600 adayı bizzat görerek Stepok'u kendisi seçti.

Filmin çekimine 1935 Haziran'ında başlandı. Çalışmalar sırasında Eisenstein iki kez hastalandı. Özellikle çekim bir hayli ilerlediği bir sırada gelen ikinci hastalığı çok uzun sürdü. 1937 başında yeniden çalışmaya başladıktan kısa süre sonra tekrar hastalandı. Derken, filmin çekimi sinema enstitüsünün başındaki Shumyatin tarafından durduruldu. Shumyatin bir yıl sonra görevinden alındı, ama Eisenstein artık başka bir proje üzerinde çalışmaktaydı.

Bejin Çayırı'nın çekilmiş negatifleri ise İkinci Dünya Savaşı yıllarında film arşivlerinin bir kısmının saklandığı yeraltı deposunu suların basmasıyla o depodaki diğer filmlerle birlikte tahrip oldu.

TARİHTEN KESİTLER

Eisenstein 1937'de yeni bir film önerisi aldı: tarihteki kahramanlardan Aleksandr Nevsky'yi beyaz per-

Alexandre Nevski'de Naum Rogojin Alman din görevlisi rolünde

deye aktarması kendisinden istenmişti. Yapacağı filmler üzerine karar vermekte güçlük çeken Eisenstein bu öneriyi çok beğendi. Hemen kalemi kağıdı eline alıp film projesi hakkındaki ilk cümlesini yazdı: «Temamız yurtseverliktir».

Aleksandr Nevsky 13.yüzyılın ortalarında yaşamış ve Rusya'ya saldıran Töton şövalyelerine karşı halkı birleştirip anayurdu savunmuş, asırdan asıra efsaneleşerek 20. yüzyıla kadar gelmiş bir kahramandı. Ruslar Tötonlar'a karşı tet vücut halinde zafer kazanmışlardı. Bu olay ülke tarihinin önemli bir köşe taşıydı. Aradan yedi yüzyıl geçmişti. Şimdi de Naziler yoğun bir savaş hazırlığı içindeydiler. Ülke gene bir Germen tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Eisenstein'ın yurtseverlik temasını ele almasının nedeni buydu.

Ne var ki, filmin konusu Eisenstein'a ne denli cazip geldiyse, kendisi için o denli de güçlükler yaratıyordu. Çünkü o güne değin Eisenstein Meksika Devrimi ve 1917 Devrimi liderleri dahil hiç «kahraman filmi» yapmamıştı. Ya da kahraman tipi yaratmamıştı. Onun filmlerinin kahramanları kitlelerdi. Şimdi ise efsaneleşmiş bir kahramanı çizecekti. Eisenstein «aziz» diye nitelediği Nevsky'nin putlaştırılmış olduğunu söylüyor ve «bu kez de bir kahraman filmi yapacağım, çünkü o kişinin ülkesi onu kahraman yapmıştır».

Aleksandre Nevski'de Nikolay Oklopov Buslay rolünde

Gene bu filmle Eisenstein ilk kez bir tarihi filme başlıyordu. Eisenstein işleyeceği konu ve o olayın geçtiği ortam hakkında son derece ayrıntılı çalışmaya alışmıştı, Nevsky hakkında ise fazlaca yazılı veri yoktu.

Buna rağmen Eisenstein filmin dökümantasyon çalışmalarını kendi sanatsal yaratısıyla birleştirince ortaya sinema klasiklerinden bir yenisi çıkmış oldu.

Alexandr Nevsky, sinema estetiği açısından Eisenstein'ın alabildiğine yoğun sitilistik duyarlığının ve plastik kompozisyon tamlığının daha da gelişmiş örnekleriyle doludur. Örneğin buz üzerindeki savaş sahnesi, beyaz üniformalarıyla sıra sıra gelen Germen askerleriyle siyah giysili Rus askerlerinin ardarda (münavebeli) çekimlerle gösterilmesi Eisenstein yaratısının unutulmaz sekansları arasındadır.

Jean Mitry bu savaş sahnesini «çizgiler, biçimler ve renklerden oluşan bir kafiyeler senfonisi» diye betimler ve bu senfoninin «hareketin senfonisi» olduğunu söyler.

Filmin müziğini Prokofief yapmış, ve sinemada görsel bileşenle işitsel bileşeni eşine rastlanmayacak bir uyum halinde birleştirmiştir. Başrolü oynayan Çerkasof ise olağanüstü bir kompozisyon ortaya koymuştur. Bu filmle hem Eisenstein, hem de Çerkasof Sovyetler'in Lenin Ödülü'nü alırken, ABD Başkanı Roosevelt filmin özel bir kopyasını getirtip seyretmiştir. *Alexandr Nevsky* batıda gösterime girince de, bir kez daha bir Eisenstein filmi sinema seyircilerini fethedecektir.

Eisenstein, *Alexandr Nevsky*'den sonra çeşitli projeler üzerinde kafa yordu. Sonuçta «Bir şairin (Puşkin) biyografisini yapayım» diye başladığı çalışmalarda Puşkin'in *Boris Godunov* adlı trajedisini incelerken, Puşkin projesini bırakarak *Korkunç İvan*'ı yapmaya karar verdi.

Rusya tarihinde IV. İvan üç yaşında (1533) tahtın varisi Büyük Prens yapılmış, 17 yaşında Çarlığa getirilmiş ve 1584'e kadar tam 37 yıl Rusya'da hüküm sürmüştür. Despotluğundan ötürü kendisine «Korkunç» lakabı takılmıştır. Puşkin'in oyununda canlandırdığı Boris Godunov ise

İvan'ın yerine geçen oğlu Fiodor'un ölümü sonucunda boşalan tahta meclis tarafından seçilmiş çardır ve tarihte halkın sevdiği bir hükümdardır.

Burada verdiğimiz ayrıntı, Eisenstein'ın film konusu ararken Puşkin'den İvan'a nasıl geldiğini, yani sanatçının yaratıcılığını göstermesi bakımdan ilginçtir. Dahası da, Eisenstein *Korkunç İvan*'a karar verdikten sonra senaryoyu yazmak için Yunan mitolojisine eğilip Apollo, Dionysus, Poseidon ve benzeri mitolojik kişilikleri yakında incelemeye koyulmuş, sonra da senaryosunun ilk satırlarını yazmaya başlamıştır. Eisenstein bir tragedya yazmak istediği ve ona lirizm katmak gerektiğini düşündüğü için antik Yunan'a başvurduğunu söylemiştir.

Yönetmenin *İvan*'la yapmak istediği tarih sayfalarında sadece tiran'lığıyla anılan İvan'ı objektif olarak vermekti. Onu aklamak, ya da bir despotu sempatik göstermek gibi bir çabası yoktu. Nitekim filmde bir yandan İvan'ın korkunçluğunu sergiliyor, öte yandan Rusya'nın birliğini sağlamak için yaptığı hizmetleri anıyor, İvan'ı vareden, İvan'ı belirleyen objektif toplumsal koşulları inceliyordu. Ayrıca, önce çocuk-prens, sonra da çocuk-Çar olan İvan'ın adım adım nasıl zalimleştiği, bu süreç zarfında kendi iç çatışkıları ve bu anlamda yaşadığı kişisel dram Eisenstein'ın sinema dilinin güçlü çizgileriyle verilmektedir.

Dolayısıyla Eisenstein son derece zor bir işin üstesinden gelmiştir. Bir yandan İvan'ın olumluluklarını sergilemek, güçlü ve merkezi bir devlet yaratıp, birliği sağlamak için yaptıklarını göstermek ve daha da önemlisi boyarların feodal egemenliklerini kıracak reformlarını anlatmak, buna karşı boyarların gerici direnişlerini, onlara karşı şiddet kullanılmasını görüntülemek, ama öbür yandan da aynı hükümdarın kara olan tarafını gözlerden gizlememek, bütün bunlara ek olarak o kişinin iç dünyasına, psikolojisine, yalnızlığına, iç çatışkılarına eğilmek,onun, yaptığı her şeyi vatanı için yaptığına sonsuz inandığını ve her yaptığının doğruluğundan değilse bile kaçınılmazlığından, zorunluluğundan emin olduğunu gösterebilmek... Eisenstein işte *Korkunç İvan*'da bunları bütünleştirmiştir.

Böylece IV. İvan'a tek bir açıdan değil, tek bir boyutla da değil bütün açılardan ve bütün boyutlarıyla bakan Eisenstein idealist tarihçilere karşı, sinemada tarihsel bir olayın Marksist yorumunu vermekteydi. Gerçi sanat dünyasında bu yorum yeni değildi. Tolstoy da İvan'ı böyle değerlendirmişti. Şimdi de bu değerlendirme sinemaya geliyordu.

Eisenstein sineması bir kez daha Çerkasof'un unutulmaz kompozisyonuyla birleşince ortaya iki bölümden oluşan yeni bir sinema klasiği daha çıkacaktı. (Filmin ikinci bölümünün bazı sekansları renkli olarak çekilmiştir).

Korkunç İvan'ın bölümleri 1942 ve 1945'de vizyona girdi. 1945'den sora Eisenstein yeni yeni tasarılarla meşguldu, ama bozuk sağlığı onu rahat bırakmıyordu.

Bu arada sinema üzerine yazagelmekte olduğu kuramsal yazılarına da hız verdi. Doktorlar artık ona yorucu set çalışmalarını yasaklamışlardı. Hatta evde bile çalışmakta, yazı yazmakta güçlük çekiyordu. Örneğin bir gün yazı yazarken elinin güçsüzleşmesi ve kaleminin anlaşılmaz işaretler ve zikzaklar çizmesi üzerine, kendisini topladıktan sonra aynı sayfaya şu cümleyi yazacaktı: «Bu benim hastalığımın grafik anlatımıdır».

Eisenstein 50. yaş gününü kutladıktan kısa bir süre sonra, sinemada renk üzerine bir yazı yazarken yeni bir kalp krizi gelir, ve ertesi gün, 11 Şubat 1948'de ölür.

Elli yaşında öleceğini söyleyen falcının kehanetine tüm hayatı boyunca çocuksu bir inatla inanmış olan Eisenstein, falcının dediği yaşta ölerek hem inatçılığını hem de çocuksuluğunu son kez kanıtlıyordu.

Çerkasov, Korkunç İvan'da

***

Köklü ve yoğun bir kültür birikimine, büyük bir sanat mirasına sahip bulunan bir ülkenin çocuğu olarak yetişmeye başlayan Eisenstein, aile ve çevre olanaklarının da elvermesiyle —üç büyük batı dilini de öğrenerek— sanata, edebiyata, felsefeye eğilmiş... Ama en önemlisi Yirminci Yüzyılın olağanüstü hareketli ilk elli yılında yaşamıştır. Bunun da ötesinde, 1905 ile 1917 Şubat ve Ekim Devrimleri ortamında serpilip gelişmiştir. Bir yandan güzelliklerle, öte yandan çelişkilerle, çatışkılarla, sınıf karşıtlıklarıyla, bunların uluslararası arenadaki yansımalarıyla dolu dünyada eskiye karşı yeninin çirkine karşı güzelin olumsuza karşı olumlunun kavgasının ta ortasında ve bu kavgayı en önde veren bir toplumsallık ortamında Eisenstein olan Eisenstein, kendisini vareden tüm bu objektif koşulları, olağanüstü çalışmasıyla, öğrenme ve araştırma tutkusuyla, tükenmez enerjisi ve çalışma azmiyle birleştirdiği için sanatın doruğuna tırmanabilmiştir.

Sanatçının dış dünyayı algılamak ve estetik tarzda yorumlamak görevinin sürekli bir devinimi, coşkuyu, kendini yenileme hırsını, gerektirdiğinin bilincinde olarak tüm yaşamı boyunca didinip durmuştur.

Ve ilk üç filminden sonra korktuğu başına gelmemiş, hiçbir zaman tembel bir vaiz olmamıştır.

Tersine bütün bu özellikleri sayesinde yaşarken de, öldükten sonra da Sinemanın Majesteleri olarak kalmıştır. ●

Urun Ruslara!

Bölüm IV: Kahramanımız Rocky'nin gözünü kan bürüdüğüne dair

*Jack Kroll'un 16 Aralık 1985 tarihinde **Newsweek Dergisi'nde** yayımlanan yazısından **Ela Yeğin** tarafından çevrildi.*

Okey, Reagan ve Gorbaçov seyirci kalabalığını kızıştırdıktan sonra şimdi asıl zirveye sıra gelmiştir. Bütün o kamera âdabı gülümsemeler, el sıkışmalar sırf tulûattı; Rocky IV ile işte nihayet gerçek karşınızda. Sovyetler Birliği ile bir karşılaşmada ABD'yi nükleer çağın Joe Palooka'sı kas bombası Rocco Balboa'dan başka kim temsil edebilirdi ki? Nicedir dövmeye değer hasımdan yana dara düşen Rocky'nin şampiyonluğu sürdürmesi için besbelli bütün bir toplumu —şer imparatorluğunun kendisini— karşısına alması gerekiyordu. Hem de Sovyet ringinde olmalıydı bu, korkulu, kasvetli Moskova'da. Bahsi müşterekte ne büyük para döndüğünü —Sovyet allahsızlığına karşı Amerikan dindarlığı!— vurgulamak için de maç günü için Noel'den daha iyisi mi bulunurdu?

Kariyerinin en canavar, en dehşetengiz, en korkunç hasmı Ivan Drago (Dolph Lundgren) —gövdesine tav vermeye Sovyet biliminin en birinci öncelik tanıdığı anlaşılan sarışın bir dev— ile karşılaşmadan hemen önce Rocky helada dua ediyor. Sonra olan ne? Eh, Drago, Rocky'nin rambosunu çıkarıyor, Sovyet askeri cihazı morali sıfıra inmiş bir Amerika'ya akın ediyor, Politbüro yeni başkent Las Vegas'a postu seriyor ve Mary Lou Retton, Stoliçnaya votkası reklamlarına çıkmaya hazırlanıyor... Meraklanmayın, şakaydı burası, dostlar.

Oysa Sylvester Stallone'nin hiç şakası yok. Rocky dizisi, Amerikan rüyası spor destanı ve onun bol rayihalı duygusallık sosuna bulanmış aşırı vahşet tutkusu üzerine kurnaz bir çeşitleme olarak başladı. Oskar'lar birbirini izledi, oluk gibi para aktı. Para akışı daha sürecek ama tüketici danışmanları da dakikabaşına-değer'e vurulduğunda bunun en entipüften «Rocky» olduğunu gözden kaçırmayacaklar: 90 da-

Rocky IV filminden bir sahne

kika, hem de ilk üç «Rocky»nin iki ayrı montaj-özeti ile birlikte. Bu demek oluyor ki United Artists Film Şirketi her gün araya bir seans daha sıkıştırarak hasılatı süper siklet boyutlara vardıracak. Yine de «Rocky IV»ün uzunluktaki eksiğini gürültüde giderdiğini belirtmemek haksızlık olur. Vince di Cola'nın müzik skoru Bill Conti'nin mahşeri orijinalinden birkaç ölçek daha gürültülü (Conti'nin ölümsüz «Rocky» teması yine her yerde hazır ve nâzır, tabii), ve her yumruk, aparküt ya da nakavt ve yağmur gibi yağan sert sadme de seyircilerin kulaklarının zarını patlatmaya yetiyor.

Bu dördüncü bölüm sonunda yazar-yönetmen-yıldız Stallone saçmalıkla sinisizm arasında yine mekik dokuyor. Drago bizim boksörlere meydan okumaya Birleşik Devletler'e gelip de Rocky'nin ilk düşmanı ve sonradan can ciğer dostu Apollo Creed'in (Carl Weathres) canına okuyunca, Rocky kendi soğuk savaşını kaynatmaya koyuluyor. Tabii Mrs. Rocky rolünde zavallı Talia Shire'dan «yapma bunu» tarzında bir söyleve daha katlanıyoruz, ama gözünü intikam hırsı bürümüş kocası söz dinlemeyip soluğu Rusya'da alıyor (bir Sovyet pervaneli uçağıyla). Orda gulakımsı, kuş uçmaz kervan geçmez bir mekânda KBG'nin (Koviet Boks Gomisyonu) burgu gibi gözleri altında antrenmana başlıyor. Stallone bizi bir hazırlık kampından öbürüne götürüp getirerek robot Rus'a karşı doğa çocuğu Yankee'den görüntüler sunuyor: Rocky odun keserken, Rocky kızak çekerken, Rocky karlı tepelere koşarak tırmanırken; Drago bilgisayarlanmış makinelerle uğraşırken, neydüğü belirsiz doping iğneleri olurken, suni kaslarına baştan aşağı elektrotlar iliştirilmiş halde ayak değirmenlerinde koştururken!

Peki binlerce Rus'un nefret dolu bakışları ve koskoca bir Gorbaçov posteri altında Rocky bu sibernetik Slav azmanını nasıl dövüyor (Hay Allah, ağzımdan kaçırdım!) dersiniz? Sadece Drago'nun simsiyah boks ağızlığı insanın dizlerinin bağını çözmeye yeter. Ne ki bilgisayarlanmış Sovyetler onca programlanmanın altında Drago'nun, tıpkı Rocky gibi, basit bir boksör olduğunu anlamıyorlar. Doğu doğudur, batı da batı, ama boksörler boksördürler ve iş erkekliğe bindiğinde hatırı sayılır tek «izm» pugilizmdir (boks). Öyle ki Rocky, akıllara durgunluk verici zafer nutkunda, kan revan içinde boksörlerin kan revan içinde ülkelerin yerini alabileceğini ileri sürerek Sovyetler'in aklını başından alıyor. Drago bile onaylıyor bu en yeni tür kültür değiştokuşunu. Drago rolünde Dolph Lundgren filmin en ilginç nesnesi, o tekinsiz acayip cazibesiyle tam bir İsveç devi. Karısı rolünü Stallone'nin Amazon kılıklı sevgilisi Brigitte Nielsen oynuyor. Bu da hemen «Rocky V»i akla getiriyor: Stallone ve Nielsen ile Lundgren ve *onun* amazon kılıklı sevgilisi Grace Jones arasında dörtlü bir pankreas maçı. Hem ne yani yalnız kızlar olsa daha iyi! ●

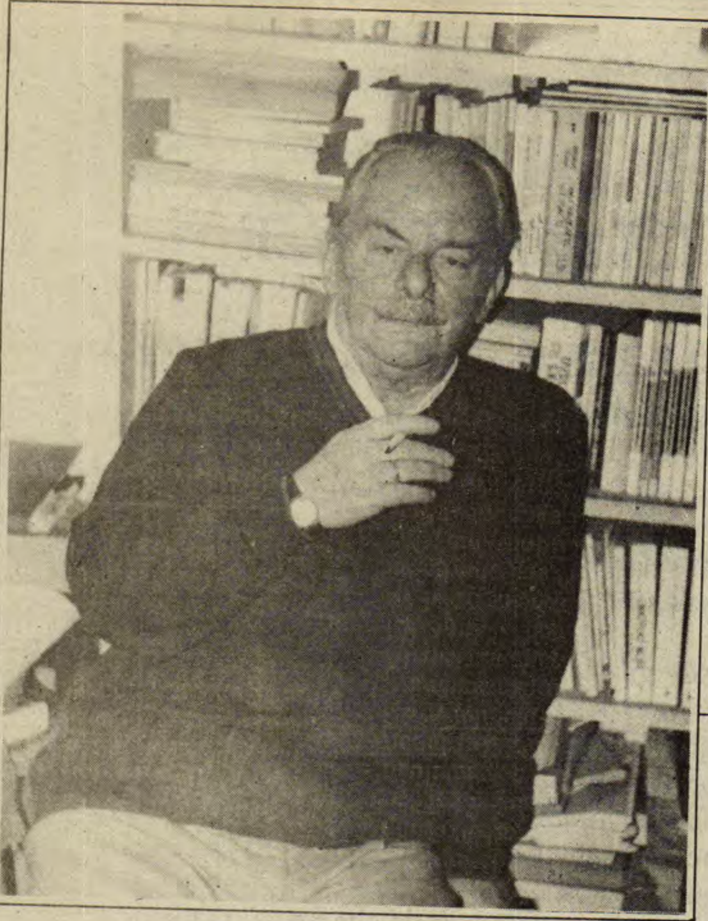
ÖZDEMİR İNCE

BOYUN EĞMEK KONUSUNDA

Gecenin sesi,
beşinci katta, beton duvarlar arasında:
sanki hızla akan bahar selleri,
bir başka ses:
cıvata sesiyle
gecekuşu arasında.

İster gözlerini aç
görmek için, olanı olmayanı,
ister bir değirmen taşı koy
gözkapaklarının üzerine
düş kurmak için,
her şey sana bağlı—
gecenin sesi
beton duvarlar arasında akan suyun anlamı
gecekuşu ya da cıvata sesi,
evet
        ya da
                hayır
                        demen
olmuşa, olana ve olacağa—,
her şey sana bağlı,
hayal gücüne,
kaynama noktana.

Ivry, 14.10.1983

«Ben belki de duyguculuğa bir tepkiyimdir.»

Melih Cevdet Anday, *Ellinci Şiir Yılı'nda, şiiri üzerine arkadaşımız* ***Enver Ercan'***ın *sorularını yanıtladı.*

■ **Geçtiğimiz aylarda art arda yayımlanan *Rahatı Kaçan Ağaç, Teknenin Ölümü* ve *Kolları Bağlı Odysseus,* yine aynı yayınevince basılan *Ölümsüzlük Ardında Gılgameş* ve *Tanıdık Dünya*'ya eklenince, bütün şiirleriniz okura uzunca bir aradan sonra yeniden sunulmuş oldu. Yanılmıyorsam, ilk şiirinizi 1936 yılında yayımlamıştınız. Demek, şiir yaşamınızın ellinci yılındasınız.**

□ Evet, ellinci yıl. 1936 yılında *Varlık* dergisinde çıkan ilk şiirimin adı «Ukde»dir, hece ölçüsünde yazılmıştı. *Varlık*'ın ertesi sayısında Yaşar Nabi bizi, üç yeni ozanı (Orhan Veli, Oktay Rifat) okura tanıttı ve derginin orta sayfalarını bize ayırdı. *Garip* döneminden önceki dönemdir bu. O dönemde yazdığım şiirler, yeniden basılan kitaplarımdan *Rahatı Kaçan Ağaç*'ın «Başlarken» adlı bölümündedir. Üçümüz de o zaman hece ile yazardık, ama az sürdü bu, hatta unutuldu.

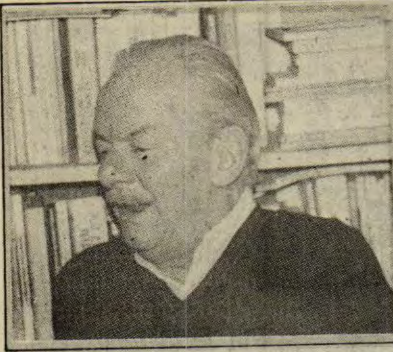
■ **Biliyorum. Ününüz asıl *Garip* dönemi ile yayıldı. Söyleşimizin temeli *Melih Cevdet Anday Şiiri* olacağı için, sorulara *Garip* döneminden başlamak yararlı olacak sanıyorum. *Garip dönemi...* Yani 1940'lı yıllar...**

□ Düzeltmem gerekiyor, 1940'lı yıllar değil, ondan birkaç yıl önce. Kitap, yani *Garip* adlı kitap 1941'de basıldı. Tek tek şiirlerin basılması ile kitap arasında demek birkaç yıl var. Sanıyorum ki, bunun ayırdında olunmuyor genellikle. *Garip* şiiri, yanlış olarak, kitabın basıldığı tarih olan 1941 ile başlatılıyor.

■ **1940 kuşağının bir portresi, aradan hayli zaman geçmesine karşın, net olarak çizilemiyor. Çeşitli yaklaşımlar var: Kuşak, tarihsel bir olgu olduğu için şairler geniş bir yelpaze içinde değerlendirilmeli diyenlerin yanı sıra, 1940 kuşağı, yalnızca toplumcu-gerçekçilerdir, çünkü öteki şairler, yaşadıkları günün sorumluluğunu taşımıyorlardı diyenler de var. Hatta, özellikle *Garip* şairlerinin, toplumcu şiirin etkinliğine set çekmek için *tek parti diktası*'nca desteklendiği, bu şiirin de *diktanın resmi şiiri* olduğu ileri sürülüyor. Bu konudaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyim?**

□ Bizden sonra gelenler hangi yılı beğenirlerse alsınlar, buna bir diyeceğim yok. *1940 kuşağı* sözünü ben de biliyorum; bu kuşağın şairleri kendilerine bir de «acılı kuşak» adını takmışlardı. Kuşak sözcüğünün tanımı nedir, kesin olarak söyleyemeyeceğim. Şiir, sanat dışında bu sözcük, aşağı yukarı yirmi beş yıllık bir dönemi kapsar. Ama, sizin de belirttiğiniz gibi, şiir, sanat söz konusu edildiğinde, üç-beş yıl yaş farkı ile bir kuşak içinde çeşitli anlayışlar, akımlar yer alabilir. Belli bir yıla ipotek koymak gerekmez. Söz gelişi, Yahya Kemal ile Ahmet Haşim aynı kuşağın şairleridirler, ama şiirleri benzemez. Benim, *Acılı Kuşak*'tan sevdiğim şiirler, şairler vardır, ama toplumcu-gerçekçi oldukları için değil. Toplumcu-

gerçekçi anlayışına bağlı bir şair kötü şiir yazabilir; bunun gibi, toplumcu-gerçekçi olmayan bir şair de güzel şiirler yazabilir. Güzel şiire temel olacak bir kural şimdiye dek bulunamamıştır. Nazım Hikmet toplumcu-gerçekçi bir şairdi, onu herkes sevdi. Buna karşılık, Ahmet Muhip Dıranas toplumcu-gerçekçi bir şair değildi, onu da herkes sevmiştir. Ben, ayrıca «toplumcu-gerçekçi» nitelemesinin şiirde neye yarayacağını da bir türlü anlamış değilimdir. Çok sevdiğim bir arkadaşım, bir yazısında, Paul Valéry için «bu gerici Fransız şairi» nitelemesini kullanmıştı, kendisine bir şey demedim, düşündüm kaldım. Acaba arkadaşım onun gericiliğini şiirinden mi çıkarmıştı? Üstelik, Valéry *Fransız Mukavemet Hareketi*'ne de karışmıştı. O hareketin liderlerinden olan Renè Char'ın şiiri, bize onun toplumcu-gerçekçi olduğunu nerden ve nasıl gösterebilir? İyi şiir bütün insanlar içindir. Üstelik *Garip* şiiri, toplumcu-gerçekçi bir şiirdi, slogan kullanmadan. *Tek parti diktası* o şiiri kesenkes desteklemedi. Bu bir yalandır. Ben o zaman işimden atıldım, sürüldüm, yoksul kaldım. *Garip* şiirinin *resmi şiir* olduğu iddiası, eğer Nurullah Ataç'ça desteklenmesinden kaynaklanıyorsa, derim ki, 1940 kuşağı şairleri hep Ataç'ın onayını istemişlerdir. Üstelik Ataç'ın *dikta* ile filan bir ilişkisi yoktu, çünkü olamazdı. O bir düşün adamı idi, bugün ortakça övülmesi bundadır. Onun övdüğü şairlerin ne suçu olsun bu durumda? Sözümü şöyle bağlayayım: Şiir himaye edilemez ve şiir yok edilemez. İyi bir şair kalır, kötü şiir unutulur. Hiçbir şair, başka bir şaire set çekemez. Şiire varmanın yolları sayısızdır. Bunca basit bir gerçek neden bir türlü anlaşılamıyor, içinden çıkamıyorum. Benimle konuşmanıza böyle bir dedikodu ile başlamanıza üzülmedim desem yanlış olur; çünkü böyle bir sorun üzerinde sizin de düşünmüş ve bir karara varmış olmanız gerekirdi. *Garip* şiiri bir temizlik şiiridir, şiirimizi sululuktan, yalancılıktan, yapmacıklıktan kurtarmıştır. Bunun *tek parti* ile, *başkasına set çekmekle* ne ilişkisi var!

> ***Garip Şiiri bir temizlik şiiridir, şiirimizi sululuktan, yalancılıktan, yapmacıklıktan kurtarmıştır.***

■ **Evet, *Garip şiiri*, «şiire girmez» denilen birçok şeyi şiire soktu. Şiirimizin dilini konuşma diline çevirerek, sokaktaki insana bile seslenmeyi başardı. Bugün, *Garip*'in ne olduğunu, ne yapmak istediğini ve ne yaptığını okurlar da biliyor. Ama şöyle bir yaklaşım da var: *Garip*, tek başına Orhan Veli demektir. Bu şiirin savunusunu yapan da odur. Zaten o ölünce, öteki iki şair *Garip*'ten koptular. Böyle bir yaklaşım için ne düşünüyorsunuz?**

□ Bir şey düşünmüyorum, çünkü ortada düşünecek bir şey yok. Yalnız sorunuzun son tümcesi bana yanıtlama yükümlülüğü bindiriyor. Ben *Garip* tarzı biçimden, Orhan Veli'nin ölümünden çok önce ayrıldım. Necati Cumalı yazmıştı: «Yörük Mezarlığı» ve «Tohum» adlı şiirlerimle. Gerçekte *Garip* şiiri, yıkıcılık, alay, politika, biraz da utangaç bir içtenlik taşıyan bir şiirdir. Bu gibi temalar içinde her şaire alabildiğine özgür bir alan kalır. Dikkatli bir eleştiri, bu alanları bulmaya, ayırmaya bakmalıdır. Dünyadaki bütün sanat akımlarında böyle olmuştur bu: Çağ, bölge ve kişilik biçemlerinin sınırları saptanmıştır. Dahası var; Orhan Veli de *Garip* şiirinden ayrıldı bir süre sonra, «İstanbul Türküsü» buna bir örnek olarak gösterilebilir. Bir şairin «örnek» nitelikleri belirginleşti mi, iyi şair ondan kaçar, çünkü «prototype», yaratıcılığı önler, üreticiliği kışkırtır. Ayrıca, bilim gibi sanat da sürekli bir araştırma işidir. Özellikle çağımızda.

■ ***Rahatı Kaçan Ağaç*, *Telgrafhane* ve *Yanyana*, *Garip* dönemi şiirlerinizin toplamı. Bu kitaplardan sonra, şiirin «us»un arı bir ürünü olduğunu savunan, «duyarlığı bile» denetim altında tutan şiirler yazdınız. *Garip* döneminde yazdığınız, *Telgrafhane*'deki lirizmle alay eden şiir, *Melih Cevdet Anday Şiiri*'nin «düşünsel bir şiir» olduğu belirtilirken anahtar görevi yaptı, bu şiire atıfta bulundular. Şairane, lirizm, düşünsel şiir... Bugün de özellikle genç şairlerin üstünde sıkça durdukları konular.**

□ O «Lirizm» adlı alaylı şiirimi bana Nazım Hikmet de sormuştu merakla. Hapisten çıktığı yıldı. *Lirik şiir* konusu, sanıyorum ki, gereğince anlaşılamamıştır bizde. Çeşitli kullanımlarını bir yana bırakırsak, lirik şiir, şairin kendi ağzından konuştuğu şiir, daha açarsak, kendini anlattığı şiirdir. Ama sizin deyişinizle «düşünsel şiir»in karşıtı değildir. Kendi ağzından konuşan şair, düşünsel olana neden yönelmesin! Ancak, eğer o kendisini her şeyden ve herkesten soyutlayarak konuşuyorsa, o zaman lirizm, benim şiirimdeki alaylı konuma girmiş demektir. Yani şair kendini kapıp koyverdi mi lirik olacak, ne dediğine, nasıl dediğine dikkat edince ise «düşünsel» nitemini hak edecek... Yanlış buradadır. Şiir bir hesap, kitap işidir, kendini kapıp koyvermeye gelmez. Bir başka deyişle, duygularla da, düşüncelerle de yazılmaz şiir; onun baş koşulu, sağlam bir yapıyı oluşturmasıdır. Duygu da, düşünce de bundan sonra ortaya çıkar. Hatta bunu şair de, okurları ile birlikte çıkarır. Besteciler, mimarlar örnek alınmalıdır bu konuda; liriklik eğer duygululuk sanılıyorsa tümden yanlıştır bu. Bestecinin, mimarın duygulanma-

ya vakti yoktur ki!

■ **Şiiriniz üstüne yazanların birleştikleri ortak bir nokta var: Düşünselliğin artmasıyla yer yer «kuru bir şiir»e kayma. Nasıl değerlendiriyorsunuz?**

□ «Kuru şiir» sözünü değerlendiremem. Ancak şaka için «sulu olmasın da!» diyebilirim. Şiirimi beğenmeyenlere karşı benim ne diyeceğim olabilir ki! Yahya Kemal, «düşünceyi yoğurup duygu haline getirmek» demişti. Anlamıyor değilim. Ama ben daha ileri gidip, «düşüncenin duygululuğu»ndan söz etmek isterdim. Ben belki de duyguculuğa bir tepkiyimdir. Toplumumuzda düşüncenin çok az yer tutmasından mıdır, kim bilir! Tanıyabildiğim çağdaş yabancı şairlerden hiç birinde şairane duygusallıkla karşılaşmadım. Sizin kullandığınız sözcükle, «kuru» idiler. Şair kupkuru olmalı ki, okur ondan duygular çıkarabilsin.

■ ***Kolları Bağlı Odysseus*'la *Garip* şiirinden kopuyorsunuz. Gerçi daha sonra da *Garip* şiirini çağrıştıran ürünler verdiniz, ama şiiriniz köklü bir değişim geçirdi. Genelde, ölçüsüz-uyaksız, günlük görüntülere yaslanan, *an*'ı yakalayan, güncele ve konuşma diline sıkı sıkıya bağlı bir şiirden, söylediklerinde bir arka plan, bir derinlik arayan, imgeyi, simgeyi, ölçüyü hesaba katan, felsefi boyutu olan şiire geçiyorsunuz. Bu ilk bakışta göze çarpanlar. Bir de şiiri tarihi plana oturtuşunuz, mitolojik öğelerden yararlanışınız ve bunun kronolojik bir sıra izlememesi, üstelik tarihten kuşku duyuşunuz var. Mitolojiyi kullandığınız yapıtlarınız arttıkça, şiirinizin arkasında yatan asıl nedensellik çıkıyor ortaya: Zaman, ölüm, insanın nesnelerle dolaylı-dolaysız ilişkilerindeki ve doğa içindeki konumu, yabancılaşması, yabancılaşma karşısında verdiği savaşımı gibi önemli konularda insanı tüm boyutları ile kavramak, toplumsal bilinçaltını deşmek...**

Bir amacınızın da, günümüzle geçmiş arasında benzerlikler yakalayıp, bunun ardına düşerek bir bütün anlayışına varmak; doğayı da belli başlı temalara indirmek olduğunu okumuştum bir yerde... Bu konunun üstünde duralım isterseniz. Bence, şiirinizin kilit noktası da burada...

□ Yapmak istediklerimi çok iyi anlamışsınız, çok iyi özetlediniz. Şiirimin bu düşünsel temelleri özellikle uzun şiirlerimde daha iyi duyumsanır. Duyumsanır diyorum, çünkü şiirdeki düşün, düzyazıdaki düşün gibi değildir. Valéry, çok güzel anlatmıştı bunu, demişti ki, «düşün, düzyazının içine oturur, yerleşir, şiire ise sadece yol gösterir». Hem de nasıl bir yol gösterme, sanırsınız ki ortalıkta yok, o kadar terbiyeli, o kadar alçak gönüllü, hemen gitmeye hazır. Diyelim, günümüzle geçmiş arasında benzerlikler yakalama konusunda bir budunbilimci ilkel toplumlarda incelemeler yapar, akrabalık ve sofra düzeni gibi sosyal kurumları karşılaştırır... Böylesi bir budunbilimsel araştırmada «düşün»dür ortada görünen. Şiirde ise böyle bir yöntemin yeri yoktur. Şair, Troya önündeki atlaların arasına başka çağların atlarını da koyuverince bakarsınız ki, günümüzle geçmiş bir oluvermiş.

«Bundan ne çıkar?» diye sorulacak olursa, hâlâ eskiyi yaşadığımız sezgisi insanda bir bütünlük, bir güvenlik duygusu yaratmıştır derim. Şair bu duyguyu estetiğe çevirir; öyle ki, okur nerden nereye geldiğinin ayırdında olmaz, şiirle başbaşa kalır. Gerçekte de ortada kalan sadece şiirdir. Rehber yitip gitmiştir. Kısa şiirlerimde ise bu durum hiç duyumsanmaz, çünkü vakit yoktur. Başka bir konuşmamda da söylemiştim, ben şiirimi yazdıktan sonra tahlil ederim. Şiirin işçiliği «düşün»den öyle başka bir şeydir ki... Düşüne gerekseme bile duymaz.

■ **Şiirlerinizde sağlam bir yapı var, bir tür mimari... Sözcük seçiminden, hece, dize sayısındaki dengeye kadar ince elenip sıkı dokunan bir yapı. Bu konuda bir noktaya değinmek istiyorum: 11-13 gibi tekli hecelerle dize kurmanızı, dize sonlarında kapalı ve açık heceleri dengeyle yerleştirmenizi, okurda özgürlük duygusu yaratacağı için yaptığınızı söylüyorsunuz. Bu konuyu açar mısınız?**

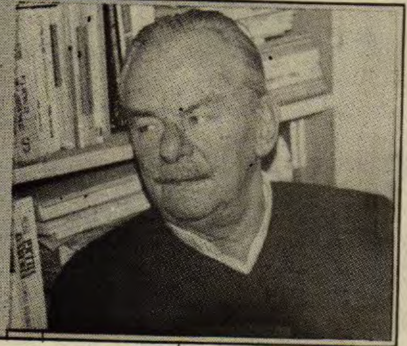
□ Bunlar sanıya, sezişe dayalı şeylerdir. Bence, çift hece okuru bağlar, kelepçe takar onun eline; tek heceli dizede ise özgürlük vardır, hatta bitmemiş izlenimini uyandırmakla okuru uyarır, dalıp gitmesine bırakmaz. Dize sonlarında açık ve kapalı hecelerin dengesi ise bundan da önemlidir bence; bunu önemseme yapıyı sağlam kılar. Elbet yalnızca bunlarla bitmiyor iş; bütün dize, dize sonları kadar önemlidir. Hatta, kalın ve ince ünlülerin düzenine de dikkat etmek gerekir. Çekimlerdeki zaman değişimi de öyle. Şiirin parçaları arasındaki bütünlüğün nasıl kurulacağını unutmaya gelmez. Bir atlayarak parçalar arasındaki kimi sesler birbirine bakmalıdır. Sonra, imgeleri düz sözlerle dengelemek gerekir... Bunlardan ne çıkar? Bunlar okura ne der? Kesin olarak söyleyemem; fakat okurda, en azından tutarlı bir yapıya girdiği izlenimini uyandırır. Bu da şaire yeter, artık anlamı okur getirecektir, nasıl olsa getirecektir.

Valéry, «sen kafesi kur, kuş nasıl olsa gelir» demişti. Yazmakta

Ben şiirimi yazdıktan sonra tahlil ederim. Şiirin işçiliği 'düşün' den öyle başka bir şeydir ki...

olduğum bir şiirde bu yapıyı kurdum mu, işim bitti demektir. Ama zaman zaman kendimden bir şeyler kaçırdığım olmuyor değil. Bu da işe yarar sanırım, kuş için ekmek kırıntıları da serpmelidir kafesin içine. Şiirde öğeler değil, öğeler arasındaki bağıntıdır önemli olan...

■ **Dilimizi arılaştırma çabasına en çok katkısı olan sanatçılarımızdan birisiniz. Birçok sözcüğe Türkçe karşılık buldunuz. Sanıyorum, buna şimdi kullandığım «sözcük» de dahil. Ama karşılık bulmada ve bunun kullanımında farklılıklar oluyor. Örneğin, siz «yontu» ve «anımsamak» değil de «yonut» ve «ansımak»ı yeğliyorsunuz.**

□ Sözcüklerde, ses tasarrufu anlamında ekonomi gereklidir. Ben diyorum ki, yeni yaptığımız kelimeleri ünsüzlerle bitirmek daha doğru olur, çünkü vokallerle çekimler daha kolay yapılabilir. Başta bunu siz yapmazsanız, bir zaman sonra halk yapar. Ben epey yeni sözcük önermişimdir. «Sözcük» bunların başında gelir. İhtiyaç (ben «gerekseme» diyorum) doğuruyor bunu. Örneğin, «uslûp» için «biçem»i buldum, tuttu. Çünkü ihtiyaç var. Dediğiniz gibi dil sorunu ile çok uğraştım, çok okudum. Dilimizin karakteristik yapısını tanımaktı niyetim, merakım. Konservatuardaki öğretmenliğimde bu birikim çok işime yaradı. Ama unutmayın ki, beni bu meraka sürükleyen şair oluşumdu. Hangi dille ne yapılabileceğini bilmek zorundaydım. Ayrıca Dilbilim'i severim, matematiğe benzer. Felsefeyi doğuran dildir. Ya da felsefi düşüncenin sınırı, dilin sınırı demektir. Şiir de ister istemez felsefeye bitişir.

■ **Dil sorunu henüz çözümlenemedi. Bu biraz da iktidarların farklı çözüm isteklerinden doğuyor. Yalnız, bu konuda artık «sol»dan da tepkiler geliyor: Dilin yaşayan bir olgu olduğu, binlerce yıllık süreç içinde oluşan bir şeyin birdenbire değiştirilemeyeceği, değiştirilmeye kalkıldığında kuşaklar arası iletişimi koparacağı, yapılan kimi zorlamaların da karakuşilik olduğu ileri sürülüyor.**

□ «Dilin yaşayan bir olgu olduğu» sözü bilimsel değildir. Bunu iyi anlamak için Ferdinand de Saussure'ü okumalı. Diller belli aralıklarla değişikliğe uğrarlar ama keyfi olarak değiştirilemezler. Türk dilinin sorunu ise, kendini bulma sorunu idi, değişme değil. Buna devrim demek yanlış olur. Türk Dil Kurumu'nun kapatılmasında, siyaset dalgalanmaları kadar, kimi Türkçeciler'in de suçlu olduklarını sanıyorum. Bunlar, konuyu «arı sözcük konusu» sananlardır. «Bir olay alana geldi» diyenler, «bir hadise meydana geldi»yi çevirenlerdir. Konuyu, Türkçenin yapısı konusu olarak ele alsalardı, «olay çıktı» demekle yetinirlerdi. Sözcük değiştirmeyi, devrim saymak anlaşılır şey değildir. Ben Osmanlıca'ya karşı olduğum için ateşli bir Türkçeci oldum. Türkçe'yi hep savunacağım. O benim yuvamdır.

■ **«Öğle Uykusundan Uyanırken» adlı düzyazı-şiirinizde bir bölüm var: «Çok duvar gördüm. Birinde Shakespeare'in ünlü sözü yazılı idi: 'Olmak mı, olmamak mı?' Bunun altına bir başkası, belki de bir deli, sonradan deli olmuş biri, çünkü deliliğin öncesi yoktur, şu sözleri eklemişti: 'Yalnız olmak mı, yalnız olmamak mı?' Şiirimi o sözden başlatır, sonra da bir duvar örmeye başlardım belki, fakat onun altına bıçakla kazınmış şu sözleri okudum: 'Var mıyım, yok muyum?'»**

Bu son cümle, baştan sona Melih Cevdet Anday Şiiri'nin felsefesini düşündürttü bana. Bir tanım bulmaya kalksak bence, en doğru bu son cümle tanımlardı şiirinizi: «Var mıyım, yok muyum?»

□ Belki de öyledir. Tüm yaşamın sorunudur bu. Yaşam yoksa, var etmek gerekir onu. İnsancıllığın başlıca temelidir bu. İnsana saygısızlık, bu temele boş vermekten kaynaklanır: «Nasıl olsa ölecek değil miydi?» Celladın sözüdür bu. «Var mıyım, yok muyum?» sorunu yalnız doğaya değil, topluma da başkaldırmayı simgeler. Barışseverlik savaştır, korkaklık değil... ●

SEVİNCİN YARISI

Kuşlar yağmur yağdırır da
Yağmur güneşe vururdu ya
Ben sana gelirdim

Sevincin yarısı ağzımda
Zambağa birikir sabahlar
Ovalar atlara binerdi

Kulesine koşuşunca deniz
Cebimde geceden yıldızlar
Anılarla ballarla kanımda

Yüreğim avuç olurdu da
Sonra çeşme de olurdu ya
Mutsuz dönüşler ayında

Ben sana gelirdim.

Şairin *Sözcükler* adlı «toplu şiirler» kitabından.

«İYİ GECELER DÜNYA»DAN

Tarık Dursun K.

Uzun süre koridordaki tahta kanepelerden birinde beklettiler. Önceleri, çevresi insanlarla doluydu; geliyorlar, gidiyorlar, odalara girip odalardan çıkıyorlardı. Kimileri üniformalıydı, kimileri sivil giyinmişti.

Sonra dakikalar ilerledi, gün pencerelerden çekilmeye başladı ve koridor boyunca o gidip gelen insanlar da azalıverdiler. Onu alıp getiren memur, nice sonraydı, göründü yine.

«Buyrun, sizi bekliyorlar!» dedi.

En sondaki üçüncü odaya aldılar. Yan yana ve kapıya karşı iki masa koymuşlardı, biri boştu birinde sivil biri oturuyordu; otuzbeş yaşlarındaydı, ikindiyle sakalları uzamıştı; gözleri, yorgun gözlerdi.

Ayağa kalkmadı, eliyle önündeki boş sandalyayı gösterdi.

«Oturun lütfen rahip efendi..» dedi.

«Adım Allaf...» dedi. Otururken

«Sizi tanıyoruz» dedi beriki. «Ama siz bizi tanımıyorsunuzdur.»

«İlk geliyorum..»

«Niçin getirildiğinizi size söylediler mi?»

«Kimse bir şey demedi, hatta beni getiren memur bey de..»

«Olayı biliyorsunuz. Gördüklerinizi, bildiklerinizi anlatacaksınız, bunu bekliyoruz. Çünkü... Hiçbir görgü tanığı yok elimizde..» Masa üstündeki bir dosyayı açtı, bir kağıt aldı, göz ucuyla baktı. «Ölümünden sonra siz yetişmişsiniz. Burada, ilk ifadenizde böyle yazıyor..»

«Evet, ben yetiştim. Fakat ölmüştü, geç kalmıştım. Üzüldüm.»

«Yakından tanır mıydınız onu?»

«Dostumdu,» dedi rahip Allaf. «İyi dosttuk onunla..»

«İlginç,» dedi karşısındaki. «Siz bir Süryani rahibisiniz ve o da..»

«Tanrının gözünde insanlar birdir. O, insanı dinine ya da mevkine göre ayırmaz. Değerlendirmesi bunlara göre değildir. İnsanın doğarkenki eşitliği, tanrının katında yaşarken de, öldüğünde de değişmez.»

«Siz geldiğinizde... Anlatır mısınız neler oldu, nasıl tanık oldunuz olaya?»

«BEN gidiyorum,» demişti adam, ayaklanmıştı ansızın, Rahip Allaf oturduğu yerden yalnızca onun gözlerini görebiliyordu, kilisedeki mihrabın tam üzerine gelen beş kollu yağ kandillerinin şavkı adamın gözlerine vurmuştu, yansıyordu.

«Vakit ne erken, ne geç..» dedi rahip Allaf. «Bu, yapacağınıza bağlı tabii. Gün sona erdi çoktan, gece başladı. Bakın, örtüsü nasıl dünyamızı bir baştan öbürüne sarıyor. Toprağın yüzü bile görünmez oldu. Oysa, derler ki, bizim bağlı olduğumuz gerçekte topraktır, su ve balçıktır. Tanrımız suya ve toprağa canla gönül vermiştir. Bu toprak bedenlerimizin dönüp gideceği topraktır. Siz de, biz de, size benzeyenler de hep toprak olurlar; mevki de kalmaz, rütbe de.»

Adam gidip gitmemekte duraksamıştı, bekliyor, karar veremiyordu bir türlü. Gecikmiş, yuvalarının yolunu şaşıran bir karga sürüsü bağrışarak gürültülerle kilisenin çan kulesine kondular.

«Bana anlatmışlardı.» dedi rahip Allaf. Birisi gelmiş, yeri bellemeye sürmeye başladı. Aptalın biri dayanamamış buna, bağırmış: Bu yeri ne demelere yıkıyorsun, neden kazıyor, toprağı yarıyor, dağıtıyorsun?

Öbürü demiş: A şaşkın, yürü, git işine, benimle uğraşma: Bilmen gerek, yapmak, yıkılmada değil mi? Bu yer, bu kazdığım toprak böyle çirkin ve darmadağınık bir hale gelmedikçe nasıl bir gül bahçesi, bir buğday tarlası olsun ki? Düzeni altüst olmadıkça nasıl olur da bostanlık, ekinlik olur, ürün ve meyve yetişir? Yarayı neşterle deşmedikçe iyileşir mi hiç? Onu ilaçla yıkamadın mı, hastalığın nasıl geçer, nice şifa bulursun? Terzi, kumaşı kesip biçer, paramparça eder.. Kim çıkıp da işinin ustası o terziye, bunca güzelim atlası ne yaptın, ne hallere getirdin, neden böyle kestin onu, ben şimde ne ederim.. der mi?

Evet, her eski yapıyı yeni yaparlar, ama yenilerken de eskiyi yıkmazlar mı?

Dülger de, demirci de bunun gibi yeni bir şey yapacakları zaman önce o şeyi yakıp yıkmazlar mı? Buğdayı değirmende ezip öğütmeseydik, ondan ekmek yapılabilirmiydi, bizim soframızı bezeyebilir miydi?»

Yanına geldi adamın, ovaya, karanlıkta yalnız yapraklarının hışırtıları duyulan dere boyundaki bir kümelik tellikavaklara, ışıkları ev ev yanmış köye, görünmeyen ama serin kokusu onlara kadar varan

çok uzaklardaki denize baktılar.

«İnsanın her duygusu, başka şeyleri duyar ve öbürünün duyduklarından habersizdir,» dedi rahip Allaf. «Nitekim, her usta da, başka bir sanatta usta olanın sanatına acemidir, o sanattan habersizdir. Fakat bir duygunun öbür duyguların görevinden habersiz olması, öbür duyguların olmadığına kanıt değildir ki.. Her duygu,öbür duyguların görevini, her usta, öbür ustaların sanatını inkâr eder. Durumu gereğidir bu. Ama, burada inkâr eder sözündeki amaç, o duyguyu, o sanatı bilmez anlamınadır.»

«Geç kaldım,» dedi adam.«Birçok şeyde geç kaldım: Sevmekte de.. Öğrenmekte de.. Geç kaldım, evet, kabul ediyorum.»

«Kitap der ki: Bütün dünya nurla, yüzlerle dolsa o güzellikten ancak gözlerimiz haberlidir. Gözünü yumar da bir güzelin yüzünü görmek için kulaklarını açarsan, kulak der hemen: Ben yüzü göremem... Ancak yüz, bir ses verirse, o sesi duyarım. Bilirim, bilirim ama kendime ait olan şeyleri bilirim. Bana ait olan şey de harften, sesten başka bir şey değildir.

Burnuna, hadi şu güzeli gör desen, görebilir mi? Mümkün mü bu? Sana der ki: Misk ya da gülsuyu olursa koklarım. Benim işim budur, bilgim bu kadardır. Ben o bacakları süt beyazı güzeli nasıl görürüm?

Eğri duygu da eğriden başka bir şeyi göremez. İster eğri getir önüne, ister doğru:»

Ala bir kılavuz karga döne dolana geldi. Bekleşenler gördüler, hepsi birden havalandılar, ardına takılıp doğu yakasına doğru uçtular. Sesleri uzun bir süre havada asılı kaldı.

«Her şey sona ermişti,» dedi rahip Allaf. «Yerde yatıyordu. Başına ateş edilmişti, ruhunu teslim etmişti ben geldiğimde.»

«Peki, o sırada, siz gelirken... Silah sesini duymuş muydunuz?»

«Evet!»

«İki el demişsiniz, burda yazıyor, ifadenizde..»

«Evet, iki el ateş edilmişti.»

«Duydunuz yani siz de. Sonra ne yaptınız?»

«Bir an olduğum yerde durdum. Mihrabın önünde diz çökmüştüm, akşam duamı yapıyordum, tamamlamamıştım. Onun olacağı aklıma gelmemişti hiç. Duamı bitirdim, kalktım, kilisenin kapısına çıktım, baktım.»

«O arada.. Siz.. Kaçan kişi ya da kişileri görebildiniz mi?»

Rahip Allaf iki yanında duran ellerini aldı, kucağında birleştirdi. Parmaklarını birbirine geçirdi.

«Kimseyi görmedim,» dedi.

«Evet..» dedi beriki, bekledi onun konuşmasını.

«Koştum. Benimkisi tahmindi. O olmayabilirdi de. Zeytinlerin ordan geçtim, eve giden patikayı tırmandım. Bahçeye geldiğimde..»

«Bu, ev.. Sizden birine aitmiş. Adı, Yağmure.. Yağmure....»

«Öldü. Çok olmadı öleli.»

«Evet, bir intihar sonucu.. Peki, onunla bu olay arasında...»

«Ben bir bağ kuramam. Tanrı bilir ancak.»

«Tasarlanmış bir cinayet bu, biliyor musunuz rahip efendi..»

Başını kaldırmadan serinkanlılıkla düzeltti:

«Adım Allaf.. Gabriel Allaf» dedi.

«Ardına düşmüşler, izlemişler. Belki de günlerce sürmüş bu, her bir hareketini saptamışlar, planlamışlar, uygulamaya geçmişler, öldürmüşler..»

«Olabilir» dedi rahip Allaf. İçinden «İnsanın topraktan yaratılan bedeni, cevheri iyi bir demire benzer..» diye düşündü. «Ayna olmaya gücü vardır. Onda, dünyada da cennet, cehennem, kıyamet ve daha nice şeyler görünür, hem de apaçık ve doğru olarak.. Düş yoluyla değil..»

«Benim yapabileceğim hiçbir şey yoktu. Gittim, köyün candarmasına haber verdim. Onlar da silah seslerini duymuşlardı zaten, yolda karşılaştık. Sonra herkes geldi: Savcı, emniyet müdürü, candarma komutanı, başka görevliler... En son, doktorla cankurtaran gelmişti.»

«Siz hep başını beklemişsiniz..»

«Bekledim evet. Söyledim ya, dosttuk onunla. Cankurtaranla alıp götürene kadar yanından ayrılmadım. Beni dinlerdi.»

«Ne yapardı?»

«Konuşurduk yani..»

«İlk ifadenize ekleyeceğiniz bir şey var mı? Unuttuğunuz, şimdi hatırladığınız bir şey.. Bir ayrıntı.. Sizce önemsiz olabilir, ama bizim için...»

«Hiçbir şeyi unutmadım anlattım,» dedi rahip Allaf.

Kısa bir suskunluk oldu.

«Bu kadarsa..»

«Bu kadar,» dedi beriki. «Herhangi bir şekilde size ihtiyacımız olduğunda, haber vereceğiz. Yerinizdesiniz değil mi?»

«Evet,» dedi rahip Allaf. «Çünkü orası benim evim, kilisem...» ●

Bir Vapurda Konuşma

Sabahattin Kudret Aksal

Oktay Akbal, yıllarca önce yayınlanmış bir konuşmamızda anı yazmayı düşünüp düşünmediğimi sormuş, ben de bu türden yazılarda ayrıntıların pek büyük önem taşıdığını, başkasının ağzından aktardığımız bir tümcede küçük de olsa bir anlam ayrımı varsa, söylenen o sözden çok bizim saptayışımızın gerçek yerine geçebileceği nedeniyle anı yazmaktan uzak durmak istediğimi söylemiştim. Daha başka nedenler de var: Bırakalım anlam kaymasını bir yana, belki de söylenmemiş bir sözdür o, söyleyeni de ölmüştür, nasıl kanıtlanacak? Sözün sahibi yaşıyorsa, yayınlandığını gördüğü saptırılmış tümcelerinin yaşam boyu ardından mı koşacak? Bir başka sorun da anı yazarının doğrultusundan, biçeminden kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz, doğrultusunca bir yorum yapacak, biçemince söyleyecek, böylece gerçek karşıtına dönüşürcesine değişebilecektir. Diyeceksiniz ki bu denli zararlı bir tür mü anı? Yazılmamalı mı? Yazılmalı elbette, var olmak yetmez, var olmanın saptanması da gerekir. Gerçek, saptandığı zaman kesinleşir. Tarihin küçümsenmeyecek ölçüdeki ip uçları yine de anılarda yatmaktadır. Ama belleğin oyununa gelmemek, dikkati elden bırakmamak da ön koşuldur. Bu dikkati gösteren yazarlarımız yok mu? Var, kuşkusuz. Büyük bir duyarlıkla sürdürenler de var, çok ilginçleri de. Oktay Akbal'la o konuşmamızda bu tutumumun kendimle sınırlı olduğunu da eklemiştim.

Bu son yıllarda ne çok anı kitabı yayınlandı. Gazetelerde, dergilerde de çıktı. Gecikmiş bir türdü bizde anı, kısa zamanda, yokluktan bolluğa ulaşıldı. Başlangıcın coşkunluğu yaşandı. Bunların gelişigüzel yazılmış kimilerinde benim de adım geçti. Aralarında gerçeği saptıranlar olduğu gibi, gerçeğin dışına çıkanlar da vardı. Birini bile yanıtlamadım. Çünkü, sonu gelmez bir düzelti avı olurdu bu, zaman yitirmekten de başka işe yaramazdı. Ne, nasıl kanıtlanabilirdi ki! Sonra, salt beni ilgilendiriyor, onlara başka bir ad karışmıyordu. Şimdi, bu kez Kemal Özer'in *Varlık* dergisinin *Aralık* sayısında *Günlükten Seçmeler* başlıklı yazısını okuyunca başka bir durumla karşılaştım. Sayısız ad vardı o yazıda, sayısız kişinin adı birkaç yazarın ağzına dolanmış, üç sayfalık yazının oylumunda birkaç satır da benim payıma düşmüştü. İki ozanımızın üstüne benim ağzımdan sözler aktaran *5 Mayıs 1971* tarihli Günce'sinde bir vapurdaki konuşmamızdan söz ediyor Kemal Özer. O gün ona Oktay Rifat'ın, Behçet Necatigil'in şiirleri üstüne kimi sorular yönelttiğimi belirttikten sonra Necatigil'in son yazdıklarıyla ilişki kuramadığını, benim de bu tutumuna katıldığımı söylüyor. Olabilir. Demek ki Behçet Necatigil'in o günlerdeki şiirleriyle ben de ilişki kuramadığımı söylemişim. Ekliyor sonra: «Ayrıca, bu gözle bakılmıyormuş o şiirlere gibilerden bir kanı edinmiş ki nerden çıkardığına şaştım» diyor. Ben de bu şaşmanın nedenini anlayamadım. Çok açık! Behçet Necatigil'in şiirlerini her zaman çok sevenler oldu, o günlerde de vardı. Söylemişsem, bu gerçeği vurgulamış olacağım.

Konuşmamızın buraya dek olan bölümünde, Kemal Özer'in belleğiyle ne şiir mantığım ne de konuşma biçemim, kimi anlam kaymaları olsa da, çelişmiyor pek. Oktay Rifat için benim ağzımdan aktarılan sözlerdeyse durum büsbütün başka. Şöyle sürdürüyor Kemal Özer o yazısını: «Oktay Rifat'ın yazdıklarında da kimi olmamış parçalar bulunuyormuş.» Olmamış parçalar!. Bu deyimi bugüne dek hiç kullanmadığım gibi, değerine inandığım hiçbir ozanımız için bu anlamda konuşmadım, düşünmedim de. Nedeniyse şudur: İnandığımız ozanlar bize salt birkaç ya da birçok güzel şiir değil, o şiirlerle birlikte kendilerine özgü eleştiri usunu da getirirler. Bir ozanın birkaç ya da birçok şiirini sevmenin bizim eleştiri usumuzla o ozanın bu eleştiri usunun bir uyuşumda buluştuğu, kimi kez de o eleştiri usunun bizim eleştiri usumuza yeni bir boyut katması anlamına geldiği kuşkusuzdur. Sanat yapıtlarının tümünde olduğu gibi şiirle de ilişki karşılıklı iki eleştiri usunun eytişiminden başka ne olabilir ki! Böyle olunca da, sanat yapıtıyla algılayanın uyuşumsuzluğunda kestirip atmanın olanağı yoktur, beklemek gerekir. Neden, bir çırpıda, kendi usumuza inanalım da inandığımız bir ozanın usunu yadsıyalım! Oktay Rifat'sa pek çok sayıda güzel şiir yazmış, sevdiğim ozanların önde gelenlerindendir. Daha sonra da, korkulu ustalık deyimini kullanıyor Kemal Özer, bu deyimle kastettiği ozanın yenilenmesinde acemiliğe düşmesinin doğallığını vurgulamak olsa gerek. Poetikasının bu ilkesine de pek katılamayacağım. Batı'da olsun, bizde olsun başka örnekleri de var kuşkusuz, ama ben örneğimi Oktay Rifat'tan alacağım yine, şiirini birkac kez yenileyen bu ozanımız ustalığını da her yenilenişiyle birlikte getirdi. Daha da öte, diyeceğim ki, iyi ozanlar yetkinliğini doğuşlarıyla getirirler. Hep öyle düşündüm. Şimdi de, bu nedenle, günce yazarının belleğinden çok düşüncenin süregelen doğrultusuna inanacağım.

Yukarda anı ya da günce yazarının belleğini şaşmaz doğrultuda kullanıp, ayrıntıları gereğince değerlendirerek deyimlerini bir imbikten geçirmedikçe gerçeği karşıtına dönüştürebileceğinden kuşkulandığımı söylemiştim. Sanıyorum ki, ne denli haklı olduğum bu gecikmiş saptamayla da beliriyor.

Yaşar Kemal'de Masal Motifleri ve Yaşar Kemal Romanları'nın Ortak Tipleri'ne Giriş

Sennur Sezer

Yaşar Kemal, Türk romancılığına, destan söyleyişinden, söylenceden halk türkülerinden yeni bir tad getirmiş bir imzadır önce. Romancılığı gözden geçirildiğinde, romanlarındaki tiplerin belli özelliklerde toplanıp özetlenebileceği görülür. Onun romanlarında değişen öğe olaylardır. Olaylar ve tipleri her romanda yenileyense, Yaşar Kemal'in üslubudur. Bu yüzden Yaşar Kemal çağdaş bir efsane anlatıcısı sayılabilir. Yaşar Kemal'in romanlarındaki ortak tiplere ve bu tiplerin özelliklerine geçmeden önce, bence, Yaşar Kemal'in romanlarına anahtar sayılabilecek çalışmalarına, öykü ve röportajlarına bir göz atmak gerekir. Daha yalın bir anlatım ve daha kısa bir oylumda tutmak zorunda olduğu bu başarılı çalışmalar, Yaşar Kemal'in başarılı yazarlığının ipuçlarını daha kolaylıkla verecektir.

BEYAZ PANTALON VE MASAL MOTİFİ

Yaşar Kemal'in yazarlığının çözümlemesinde bence en önemli anahtar *Beyaz Pantalon* öyküsüdür. Romanlarında karşılaşacağımız ana tiplerin önemli bir bölümüyle, Yaşar Kemal anlatımının en önemli özelliği masal motifinin birleştiği bir öyküdür çünkü bu. *Beyaz Pantalon*'da, babasız bir kunduracı çırağının öyküsü anlatılır. Bu çırak çocuk, annesiyle sevecen ilişkisi, çocuğun özlemleri romanlarında da karşılaşacağımız öğelerdir. Çocuk tipi, Yaşar Kemal'in ana kahramanlarından biridir. Genellikle hayalci olan, doğaya kendi düş gözleriyle bakan bu çocuk, *Beyaz Pantalon*'da, koşulların da gereği oldukça gerçekçidir. Bir beyaz pantalonla bir beyaz yazlık ayakkabı düşler. Köprü başında giyilecek, kızlara fiyaka yapılacak giysiler. Bu düşün bedeli (o günlerin ederiyle) beş liradır. Kundura tamircisinin çırağı Mustafa'nınsa bu beş lirayı yaz sonuna kadar kazanma şansı yoktur. Bir tuğla harmanı sahibi üç günlük bir çalışma için Mustafa'yı ister. Üç gün üç gece tuğla fırınını yakacaktır. Bunun karşılığında da dört buçuk lira kazanacaktır. Ancak Mustafa son gece uyuya kalır. Bu yüzden verilmesi vadedilen paranın çok küçük bir parçası verilir. Son anda, Mustafa'nın düşü ustasının yardımıyla gerçekleşecektir. Bu öyküde, öykü kahramanlarından biri, romanlarda olduğu gibi doğadır. Doğa, benzetmelerle, yarı—söylencelerle Mustafa'nın önce direncini, sonra başarısızlığını hazırlayan bir kişi olarak belirir. Sıcağı, zor koşulları Mustafa'yı yoracaktır. Ama, buradaki doğa belli bir yerin, tuğla harmanının doğasıdır.

Olumlu öğeler, yine bir söylence gibi verilir; «Şafağa doğru bir kuş öter. Küçük bir kuştur. Uzun keskin bir sesi vardır. İşte o kuş öttü.» Kuşun ötüşü, Mustafa'nın yardımcı olarak verildiği Cumali Usta'nın uyanmasını sağlar. Cumali Usta her gece uyuyacak. Ama Mustafa'nın son gün uyuyakalmasını patrona göstererek, onun gündeliğini de alacaktır. Burada Yaşar Kemal'in masal motiflerini eserlerinde nasıl ustaca ve çağdaş bir biçimde kullandığını görebiliriz. Ünlü Türk masallarından *Sabır Taşı*'nda, masalın kahramanı olan kız, kırk gün ölü başı beklemek zorundadır. Böylece muradına erecektir. Ancak, kırkıncı gün uyuyakaldığı için, yanındaki köle kız onun otuz dokuz günlük emeğine de sahip çıkacak, şehzadeyle evlenecektir. Ölüyü gerçekten bekleyen kahramanımız ise, uzun bir çile döneminden sonra gerçeği anlatabilecektir. Masal kahramanlarının önündeki engel, son gün yorulma, yanındakinin ihanetine uğrama motifleri *Beyaz Pantalon*'da çağdaş bir biçimde kullanılmıştır.

YAŞAR KEMAL ROMANLARININ ORTAK TİPLERİ

Yaşar Kemal romanlarının ortak tiplerini şöyle sıralayabiliriz: Çocuk *(Kimsecik (1,2) / Yılanı Öldürseler / Orta Direk / Yer Demir Gök Bakır / Ölmez Otu / Al Gözüm Seyreyle Salih)* büyükana (aynı romanlar), doğa (bütün romanlar), olumsuz tipler (kimi zaman bir bakkal, kimi zaman bir tüccar olarak görünen bu tipler kimi zaman da kötü, hak yiyen bir ağa olarak görünürler) eşkiyalar, köy halkı ve aşıklar.

Yaşar Kemal'in romanlarının ortak tipi olan çocuk, düşçüdür. Bu düşler onun yanında bir ikinci kişilik olarak yürür. Sonraki basımlarda *Dağın Öte Yüzü* ortak başlığıyla top-

lanan *Orta Direk, Yer Demir Gök Bakır* ve *Ölmez Otu* dizi romanındaki çocuk,bu üçlemenin en önemli kişisidir. Romanın ana bildırisi bu çocukta toplanır. (*İnce Memed*'in çocukluğu da bu tiple karşılaştırılabilir. Ancak, *İnce Memed*'te ana motif öteki romanlardaki yan motif olan eşkiyadır.) *Yılanı Öldürseler*ile *Al Gözüm Seyreyle Salih*'de ise roman düpedüz bu çocukların üstüne kuruludur.

Yaşar Kemal romanlarının ikinci ortak tipi büyükana da diyebileceğimiz yaşlı kadındır. Hemen bütün romanlarda görülen bu yaşlı kadın sevecenliğini öfkesiyle perdeler. Dağ taşla, doğayla dosttur. Doğanın ve otların gizlerini bilir. *Al Gözüm Seyreyle Salih*'teki büyükanayı *Turnalar*öyküsündeki Gülbahar'ın yaşlılığı olarak da alabiliriz. Gurbete çıkan kocası tarafından bir daha aranmayan genç kadın, kocasının dönüşü üstüne hayaller kurar. Bu kadının yaşlılığının, *Al Gözüm Seyreyle*'deki büyükana olacağını düşünmek pek güç değildir. Bu bırakılmış kadın motifi *Eğin Türküleri*'nden birini de hatırlatabilir: *"Yar beni bırakmış elleri gitmiş / Giderse gitsin canı sağolsun / Sanki kunduramın çivisi düşmüş"* (Bu bırakılmış kadın, gurbette güçlüklere uğramış eş motifi *Kimsecik*'in 1. cildi *Yağmurcuk Kuşu*'ndaki Zalımoğlu ve sevgilisi tipiyle de karşılaştırılabilir. Yan tiplerden gurbetçiler ise *Höyükteki Nar Ağacı*'nda görülecektir. İlk işlenişlerini, *Keçi, Süpürge, Sarı Sıcak* öykülerinde de bulabiliriz.)

Yaşar Kemal'in romanlarının üçüncü ortak ve önemli tipi doğadır. Çoğunlukla çocuk ya da yaşlı kadının gözünden verilen bu doğa, böcekleri, kuşları, otlarıyla yaşayan, kimi zaman romanın akışına etkisi olan bir varlıktır. Burada eklemek istediğim bir şey var. Yaşar Kemal'in romanlarında en az gerçeğe yakın doğa denizdir. Denizdeki yaşama biçimi daha az destansı anlatıldığından belki. *Yeşil Kertenkele* öyküsündeki babasız çocuğun anlattığı düşsel deniz, Yaşar Kemal'in romanlarındaki doğaya (yaşarlığı ve masalsılığı birleştirme açısından) yakındır. Bu canlı anlatım, bir deniz kıyısı romanı olan *Al Gözüm Seyreyle Salih*'de bile görünmez.

SUNAY AKIN

OZANCA

Kardeş payı
yapmak için mi
uzattın süngünü
elimdeki elmaya

HİROŞİMA 1945

İlk o gördü
bir park gezintisinde
balonun ipini
kaçıran çocuk

Ürktü küçük eli
annesinin sıcak avucunda
düştü ürkek ağzından
pembe sakız

— Üzülme yavrum
yeni balon alırız

Yaşar Kemal'in ortak yan tipleri eşkiyalarla halkı ikiye ayırmak gerekir: İyi ve kötü. Eşkiyalar, bir destan kahramanıdırlar: İyi yürekli ve yiğit. Bu tip, günümüzde Şile'de geçen *Al Gözüm Seyreyle Salih*'te kaçakçı tipine dönüşür. Eşkiya ya da kaçakçı tipindeki kötüler azdır.

Yaşar Kemal'in romanlarındaki halk, bir Yunan Tiyatrosu korosu olarak alınabilir. Olayların dönüm noktalarında konuşmaya başlayan bu koro, ne yazık doğrudan ve haktan yana değil, o sırada güçlü ya da haklı görünenden yanadır. Gerçekçi bir gözlemin sonucu olan bu tipleme, köy halkı, kasaba halkı gibi belli bir kesimi alınan kalabalığın değişebilirliğini, güvensizliğini, gücünü bilmezliğini de sergiler.

Yan kahramanların en önemlilerinden olan aşıkları, bir diğer değişmez yan tip demircilerle birlikte ele almak gerekir. Bu tipler halk geleneklerinin, söylencelerin aktarıcısı olarak görünürler. Saygı gören kişilerdir. Demirci tipi, işlevinin sürmesi yüzünden, günümüzde geçen *Al Gözüm Seyreyle Salih*'e kadar uzanır.

Yaşar Kemal romanlarındaki ortak tipler için yazılan bu deneme yalnızca bir "giriş"tir. Bu ortak tiplerin fiziksel benzerlikleri (Örneğin *Kimsecik*'deki Salman'ın dik sarı saçları, pörtlek gözlerinin daha önce hangi roman ve öyküde göründüğü vb.), olayların ortak noktaları, bu olayların ilk denemesi olan röportajlarda saptanması gerekli noktalardır. Bunlar yapıldığında, söylencelerin güncel kullanımı da saptanacak, Türk romanında ayrı bir olay olan Yaşar Kemal romancılığının gerçek bir incelemesine ilk satırlar yazılmış olacaktır. ●

Eluard'ın Gölgesi

Öner Yağcı

«Bir yaratıcıdan zorunlu olarak isteyebileceğimiz tek nitelik, sevgi ve insana güvenden kesinlikle yoksun bulunmamasıdır.»
Eluard.

«Şiir hizmet etmek zorundadır.» diyen *Paul Eluard*'ın şiirlerini sevenler, onun, şiir, sanat, yaşam, barış üzerine düşüncelerini de az çok bilirler. Ama öyle sanıyorum ki, Türkiyeli şiir sevenler, Eluard'ı ve düşüncelerini kendi ağzından tanıma olanağına 1984 yılında kavuştular. Çünkü, onun, *Ozan ve Gölgesi** adlı kitabına sahipler artık.

Dergi köşelerinde, şiir antolojilerinde, bazı inceleme kitaplarının sayfalarında görebileceğimiz bilgi kırıntılarıyla, Eluard'ın, Fransız şiirinin önemli adlarından ve Fransız Direnme Hareketi'ne katılan sorumlu aydınlardan biri olduğunu biliyorduk yalnızca. Yabancı dil bilip de kendi olanaklarıyla Eluard'ı daha yakından tanıyan vardır elbette. Ama şiirimizin, sanatımızın seslenmek zorunda olduğu geniş kitleler için *Ozan ve Gölgesi* yapıtını; Eluard'ı tanıma şansı olarak kabul etmeliyiz.

Kitabın kapağında ciddi ve aydınlık bir yüz var. Kararlı, kocaman bakışlar. Geniş alında Paul Eluard-Ozan ve Gölgesi yazıyor. Arka kapakta *Neruda*'nın Eluard için, ölümünden sonra söylediği şu sözler var:

«Fransa kalesi, arkadaşım! Kapanmış gözlerine eğiliyorum. O gözler bana bundan böyle de ışık tutacaklar, büyüklüğü, sadeliği, doğruluğu, iyiliği ve dürüstlüğü getirecekler. Çünkü bütün bunları sen diktin dünyamıza.»

Eluard'ın, Neruda'ya ışık tutan gözlerin sahibinin, çeşitli yerlerde 1936-1952 yılları arasında yayımlanan-yapılan yazı ve konuşmalarından oluşturulmuş bir kitap *Ozan ve Gölgesi.* Hangimiz anımsamaz *A. Kadir*'in nefis çevirisiyle okuduğumuz:

«İnsanlarda tek sıcak kanun
üzümden şarap yapmaları
kömürden ateş yapmaları
öpücüklerden insan
yapmalarıdır.

dizeleriyle başlayan *Asıl Adalet* şiirini bu büyük ozanın?

Kitabı göndererek koğuşumuza bir tutam ışık sunan dostum, *«gerçeküstücülükten bizim dünyamıza gelmiş, direnişin, güzel günlerin ozanı Eluard'la hoşçakalın»* yazmış, ilk sayfadaki boşluğa. Elden ele dolaştı *Ozan ve Gölgesi.* Eluard'ın gölgesi, kemikten, kastan, sinirden bir canlı olarak katıldı aramıza. Yüreğimizde sıcak dostluklar kuruldu Eluard'la. İstedim ki bu sıcaklığı paylaşalım.

***

1895'de Paris'te doğan *Eluard,* gençlik yıllarında *Dadacılık* ve *Gerçeküstücülük* akımlarında yer almıştır. Katıldığı birinci paylaşım savaşının yarattığı duygularla doludur bu dönemdeki şiirleri. İkinci paylaşım savaşı öncesinde toplumcu şiire yönelen Eluard, ülkesinin Nazilerce işgaline yiğitçe karşı çıkar. Gerçek bir aydın sorumluluğu ile işgale karşı direnir. Yurdunun savunulması, Nazizm illetinin yokedilmesi ve barışın kazanılması, onun, varlığının, yaşamının, sanatının, şiirinin temeli olmuştur. Gerçek bir özgürlük için; baskı ve zulüm düzenlerine karşı onurlu bir savaşımın, «Ulusal Cephe»nin içindedir. O, örnek bir aydın tavrı olarak kabul edilen Fransız aydınlarının onurlu tavrıyla bütünleşmiş ve Fransız Direniş Cephesi'nde, herşeyini fedaya hazır yurtsever bir aydın olarak, halkının safında yerini almıştır. Yüreği, ulusunun ve dünya demokratik güçlerin Nazizm'e karşı savaşımında çarpmakta; sanatı ve şiiri, bu savaşımla gıdalanmakta, çiçeklenmektedir. İnsan sevgisinin, sevecenliğin, özgürlüğün, yurtseverliğin, emeğin ve barışın şiiriyle doludur onun ozan yüreği, gürül gürül. Dilimize yenilerde *Red Türküleri* adıyla kazandırılan bir kitaptaki Fransız ozanlarının başlıcalarındandır Eluard. *Aragon, Desnos, René Char, Riffaud* gibi direniş ozanlarından, 20. yüzyılın onurlu ve güzel ozanlarındandır. Savaş ve işgal sırasında halkına direnme gücü ve umut aşılar şiiriyle, yazısıyla, konuşmasıyla. Özgürlük bayrağının en yükseğe çıkarılmasına *yaşamıyla katkıda bulunan* gerçek bir ozandır. Şiirleri cephede elden ele, dilden dile dolanır. Savaşa ve Nazizm'e karşı, dünya halklarınca benimsenen ve evrenselliğe ulaşan bir ozandır Eluard.

Ozan ve Gölgesi'ni *Özdemir İnce* güzelim bir çeviriyle, zevkle okunur kılmış. İnce'nin *Paul Eluard Haklıdır* başlıklı önsözünde Eluard'ın; *«'Ben'i biz, 'biz'i ben yapan ozan»* olduğu söyleniyor. Onun 20. yüzyılın en büyük, en önemli ozanlarından biri olmasının iki nedeni olduğu söyleniyor: *«Sevgi ve sorumluluk».* Zaten, *Nazım*'ı, *Brecht*'i, *Aragon*'u, *Neruda*'yı, *Lorca*'yı, *Mayakovski*'yi, *Yesenin*'i, *Ritsos*'u, *Vaptsarov*'u da büyük yapan bu özellikler değil mi?

Eluard'ın, geçmiş yüzyılların ozanlarına, kendi çağdaşlarına, sevgi dolu, alçakgönüllü yaklaşımı olduğunu söyleyen Ö.İnce, *«Yüreklerin giderek daraldığı, gönüllerin giderek çoraklandığı ülkemizde, Eluard'ın bu yüce gönüllü yaklaşımlarından öğreheceğimiz çok şey olduğu kanısındayım»* diyor önsözde. Kitabı bitirince bu kanıyı inanca dönüştürüyor insan.

***

Ozan ve Gölgesi'ni, Özdemir İnce derlemiş. Ozanın çeşitli, şiir, yazı ve konuşmalarından seçilen 21 me-

****Ozan ve Gölgesi,* Paul Eluard, Çeviren: Özdemir İnce, Adam Yayınları, Şubat 1984, 176 sayfa.**

tin var. Sona konulan 13 sayfalık açıklamalar metinlere anlaşılırlık verdiği için oldukça yararlı olmuş.

Şiir Bulaşıcıdır adlı 1949'da yaptığı bir radyo konuşmasında Eluard, *«Şiir bir savaştır»* diyor. Burada şiir estetiği ile ilgili söylenenler şiirle ilgilenen herkese sesleniyor. Şiirden tad alan, şiire tutkun olan, şiir yazan herkes, sevgi dolu ve alçakgönüllü bu öğretmenin derslerini keyifle okuyacaklardır. Şiirin, yaşamın içinde ve hizmetinde olduğunu söyleyen Eluard, bu temelde yükselttiği düşünceleriyle, şiirin, insanları biraraya getirmek, kardeşçe bir yaşamda kaynaştırmak için savaşması gerektiğini vurguluyor.

«Korku ve zulüm, insan imgeleminin umut ve güven kadar doğal olan ürünleridir. İmgelem her zaman bir başka evren yaratır» düşüncesiyle, insan gerçeğinden yola çıkan Eluard, insanın büyümesinin, çoğalmasının zorunluluğunu savunuyor. Şiir denilen şarkının-türkünün söylenmesi bu zorunluluk için adımlardır Eluard'a göre.

«Şarkı söylemek için şarkı söylüyorum, çünkü bir şarkıdır yaşam. Sesler duyuyoruz, bizim seslerimiz bunlar. Özgürleştiriyor bizi.» Duyulan sesler, özgürlük ve eşitlik için savaşan ozanların sesleridir. Şiirdir. Bu savaşımda, onursuzluğa, uşaklığa, karanlıklara karşı olan insanların acılar çekecekleri bir gerçektir. Binbir türlü aşağılanma, cezalandırılma, katledilme gelebilir şarkı söyleyenlerin başlarına. (*Nazım*'ın *«Ben artık şarkı söylemek istiyorum»* dizesi geliyor akla.)

Eluard, *«Bağımlı ozanlarız bizler, çünkü, kendisine saygısı olan her insan bugünkü kardeşleriyle, dünkü kardeşleriyle, yarınki kardeşleriyle birlikte bağlıdır. Şiir bizim tüzemizin egemenliğine gönül vermiştir... Yaşamım bana bırakılan bir gömlektir. İçinde yanarsam ne gam! Ama sokağımın insanları ıslıklarlarsa beni, yuf olsun bana!»* diyen bir ozandır. *Brecht*'in *«yalnızca biryazar olarak kalmak isteyenler bizi ilgilendirmiyor»* sözünü düşünürsek, *bizim ozanımız* diye bağrımıza basacağımız bir ozandır Eluard.

Konuşmasının sonundaki *Ezgi* adlı şiirin başlangıç ve bitişindeki şu dizeler ürpertiyor insanı:

«İnsanlar, insancıklar,
Yarına adayın kendinizi...
İnsanlar, insancıklar,
Ayağa kalkın, açlığın forsaları,
Köpeklere bırakın kemikleri,
İnsanlara yakışan mı? ekmek
Ve bilinci kendi varlığının
Hiçten doğan mutluluğunun.»

«Şiir, türkü söyleyen bir dildir» diyor Eluard, öldüğü yıl (1952) verdiği *Durum Şiiri* adlı konferansında. *Aragon*'un, *Elsa'nın Gözleri* adlı şiirine yazdığı önsözde, *«Canımı alabilirler ama türkümü susturamazlar»* dediğini aktararak; *«Şarkı söyleyen dil, umutsuzluğa düştüğünde bile umutla yüklü bir dil»* diyor şiir için. Ona göre ozanlar yüzyıllardır şarkı-türkü söyleyen insanlardır. *Homeros*'tan başlayıp *Shakespeare, Dante, Goethe, Hugo* ile süren ve yüzyıllardan kalan bir dolu ozana hep sevgiyle yaklaşıyor, hepsinin de en büyük ışığa özlem duyduklarını söylüyor. Bu ozanlar, Eluard'a göre, ben deyince çağlarının insanını söyleyen birer bilinçtirler.

«İnsanın insanı, dar kafalı kerestenin ozanı, celladın kurbanı ezdiği iğrenç bataklıktan, geçmişin ve geleceğin yığınlarıyla birlikte yükselerek doğmaktır söz konusu olan.» Şiirin, ozanın, üstesinden geleceği budur. Bizim şiirimizin esin kaynağının yaşamaya ve yaşamı yeniden üretmek gereksinimine dayalı, eksiksiz tanımlanmış ve mantıksal bir adalete dayalı aydınlık duygularda aranması gerektiğini düşünen Eluard, bu duygunun insanal dayanışmaya dayandığını ve yaşam için savaşımın bir başka anlatımı olan sevgi duygusu kadar yoğun bir şiirsel içeriği olacağı görüşündedir.

Şiirin alanının, olanaklarının tükenmeyeceği görüşü nettir Eluard'da. *«Şiirin yollarının dar ve biçimlerinin değişmez olduğunu da düşünmemelidir. Her yürekli ozan, insanal coşkunluğa olabildiğince geniş bir yol açmakla görevlidir. Ve bu nedenle bütün biçimler uygundur onun için, dili de bütün sözcükleri, bütün nesneleri içerir. Kutsal ya da kutsal olmayan, ya da bayağı konular ve sözcükler yoktur.»* demekte ve çeşitli şiir örnekleriyle düşüncesini açmaktadır. Sonuçta kesin yargısı şudur: *«Dünyanın değişmesinden doğan yeni şiirin sonsuz olanakları var»*dır. Ona göre şiir, hiçbir zaman, hiçbir yerde, hiçbir engel tanımaz.

Fransız şiirinin, alışkanlıklarına, sınırlandırmalarına ve baskılara karşın savaş ve işgal yıllarının yıkımlarından büyüyerek çıktığını söylüyor Eluard. Yurtseverlik duygusunun olanca şiddetine kavuşan Fransız şiiri mutsuz insanlara yaklaşmış, seslenmiş ve baskıya, savaşa karşı savaşanları yüreklendirmiştir. Bulunan ortak dil, ortak ses egemen olmalıdır, çünkü, *«İnsanların felaket ve yıkımına karşı savaşmaktan kaynaklanan sonsuz isteğine denk düşmektedir.»*

Bugün de bu sese gereksinim duyuluyor. Çünkü savaş tehdidi, çığlıkları, isterisi tekrar çökmekte dünya üzerine. İnsanlarınsa, canlı, güçlü umutları var. Ve ozanların görevi bu umudu dile getirmek, yeşertmek, güçlendirmektir. Eluard'ın şu cümlelerini buraya aktarmadan geçmek istemiyorum:

«Barışı savunan her yerden şarkı yükseliyor. Barışın simgesi uzun zamandır güvercin. Beyazlığı, onu yırtıcı kuşlara karşı savunuyor, beyazlığı Prometheus'un yaktığı ateşle renklendirilmiş. Ve yırtıcı kuşlar bu yüzden körleştiler. Dünyanın birçok yerlerinde gözleri oyuldu, kanatları ve pençeleri kırıldı, zarar vermeleri kesinlikle önlendi. Ozanlar utkunun mümkün olduğunu, tek parolanın, tek sürekli mesajın barış olduğunu biliyorlar. İşte bu gerçek için savaşıyoruz.. Ne kuşlar, ne de yüreğimiz şarkı söylemeyi bırakacaklar.»

***

Londra'da 1936'da açılan Gerçeküstücü Sergi ile ilgili konuşmasında *«Ekmek şiirden daha yararlıdır. Ama aşk, sözcüğün insancıl ve eksiksiz anlamında aşk-tutku şiirden daha yararlı değildir.»* diyor Eluard. Bu cümlelerin açıklanmaya gereksinmesi yok.

Konuşmasının son bölümünde, duyduğunda coştuğu, umutla dolduğu *dayanışma* sözcüğünün üzerinde duruyor. Birinci Paylaşım Savaşı'ndan bir anısını anlatıyor. 1917'de cephenin bir yanında Eluard, öte yanında Alman ressam

Max Ernst vardır ve top mermileri yağmaktadır iki tarafa da. Üç yıl sonra dünyanın en iyi iki arkadaşıdırlar ve aynı amaç uğruna savaşmaktadırlar artık: *«İnsanın bütünsel özgürlüğü için.»* Dört yıl sonra ise ikisi de sonradan *Kurşuna Dizilenler Partisi* diye anılacak olan partinin dayanışma parolasını desteklemektedirler.

Şiirin Geleceği yazısında şiir üzerine kısa sözleri var Eluard'ın. Biri şu: *«Şiir dağıtır karanlığı, aydınlıkların sanatıdır o.»*

Aşkın Gücü adlı radyo programı metni, bir oyun biçiminde. *«Yaşamanın biricik nedeni sevmek. Ve nedenlerin nedeni; mutluluğun nedenidir»* de ona göre. *«En büyük ozanlar, çeşitli biçimde, kimi zaman gözüpek, kimi zaman güçsüzce yaşamın güçlüklerine meydan okudular, ama insanı bulunduğu çirkeften çekip kurtaran onların aşk şarkıları oldu.»* Ve Eluard 19. yüzyıl ozanlarından aşk şiirleriyle sürdürüyor konuşmasını.

***

Guernica yazısı 1937'de Franco cellatlarınca bombalanıp yerle bir edilen Guernica ile ilgili olarak çevrilen bir film için, 1949'da yazdığı, şiirlerle dolu bir yazısı Eluard'ın. Şiirlerin birinden üç dizeyi buraya aktarmak istiyorum:

«Kadınların ve çocukların aynı
kırmızı gülleri var
Gözlerinde
Herkes gösteriyor kendi kanını»

Amerika'nın Anlaması Gereken konuşmasında da şöyle diyor: *«Bana gelince, bir ozanım, ancak ezilenlerle dayanışık olduğum, acı çeken ve umut eden insanlara, herşeyi denenmiş ve zincirlerinden başka yitirecek birşeyleri olmayan insanlara bağlı olduğum için ozanım.»* Ve Amerikalılar'a şöyle sesleniyor: *«Bir yürek ancak başka yüreklerin ritmiyle atarsa doğru bir yürek sayılır.»*

Kitabın sonraki bölümlerinde ozanın, Yunanistan cephesinde 1949'da yaptığı 200 megafonla okunan çağrısı yer alıyor. Daha sonra da *Baudelaira, Max Jacob, Apollinaire* üzerine yazıları var. Bu ozanları, şiirlerinden örneklerle anlatıyor, sevdiriyor Eluard. *Picasso'*dan *«coşkusu hiçbir zaman azalmadı»* diye söz eden ozan; kitabın son iki metnini oluşturan *Victor Hugo* ile ilgili yazısında *«Söyleyecek sözü olan insandır o.»* diyor.

Söyleyecek sözü olmak ne güzeldir! Söyleyecek çok sözü olan Eluard'ın *Ozan ve Gölgesi*'ni; yaşama, barışa, sanata ve şiire tutkun olan; yaşamayı savunmak, barışı kazanmak, sanatı sevmek, şiiri yüceltmek çabasında olan her insanın; şiirin nasıl olması gerektiğine kafa yoran, emek harcayan her insanın başucunda bulundurup sık sık eline alacağı bir kitap olarak düşünüyorum.

Barışın şairi Eluard'ı Barış Yılı'nda bir kez daha anarken, ozanın *Aydınlık* adlı şiirinden şu dizeleri *A. Kadir*'in çevirisinden okuyalım:

«Her acının sonunda açık bir
pencere vardır,
Aydınlık bir pencere...»

PAUL ELUARD

Türkçesi: Okay Gönensin

SAATLER DURDU

Usulca söylenmiş dev sözcükler
Ve denizin üstünde bir büyük gemi
Koca güneş, örtülmüş pancurlar
Rüzgârı bölüşüyor yelkenleri

Gizlemek için yaratılmış bir ağız
Bir ağız daha ve içilen bir ant
Geceyi bölen sır
Konuşmamalı iki ağızdan başkası

Biricik düşü suçsuzların
Ve mevsimler uyum içinde
Renklenmiş kar ve ateşle
Tek bir fısıltı, tek bir sabah

Sonunda birleşen bir kalabalık işte...

1942

PİCASSO

Mehmet Ünal

Ekim 1985 ayında kitaplığımıza, okuyucu haznemize önemli bir kitap yerleştirdik...

Evrenimizi, kişilerini ve hatta kendi kişiliğimizi tanımada, özümsemede daha çok kitaplar okuyacağız mutlaka...

Ancak, hangi kitabı, ne zaman tümünü veya bir kısmını okuyabilmeye bizim karar vermemiz gerekiyor...

Bir çırpıda aralıksız ve zevkle okuduğum bu kitabı okuduktan sonra, yazarı Serol Teber'in de kitabın önsözünde belirttiği gibi, —'kimi evrensel düşünürlerin yaşamlarını,çalışmalarını,etkinliklerini yeterli ölçüde tartışmadan insanlık tarihini özümlemek kolay değildir...'— daha da özümsedim. Kendi çalışmalarıma katık, evet hatta öncü yaptım...

Picasso'nun hakkında ne kadar kitap yazıldı? Sayısını ben bilmiyorum. Ama hakkında en çok kitap yazılan sanatçı olarak tanınıyor...

Hakkında bu denli çok kitap yazılan bir sanatçı için bir şeyler kaleme alabilmek, gerçekten büyük yiğitlik gerektiren bir olay... İşte yazar Serol Teber'in başarısı da bu büyük, tanımlanamaz (en azından şimdilik) yiğitlikten kaynaklanıyor...

Kitaba, şimdiye dek yazılan biyografi ya da monografilerden çok farklı yaklaşmış, Teber... Anlaşılmışların dışına çıkmış.

Picasso'nun yaşamını, kişiliğini, «yaşadığı dönemin tarihsel niteliği» ile birlikte anlatmış... Picasso'nun yaşamını anlatan birçoklarından farklı olarak, «O'nun çağıyla, yeteneğini nasıl özdeşleştirdiğini, çözümleyici bir üslupla sergilemiş.»

İşte bu yiğit yaklaşım, bu çözümü ya da çözümün sırrını çözmekten kaynaklanıyor. «Reçete yazmak» isterken ne gibi soyutlamalara gidileceğine ışık tutuyor.

Bu kitabı okurken, diğer yanda Hugo'yu anımsıyorum: «İnsanlığa ışık gerekli!» demişti, Hugo. Evet, Serol Teber'in kaleme aldığı bu kitap, yalnızca Picasso'nun kişiliğine, yeteneğine ve çağına ışık tutmuyor. Daha da ileri, günümüze de bir ışık tutuyor. «Gündem'i» saptamadaki zorluklara, hele, sanat yapmaya soyunmuş bir çoklarına, daha da iyi ışıklar saçıyor...

Bu kitabı böylesine sevdiren şey nedir? Kitabevlerine, kütüphanelere gittiğimizde, binlerce kitap geçiyor gözlerimizin önünden, vitrinler dolu kitaplarla... Bakıp geçtiğimiz oluyor, bazılarına... Bazılarına daha özenle bakıyoruz. Serol Teber de, her gördüğü kitaba saygılı davranıyordur. Gelişigüzel bakmıyor, gelişigüzel okumuyor öyle. Bir an'ı, bir tümceyi yakaladığı an titriyor, belki sevincinden zıplıyordur. Ve içini, evreni kaplayan barış sevinci kaplıyordur. Kederden uzak, bir isyan sarıveriyordur.

İşte bireysel sevinçlerimizin evrenselleştiğini görüyoruz bu kitapta. O'nu okurken, kederleniyor, hüzünleniyor, seviniyoruz. Hayır keder yanlış, bir başkaldırı sarıveriyor içimizi... Bu az şey değil...

Okuyun, demek zor geliyor. *Okumalısınız?* ●

Mainz,
21 Aralık 1985

Picasso; **Serol Teber, De Yayınevi, İstanbul**

Cengiz Aytmatov: «İnsansız Sanat Ölüdür»

«Cengiz Aytmatov dünyanın en çok okunan yazarlarından. Ve okuyucularını hiç bir zaman Happy-End' le mutlu kılmıyor! Tersine, insanların üzüntü ve özlemlerini, mutluluk ve adalet istemlerini edebi bir dille gözler önüne sererken, yaşadığımız dünyanın çelişkilerini gösteriyor.»

*Ünlü yazarla bir söyleşi yapan gazeteci **Ruth Stankiewicz** yazarı böyle tanıtıyor ve ona sorular yöneltiyor:(*)*

Halkının geleneksel öykü ve efsanelerini dinleyerek büyümüş olan yazara, bugünkü hayatta geleneklerin işlevinin ne olduğunu, toplumsal ilişkilerde geleneğin korunması ve efsanelerin genellikle gerçeklerin saptırılmasında gerici kullanımlarını da gözönünde tutarak soruyorum.

Aytmatov:«Efsane ve masallara yönelim elbette bilerek ya da bilmeyerek insanı cezbedebilir, aynı zamanda saptırabilir de. Tıpkı çocuk masallarında olduğu gibi. Ben, insanî duygular açısından verimli etkilerinin de olabileceğini düşünüyorum. Doğrunun, haklının her zaman galip geldiği sembolü, bunlarda, çok gerilere uzanarak gösteriliyor. Çünkü yüreğimiz ve bilincimiz adaletin üstün gelmesini istiyor. Masal ve efsanelerle profesyonelce uğraşıp, ilgilenmek tabii ki çok zor.

Birkaç motifi geçmiş zamanlardan çağdaş zamana taşımayı denediğimde, kendi gerçekliğini de beraberinde taşımasını istiyorum. Bunların hepsi adaletin yerine gelmesi ve doğruluktan sapmama isteğimize yardımcı oluyor.

Roman ve anlatılarımda tekrar tekrar sözkonusu edilen, *insanlık olgusu*dur.»

Ve Cengiz Aytmatov, insanlığı, insanların birbirleriyle ilişkilerindeki soğukluk ve katılığı çekinmeden gözler önüne seriyor. Yöneltilen eleştiriler için, 'bir sanat yapıtı doğru ve açık olmalı ve üzerinde tartışılmalı' diyor.

Çalışmalarında yansıttığı konular arasında yer alan genç kuşağın insanî olan ilgisi-ilgisizliği üzerine sorulan soruyu yanıtlıyor *Aytmatov:*

«Bizler, çocuklarının sözde bağımsızlık ve özgürlüklerini zedelemek istemedikleri için onların gelişimini ses çıkarmadan izleyen ve çocuklarına tapan, ama gerçekte onları anlamayan, ruhlarında yara, keder ve kuşkular olan ana-babalar olamayız.

Doğaldır ki, gençlik hayatını bizsiz de sürdürecektir. Ve bunu yapabilmelerini isteriz. Düşüncem ve umudum, onların tüm yönleriyle, örneğin ahlak değerleri açısından bizden ileri olacaklarıdır.

Her şeyin kendi ölçütü ve kuralları var. Ve bunlara dikkat etmek, bunlara bağlı kalmak çok çaba isteyen bir iş. Ve gençliğin bunlara dikkat edeceğine hiç kuşkum yok. Tabii ki, çok şey kuşakların olgunluğuna bağlı.

Sosyal olgunluk kapsamlı ve zor bir mesele. Bu, düşünebilme yeteneğini, yani bağımsız düşünmeyi içine alır. Ben disipline, toplum içinde disipline karşı değilim. Ama disiplinin insanlara mutluluk getirmesi konusu üzerine düşünülmelidir. Bunun dışındaki itirazlar reddedilmelidir.»

Aytmatov, barışı ve insanların birarada yaşayabilmesini savunmayı görev kabul ediyor. «Çünkü» diyor «insanlık tarihinde yaşam ve kültür için böylesine büyük bir tehlike hiç yaşanmamıştı.» Ve ekliyor: «Bugün sanatçılar, bu atom çağında hepimizi ne bekliyor, sorusuna cevap bulmalıdır. Hepimiz aynı teknenin içindeyiz. Teknenin dışında uzayın sonsuzluğu var. Yüzyılımızın sorunu, barışın korunmasıdır. Ben bir yazar olarak gücüm ve olanaklarım ölçüsünde bu büyük ve hayati önem taşıyan barış fikrine hizmet ediyorum.

Evrende en önemli yaratık ve en büyük değer insandır. Yazar, zamanımızın sosyal, uluslararası ve bilimsel koşullarını yazabilir. Fakat bu arada sanatçıya esin kaynağı olan ve esas endişe duyulması gereken insandır.

İnsansız sanat ölüdür.» ●

Cengiz Aytmatov

(*) 23.11.1985 günlü *Unsere Zeit*'dan özetlenmiştir.

KURU EYLÜL

William Faulkner

Çeviren:
Hamdi Koç

I

Bezdirici Eylül alacasında, yağmursuz geçen altmış iki günün sonunda, kuru ottaki yalaz gibi yayılmıştı söylenti, hikaye, her neyse artık. Miss Minnie Cooper'la bir zenci hakkında bir şey. Saldırı, küfür, korkutma: o Cumartesi günü, tavan vantilatörünün bozulmuş havayı temizlemeksizin karıştırdığı, bayat pomadı ve losyonu, bayat nefeslerini ve kokularını peşpeşe dalgalar halinde insanların üstlerine geri gönderdiği berber dükkanında toplananlardan hiçbiri doğru dürüst bilmiyordu ne olduğunu.

«Ancak Will Mayes değildi o,» dedi bir berber. Orta yaşlı bir adamdı; bir müşteriyi tıraş etmekte olan, ince, kum-renkli, yumuşak yüzlü bir adam. «Will Mayes'i tanırım, iyi bir zencidir. Sonra Miss Minnie Cooper'ı da tanırım.»

«Hakkında ne biliyorsun ki?» dedi ikinci bir berber.

«Kim bu?» dedi müşteri. «Kız mıdır?»

«Hayır,» dedi berber. «Kırkında vardır herhalde. Hiç evlenmedi. Bu yüzden inanmıyorum ya—»

«İnan, geberesice!» dedi, ipek gömleği terle lekelenmiş bir delikanlı. «Bir beyaz kadına değil de zenciye mi inanacaksın?»

«Bu işi Will Mayes'in yaptığına inanmıyorum,» dedi berber. «Will Mayes'i tanırım.»

«Öyleyse kimin yaptığını da bilirsin. Belki de kasabadan kaçırmışsındır adamı, seni alçak zenci aşığı.»

«Başka birinin yaptığına da inanmıyorum, hiçbir şey olmadı bence. Siz de bilirsiniz ya, evlenmeden ihtiyarlayan bayanlar bir erkeğin onlara—»

«Seni alçak beyaz,» dedi müşteri. Örtünün altında kımıldandı. Delikanlı ayağa fırlamıştı.

«İnanmıyorsun, ha?» dedi. «Bir beyaz kadını yalan söylemekle mi suçluyorsun?»

Berber usturayı yarı kalkmış müşterinin yukarısında tuttu. Çevresine bakınmadı.

«Hep bu bela havadan,» dedi birisi. «Bir erkeğe her şeyi yaptırmaya yeter. Hatta bir kadına bile.»

Kimse gülmedi. Berber yumuşak,inatçı tonunda konuştu: «Hiç kimseyi hiçbir şeyle suçlamıyorum. Ama hepimiz biliriz ki evlenmemiş bir kadın—»

«Seni alçak zenci aşığı!» dedi delikanlı.

«Kapa çeneni, Butch,» dedi birisi. «Gerçek neyse öğreneceğiz.»

«Kim? Kim öğrenecek?» dedi delikanlı. «Gerçeklermiş! Ben—»

«Sen sağlam bir beyazsın,» dedi müşteri. «Öyle değil mi?» Köpüklü sakalıyla filmlerdeki çöl farelerine benziyordu. «Söyle şunlara Jack,» dedi delikanlıya, «eğer bu kasabada hiç beyaz erkek yoksa, sadece bir işportacı ve bir yabancı da olsam, bana güvenebilirsin.»

«Bu doğru, çocuklar,» dedi berber. «önce gerçeği öğrenin. Will Mayes'i tanırım.»

«Tanırmış!» diye bağırdı delikanlı. «Bir beyazın bu kasabada böyle—»

«Kapa çeneni, Butch,» dedi öteki. «Vaktimiz bol nasıl olsa.»

Müşteri doğruldu. Adama baktı. «Bir beyaz kadına saldıran zenciyi bağışlamak için bahane mi arıyorsun yani? Bir beyaz olduğun halde buna göz yumacaksın, öyle mi? Kuzey'ine, geldiğin yere dönsen iyi edersin. Burada senin gibileri istemiyor Güney.»

«Ne Kuzey'i?» dedi adam. «Ben bu kasabada doğup büyüdüm.»

«Bak sen!» dedi delikanlı. Gergin, çaresiz bir bakışla çevresine göz gezdirdi; söylemek ya da yapmak istediği şeyi hatırlamaya çalışıyordu sanki. Yenini terleyen yüzünde gezindirdi. «Bir beyaz kadının—»

«De ki, Jack,» dedi işportacı. «Eğer onlar—»

Tel kapı gürültüyle açıldı. Bir adam dipte durdu, bacakları iki yana açık, iri vücudu dimdik. Beyaz gömleğinin yakası açıktı, aşınmış bir şapka takıyordu. Ateşli, cesur bakışları oradakileri taradı. Adı Mc Lendon'dı. Fransa'da cephedeki alaylara kumanda etmiş, kahramanlık madalyası almıştı.

«Evet,» dedi, «burada oturup bir zenci yavrusunun Jefferson sokaklarında bir beyaz kadına tecavüz etmesine göz mü yumacaksınız?»

Butch yine ayağa fırladı. İpek gömleği geniş omuzlarına yapışmıştı. Koltukaltlarında karanlık birer yarımay vardı. «Ben de öyle diyordum bunlara! Ben de aynen—»

«Gerçekten oldu mu?» dedi bir başkası. «Hawkshaw'un dediği gibi, kadının çıkardığı ilk erkek korkusu değil bu. Geçen sene de mutfağın çatısından soyunmasını seyreden adam hikayesi yok muydu?»

«Ne?» dedi müşteri. «Ne demek bu?» Berber yavaşça geri oturmaya zorluyordu onu; berber aşağı bastı-

rıyor, adamsa başı yukarıda, boylu boyunca uzanıyordu.

Mc Lendon hızla üçüncü adama döndü. «Oldumuymuş! Olmasa ne farkeder? Zenci yavrularını cezalandırmazsanız sonunda biri gerçekten yapacak bu işi!»

«Ben de bunu söylüyordum onlara!» diye bağırdı Butch. Uzun uzun, sert sert, rasgele küfretti.

«Heey, hey,» dedi bir dördüncüsü. «Ağır ol. Bağırmadan konuş.»

«Elbette,» dedi Mc Lendon, «konuşmaya gerek yok. Söyleyeceğimi söyledim ben. Şimdi benimle olanlar kimler?» Gözlerini dolaştırarak topukları üzerinde sallandı.

Berber işportacının yüzünü bırakmadı, ustura kalktı. «Önce gerçekleri bulun, çocuklar. Will Mayes'i tanırım. O yapmadı. Şerife gidip gerektiği gibi halledelim bu işi.»

Mc Lendon sert, öfkeli yüzünü ona çevirdi. Berber bakmadı. Farklı ırklardan insanlara benziyorlardı. Diğer berberler de eğik başlı müşterileri başında kalakalmışlardı. «Sen şimdi bana,» dedi Mc Lendon, «bir beyaz kadına değil de bir zenciye inandığını mı söylüyorsun? Seni pis zenci aşığı—»

Üçüncü adam kalkıp Mc Lendon'ın kolunu tuttu; zamanında o da askerdi. «Hadi, hadi. Hele bir düşünelim. İşin aslını kim biliyor?»

«Düşünecekmiş!» Mc Lendon sertçe kolunu çekti. «Benimle olanlar ayağa kalksın. Kalkmayanlara da—» Yenini yüzünden geçirirken gözlerini dolaştırdı.

Üç kişi kalktı. Koltuktaki işportacı doğruldu.«Hadi,»dedi,boynundaki örtüyü hızla çekerek, «çıkar şu paçavrayı. Ben de gidiyorum. Buralı değilim ama, Allah biliyor ya, eğer analarımız, karılarımız, kızlarımız—» Örtüye yüzünü silip yere fırlattı. Mc Lendon dipte durmuş diğerlerine küfrediyordu. Biri daha kalkıp ona doğru ilerledi. Kalanlar rahatsız, gözleri önlerinde oturuyorlardı, derken birer birer kalkıp ona katıldılar.

Berber yerden örtüyü aldı. Dikkatle katlamaya başladı. «Çocuklar yapmayın bunu. Will Mayes bir şey yapmadı. Biliyorum.»

«Hadi,» dedi Mc Lendon. Hızla döndü. Yan cebinden tabancanın namlusu çıkıntı yapıyordu. Çıktılar. Tel kapı cansız havayı geri vurarak gürültüyle arkalarından kapandı.

Berber yavaşça, dikkatle usturayı silip kaldırdı, arkaya gidip duvardan şapkasını aldı. «İşim biter bitmez dönerim,» dedi öteki berberlere. «Böyle bir şeye seyirci—» Koşarak çıktı. İki berber kapıya kadar onu izleyip geri çarpacağı an yakaladılar kapıyı, eğilip arkasından caddeye bakarak. Hava yapış yapış ve cansızdı. Genize doğru metalik bir tat bırakıyordu.

«Elinden ne gelir ki?» dedi ilki. «Hey Tanrım, hey Tanrım,» diyordu öbürü, soluğunun altından. «Eğer Mc Lendon'ı sinirlendirirse, Will Mayes ya da Hawk olmanın hiç farkı kalmaz.»

«Hey Tanrım, hey Tanrım,» dedi öteki.

«Sence sahiden bir şey yaptı mı kadına?» dedi ilki.

II

Otuz sekiz, otuz dokuz yaşlarındaydı kadın. Küçük bir ahşap evde yatalak annesi ve ince, solgun, yorulmak bilmez teyzesiyle yaşıyordu. Her sabah on, on bir arasında dantel işlemeli yatak başlığıyla öğleye kadar salıncakta sallanmak üzere verandaya çıkardı. Yemekten sonra, ikindiye kadar bir süre uzanırdı. Sonra, her yaz yeniden edindiği vual elbiselerinden biri içinde öğleden sonrasını diğer bayanlarla malları kurcalayıp almaya niyetlenmeksizin soğuk, aceleci seslerle pazarlık edecekleri dükkanlarda geçirmek üzere çarşıya inerdi.

Jefferson'ın en iyi değil, ama yeterince iyi, rahatı yerinde insanlarındandı— ve halen, parlak, hafif yabani hareketleri ve elbisesiyle sıradan görünüşün çelimsiz yanındaydı. Gençken kuvvetsiz, sinirli bir vücudu, ve, lise partilerinin ve daha sınıfsızlık bilinci taşıyacak kadar küçük bir çocukken yaşıtlarının kilise topluluklarının da gösterdiği gibi, kasabanın sosyal yaşantısının doruğunda bir zaman at koşturmasına olanak tanıyan bir tür sert canlılığı vardı.

Yerini kaybetmekte olduğunu farkedecek son insandı; aralarında diğerlerinden biraz daha parlak ve yüksek bir alev olduğu insanlar— erkekli, ve misilleme olarak, kadınlı— züppeliğin tadını öğrenmeye başlıyorlardı. Yüzüne o parlak, bitkin görünüşün yerleşmeye başla-

Gürsel Tuncer

dığı sıraydı bu. Hâlâ gölgeli revaklara ve yaz bahçelerindeki partilere taşıyordu bunu, bir maske ya da bayrak gibi, gözlerinde gerçeğin öfkeli yadsınışının o şaşırtıcılığıyla. Bir akşam bir partide hepsi de okul arkadaşı olan bir oğlanla iki kızın konuşmalarını duydu. Başka bir çağrıyı da kabul etmedi bundan böyle.

Birlikte büyüdüğü kızların evlenmelerini, evleri, çocukları olmasını seyretti, ama hiçbir erkek düzenli olarak aramadı onu diğer kızların çocukları tarafından birkaç yıldır 'teyze' diye çağrılana dek, anneleri de bir yandan çocuklarına parlak sesler içinde Minnie Teyze' nin, kızlığında ne popüler olduğunu anlatırlarken. Derken kasaba, bankadaki veznedarla Pazar öğle sonraları araba gezintilerinde görmeye başladı Minnie'yi. Kırk yaşlarında bir duldu veznedar –yüksekrenkli, hep belli belirsiz berber dükkanı ya da viski kokan bir adam. Kasabadaki ilk otomobilin, sahibiydi; kasabanın gördüğü ilk motor şapkasını ve tülü taktı Minnie. O zaman «Zavallı Minnie,» demeye başladı kasaba.«Ama kendine sahip olacak kadar yaşlıdır,» dedi bazıları. Eski okul arkadaşlarından, çocuklarının kendisine 'teyze' yerine 'kuzen' demelerini istemeye başladığı sıraydı bu.

Halkın gözünde yeni yetmeler sınıfına ineli on iki yıl, veznedar bir Memphis bankasına gideli ise sekiz yıl olmuştu şimdi. Veznedar her Noel'de bir günlüğüne döner, o bir günü de nehirdeki bir avcılık kulübünde verilen yıllık bekarlar partisinde geçirirdi. Perdelerin arkasından komşular avcıların geçişini seyrederler, ve Noel gününde ayaküstü ziyaretine gelerek adamı anlatırlardı ona, ne kadar iyi göründüğünü, şehirdeki işinde başarılı olduğunu duyduklarını, parlak, gizemli gözlerle izleyerek onun bitkin, parlak yüzünü. Çoğun o saate dek nefesinde viski kokusu olurdu. Viskiyi bir delikanlı sağlıyordu ona, büfedeki bir tezgahtar: «Elbette; koca kıza alıyorum bunu. Bence küçük bir eğlence onun da hakkı.»

Annesi şimdi hepten odasında tutuyordu onu; incecik teyze eve bakıyordu. Bu dayanaklara karşın Minnie'nin parlak elbiselerinde amaçsız, boş günlerinde öfkeli bir gerçekdışılık niteliği vardı. Akşamları şimdi sadece kadınlarla, komşularla çıkıp sinemaya gidiyordu. Her öğleden sonra yeni elbiselerinden birini giyip tek başına çarşıya gidiyordu, genç 'kuzen'lerinin ikindi vakti nazik, ipekli başları ve ince, acemi kolları ve biçimli kalçalarıyla birbirlerine yapışarak ya da büfedeki çift olmuş oğlanlarla bakışarak ve kıkırdaşarak şimdiden gezindikleri yere, Minnie kapılarında oturan, uzanan erkeklerin artık onu gözleriyle bile izlemedikleri yanyana dükkanlar boyunca geçip giderken.

III

Berber hızla sokaktan yukarı çıktı böcek-halkalı seyrek ışıkların cansız havada sert ve vahşi asılma içinde parıldadığı yerden. Bir toz çuhası içinde ölmüştü gün; karartılmış meydanın üstünde, halsiz toz tarafından kefenlenmiş; bir pirinç çanın içi kadar berraktı gökyüzü. Doğuda iki boy yükselmiş ayın gizemi vardı.

Onları yakaladığında Mc Lendon ve öteki üçü arka sokakta parkedilmiş bir arabaya biniyorlardı. Mc Lendon kalın kafasını eğdi, tavanın altından bakarak. «Fikrini değiştirdin, ha?» dedi. «Canına yandığımın; valla, bu gece nasıl konuştuğunu yarın kasaba duyunca—»

«Hadi, hadi,» dedi eski asker. «Dokunma Hawkshaw'a. Hadi Hawk, atla.»

«Will Mayes yapmadı, çocuklar,» dedi berber. «Biri yaptıysa tabii. Siz de benim kadar iyi bilirsiniz ki bizimkilerden daha iyi zencisi olan hiçbir kasaba yoktur. Hem bilirsiniz böyle bir bayan düşünmek için bir neden yokken erkekler hakkında neler düşünür, ayrıca Miss Minnie de—»

«Tabii, tabii,» dedi asker. «Onunla birazcık konuşacağız sadece; hepsi bu.»

«Konuşacakmış!» dedi Butch. «İşimizi bitirince—»

«Kapa çeneni, Allahını seversen!» dedi asker. «Kasabadaki herkesin—»

«Söyle onlara!» dedi Mc Lendon. «De ki, bu kasabada bir beyaz kadının böyle—»

«Gidelim, gidelim: öbür araba geldi.» İkinci araba sokağın ağzındaki bir toz bulutundan vızıldayarak kaydı. Mc Lendon arabasını çalıştırıp öne geçti. Toz, sis gibi yayılıyordu sokağa. Sokak lambaları sudalarmışçasına haleli asılıydılar. Kasabanın dışına yöneldiler.

Tekerlek izleriyle dolu yol dik açılarla döndü. Yolun üstünde de asılıydı toz, ve tüm arazinin üstünde. Zenci Mayes'in gece bekçiliği yaptığı buzhanenin karanlık oylumu gökyüzüne karşı yükseldi. «Burada dursak daha iyi olmaz mı?» dedi asker. Mc Lendon yanıt vermedi. Arabayı hızla ileri atıp kayarak durdurdu, farlar boş duvarda parıldayarak.

«Şimdi dinleyin çocuklar,» dedi berber; «eğer buradaysa bu onun yapmadığını kanıtlamaz mı? Öyle değil mi? O olsa kaçardı. Kaçardı anlamıyor musunuz?» İkinci araba da gelip durdu. Mc Lendon indi; Butch yanına fırladı. «Dinleyin çocuklar,» dedi berber.

«Işıkları söndürün!» dedi Mc Lendon. Soluksuz karanlık yakına geldi. Akciğerlerinden başka ses yoktu karanlıkta, iki aydır içinde yaşadıkları kavrulmuş tozda hava ararlarken; sonra Mc Lendon'la Butch'un ayaklarının azalan hışırtısı, ve birazdan Mc Lendon'ın sesi:

«Will!.. Will!»

Doğuda, alçaktaki ayın solgun kanaması arttı. Bayırın, gümüşi havanın, tozun üstünde kabardı, öyle ki soluk alıyor, yaşıyorlardı sanki, eritilmiş bir kurşun kâsede. Ne gecekuşunun ne de böceklerin sesi vardı, solumalarından ve kısalan metalin arabaların çevresindeki belli belirsiz tıkırtısından başka hiçbir ses. Gövdeleri birbirlerine dokunduğunda sanki kuru kuru terliyorlardı, daha fazla nem gelmediği için. «Tanrı aşkına!» dedi bir ses; «gidelim buradan.»

Ama kımıldamadılar öndeki karanlıktan hırçın sesler çıkmaya başlayana dek; sonra inip soluksuz havada beklediler gergin gergin. Başka bir ses vardı: bir üfleme, soluğun ıslık çalan verilişi, Mc Len-

don'ın fısıltılı küfredişi. Bir süre daha durdular, sonra ileri koştular. Tökezleyen bir yığın halinde koştular, bir şeyden kaçıyormuş gibi. «Gebertin, gebertin piçi,» diye fısıldadı bir ses. Mc Lendon geri itti onları.

«Burada değil,» dedi. «arabaya bindirin.» «Gebertin, gebertin kara piçi!» diye mırıldandı bir ses. Zenciyi arabaya sürüklediler. Berber arabanın yanında beklemişti. Terlediğini hissedebiliyor, midesinin sancılanacağını biliyordu.

«Ne oluyor, kaptanlar?» dedi zenci. «Ben bir şey yapmadım. Yemin ederim Mr John.» Birisi kelepçe çıkardı. Meşgulce çalıştılar zencinin çevresinde bir kazıkmış gibi, sakin, dikkatli, birbirlerinin önüne sokularak. Zenci kelepçeye boyun eğdi, ıslak yüzden ıslak yüze yavaşça, durmaksızın bakarak. «Buradakiler kimler oluyor, kaptanlar?» dedi, yüzlerini görmek için eğilerek ta ki onlar soluğunu hissedebilene, terli pis kokusunu koklayana dek. Bir iki isim çağırdı. «Siz ne yaptığımı söylüyorsunuz, Mr John?»

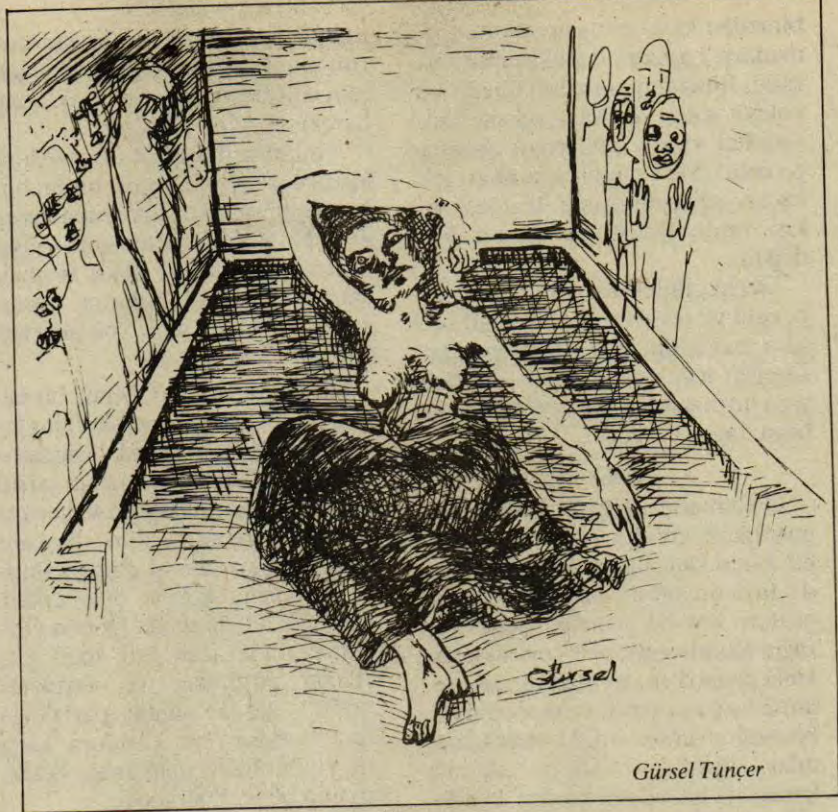
Mc Lendon hızla arabanın kapısını açtı. «Bin!» dedi.

Zenci kımıldamadı. «Bana ne yapacaksınız, Mr John? Ben bir şey yapmadım. Beyaz kardeşler, kaptanlar, ben bir şey yapmadım. Yemin ederim.» Bir başka isim çağırdı.

«Bin!» dedi Mc Lendon. Zenciye vurdu. Ötekiler soluklarını kuru bir ıslıkla kovup rasgele darbelerle vurdular; zenci fırıldandı ve küfür etti, kelepçeli elleri yüzlerini süpürdü, berberin ağzının üstünü yardı, ve berber de vurdu ona. «Buraya getirin,» dedi Mc Lendon. Zenciyi ittiler. Zenci karşı koymayı bırakıp bindi, ötekiler yerlerini alırlarken sakince oturdu. Berberle askerin arasına oturup iki adama değmeyecek şekilde kollarını bacaklarını topladı, gözleri sakince, durmaksızın yüzden yüze giderken. Butch yan basamakta tutundu. Araba hareket etti. Berber mendiliyle ağzını temizledi.

«Neyin var, Hawk?» dedi asker.

«Hiç,» dedi berber. Anayola çıkıp kasabanın ters yönüne döndüler. İkinci araba tozun içinde

Gürsel Tunçer

kaldı. Yollarına devam ettiler, hızlanarak; son evlerin saçakları geride kaldı.

«Kahrolası, bok gibi kokuyor!» dedi asker.

«Halledicez, halledicez,» dedi Mc Lendon'ın yanındaki işportacı. Yan basamakta Butch sıcak hava hücumuna doğru küfür ediyordu. Berber aniden öne uzanıp Mc Lendon'ın koluna dokundu.

«Ben ineyim, John», dedi.

«Atla git, zenci aşığı,» dedi Mc Lendon başını çevirmeden. Yavaşça sürüyordu arabayı. Arkalarında ikinci arabanın kaynaksız ışıkları tozda parıldıyordu. Birazdan dar bir yola döndü Mc Lendon. Yol, kullanılmamaktan tekerlek olukları olmuştu. Terkedilmiş bir tuğla ocağına -sıra sıra kırmızı toprak yığınları ve yabani otla asmaya boğulmuş dipsiz sarnıçlara- gidiyordu. Bir zamanlar otlak olarak kullanılırdı burası, günün birinde sahibi katırlardan birini kaçırana dek. Sarnıçların içinde uzun bir sopayla dikkatle dolandıysa da diplerini bulamamıştı bir türlü.

«John,» dedi berber.

«Atla öyleyse,» dedi Mc Lendon, oluklar boyunca hızla sür-ken arabayı. Berberin yanı zenci konuştu:

«Mr Henry.»

Berber koltuğun kıyısına otur Yolun dar tüneli hızla akıp ge yordu. Hareketleri sönmüş bir o ğın yanışı gibiydi: daha soğuk bütünüyle ölü. Araba oluk oluğa tutunuyordu.

«Mr Henry,» dedi zenci.

Berber öfkeyle kapıyı sarsmaya başladı. «Hey, dikkat et!» dedi asker, ama adam kapıyı tekmeleyip açmış, yan basamağa sıçramıştı. Asker, zencinin üstünden uzanıp tutmaya çalıştı onu, ama çoktan atlamıştı. Araba hızını değiştirmeksizin yoluna devam etti.

Atlamanın hızı gürültüyle savurdu onu hendeğin içine, toz-kılıflı yaban çalılarının arasına. Toz, çevresinde esti, ve ince, özsusuz sapların şiddetli kırılması içinde nefesi kesilerek, öğürerek yattı ikinci araba da geçip gidene dek. Sonra kalkıp anayola çıkana dek yürü pallayarak, elleriyle erini fırçalayarak, sonra kasaba tarafına döndü. Ay daha yüksekteydi, yükseğe, derken tozun dışına çıkarak;

birazdan kasaba tozun altında ışıldamaya başladı. Topallayarak yürüdü. Birazdan arabaları duydu ve yoldan çıkıp, arabalar geçene dek yeniden yaban çalılarının arasına çömeldi. Mc Lendon'ın arabası arkadan geliyordu şimdi. İçinde dört kişi vardı, Butch yan basamakta değildi.

Geçip gittiler; toz yuttu arabaları; ışıltı ve ses yitip gitti. Tozları bir süre asılı kaldı, ama çok geçmeden süreğen tozca yine emildi. Berber yola tırmandı, topallayarak kasabaya doğru yürüdü.

IV

O Cumartesi akşamı yemek için giyinirken ateşten farksızdı kendi eti. Elleri kancalar ve gözler arasında titriyor, ateşli ateşli bakıyordu gözleri; kıvırcık, çıtırtılı saçları tarağın altında girdaplar çeviriyordu. Hâlâ giyinirken, en şeffaf iç takımlarını ve çoraplarını ve yeni vual elbisesini giyerken arkadaşları uğradılar, oturdular, «Dışarı çıkacak kadar iyi hissediyor musun kendini?» dediler, gözlerindeki o aynı gösterişli, karanlık ışıltıyla. «Sarsıntıdan hangi ara kurtuldun, ne oldu, söylemelisin bize. Ne dediğini, ne yaptığını filan.»

Yapraklı karanlıkta, meydana doğru yürürlerken, derin derin solumaya başladı, dalmaya hazırlanan bir yüzücü gibi, titremeyi kesene dek, diğer dördü korkunç sıcak yüzünden ve onun için endişelendiklerinden ağır ağır yürürlerken. Meydana yaklaştıklarında yine titremeye başladı, başı yukarıda yürürken, yumrukları iki yanında sıkılı, kendisiyle ilgili sesler mırıltılı, bir de o ateşli, parıltılı niteliğiyle gözlerinin.

Meydana girdiler, o grubun ortasında, taze elbiseleri içinde narin narin. Daha kötü titriyordu. Daha, daha yavaş yürüyordu, çocukların dondurma yemesi gibi, başı yukarıda ve gözleri parlak yüzünün o bitkin sancağı içinde, oteli geçerek ve iskemlelerdeki ceketsiz işportacılar kaldırım boyunca ona bakınarak: «Şu işte, gördün mü? Ortadaki pembeli.» «O bu mu? Zenciye ne yaptılar peki? Yoksa—» «Tabii. O iş tamam.» «Tamam ha?» «Tabii. Küçük bir seyahate çıktı.» Ardından market, delikanlıların bile kapı önünde koltuklara yayılıp şapkalarını tıkırdattıkları, o geçerken gözleriyle kalçalarının ve ayaklarının hareketini izledikleri yer.

Yollarına devam ettiler, beylerin kaldırılan şapkalarını, birdenbire kesilen hürmetkar,koruyucu sesleri geçerek. «Görüyor musun?» dedi arkadaşları. Sesleri ıslıksı sevincin uzun, ikircikli iç çekişlerine benziyordu. «Bir tane zenci yok meydanda. Tek bir tane bile.»

Sinemaya vardılar. Minik bir periler ülkesi gibiydi aydınlatılmış lobisi ve korkunç ve güzel değişmeleri içinde yakalanmış yaşamın renkli litograflarıyla. Dudakları sızlamaya başladı. Karanlıkta, film başladığında, bir şeyi kalmayacaktı; kahkahasını bastırabilir ve öyle erken, öyle hızlı tükenmezdi. Dönen yüzlerin önünde acele etti, hafif şaşkınlığın mırıltıları, ve alıştıkları yerlerini aldılar gümüş parlaklığa karşı koridoru ve koridora karşı çifter çifter gelen delikanlılarla kızları görebileceği sıradaki.

Işıklar çekildi; pembe gümüşe döndü, ve hemen gözler önüne serildi yaşam, güzel ve tutkulu ve hazin, delikanlılarla kızlar hâlâ girerlerken, yarı karanlıkta güzel kokulu ve ıslıksı, çiftlenmiş sırtları narin ve düzgün siluetler halinde, ince, hızlı gövdeleri acemi ve pek genç, ötelerinde gümüş hayal çoğalırken, kaçınılmaz bir biçimde çoğalır, çoğalırken. Gülmeye başladı. Gülmesini bastırmaya çalışırken daha çok ses yaptı; başlar dönmeye başladı. Hâlâ gülerken, arkadaşları kaldırıp dışarı çıkardılar, ve kaldırımda dikildi, yüksek, uzatılmış bir notada gülerek, taksi gelip bindirilene değin.

Pembe vualini ve şeffaf iç takımlarını ve çoraplarını çıkarıp yatağa yatırdılar, şakakları için buz kırdılar, doktor çağırdılar. Doktorun yerini öğrenmek zor oldu, bu yüzden susturulmuş ünlemlerle hizmet ettiler ona, buzu yenileyerek, yelpazeleyerek. Buz taze ve soğukken gülmeyi kesti, bir süre sakince yattı, yalnız hafiften inleyerek. Ancak çok geçmeden tekrar fışkırdı kahkahalar ve çığlıklarla yükseldi sesi.

«Şşşşşşşşşşş! Şşşşşşşşşşşş!» dediler, buz paketini tazelerken, saçlarını okşarken, içindeki grileri ararken; «Zavallı kız!» Sonra birbirbirlerine:«Sence sahiden bir şey oldu mu?» gözleri karanlıkça ışıltılı, gizemli ve tutkulu. «Şşşşşşşşş! Zavallı kız! Zavallı Minnie!»

V

Mc Lendon arabasını zevkli yeni evine sürdüğünde gece yarısıydı. Bir kuş kafesi kadar biçimli ve taze ve neredeyse o kadar da küçüktü evi, temiz, yeşil-beyaz boyasıyla. Arabasını kilitledi, verandaya çıkıp içeri girdi. Karısı okuma lambasının yanındaki iskemleden kalktı. Mc Lendon eşikte durdu, karısı gözlerini yere indirene dek dik dik baktı ona.

«Saate bak,» dedi, kolunu kaldırıp işaret ederek.Karısı önünde duruyordu, başı önde, ellerinde bir dergi. Yüzü solgun, gergin, bitkin görünüşlüydü. «Ne zaman geldiğimi görmek için böyle dikilip beklememeni söylemedim mi sana?»

«John,» dedi kadın. Dergiyi yere koydu. Mc Lendon topukları üstünde dengelenip sıcak gözleriyle, terleyen yüzüyle kadına baktı.

«Söylemedim mi sana?» Kadına doğru ilerledi. O zaman gözlerini kaldırdı kadın. Mc Lendon omuzundan yakaladı: Hareketsiz duruyordu kadın, ona bakarak.

«Yapma, John. Uyuyamadım... Sıcaktan filan. Lütfen, John. Acıtıyorsun.»

«Söylemedim mi sana?» Kadını bıraktı, yarı vurup yarı fırlatıp iskemleye doğru, ve oraya serildi kadın, sessizce odadan çıkışını seyretti.

Koridoru geçti, gömleğini yırtarak çıkarıp karanlıkta, kafesli verandanın gerisinde durdu, gömleğiyle başını ve omuzlarını sildi, gömleği attı. Belinden tabancasını çıkarıp yatağın yanındaki masaya koydu, yatağa oturdu, ayakkabılarını çıkardı, kalkıp pantolonunu bacaklarından kaydırdı. Şimdiden terliyordu yine, eğilip öfkeyle gömleği arandı. Sonunda buldu, tekrar vücudunu kuruladı, ve, vücudu tozlu kafese bastırılmış, soluk soluğa durdu. Hiçbir kımıltı, hiçbir ses, tek bir böcek bile yoktu. Karanlık dünya gözkapaksız yıldızların ve solgun ayın altında hasta hasta yatıyor gibiydi. ●

FREUD VE YENİ-FREUDCULUK-3

Yeni- Freudculuk

Hazırlayan:
Oğuz Özügül

Yeni-Freudculuk yüzyılımızın yirmili yıllarında biçimlenmiş ve ortaya çıkmıştır. *Freud* tarafından insanın «biyolojikleştirilmesi»ne karşı çıkan ve Freudcu itkilerin ya da komplekslerin etkisini azaltan Yeni-Freudculuk, *Freud*'un duruk ve karamsar kuramını, kişiliği birlikte belirleyen toplumsal-kültürel etkenleri de bu kurama katarak, aştığını sanmıştır. Kimi Yeni-Freudcuların kanısına göre, toplumsal-kültürel etkenlerin Freudcu kurama dahil edilmesi, bilimsel öğretinin tümleyici kuramlarıyla Freudculuğun çok yönlü bir bilim halinde birleşmesidir.

Gerçekte ise toplumsal-kültürel etken daha *Freud*'da gerçeklik ilkesi biçiminde görülmekteydi. Ve bu tasarım aslında 18. yüzyıl Aydınlanmacılar'ının «Çevre Kuramı»nı bilinçsiz bir biçimde yeniden canlandırmaktan başka bir şey de değildir. Ayrıca bu tasarımın içerdiği çelişkiler zamanında açık seçik ortaya çıkarılmış ve bilimsel öğretinin, bu tasarıma yöneltilen eleştirilerden ve sözü geçen tasarımın giderek aşılmasından ortaya çıktığı da gösterilmiştir.

WILHELM REICH (1897-1957)

Gelişimi içinde birçok aşamadan geçen *Reich* için, biyolojik-bedensel koşullu cinsel itki ruhsal yaşamda belirleyici bir rol oynamaktadır. Demek ki, *Fromm* gibi, *Reich* da bağımsız bir öldürmę ya da tahrip itkisinin, hem de temel bir itki olarak, varlığını yadsımaktadır. *Reich*'a göre tahrip itkisi daha çok libidonun gelişmesinden türetilmiştir, libido-yığılımının bir sonucudur, yani cinsel itkinin toplumsal koşullu engellenişidir. Böylece toplum olumsuz-moment olarak ortaya çıkmakta, cinsel itkiyi engelleyerek yıkıcılığa, tahribe neden olmaktadır. *Reich, Freud*'un tarihsel olmayan, tutucu gerçeklik ilkesi anlayışını, bu gerçekliğin aslında toplum olduğunu belirterek açıklığa kavuşturduğunu ileri sürmüştür. Daha sonra bu alana yeni düşünceler getirmeyen *Marcuse* ise, *Reich*'ın savlarını yinelemekten başka bir şey yapmamıştır.

Reich ayrıca psiko-analizin diyalektik olduğunu da savunmuştur: Gereksinim, itkilerin bastırılması ve bu bastırılışa karşı çıkıştan oluşan bir üçleme bulunmaktadır. Usçu çabalar birincildirler. Bir etkinliğin ussal ya da usdışı olup olmadığını, toplum için taşıdığı önem belirlemektedir. Ancak *Reich* «bireyin toplumsal etkinliğinin itkisel kökleri»ni de yadsımamaktadır. İki üç nokta arasında, yani ekonomik yapı ile ideolojik üstyapı arasında toplumsallaştırılmış insanın psikolojisi etkinlik göstermektedir. Bir yandan, topluma bağımlı olduğu için, libido-gelişimi iki aşamalıdır. Öte yandan, işgücü olarak yüceltilmiş libido üretici güce dönüştüğü için, belirleyici bir öğe biçiminde toplumsal yaşama karışmaktadır. Demek ki *Wilhelm Reich* da toplumsal-olan ve ruhsal-olana ilişkin ikici (dualist) kuramı savunmaktadır.

Reich, *Freud*'un itki öğretisini terketmemiş, sadece bu öğreti içinde itkilerin toplumsal dönüşümüne yer vermiştir. Emeği de libido gelişiminden türetmiştir: Emek, *Freud*'da olduğu gibi, yüceltilmiş itkidir. İtkiler tarafından belirlenenler, öte yandan toplum tarafından dönüştürülmektedirler. Bu durumda burada öznel, biyolojik itkilerle ekonomik koşulluluklara ilişkin bir ikicilik (Dualizm) daha önce de sözü geçen psiko-fizyolojik bir koşutçuluk (Paralelizm) söz konusu olmaktadır.

Reich'ın tasarımı aslında Freudcu yönsemeleri güçlendirmekte, ve bu da kendisini anarşist eğilimli aydınların peygamberi durumuna getirmektedir: eğer insanoğlu, cinsel enerjisinin gelişimini engelleyen toplum tarafından yıkıcılığa itiliyorsa, ve bunu da toplumun temsilcisi olarak özellikle aile etkiliyorsa, o zaman yeni, saldırgan olmayan bir insanın oluşturulması, toplumsal engelin dışlanması, engelleyici bir kurum olarak ailenin aşılması, toplumsal-ailevi otoriter eğitimin yerini otoriter olmayan, cinsel yönden özgür bir eğitimin alması gerekmektedir. Böylece artık yıkıcılıktan ve bağımlılıktan kurtulan insan, sömürülmesine de izin vermeyecektir. Sonuç olarak *Reich*'ın kuramı bir «cinsel ekonomi» tasarımı, yani sözümona *Marx*'ın toplumbilimsel temeliyle *Freud*'un psikolojik temeli üzerinde yükselen, kitlesel-psikolojik ve cinsel-toplumbilimsel bir bilim durumuna gelmiş-

tir. Bunun bir yanılgı olduğu, gerçekte burjuva bireyciliği ile burjuva «Çevre Kuramı»nı birleştirdiği daha önce de belirtilmiştir.

Reich 1933 yılında faşizmi (daha doğrusu kendi faşizm anlayışını) ve kökenini çözümlemeye çalışmıştır. Ne var ki, bunun için kaleme aldığı «Faşizmin Kitle Psikolojisi» adlı kitabı, faşizmin iktidara gelişinin gerçek nedenlerini meydana çıkarmaktan çok uzaktır. Bu kitapta faşizmin psiko-analitik yönteme bağlı kalınarak itki-yapısal, cinsel yönden temellendirilişi, *aynı* nedenlerle sadece birkaç ülkede karşılaşıldığı, öteki ülkelerde ise bu nedenler görülmediği için gerçekle bağdaşmamaktadır ve hiçbir yararı da yoktur. Ve buna göre faşist egemenliğin gerçek nedenlerini de oluşturamazlar. Faşizmin psiko-analitik temellendirilişinin «derinliği» şu örneklerle de güncelleştirilmektedir: «Cinsel itkinin engellenişi ekonomik baskı altındaki insanı yapısal olarak, kendi maddi çıkarlarına karşı davranacak, hissedecek ve düşünecek şekilde değiştirmektedir. Bu ise, ideolojik yönden burjuvaziyle uyum sağlamak anlamına gemektedir.» Bu sav, faşist diktatörlüğün sorumluluğunu libidodan kaynaklanan nedenlere yüklemektedir: Faşizm, cinsel itkinin engellenişinin sonucudur.

Ya da *Reich*'in, militarizmin kitleleri etkiler duruma nasıl geldiğini açıklayan savını alırsak: «Militarizmin etkisi, kitlesel-psikolojik olarak önemli ölçüde libidodan kaynaklanan bir mekanizmaya dayanmaktadır; üniformanın cinsel etkisini, resmi geçitlerin ritmik yetkinliğe ulaştıkları için erotik duyguları uyaran etkisini, militarist görünüşün teşhirci niteliğini eğitim görmüş politikacılarımıza oranla bugüne kadar bir hizmetçi kız ya da sıradan bir memur daha iyi anlamıştır.»

Militarizmin kitleleri etkileyebileceğinden kimse kuşku duymamaktadır; ama bu, genellikle üniformadan değil, tamamen başka ideolojik temel yapılardan, özellikle de cinsel değil, tarihsel-toplumsal yönden açıklanabilecek olan milliyetçilikten ileri gelmektedir. Ritimle cinsellik arasında ilişkilerin bulunduğu doğrudur, ama makinenin tekdüze ritminin cinsel duyguları uyaran etkisinden çıkarak bunu genel bir sav durumuna getirmekse yanlıştır. Ritim ile cinsellik açık seçik, dolaysız bir tarzda birbirlerine bağlı değildirler.

Reich antisemitizmi de (Yahudi düşmanlığı) benzer şekilde «açıklamaktadır.» «Birisi annenin yüzüne kırbaçla vurduğu zaman, teşekkür ederim! O da bir insandır! mı dersin? Hayır, o insan değil, bir canavardır! Yahudi'nin anamız Almanya'ya yaptığı kötülükler saymakla bitmez, ve bugün de durum değişmemiştir! Yahudiler ırkımızı bozmuş ve gücümüzü kırmıştır...» *Goebbels*'in bu sözlerini *Reich* şöyle yorumlamaktadır: «Okurların bilinçsiz ruhsal yaşamını yazıcı tarafından bilinçsizce kaleme alınmış tümcelerin nasıl etkilediğine karar verebilmek için, işlenen cinsel suçların ve cinsel isteklerin cezası olarak iğdiş edilme tasarımının önemini bilmek, kuttörensel cinayet düşlemlerinin, antisemitizmin cinsel-psikolojik içyüzünü kavramak ve küçük burjuvaların cinsel suçluluk duygusunu ve de cinsel korkusunu doğru değerlendirmek bir zorunluluktur. İşte nasyonal sosyalistlerdeki antisemitizmin psikolojik kökleri burada bulunmaktadır.»

Antisemitizm Alman faşizminin ideolojisinde doğallıkla bir rol oynamaktadır, ama İtalya, İspanya, Portekiz, Şili ve Yunanistan'daki faşist ideolojiler içinde gördüğü işlev aynı değildir; hele İsrail'deki faşist eğilimli güçlere ne demeli; bu tür psiko-analitik gevezelikler karşısında bu güçlerin varlığı bir giz perdesinin ardında kalmamakta mıdır? Ayrıca Nazi ideolojisi Yahudi düşmanlığını, «tırtıklayıcı» (Yahudi) ve «yaratıcı» (ari ırk) sermayeleri birbirlerinden ayırarak «anti-kapitalizmle» birleştirmiştir. Böylece Krupp, Thyssen gibi tekellere yardımcı olmakla kalmayıp, Yahudiler'in elindeki büyük satış mağazalarının baskısı altında kalmış olan küçük işletme sahiplerini de kendi yanına çekmiştir. Hatta *Reich* gamalı haçı bile, cinsel birleşme anındaki iki vücudun simgeleştirilmesi biçiminde yorumlamıştır! Sözde bu simgeyle Naziler derindeki bilinçsiz ruhsal katmanları uyarmışlardır.

Seçmeci (eklektik) bir biçimde birleştirdiği psiko-analizle bilimsel öğretiye dayanarak *Reich* bir «cinsel-politik» hareket geliştirmiştir. Bu, kapitalizmdeki reel cinsel baskıya bağlı sözde geniş bir kitle hareketi olacaktı. Psiko-analitik cinsel aydınlatma ile insanın özyapısı o denli değişecekti ki, otoriter koşullar altındaki yaşamın yükümlülüklerinden kaçınacak, yaşamını kendi düzenleyecekti. Bütün bunların ardında, insanın kendi kendini gerçekleştirmesine ilişkin görüş açısı bulunuyordu. Bu ise, eğer bireyler kendi kendilerini özgürce gerçekleştirme olanağına sahip olsalardı, önceden istikrar kazandırılmış bir çeşit toplumsal uyumun sağlanabileceğini savunan eski burjuva anlayışının («Manchester Liberalizmi») örtük bir biçimiydi. Ayrıca bu görüş hem burjuva ideolojisinin klasik bir biçimi, hem de atmışlı yıllardaki itki-yapısal yönelimli anti-otoriter hareketin ilk biçimiydi.

Öte yandan *Reich* itki-engellenişinin, kişiliği otoriter yönden değiştirecek şekilde etkilediği görüşünden hareket ediyordu. İtki-engellenişi, çalışan kitlelerin hareketinde otoriter, sonuç olarak burjuva örgütlenme biçimine yol açmıştır. *Reich* çalışan kitlelerin hareketindeki bu değişikliğin itki-yapısal temelini de, kitlelerin yaşam düzeyinin yükselmesinde görmektedir. Bu ise, varsıl topluma ilişkin oportünist kuramın çeşitlemesinden başka bir şey değildir. İlk-burjuva dönemindeki kitlesel yoksulluktan farklı olarak bu yükselen yaşam düzeyi, *Reich*'a göre, sınıflar arası çelişkilerin azalmasına neden olmaktadır. Bütün bunlar, toplumun zorladığı cinsel çileciliğin, itki-engellenişinin olumsuz işlevine ilişkin Freudcu savdan kaynaklanmaktadır. Ne var ki *Reich* bu noktada çelişkili bir kanıt öne sürmektedir: İnsanoğlu bir yandan cinsel itkilerinin engellenmesiyle otoriter, saldırgan, yıkıcı bir duruma gelmektedir, ki bunu *Freud*'da oğulların ilkbabaya karşı, cinsel itkilerini

«engelleyen» tek başına cinsel hak iddia etmesine karşı başkaldırmaları biçiminde görürüz. Ama *Reich* başkaldırma ile saldırganlığı bir tuttuğu için, aynı insanın engelin kalkması nedeniyle birdenbire başkaldırıdan vazgeçer duruma gelişi bir çelişkiyi içermektedir. Demek ki bu kişi, bir yandan itki-engellenişi nedeniyle baskıya boyun eğecek, öte yandan engeller kalktıktan sonra artık baskıya karşı çıkmayacaktır, yani aslında yine de bu baskıya boyun eğecektir! *Reich* da *Freud, Fromm, Marcuse* gibi, otorite, baskı ve saldırganlığı itki sakımından türetmektedir.

Günlük yaşam koşulları, *Reich*'a göre, çalışan kitleleri küçük burjuvalaştırmaktadır. Eğer çalışan kitleler köklü toplumsal dönüşümler için yerine getirmek zorunda oldukları görevlerine bağlı kalmak istiyorlarsa, o zaman günlük yaşam koşullarının değiştirilmesi gerekmektedir. *Reich* bu durumu, kitlelerin siyasal ve ekonomik mücadelesini tamamlayacak zorunlu bir koşul olarak değerlendirmektedir. Demek ki *Reich* yaşamı iki faklı dünyalara ayırmaktadır. Biri tüm insanları etkileyen küçük burjuva tekdüzeliği, öteki de, kanısına göre, yaşamı küçük burjuva tekdüzeliğinden daha az etkileyen ekonomik alandır. *Reich* çalışan kitlelerin sanki serbest zamanları sırasında, temel ekonomik ilişkilerce belirlenen sınıfsal ilişkiler mekanizmasından kendilerini kurtarabilecekleri izlenimini uyandırmaktadır. İşgücünün yeniden-üretim koşullarının, yani serbest zaman koşullarının da, üretim süreci dışında gerçekleştirilemeyeceğini *Reich* pek anlamış gibi görünmemektedir. Başka bir deyişle: *Reich* serbest zaman ve altyapı sorunlarının üretimden ayrı yaşam alanları olmadıklarını, bu alanlar içinde biçimlenen toplumsal ve bireysel gereksinimlerin, sonuçta üretimin gereksinimleri ve olanakları tarafından belirlendiğini kavramamıştır. İşte bu nedenle kapitalizmin ekonomisi, çalışan kitlelerin beğenisine, eğlence tarzına kendi yasalarını zorla benimsetmektedir.

Çalışan kitlelerin, kazandıkları parayı büyük bölümüyle sadece işgüçlerini yeniden-üretmek için harcadıkları göz önüne alınmasa bile, *Reich*'in görüşlerinde yine de gereksinime ve tatmin edilmesine ilişkin duruk bir kavram açık seçik göze çarpmaktadır. *Reich* artan emek üretkenliğini ve yoğunluğunu, yeni gereksinim yapılarını ve tatmin edilme olanaklarını göz önüne almamakta, yeni üretim koşulları altında biçimlenen gereksinimlerle tatmin edilme olanaklarının da, yalnız üretim alanını değil, toplumsal yaşamın bütününü belirleyen emekle sermaye arasındaki temel çelişkide en küçük bir değişikliğe bile yol açmadığını görmemektedir.

Daha sonra *Herbert Marcuse* ile sağ ve «sol» revizyonizmin düşüncelerini etkileyecek olan *Reich*'ın görüşlerinin ardında *Sigmund Freud*'un itki tasarımları, itkisel doyumsuzluğun saldırganlığa ve baskıya yol açtığını öne süren varsayım bulunmaktadır. Bu da, gereksinimlerin karşılanış düzeyi yükseldikçe saldırganlık ve baskıda bir azalmanın görüleceği varsayımıyla tamamlanmaktadır. Gereksinimlerin karşılanış düzeyinde görülen yükseliş, çalışan kitlelerin «saldırganlık ve baskı eğilimini» körletmektedir; yani bunun anlamı; kitlelerin köklü toplumsal dönüşümlere olan ilgi ve eğilimi giderek azalmaktadır. Gereksinimlerin karşılanmayışı ile artan saldırganlık arasında içsel bir bağ bulunduğu bilimsel olarak kanıtlanmamıştır. Asıl sorun, yani nitelikçe değişmiş bilinç ve toplumsal dönüşümler için mücadeleye hazır olma sorunu, gereksinimlerin karşılanışı ile saldırganlık eğiliminin ilişkilerine değil, kitleler içinde öznel bir etkenin etkisine bağlıdır.

Wilhelm Reich ve *Herbert Marcuse*'ün psiko-analitik söylenceleri, çalışan kitlelerin başlangıçta karşılaştıkları sefalet biçimini günümüz için de geçerli saymasıyla nitelenmektedir. *Reich* ve çömezleri barbar, yayılımcı savaşların neden olduğu özgül, «modern» sefalet biçimlerini görmezlikten gelmektedirler. Ayrıca ne «geleneksel» ne de «modern» sefalet biçimleri kendiliğinden nitelikçe değişmiş bir bilinç oluşturamazlar. Gereksinimlerin karşılanmasıyla nitelikçe değişmiş bilincin ortadan kalktığını savlayan görüş, yoksullukla nitelikçe değişmiş bilinç arasında doğrudan bir bağlamın bulunduğunu öngörmektedir. Bu ise, birçok nedenden dolayı yanlıştır.Bu görüş,yoksullaştırılanların sefaletleri konusundaki varolan olgusal bilgiyle durumlarının daha derin olan bağlamına ilişkin kuramsal-nedensel bilgiyi birbirine karıştırmaktadır. Varlık ve bilinç arasındaki ilişki bakımından da mekanik-maddeci bir sav olan bu görüş, nitelikçe değişmiş bilinci, dönüştürücü gücü tüketim ve üleşim alanıyla birleştirmektedir.Bu görüş, nitelikçe değişmiş bilince ulaşma olanağının nesnel temellerini, yani çözülmez yayılımcı çelişkileri, barbarlığı, sistemin bunalımlarını ve savaşları gözardı etmektedir.

Wilhelm Reich daha sonra toplumcu düzeni eleştirirken gerçek konumunu açıklamış ve kuramının bireyci özünü açıkça ortaya koymuştur. «Cinsel Devrim» adlı kitabının ikinci bölümünden anlaşılacağı üzere, cinsel devrim kendisine kültürel devrimin özü olarak görünmektedir. Bu da, *Freud*'un itki öğretisinden çıkarsanmış bir sonuçtan başka bir şey değildir. *Reich*' a göre ana sorun, toplumcu düzenin siyasal iktidarınca alınan önlemler karşısında bireysel özgürlüğü savunmaktadır. *Reich* için, gereksinimleri olan bir «insan doğası» vardır, ve *Reich* bu doğayı «ahlak»ın karşısına çıkarmaktadır. *Reich*'daki bu «insan doğası» ve gereksinimleri tarihsel değildir, toplum dışıdır; ayrıca maddi koşulların bu tür tarihsel olmayan gereksinimlere uyması gerekmektedir, yoksa gereksinimlerin ekonomik koşullara değil. *Wilhelm Reich* burjuva konumlarını sadece tersyüz etmektedir; ne var ki salt yadsımak, bu konumların aşılması, «ortadan kaldırılması» anlamına gelmemektedir.

ERICH FROMM (1900-1980)

Psiko-analizle bilimsel öğretiyi başarıyla birleştirmek için çaba harcamış olan *Erich Fromm*, birçok «solcu» tarafından *Freud* eleştirmeni olarak değerlendiril-

miştir. Ancak bu, çeşitli nedenlerden dolayı yanlış bir varsayımdır. Birincisi, *Fromm* bilimsel öğretiyi varoluşçu tarzda yorumlamıştır, yani değiştirmeye kalkışmıştır. İkincisi, *bu* «bilimsel öğreti»ye, hâlâ hümanist mirasa bağlı kalındığını, siyasal-olanın işlevinin abartıldığını, insandaki usdışı-olanın kavranılmadığını öne sürerek yaklaşmıştır. *Freud*'un kültür kuramıyla öldürme ve yaşama itkileri tasarımını terketmesine karşın, *Fromm* ruhsal-olanın «yaşam pratiği»ne uyması ile bu pratiğin ruhsal-olana dayandırılması düşünceleri arasında bocalamıştır. Toplumsal yaşamın, insandaki ussal ve usdışı güçlerin temel çatışkısından kaynaklandığına ilişkin Freudcu savı benimseyen *Fromm,* usdışı güçlerin belirleyici olduklarını söylemiştir. Fizyolojik temellere dayalı itkilerden kaynaklanan uyarımlara boyun eğdiğimizi kanıtladığı için psiko-analizin bir doğabilim ve bilince altasıralı bir işlev yüklediği için de *maddeci* olduğunu öne süren *Fromm*'un «maddeciliği» biyolojik-yaşam felsefi bir niteliktedir.

Peki ama, bilincin karşısında birincil olan bu öğe hangisidir? Bu, bilinçsiz-olana ilişkin bilinç altında etkinlik gösteren bir yapıdır; kendisini özel ve kolektif ideolojiler içinde belli etmektedir. Demek ki, *Fromm*'un maddeciliğindeki «madde» itkisel yaşamımızdan, biyolojik maddi-olandan başka bir şey değildir; genelde ise, tüm psiko-analitik ideolojide olduğu gibi, doğabilimsel (biyolojikçi) bir maske ardına gizlenmiş burjuva ideolojisidir.

Ne var ki *Fromm,* bu psiko-analizin *tarihsel* olduğunu da savunmaktadır; çünkü itkisel yapı, yaşam koşullarının başlangıçtan bu yana varolan biyolojik yapı özellikleri üzerindeki etkisinden, yani bireyle kültür arasındaki karşılıklı ilişkiler yüzünden oluşmaktadır. Ancak bu da bir kurgudan (spekülasyon) öteye gitmemektedir.

Fromm'a göre korunma itkisi başattır; cinsel itkiler de uyma yetisi göstermektedirler. İtkilerin uyum sağlaması etkin ya da edilgin tarzda gerçekleşebilir. Bireyden topluma geçiş de kendisini burada dışavurmaktadır. Toplum ise, bireysel-olanla toplumsal-olanın, bireysel ve toplumsal psikolojinin birbirleriyle ilişkide bulunduğu, bireysel etkinliklerin bir toplamı, bir yığılımıdır. Demek ki *Fromm*'da bilimsel bir toplum kavramı yoktur. Kanısına göre, tarihsel maddecilik ancak psiko-analizle «tamamlanabilir».

İtkisel aygıt, *Fromm*'a göre, biyolojiktir; toplumsal altyapının zorunlu önkoşuludur, ama tarihsel olarak aktarılmış bir tarzda ortaya çıkmaktadır, ve büyük ölçüde değiştirilebilir. Toplumsal-psikolojik süreçler, itkisel aygıtın toplumsal-ekonomik duruma etkin ya da edilgin bir şekilde uymasıdır. Toplumsal-ekonomik koşullar, bu itkisel aygıtı biçimlendiren birincil etkenlerdir, aile bu etkenin temsilcisi ve tarih de bu uyum sağlayışın sürecidir. Toplumu etkileyecek olan ruhsal olayların kökleri biyolojik-olandadır, ama ekonomik-toplumsal koşulludurlar. Böylece doğa ile toplum birlikte etkinlik göstermektedir.

Doğayı yaşam felsefi-varoluşçu açıdan yorumlayan *Fromm,* toplumsal-olanla ruhsal-olanın ikiciliğini, koşutluğunu benimseyen sosyal-psikolojikçiliğin temsilcilerindendir. *Fromm* bireyin, toplumun etkisi altında kaldığını kabul etmekte, ama bireysellik ve toplum gibi iki bağımsız alanın diyalektik olmayan bir biçimde karşılaştırılmasına bağlı kalmaktadır; böylece ne bireyi ne de toplumu açıklamak mümkün olmamaktadır. Ayrıca toplum, öncelikle biyolojik olarak belirlenen bireyin karşısında bulunan değerler, gelenekler, kurallar, tabular gibi kültürel görüngülerle aile, mesleksel katmanlar gibi görüngülerin bir çeşit yığılımıdır. Aslında bu kuram içinde, eski «Çevre Kuramı»ndan alınan bireyselcilik gizlenmektedir. Bu kurama göre toplum insanla değil, tersine insanoğlu uyum sağlamak zorunda olduğu çevreyle diyalektik-özdeş bir duruma gelmektedir.

ALEXANDER MITSCHERLICH (1908-1982)

Münih'te dünyaya gelen *A. Mitscherlich* 1952'den sonra Heidelberg ve Frankfurt üniversitelerinde öğretim üyeliği görevlerinde bulunmuş, 1960-76 yılları arasında Sigmund Freud Enstitüsü'nü yönetmiştir. *Mitscherlich* de, üç ruhsal etkinlik aşamasına, yani «id», «ben» ve «üst-ben» aşamalarına sahip olduğumuzu, içimizde libido ve saldırganlık olmak üzere iki itkinin etkinlikte bulunduğunu öne süren Freudcu tasarımlardan hareket etmektedir. *Mitscherlich* de, tıpkı *Freud* gibi, bu itkiler ve enerjileri tarafından belirlendiğimizi, bu durumun ne sanayi toplumuna özgü yaşam biçimi ne de kitlesel varoluş tarafından değiştirildiğini savunmaktadır. Bu itkiler, radikal koşullar altında katışıksız bir halde, ama normal koşullarda ise karışım olarak meydana çıkmaktadırlar. Bir de buna libidonun zaman zaman altasıralı bir işlev görmesi eklendiğinde, o zaman bu durum saldırgan tepkilere, zorbalıklara neden olmaktadır. *Mitscherlich* savaşların nedenini burada görmektedir. Bireylerden birçoğunun saldırgan gizilgüçleri tatmin olmamaktadır. Böylece saldırganlık eğilimi güçlenmekte, ve *«yetkili temsilciler»* bu eğilimi üstlenerek hoşnutsuzluğu saldırgan etkinliklerle birleştirmektedirler.

Her grup bu tür bir saldırının kurbanı ya da öznesi olabilir. Bu kanıtlarla yayılımcı güçlerin saldırganlığı hoş görülmektedir; aynı şekilde toplumcular da, tıpkı yayılımcı güçler gibi, saldırganlığın sorumlusu olabilirler. *Mitscherlich* saldırganlığa ekonomik koşulların yol açtığını kabul etmekte, önemini görmekte, ancak bunların ikinci derecede bir rol oynadığını söylemektedir.

Mitscherlich Freudcu itki söylenceleriyle bu denli uğraşacağına, son yıllardaki savaşların tarihçelerini inceleseydi, o zaman bu savaşlara egemen yayılımcı güçlerin, ve kazanç hırslarının neden olduğunu anlayacaktı. Örneğin Vietnam Savaşı'nı somut olarak araştırsaydı, burada itki-yapısal türden bir çatışmanın değil, yayılımcı egemenliğe ve kazancın güvence altına alınmasına ilişkin sorunların söz konusu olduğunu görecekti.

Mitscherlich'in, kökleri sözümona itkilerde bulunan saldırganlık

eğiliminin tatmin edilmesi konusundaki görüşleri oldukça karamsardır. Bu nedenle tasarımları, saldırganlık ve savaşları halkların yaşamından uzaklaştırma olasılığı bakımından, karamsar sonuçlara varmaktadır. Böyle bir anlayış doğallıkla sürekli bir barış düşüncesini de içermemektedir. Kuşkusuz demokrasiden yana olan *Mitscherlich*, istemeyerek yayılımcı saldırganlığın savunucusu durumuna düşmektedir.

Demek ki Yeni-Freudculuk, ilkesel olarak *Freud*'un tasarımını terketmemektedir. Buna göre bağımsız, itki-yapısal yönelimli bireyle aynı şekilde özerk olan gerçeklik iki karşıt kutup oluşturmakta, aralarında, itkilerin tatmin edilme sınırı gerçeklik tarafından çizilen gerilimli bir ilişki bulunmaktadır. Klasik Freudculukla Yeni-Freudculuk arasındaki ayrım, her iki etkenin ilişkileri içinde nitel yönden değişik önem taşımalarından, etkilerinin ön planda farklı yorumlanmasından ve de hangisinin birincil itki olduğu görüşünün değişmesinden ileri gelmektedir.

Bu tür Yeni-Freudcu tasarımların ne denli bilimdışı, kurgusal ve revizyonizmi destekler olduğunu özellikle *Herbert Marcuse* örneği (*) gözler önüne sermektedir: *Marcuse*'e göre değerleri ve ahlakı ile toplumsal insan, biyolojik bir özden, doğamızla, itkilerimizle gerçeklik arasındaki çatışmadan çıkarak biçimlenmektedir. Ancak bu oldukça özgün, aynı zamanda doğadışı ve insanlıkdışı, sömürüye ve baskıya «yatkın», «yabancılaştırılmış» bir insandır. *Bu* insanların gerçekleştireceği toplumsal dönüşümler, baskının sadece başka bir biçim altında sürmesini sağlamaktan başka bir işe yaramayacaktır. Bu nedenle köklü toplumsal dönüşümlerden önce insanın dönüşmesi, baskıcı olmayan bir niteliğe, duyarlılığa, estetiğe, cinselliğe, bunlara uygun düşen bir ahlaka dönmesi ve tüm değerlerin değişmesi gerekmektedir. Böylece bilimsel toplumculuk, «insancıl» olarak yorumlanmış Nietzscheci bir düşülküye (Ütopya) dönüştürülmüş, toplumbilim de yaşam-felsefi, toplum karşıtı olumsuz bir düşülküyle yer değiştirmiştir.

Ruhsal süreçlerin yalnızca fizyolojik temellerini araştırmaktan daha fazlasını amaçlayan bir psikoloji, temel kuram olarak maddeci tarih ve toplum anlayışından hareket etmek zorundadır. Burjuva yanılgısından başka bir şey olmayan fizyo-psişik ya da sosyo-psişik ikiciliklere sığınmakla kendisini bu gelişmeden kurtaramayacağı da açıktır. ●

(*) Herbert Marcuse ve görüşleri «Frankfurt Okulu» bağlamı içinde ayrıca ele alınacağından, burada ayrıntılarına girilmemiştir.

GAMZE BEYHAN

YAĞMUR ÖNCESİ

Hiç unutmam sandıklarımı
Gece sefalarının morunu
İlk kez hangi ikindide
Selamladığımı söz gelimi
Binlerce ayrıntıyı
Onca özenle biriktirdiğim
Sesleri, biçimleri, görüntüleri
Bir yağmur öncesinde unuttum.

YAZ SONU

Usul usul eskittik
Şuh kahkahalı güneş günlerini
Zakkumların şen pembesini
Gece sefalarının ikindi ürpertilerini
Bir çocuğun kırmızı sardunya gözlerini
Tekir kedinin öğle uykusunu
Damıtıp alkollere gözlerimizden
İçip içip eskittik
Denizin işveli mavi dişiliğini
Buğulu gece yalnızlıklarımızda
Uzayıp giden ağustos böcekleri şimdi.

KAYNAKÇA

1- Psychologie im 20. Jahrhundert, M.Jaroschewski, Berlin 1975
2- Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie, S.Freud, Frankfurt 1972
3- Das Unbehagen in der Kultur, S.Freud, Frankfurt 1953
4- Das Leben und Werk von Sigmund Freud, E.Jones, Bern 1960-62
5- Zur Dialektik von Arbeit und Bedürfnissen, H.Taut, Berlin 1967
6- Dialekticher Materialismus und Psychoanalyse, W.Reich, Berlin 1929
7- Die sexuelle Revolution, W.Reich, Frankfurt 1966
8- Massenpsychologie des Fascismus, W.Reich, 2. Aufl.
9- Der moderne Mensch und seine Zukunft, E.Fromm, Frankfurt 1960
10- Die İdee des Freidens und die menschliche Aggressivitaet, A.Mitscherlich, Frankfurt 1969
11- Triebstruktur und Gesellschaft, H.Marcuse, Frankfurt 1965
12- Psychoanalyse und Politik, H.Marcuse, Wien 1968
13- Ergaenzung des Marxismus durch die Psychoanalyse oder lebensphilosophischer Revisionismus? R.Steigerwald, Frankfurt 1980

Sanat Haberleri

Hazırlayan:
Hakan Derman

Semiramis Aydınlık: «Alman izleyici karikatürde bir saldırı bekliyor»

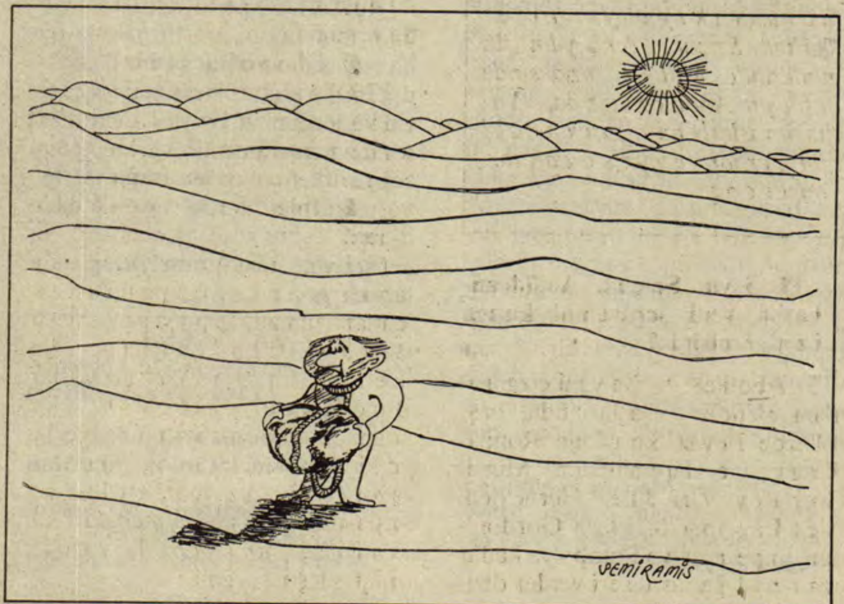
Çağdaş Türk karikatürünün ikinci kadın çizeri olan Semiramis Aydınlık, öğrenimini İstanbul'da tamamlayıp eczacı oldu. Bu mesleğinin yanı sıra karikatüre ilgi duymaya başladı ve ilk karikatürü, o dönemin karikatür okulu sayılan ***Dolmuş*** *mizah dergisinde yayımlandı (1956). İlk yapıtının yayımlanmasını «Babıali'ye yarım da olsa bir adım atmış oldum» diye nitelendiren Semiramis'in çizgileri 1956-63 yılları arasında sürekli olarak İlhan ve Turhan Selçuk kardeşlerin* ***Dolmuş,*** *Semih Balcıoğlu'nun* ***Taş,*** *Turhan Selçuk'un* ***Karikatür,*** *Yusuf Ziya'nın* ***Akbaba*** *ve Cemal Nadir'in* ***Amcabey*** *dergisinde yayımlandı. Bu arada çeşitli mizah dergilerine, mizah çevirileri yaptı. Uzun yıllardır Almanya'da yaşayan Semiramis, bu ülkede mesleği ile birlikte karikatür çalışmalarını da sürdürüyor. Semiramis Aydınlık, sorularımızı şöyle yanıtladı:*

■ **Sizce karikatür nedir?**

□ En kısa yoldan, çizgiyle mesaj iletmedir.

■ **1963 yılında Almanya'ya gittiniz. Bu yıldan sonraki çalışmalarınızı öğrenelim?**

□ Burada yeni bir dil öğreniminin yanı sıra meslek hayatımla da başa çıkmam gerekiyordu. İlk yıllar çeviri çalışmalarımı sürdürdüm. Bu yıllarda Türkiye'de ilk olarak Ephraim Kishon'u tanıttım. Karikatüre onbeş yıl gibi uzun bir süre ara vermiştim. Sonra Berlin'de bir yazarlar grubuna katıldım ve yeniden çizmeye başladım. Burada karikatür basabilecek o kadar çok dergi ve yayın organı var ki, yalnızca bunlarla ilişki kurabilmek için başka bir iş görmemem gerekirdi. Şimdi *Zitty* adlı bir dergide çiziyorum. Sanatsal bir dergi ve tirajı seksen bin civarında. Karikatürü ancak hafta sonları çizebiliyorum. Bu denli yorgun olmasam belki de daha iyi, daha basit ve yalın çizmeyi

başaracağım.

■ **Almanya'da karikatür anlayışı nasıl?**

□ Alman izleyici karikatürde bir saldırı, batırma ve kanatma bekliyor. Bir de Almanya'da çizerler, karikatürü, çizgi romana tercih ediyorlar. Çünkü ilgi bu yöne. En önemli mizah dergileri olan *Titanic*'in ise öyle bir mizah anlayışı var ki, Alman hududunu 5 metre geçse gülme olayı ortadan kalkıyor. Kısacası buradaki karikatür anlayışı bizden çok değişik. Ben çapraz düşünüyorum, yine de kabul ediyorlar. Her ayın ilk pazartesisi karikatürcüler rastlaşması var; devam ediyorum bu *jour fixe*'e... Ama dediğim gibi gerçekten apayrı diller konuşuyoruz. Bunca yıldır Avrupa'da, *Dolmuş* niteliğinde ve oradaki dost havaya sahip bir mizah dergisi ile karşılaşmadım.

■ **Bildiğim kadarıyla birçok da sergi açtınız?**

□ Evet beş sergi açtım. Önümüzdeki günlerde yeni sergilerim var. Buradaki basın sergilerime çok ilgi gösterdi. *Semiramis* ismi dikkatlerini çekiyor ve Almanya'da artık bilinen bir isim oldum. Berlin karikatürcüleri diye bir sergi açılıyor ve bir antoloji çıkıyor. Benim de yapıtlarım yer alacak buralarda.

■ **Kitap çıkarmayı düşünüyor musunuz?**

□ Doğu ve Batı Berlin'de karikatür albümü için iki yayınevinden teklif aldım. Tercihim Doğu Berlin'deki yayınevi için olacak herhalde.

■ **Son olarak çeviri çalışmalarınızı da öğrenelim?**

□ Aziz Nesin'in *Surname*'sini ve Mahmut Makal'ın *Hayal ve Gerçek*'ini çevirdim. Bu kitapların basılması bu yıl içinde olacak. ●

Barış Savaşçısı Abdülcanbaz

1986 Dünya Barış Yılı. Bu önemli ve anlamlı yılda çizer ve yazarlara önemli bir görev düşüyor: Barışa sahip çıkmak. Bunu ülkemizde ilk uygulayan çizer ise Turhan Selçuk. Yeni yılın ilk günlerinde Milliyet gazetesinde başlayan Abdülcanbaz'da, «Yıldız Savaşları» adını taşıyan dizisi için Turhan ustaya sorularımızı yöneltiyoruz:

■ **Sayın Selçuk, Abdülcanbaz'ın yeni serüvenini kısaca özetler misiniz?**

□ Abdülcanbaz'ın yeni çizgi romanı «Yıldız Savaşları»nda, başrollerde Beyaz Saray'dan Ronald Reagan ve Kremlin'den Mihail Gorbaçov var. Jules Verne'den, Alex Raymond'a.. Flash Gordon'dan, Superman ve Rambo'ya kadar uzanan olağanüstü serüvenler dizisi. Hollywood'da çevrilen «Star Wars» dizisi Beyaz Saray'da nasıl gerçekleşti? Çokuluslu şirketler, çok yıldızlı şirketlere nasıl dönüştü? İşte bütün bu soruların yanıtları Abdülcanbaz'ın yeni serüveni içinde yer alıyor.

■ **Olaya bakış açınız?**

□ Olaya bir mizahçı gözüyle yaklaşacağım ve bu yıldız savaşları sonucunda dünyanın ne hale geleceğini anlatmaya çalışacağım.

■ **Jules Verne' i de ele aldınız?**

□ Evet. Jules Verne' in romanlarında geçen birçok inanılması güç icatlar zaman içinde gerçekleşti. Bugün de çizgi romancılar uzay üzerine bant romanlar çiziyorlar. Birçok devlet yöneticisi ve bilim adamı da bu romanları inceliyorlar ve kimi çalışmalarını bu yönde yapıyorlar. Bu dizi içinde yıldız savaşlarının yanı sıra *emperyalist kökenli çizgi romanlara* da yönelip, onları eleştireceğim.

■ **Barış yılında çizerlere düşen görev?**

□ Çizer her zaman barışın yanındadır ama barış yılında yazarlara ve çizerlere daha çok görev düşüyor.

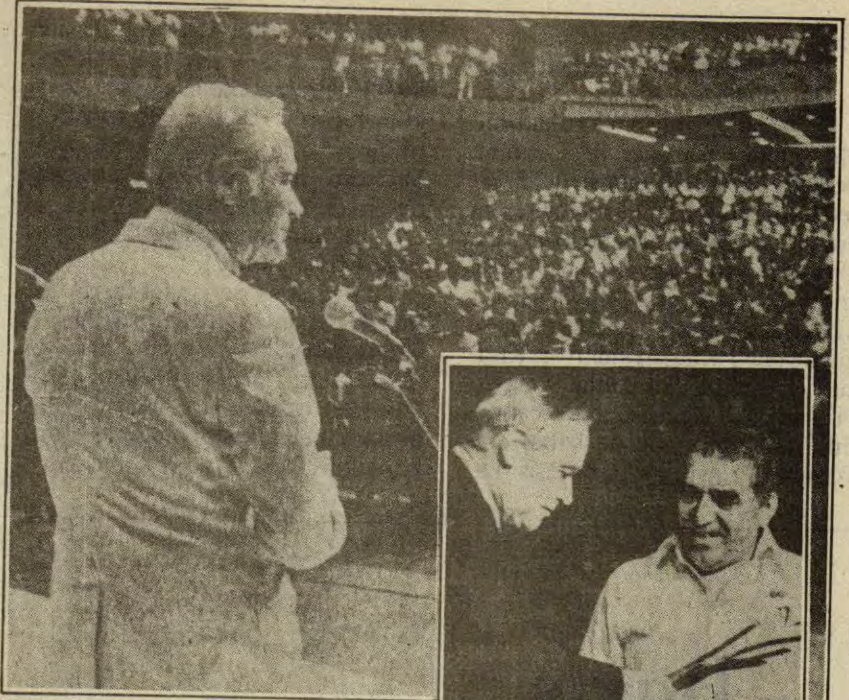
■ **Abdülcanbaz'ı bize tanıtır mısınız?**

□ Abdülcanbaz 1957 yılında Milliyet sütunlarında doğdu. İsim babası Aziz Nesin'dir. Abdülcanbaz değerlerini ve cevherlerini yitirmemiş halktan bir kişidir. İyiden, doğrudan, halktan, haktan yana olduğu için güçlüdür. ●

7. Latin Amerika Sineması Festivali

7. Yeni Latin Amerika Sineması Uluslararası Festivali 2-15 Aralık tarihlerinde Havana'da yapıldı. 400'e yakın filmin büyük ilgiyle izlendiği festivalde Birinci Ödül'ü Meksika'dan Paul Leduc (*Frida* filmiyle) ve Fernando Solanas (Fransız-Arjantin yapımı *Tangos, el exilo de Gardel*) paylaştılar. İkincilik Ödülü'nü Arjantinden Luis Puenzo, *La historia oficial*'le alırken, Üçüncülük Ödülü'nü Mario Vargas Llosa'nın *La ciudad y los perros* (Şehir ve Köpekler) adlı romanından yaptığı uyarlama ile Perulu Francisco Lombardi kazandı. En iyi kadın oyuncu ödülünü Meksika'dan Ofelia Medina, en iyi erkek oyuncu ödülünü ise Brezilya'dan Jose Dumond kazandılar.

Aralarında ünlü yazarlar Gabriel Garcia Marquez ve Mario Benedetti, ülkemizde de yakından tanınan ünlü İtalyan aktör Gian Maria Volonte, ABD'li şarkıcı-aktör Harry Belafonte, Arjantinli şarkıcı Mercedes Sosa, ABD'li aktörler Robert de Niro ve Treat Williams'ın da bulunduğu pek çok ünlü sanatçının katıldığı festivalin çok ünlü bir konuğu da Jack Lemmon'dı «Kayıp» filmindeki rolüyle festivalin Özel Ödülü'nü alan Lemmon'a ödülünü Gabriel Garcia Marquez verdi. ●

Jack Lemmon kendisini ayakta alkışlayan izleyicilere şöyle sesleniyordu: «Kayıp'ta oynamak benim için bir imtiyazdı, burada bulunmak da öyle.»

Jack Lemmon'a Festival Özel Ödülü Gabriel Garcia Marguez tarafından verildi.

KARİKATÜRCÜLER DERNEĞİ

Karikatürcüler Derneği'nin 12. Olağan Genel Kurul toplantısı sonunda yeni Yönetim Kurulu'na Tan Oral (başkan), Polat Nahabaş (sayman), Turgay Karadağ (yazman), Semih Poroy ve Sema Ündeğer; Denetim Kurulu'na da Canol Kocagöz, Seydali Gönel ve Erdoğan Karayel seçildi.

Karikatürcüler Derneği, Olağan Genel Kurulu bir süre önce yitirilen genç karikatürcü Tamer Ocak için yapılan saygı duruşuyla başladı. Divan seçiminden sonra başkan Semih Poroy tarafından derneğin çalışma raporu, Raşit Yakalı tarafından mali rapor ve Polat Nahabaş tarafından denetleme kurulu raporu okundu. Üyeler tarafından eleştirilen Yönetim Kurulu'nun çalışmalarının oy birliğiyle aklanmasının ardından da yeni Yönetim Kurulu seçildi.

ALMANYA'DA TÜRK KARİKATÜRÜ

Demokratik Almanya'nın önemli yayınevlerinden *Eulenspiegel Verlag*, çağdaş Türk karikatürünü tanıtacak bir albümü yayın programına aldı. Hakan Derman'ın derleyeceği ve Türk karikatürünün gelişiminive bugününü içerecek olan albüm 1988 yılında yayımlanacak. Almanca çevirisini Semiramis Aydınlık'ın yapacağı albüme Semih Balcıoğlu, Erdoğan Bozok, Yalçın Çetin, Şadi Dinççağ, Ferruh Doğan, Gürbüz Doğan Ekşioğlu, Eflatun Nuri Erkoç, Ali Ulvi Ersoy, Tan Oral, Semih Poroy, Turhan Selçuk, Haslet Soyöz, Nehar Tüblek, Mustafa Uykusuz ve Tonguç Yaşar'ın eşit sayıda karikatürünün alınması tasarlanıyor.

KARAKARE MİZAH DERGİSİ

Ankara'da yeni çıkacak olan *Karakare* aylık düşün ve gülmece dergisi çizerlerden yapıt bekliyor. *Karakare*'nin yazışma adresi şöyle: *P.K. 131, Kavaklıdere 06692 Ankara.*

TİYATRO ATÖLYE

Tiyatro Atölye, Yavuz Kutal'ın yazdığı ve yönettiği «Yaşam Aranıyor» adlı oyunlarını her Cumartesi saat 18.30'da Sıraselviler Devekuşu Kabare'de sergiliyor. Topluluğun ikinci çalışması ise Wody Allen'in *Tanrı* adlı oyunu.

EKİN-BİLAR A.Ş. ŞUBAT'86 İSTANBUL PROGRAMI

3 Şubat, 19.00, Şan Tiyatrosu/ EKİN DÜĞÜNÜ:
Prof. Dr. Cevat Geray, Jülide Gülizar, Müjdat Gezen, Esin Afşar, Sezen Aksu, Selda Bağcan, Taner Barlas MİM., Hasad Dans Grubu, Devekuşu Kabare, Sadık Gürbüz, Aziz Nesin, Ali Poyrazoğlu, Rahmi Saltuk, Timur Selçuk, Deniz Türkali.

4 Şubat, 17.00, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu/KÜLT MÜ, KÜLTÜR MÜ, KÜLTRT MÜ?
Gencay Gürsoy, Adalet Ağaoğlu, Aziz Nesin, Zeynep Oral, M. TaliÖngören, Timur Selçuk, Vedat Türkali.

5 Şubat, 17.00, Ali Poyrazoğlu Tiy /ÖDÜL MÜ, ÖDÜN MÜ?
Onat Kutlar, Mehmet Akan, Oktay Akbal, Demirtaş Ceyhun, Balkan Naci İslimyeli, Vecdi Sayar.

6 Şubat, 17.00, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu/EMEK SÜRECİNDE SORUNLAR (Tartışma)
Sadun Aren, Özcan Kesgeç, ŞükranKetenci, Oktay Kurtböke, Cevdet Selvi, Bülent Tanık.

10 Şubat, 20.00, Şan Tiyatrosu/ RUHİ SU TÜRKÜLERİ (Anma Gecesi)
Bilgesu Erenus, Esin Afşar, Dostlar Korosu, Genco Erkal, Sadık Gürbüz, Hasad Dans Grubu, Aziz Nesin, Rahmi Saltuk, Timur Selçuk, İsa Çelik Dia Gösterisi, Taner Barlas MİM.

10 Şubat,17.00, Şan Tiyatrosu/ ÖLÜM CEZASI VE TIP
Gülçin Çaylıgil, Hüsnü Göksel, Gencay Gürsoy, Turgut Kazan, Ahmet Tahtakılıç, Turhan Temuçin, Nejat Yazıcıoğlu, Karikatüristler Derneği, Dia Gösterisi, Taner Barlas MİM.

11 Şubat, 17.00, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu/EKONOMİDE SEÇENEK (Tartışma) Burhan Şenatalar, Sadun Aren, Arslan Başer Kafaoğlu, Nuri Karacan, Yalçın Küçük, Nail Satlıgan, Esin Afşar, Timur Selçuk.

12 Şubat, 17.00, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu/ŞİİR-MÜZİK
Selda Bağcan, Fazıl Hüsnü Dağlarca,Cüneyt Türel, Aliye Uzunatağan.

13 Şubat, 17.00, Ali Poyrazoğlu Tiy /BASIN VE TOPLUM
Haluk Şahin, Ahmet Abakay, M. Ali Aybar, Recep Bilginer, Yaşar Kemal, Oktay Kurtböke, Uğur Mumcu, Aziz Nesin.

14 Şubat, 17.00, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu/EĞİTİM VE YÖK
Toktamış Ateş, Haluk Gerger, Cevat Geray, Gencay Gürsoy, Uğur Mumcu, Haldun Özen, Bülent Tanör.

17 Şubat, 16.30, Şan Tiyatrosu/ İNSAN HAKLARI (Tartışma)
Gülçin Çaylıgil, Ahmet İsvan, Yalçın Küçük, Aziz Nesin, Erbil Tuşalp, Karikatüristler Derneği Dia Gösterisi, Taner Barlas

17 Şubat, 20.00, Şan Tiyatrosu/ BARIŞ TÜRKÜLERİ (Müzikli Gece)
Haluk Gerger, Tonny Benn, Jülide Gülizar, Esin Afşar, Selda Bağcan, Zeliha Bergsoy, Ayşegül Ergün, Yekta Kara, Taner Barlas, Deniz Türkali, Rahmi Saltuk.

18 Şubat, 17.00, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu/ŞİİR-MÜZİK
Müştak Erenus, Alev Erkılıç.

19 Şubat, 17.00, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu/TÜRK ROMANININDA 1970 SONRASI
Gencay Gürsoy, Ahmet Altan, Murat Belge, Ayşe Demiröz, Mehmet Eroğlu, Furuzan, Onat Kutlar.

21 Şubat, 17.00, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu/ŞİİR-MÜZİK
Esin Afşar, Melih Cevdet Anday, Meral Çetinkaya, Yavuzer Çetinkaya.

24 Şubat, 17.00 ve 19.00, Konak Sineması/SİNEMAMIZDA GENÇLER (Tartışma)
M. Tali Öngören, İbrahim Altınsay, Attila Candemir, Sungu Çapan, Nesli Çölgeçen, Umut Elçi, Yusuf Kurçenli, Yavuz Turgut, Fehmi Yaşar.

26 Şubat, 17.00, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu/ŞİİR-MÜZİK
Tahsin Saraç, Deniz Türkali.

27 Şubat, 17.00, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu/NASIL YAZIYORUM? (Söyleşi)
Aziz Nesin.

28 Şubat, 17.00, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu/NASIL YAZIYORUM? (Söyleşi)
Adalet Ağaoğlu.

SATRANÇ

Baştarafı 96. sayfada

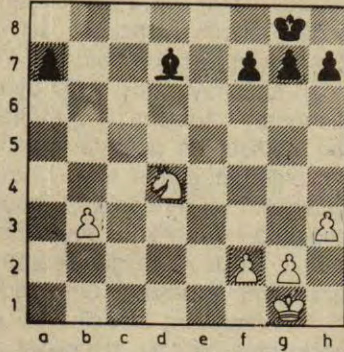
kan Kennedy için saygı duruşu istedi. Organizasyon komitesi «siyaset karıştırmamak» için önce yanaşmadı, ama Soyvet takım kaptanı Kotov «olur» deyince gündeme alındı. Yüzlerce oyuncu, bir kişi hariç, saygı duruşunda bulundu. Yerinden kalkmayan kişi ABD oyuncularından Addison'du. Güneyli olan Addison'un dedeleri de Lincoln öldürüldüğünde saygıya durmamışlar. Kashdan'a konuyu açtığımda «Amerikan demokrasisindeki kişisel özgürlüklerden» dem vurmaya başladı. Ona dedim ki: «Kennedy'nin, Lincoln gibi insanlık idealinin .bir temsilcisi mi yoksa bir çığırtkan mı olduğunu henüz bilemeyiz. 'Tarihin yargısı'na bırakmalıyız. Tarihin yargısı gelecek kuşakların —eğer onlar daha özgür olacaksa— kararından başka bir şey değildir. Ben dünya barışına inandığım için saygıya durdum. Addison'un inanmaması özgür olduğundan değil, olmadığından.» Kashdan'ın gerekli dersi çıkarıp çıkarmadığını bilmiyorum. Herhalde çıkaramadı, çünkü Addison'a ceza verilmediği gibi takımda oynamaya devam etti. Belki de kızışan Vietnam Savaşı'na gönüllü katılmıştır. Kişisel özgürlük kavramının ne kadar anlamsızlaşabileceğinin ideal göstergesiydi. ●

SATRANÇ

Uluğ Nutku

Verimli yazar Ümit Ünkan **Satranç Yayınları**'ndan yedinci kitabını çıkardı: **Oyun Sonu.** Kitap ünlü Sovyet oyunsonu uzmanı Yuri Averbach'ın dört ciltlik **Sonlar (Okonçaniya)** yapıtının kendisi tarafından bir ciltte özümsenmesi. Esaslara ilişkin olduğundan derleme yahut özet değil. İngilizce baskısından Aydın Umur'un çevirisi. Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi olan Umur satranç çevrelerinde, Türkiye'deki satrançcıların kuvvet derecelerini hesaplayan uzman olarak tanınır. Oyuncuların her altı ay içinde resmi turnuvalarda aldıkları sonuçları bilgisayarla değerlendirir ve alfabetik listeyi Federasyona gönderir. Şimdi karşımıza titiz bir çevirmen olarak çıkıyor. Dilimizde bu konudaki ilk kitaptır. Tanıtma amacıyla inceledim. Çoğumuzun 'beraberlik' diyeceği, ama derinleme oyunsonu bilgisi olanın kazancı sezebileceği bir örnek seçtim. Bunu aktarıyorum.

Stoltz-Kashdan, Lahey 1928
Hamle Siyahta

«Burada Siyahın çok üstün durumda olduğunu farketmek pek kolay değil. Beyazın durumunda herhangi bir zayıflık göze çarpmıyor; üstelik atının konumu da çok iyi. Ama bu ilk izlenimler yanıltıcı. Oyunun nasıl sürdüğüne bakalım.

1... Şf8 2. Şf1 Şe7 3. Şe2 Şd6 4. Şd3 Şd5

Birinci önemli nokta. Hamlenin kendisinde olmasından yararlanan Siyah, şahını daha etkin bir konuma getiriyor. **5. h4 Fc8!** Siyah fil a6'ya yöneliyor; böylece hem beyaz taşlarda sıkışıklık yaratacak, hem de daha sonra g2'deki ere hücum edebilecek.

6. Af3 Fab+7. Şc3. 7. Şe3 oynarsa, siyah Şaha b3 erinin yolunu açmış olur; 7... Şc5 8. Ag5 Şb4 9. Axf7'den sonra Siyah, tehlikeli bir uzak geçer er sağlıyor ki bu, bu tür durumlarda kazanmak için yeterli.
7... h6 8. Ad4 g6 9. Ac2 Şe4.

Siyahın üstünlüğü yavaş yavaş kendini belli ediyor. Konumu daha da iyileşen Şah, rakip erlere hücuma hazır.

10. Ae3 f5 11. Şd2 f4.

Beyaz atı yerinden oynatıyor. Şimdi 12. Ac2'den sonra 12... Ff1! 13. Ae1 Şf5 14. f3 g5 15. hxg5 Şxg5 ve siyah şaha g3'ün yolu açık.

Beyaz, pasif savunmanın yararı olmayacağını anlayarak karşı hücum deniyor ama başaramıyor.

12. Ag4 h5 13. Af6+Şf5 14. Ad7 Fc8! 15. Af8 g5! 16. g3 16. hxg5'den sonra at kıstırılır ve düşer.

16... gxh4 17. gxh4 Şg4 18. Ag6 Ff5 19. Ae7 Fe6 20. b4 Şxh4 21. Şd3 Şg4 22. Şe4 h4 23. Ac6 Ff5+ 24. Şd5 f3 25. b5 h3 26. Axa7 h2 27. b6 h1V 28. Ac6 Vb1 29. Şc5 Fe4 ve Beyaz terkeder.

Daha etkin şah konumu ve güçlü filinden yararlanan siyah, şahı ile rakip kampa girmeyi başarıyor; ve bu imkâna sahip olması, kazanacağını önceden belli ediyor. Durumun değerlendirilmesinde Siyah'ın dinamik imkânları önemliydi. Bu imkânlardan yararlanarak, kazanmaya yetecek ölçüde taş üstünlüğü sağlayıncaya kadar durumunu güçlendirmekle yetindi. Uyguladığı plan bu gibi durumlar için tipik sayılır, ve şu temel aşamalardan oluşuyor.

a) Şah ile mümkün olduğu kadar rakip erlere yaklaşıyor.

b) Rakip saflarda gedikler açılıyor.

c) Fil rakip taşların hareketini sınırlamaya çalışıyor; saflarına girişleri savunma zorunda kalan bu taşların etkinlikleri azalıyor ve giderek geri itiliyorlar.

d) Şah rakip saflara giriyor ve kazanmaya yetecek ölçüde taş üstünlüğü sağlıyor.»

Kashdan ile 1964 Tel-Aviv Olimpiyadı'nda tanışmıştım. ABD takım kaptanıydı ve biz ilk turda ABD ile karşılaşmıştık. Ben dördüncü masada Donald Byrne ile oynuyordum. Uluslararası usta unvanı olan Byrne açılışta üstünlük sağlayamadı, merkezde zayıf düştü. Yerinden kalktı ve Kashdan'la yüzünü buruşturarak birşeyler fısıldaştı. Bu fısıldaşma saldırgan damarıma basmıştı. Byrne'nin hamle sorduğunu sanmıştım. Stratejik merkez savaşını bırakıp şaha hücum ettim ve kaybettim. Sonra Kashdan'a ne konuştuklarını sordum. O da «böyle şeyler olur; telaşa kapılma; karşındakinin de bir milli oyuncu olduğunu unutma dedim» dedi. Aldığım ders şuydu: Gereksiz kuşku saldırganlığa dönüşürse insan kendi kuyusunu kazmış olur.

Başka bir anım kişisel olmadığı için daha ilginçtir. Aynı olimpiyadın açılışında Kashdan öldürülen Baş-

Devamı 95. sayfada

BRİÇ

K
♠10 3
♥A R 10 8 4
♦D 6 5 3
♣R 9

G
♠4
♥V 6
♦R V 8
♣A V 8 6 5 3 2

B
♠A R D V 7 6 2
♥9 7 3 2
♦7 4
♣

D
♠9 8 5
♥D 5
♦A 10 9 2
♣D 10 7 4

İlk konuşan Batı 4 Pik diyor. Kuzey ve Doğunun paslarından sonra Güney batarı göze alarak 5 Trefl barajını yapıyor. Batı ve Güney pas. Doğudan kontr geliyor. Herkes pas. Batı Pik asıyla ilk leveyi alıp Pik Rua oynuyor. Güney 5 Trefl kontratını nasıl yapar. Çözümü gelecek sayımızda bulacaksınız.